

**EN STUDIE MED KVANTITATIVA
METODER AV
FOLKUNDERVISNINGEN
I BYGDEÅ SOCKEN 1845 - 1873**

Egil Johansson

**UMEÅ UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN**

EN STUDIE MED KVANTITATIVA METODER AV
FOLKUNDERVISNINGEN I BYGDEÅ SOCKEN 1845-1873

AKADEMISK AVHANDLING

som med tillstånd av Samhällsvetenskapliga
fakulteten vid Umeå universitet för avlägg-
ande av doktorsexamen framläggs till offent-
lig granskning i Hörsal B, Samhällsvetarhuset,
lördagen den 22 april 1972 kl 10.15

av
Egil Johansson
fil o teol kand

**EN STUDIE MED KVANTITATIVA
METODER AV
FOLKUNDERVISNINGEN
I BYGDEÅ SOCKEN 1845 - 1873**

Egil Johansson

**UMEÅ UNIVERSITET
PÄDAGOGISKA INSTITUTIONEN
1972**

FÖRORD

Flera sammanfallande omständigheter har gett upptakten till föreliggande undersökning. Åren 1964-68 svarade författaren för vården av Robertsfors kyrkoarkiv i Bygdeå pastorat, Västerbotten. Samtidigt bedrevs studier i pedagogik vid Umeå universitet. Vid studiet av den pedagogiska mätningssläran uppkom tanken att försöka bearbeta husförhörlängdernas läsmärken med den moderna pedagogikens kvantitativa metoder. Ett första försök utfördes och redovisades 1967.

Fortsatta försök för skilda tider och socknar har visat att husförhörlängderna är möjliga att bearbeta på detta sätt. Därmed öppnar sig ett rikt och i stort sett obearbetat fält av betygsanteckningar - alltsedan mitten av 1600-talet för ex Västerås stift - för både vuxna och barn i fråga om katekeskunskaper, läskunnighet, "begrepp" m m. Internationella kontakter har visat att detta källmaterial är helt unikt för Sverige och Finland. Dessutom ligger dessa typer av längder också till grund för Sveriges erkänt tidiga och goda folkstatistik.

I denna rapport presenteras resultat från Bygdeå socken, där undersökningen först fick sin upprinnelse. Undersökningen utgör ett led i ett pågående forskningsarbete och fungerar närmast som en metodstudie och demonstration av källmaterialets möjligheter.

Forskningsarbetet har vuxit fram i samverkan med en lång rad forskare av olika fack och inriktning. Här vill jag uttrycka mitt tack till alla som i välvilja bemött mina konsultationer för hjälp och rådgivning i den mest skiftande problematik, alltifrån vetenskapsteoretiska frågor och till praktiska handgrepp i datacentralens hålkortsstans.

Särskilt vill jag tacka min närmaste handledare, biträdande professor Gösta W Berglund, Umeå och Uppsala, för aldrig svikande iver i arbetet, professor Sten Henrysson och arbetskamraterna på pedagogiska institutionen i Umeå för god arbetsgemenskap, professor Wilhelm Sjöstrand, Uppsala, för utblickarna över det pedagogikhistoriska forskningsområdet samt min familj för uppmuntran och stöd.

Ekonomiskt stöd har erhållits av Stiftelsen J. C. Kempes minne och Statens Råd för Samhällsforskning.

Umeå i mars 1972

Egil Johansson

SUMMARY

The problems of literacy and illiteracy are very important in the developing countries today. Literacy and development are studied by historians also in the West. In Sweden and Finland there are special kinds of historical sources about literacy, namely catechetical parish records. In these records all members of the parishes are registered with marks on their reading skill, on their ability to memorize the catechism and on their comprehension of the catechetical knowledge. Such records are given for some of the dioceses since about 1650. In the first period, about 1650-1750, reading and memorizing marks are dominating. More and more information about the individuals is included: birth, migration, for example, together - naturally - with information about name, sex, marriage status, family size, some social data and so on. Such a record with the parishioners listed family after family was often used for five to ten years or more in the catechetical examinations. This makes follow-up studies possible over specific points of time.

This report is focused on the reading marks in the catechetical records. Many other approaches are possible. One approach is to study the beginning of the reading epoch about 1650-1750. Another is to compare this old informal reading training - mostly at home - with the training in the new formal school system 1842-1882. The latter alternative is followed in this report.

In a rural parish in northern Sweden, Bygdeå in Västerbotten, the two educational systems are compared during the years 1845-1873. At first the sources are discussed (Chapter 2) and then they are listed in a figure (Fig. 3). The catechetical records (*husförhörslängderna*) and other records about birth, marriage, migration, death and so on are compared with data from the school. The usefulness of quantitative methods in comparing and following each individual in cross-sectional and longitudinal studies is demonstrated (Chapter 3).

In Part II the adult population - 16 years and older in 1862 - is introduced. Demographic data (Chapter 4) and data about yearly examination, memorizing, reading and comprehension (Chapter 5-8) are discussed. The parish was divided into examination districts, which were visited yearly by the priesthood for examination. Reading and comprehension were registered in special codes.

The reading comprehension marks are analyzed by AID-analysis (Automatic Interaction Detector Analysis) and the results show some dependence on the social structure for example (Chapter 7-8).

In Part III-V the records of the children are discussed. The social structure is found to be important for recruitment to the school during its first period 1847-62. The higher social strata send many of their children to school. Also the poor families tend to send their children to school more often than for example the peasants. For these poor families school is something of a "charity school". Also the reading marks and other marks in the catechetical records make the social structure clear for the children. And as a whole the result gives a picture of the total educational situation in a parish, where the social structure, school-recruitment and marks in the catechetical records give the pattern (Fig. 46, page 240). Also it is shown that such catechetical records can be used for more general research about literacy in Sweden.

INNEHÅLL

DEL I. PROBLEM, KÄLLMATERIAL OCH METOD	
1. Problemet	5
2. Källmaterialet	16
3. Den kvantitativa metoden	28
DEL II. KYRKLIG FOLKUNDERVISNING	
4. Den vuxna befolkningen år 1862	45
5. Husförhörden	55
6. Utantillkunskaper	76
7. Läskunnighet	80
8. Begrepp	97
9. Sammanfattning av del II	118
DEL III. HEMUNDERVISNING OCH SKOLGÅNG ÅRSVIS 1847-62	
10. Hem- och skolundervisningens allmänna drag	123
11. Officiell skolstatistik för Bygdeå socken 1847-60	137
12. Bestämning av skolåldern	140
13. Husförhör årsvis 1847-62	147
14. Skolans hemundervisning årsvis 1853-59	149
15. Skolgången årsvis 1847-56. Ytterligare felkällor	152
16. Husförhör och skolgång årsvis 1848-55	159
17. Sammanfattning av del III	163
DEL IV. SKOLBARN OCH ÖVRIGA BARN JÄMFÖRDA ENLIGT HUSFÖRHÖRSLÄNGDERNA	
18. Skolbarn och övriga barn	169
19. Förkontroll 1847	175
20. Efterkontroll 1847-73	181
21. Sammanfattning av del IV	205
DEL V. YTTERLIGARE JÄMFÖRELSER FÖR SKOLBARNENS DEL	
22. Skolgång och skolbetyg	209
23. Jämförelser med förhörsdata och betyg i husförhörlängderna	223
24. Sammanfattning av del V	225

DEL VI. DISKUSSION AV RESULTATEN

25. Källmaterialet och den kvantitativa metoden. Källkritik	229
26. Folkundervisningen i Bygdeå socken	238
27. Uppslag till fortsatt forskning	245
Källor och litteratur	248

Bilagorna utgör en särskild bilagevolym

D E L I

P R O B L E M , K Ä L L M A T E R I A L O C H M E T O D
(1 - 3)

1. PROBLEMET

Även om rapporten är koncentrerad till källmaterialet i en enda socken och under en begränsad tid kan det vara på sin plats att antyda det vidare perspektivet för detta slag av forskning.

INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

Alfabetiseringprocessen betraktas som mycket väsentlig för det totala framåtskridandet i utvecklingsländerna i dag. Mer än en tredjedel av världens befolkning över 15 år är analfabeter. Andelen analfabeter i Afrika, Central- och Sydvästasien anges vara så hög som 80-85 procent.¹⁾ I syd- och östeuropeiska länder har alfabetiseringen genomförts sent - i stort sett under detta sekel. I Väst- och Nordeuropa däremot får vi räkna med betydligt tidigare läskunnighet.²⁾

På grund av källmaterialets beskaffenhet är emellertid forskningsläget olika i skilda länder i väst. I de flesta länder, t ex England, Frankrike, Tyskland och USA, tillåter källmaterialet i stort sett endast studium av i vad mån vigselhandlingar, testamenten, vittneshandlingar o s v har underskrivits med namnteckning (signatur) eller ej. Forskning angående sådana källdata pågår f n i England och USA.³⁾

1) I den rikhaltiga litteratur som berör också alfabetiseringen i u-länderna hänvisas till t ex "Läskunnigheten i världen 1967-1969" (1970). I u-landsarbetet åsyftas "funktionell alfabetism" d v s yrkesutbildning i förening med undervisning i läsning och skrivning. - Jfr. UNESCO (1957) s.177-189

2) Cipolla (1969), Schofield (1968), Stone (1969).

3) Schofield (1968) sid. 319-324, redovisar och kommenterar det engelska källmaterialet. Det är dels av censustyp, t ex "the Toast Oaths" 1723, d v s ett upprop, som skulle undertecknas av alla över 18 år, dels utgörs källorna av vigselregister, där sedan 1753 brudparet skulle skriva sina namn eller bomärken ("signatures" eller "marks") och vidare består källmaterialet av bevarade testamenten, vittnesintyg och liknande handlingar. Schofield kommenterar också möjligheterna och svårigheterna vid bearbetningen. I en jämförelse med det svenska materialet skriver han "I must say you were very fortunate in having the Catechetical parish records: these will clearly enable you to carry the analysis on to another level altogether." Brev till författaren den 29/12 1971.

Motsvarande källmaterial finns i viss utsträckning även i Finland och Sverige. Men i dessa båda länder föreligger ännu ett slag av källor alltsedan slutet av 1600-talet, nämligen de kyrkliga förhörslängderna.⁴⁾ Prästerskapet har nämligen bedömt och betygsatt sockenbornas katekeskunskaper, läskunnighet och "begrepp" (samt i de sydligaste landskapen även i viss mån skrivkunnighet) och noterat framsteg och färdighet år för år i husförhörslängderna och andra förhörslängder. I dessa är således i princip alla sockenbor upptagna - i de tidigaste längderna inskrevs barnen då de började förhöras i åtta-tioårsåldern - och deras kunskaper noteras under hela livstiden i de olika upplagorna av längder i en socken. På samma gång erhålls även en kontinuerlig uppföljning av familjer och enskilda år för år. Namn, födelseår, kön, civilstånd, gård och by, flyttning, dödsfall, viss social status m m kan utläsas i anteckningarna som ansluts till de centrala - och ofta många - kolumnerna om läskunnighet, kunskaper och förhör. De folkstatistiska uppgifterna kan dessutom kontrolleras i parallella längder för födelse, vigsel, flyttning, dödsfall, mantalsskrivning o s v. Sådana folkstatistiska noteringar får anses vara sekundära i husförhörslängderna under deras inledningsskede omkring 1650-1750. Därefter utnyttjas den folkstatistiska informationen mera medvetet alltsedan 1750 genom tabellverkets tillkomst och verksamhet. Tillsammans ger dessa längder Sveriges erkänt tidiga och goda folkstatistik. Men anteckningarna om kunskaper o s v förblir själva kärnan i husförhörslängdernas bruk och nyttjande ända till dess att det allmänna skolväsendet alltmer tar vid mot slutet av 1800-talet.⁵⁾

I det internationella perspektivet framstår således forskningsmöjligheterna som särskilt gynnsamma i Finland och Sverige. Detta gäller både den folkstatistiska informationen och källdata

4) Även de svenska församlingarna t ex i Estland har haft sådana kyrkböcker, likaså den svenska kolonin S:t Barthélémy (1784-1878). Jfr Hyrenius (1942) sid. 286-297.

5) Frågorna om källmaterialet behandlas utförligare i Johansson (1969, 1970) samt i kap. 2 i denna rapport.

om folkundervisningens tillstånd och utveckling alltsedan senare delen av 1600-talet.⁶⁾ Till det internationella forskningsläget återkommer slutkapitlet. Här har en bakgrund erhållits för de följande exemplen på det svenska materialet.

ALTERNATIVA FORSKNINGSUPPGIFTER.

De svenska och finska förhörslängderna utgör ett i stort sett obearbetat forskningsfält av källdata angående läskunnighet m m. Visserligen förekommer summariska läskunnighetsundersökningar för gångna tider t ex i hembygds litteraturen.⁷⁾ Sådana resultat återges också - om än sporadiskt - i handböcker och monografier för kyrkans och skolans historia.⁸⁾ Men specialstudierna är få. Bland de främsta märks Widéns behandling av två katekisationslängder från det tidiga 1700-talets finska lappmark.⁹⁾ Någon mer systematiserad utvärdering av källmaterialet har ej redovisats. Därför är forskningsuppgifterna många och synnerligen omfattande.

I första hand gäller det att få en uppfattning om källmaterialets förekomst, egenskaper och användbarhet för t ex kartläggning av läskunnigheten i skilda tider och områden. En sådan katalogisering i stora drag har också påbörjats vid pedagogiska institutionen i Umeå.¹⁰⁾

6) Kontakter med forskare i England, USA, Danmark, Island, Norge har övertygat författaren om de speciella möjligheter som det svenska och finska (samt baltiska) källmaterialet ger vid detta slag av forskning, även om svårigheterna att komma till rätta med det överskådligt rika materialet och dess faktiska information icke på något sätt får underskattas. Särskilt har professor Kenneth A. Lockridge, University of Michigan, Ann Arbor, USA, gjort författaren uppmärksam på materialets möjligheter.

7) T ex Byström (1955) sid. 125 Fahlgren, red (1963) sid. 432-434 Fellström (1950) sid. 196; Nordberg (1928) II, sid. 589-593 Rönnegård & Lundberg (1966) sid. 11-18, 103 m fl.

8) Bl a Hall & Wiberg (1962) sid. 132., Sjöstrand, II, (1965) sid. 315, 324 Westling (1885) sid. 264-265 Widén (1964) sid. 9-14. - Jfr Forsell (1833) s 58, Agardh & Ljungberg (1883)

9) Widén (1960) Del 4 s 404, 413

10) Jfr Johansson (1969) sid. 16-44. - Exempel på typiska förhörslängder kopieras från mikrofilm, klassificeras och katalogiseras. F n inriktas arbetet på Härnösands, Västerås och Lunds stift. Visby stift har redan inventerats, Andersson & Hoas (1972) opubl. fyrabetygsuppsats .

Därnäst krävs ingående förstudier, som både granskar källmaterialets kvalitet, utvecklar metoder för olika slag av bearbetningar och skapar utgångspunkter och strategier för det fortsatta arbetet. Därvid kan verksamheten sättas in på olika geografiska områden och på skilda tidsavsnitt. Det bör t ex betonas att stiftspartikularismen i svensk kyrkohistoria gör sig starkt märkbar i förhörlängdernas uppställning och utformning. Bestämmelserna om längdernas förande har nämligen i äldre tid utfärdats stiftsvis. Dessutom skiftar naturligtvis källmaterialets utformning för olika tidsperioder. En väsentlig forskningsuppgift är t ex att behandla läskunnighetens begynnelseeskede enligt dessa längder, d v s slutet av 1600-talet och början av 1700-talet.¹¹⁾ Ett annat tidsavsnitt, som med fördel kan bearbetas, är åren omkring 1810-1815, varvid 1812-års uppfostringskommittés enkätmaterial från rikets alla församlingar angående folkundervisningens tillstånd kan bilda parallell källa till de samtida förhörlängderna.¹²⁾ Ett tredje tidsavsnitt är 1800-talets mitt, då jämförelser kan göras mellan husförhörlängderna och skolans begynnande verksamhet.¹³⁾

På det sistnämnda forskningsalternativet är föreliggande rapport ett exempel.

RAPPORTENS AVGRÄNSNING

I denna rapport presenteras ett lokalt och tidsmässigt begränsat historiskt material. Av skäl som antyts i förordet och som närmare skall utvecklas i kapitel 3 har valet av källmaterial fallit på Bygdeå socken i Västerbotten och dess källor angående folkundervisningen vid 1800-talets mitt.

11) Exempel på studier från denna tidiga epok ges för Möklinta i Västmanland, Hoby i Blekinge och Skellefteå landsförsamling i Västerbotten i Johansson (1969) sid. 18-19, 29-32.

12) Två studier av detta slag har utförts dels för Sundsvall och dels för Nordmaling, Martinsson (1972), Sjöström (1971), Trebetygsuppsatser, pedagogiska inst., Umeå univ.

13) Ett antal undersökningar från skolans begynnelseeskede har redovisats vid pedagogiska institutionen, Umeå univ. Förutom Bygdeå har följande norrlandsförsamlingar behandlats: Bjurholm, Degerfors, Lycksele, Sorsele, Skellefteå landsf., Själevad, och Sävar. Se Appendix II, där dessa trebetygsuppsatser kommenteras. - Inom ämnet historia har likaså en trebetygsuppsats redovisats för Köinge i Halland, Söderberg (1971). - Jfr Åkerman, Cassel & Johansson (1971).

Det bör framhållas redan inledningsvis att rapporten är begränsad också på det sättet att det i första hand är utantillskaper, läskunnighet och begrepp enligt husförförslängderna som behandlas. Först i del V kommer framställningen in på skrivkunnigheten och då gäller detta uteslutande skolbarnen. Men även en sådan geografiskt och tidsmässigt avgränsad undersökning behöver sättas in i en vidare föreställningsram.

FOLKUNDERVISNINGEN VID 1800-TALETS MITT - ALLMÄN FÖRESTÄLLNINGSRAM

Brytningsskedet mellan två huvudepoker i svensk undervisningshistoria infaller vid 1800-talets mitt. Den traditionella kyrkliga folkundervisningen lämnar över en stor del av sin uppgift till den sedan 1842 påbjudna skolundervisningen. Processen är komplicerad och drar ut över tiden. Det gamla undervisningssystemet med föräldraundervisning i hemmen behåller länge sitt grepp. På många håll har skolundervisningen svårt att stabilisera sig. Ofta åberopas en fortsatt samverkan mellan de båda undervisningsformerna.¹⁴⁾ Den allmänna problematiken kan åskådliggöras med en förenklad illustration av rapportens disposition, som också visar hur samma problematik återkommer i föreliggande undersöknings olika delar (Fig. 1).

14) Den allmänna problematiken kommer till uttryck i riksdagens protokoll under 1840- och 1850-talet eller i litteraturen hos t ex Ekendal (1851-2) Folkskoleinspektörernas berättelser om folkskolorna i riket (1865), Paulsson (1866) m fl. I den övriga litteraturen märks Kastman (1880), Nordström (1968), Sjöstrand (1965), Svenska folkskolans historia II-III (1942), Westling (1900, 1911).

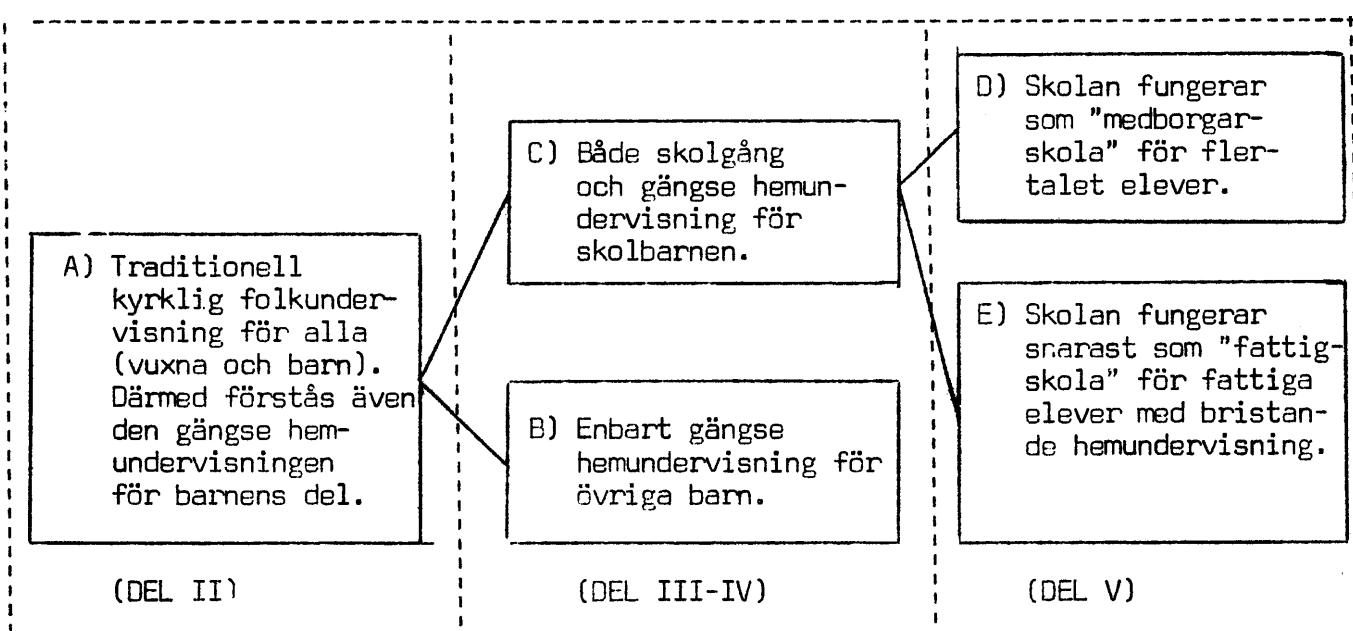

Fig. 1. Folkundervisningen vid 1800-talets mitt. Allmän föreställningsram. Rapportens disposition.

Genom att konsekvent i första hand utvärdera den gängse kyrkliga folkundervisningen (A - B) och sedan på ett naturligt sätt låta den begynnande skolgången (C - E) uppträda däri, fångas problematiken i sin helhet. Då kartläggs den traditionella folkundervisningen (A) till sin omfattning och betydelse, då preciseras det av folkskolestadgan godkända men likväld svartolkade samspelet mellan hemundervisning (B) och skolgång (C) och då attackeras också problemet om skolans faktiska funktion som påbyggnad till hemundervisningen, "medborgarskola" (D), eller som komplement till hemundervisningen, då denna är otillräcklig, "fattigskola" (E).¹⁵⁾ Att ensidigt beskriva och betona skolgångens varierande tillväxt och genomslagskraft ger ej rätvisa åt bilden. Processen som helhet behöver tas i beaktande genom intensiva jämförelser mellan de olika undervisningsformerna. Ett försök härtill görs i föreliggande studie.

15) Figuren får naturligtvis ej pressas alltför starkt på sitt innehåll. Den tjänar främst som allmän ram för framställningens fortsatta disposition. - Angående spänningsförhållandet den första tiden mellan hem- och skolundervisning respektive mellan skolans funktion som förmedlare av utökad medborgerlig bildning, "medborgarskola" och dess funktion endast som ett komplement vid bristande hemundervisning, "fattigskola", se t ex Nordström (1968) sid. 15, 21, 44-46, 59-62. Thunander (1946) sid. 5, 9-12, 19-20, 237-257. - Jfr Ekendal (1851) sid. 1-5, 44-64, Holmberg (1853) sid. 45-48, 83-95,

RAPPORTENS SYFTE

Rapportens syfte är således (1) att呈现出 och granska ett konkret historiskt källmaterial, (2) att genom en bestämd metodutveckling demonstrera materialets möjligheter samt (3) att söka utvinna hypoteser och strategier för fortsatt forskning angående folkundervisningens - främst läskunnighetens - utbredning och utveckling i vårt land.

Det utnyttjade källmaterialet exemplifierar i sin tur den antydda allmänna problematiken angående folkundervisningens tillstånd och utveckling vid 1800-talets mitt (Fig. 1). Dels behandlas den vuxna befolkningen 1862 i Bygdeå södra sockendel, dels upptas barnen i skolåldern 1847-62 i samma byar till behandling. Därvid betraktas husförhörslängdernas anteckningar om läskunnigheten m m som uttryck för den allmänna kyrkliga hemundervisningen av socknens barn.

Den valda tidsperioden medger ännu en typ av undersökning. Den lagstadgade allmänna skolundervisningen har nämligen tagit sin början i Bygdeå socken. Därmed öppnar sig en möjlighet att i detalj söka utvärdera den allmänna skolundervisningens begynnelsesekede i ett skoldistrikt. Förhörsdata i husförhörslängderna ställs nämligen samman med anteckningar från skolans verksamhet i skolmatriklar, elevlistor o s v. Varje individts identitet iakttages därvid i de parallella källserierna. På så sätt jämförs i samma byar och för samma individer hemundervisningen med den samtidiga skolundervisningen.

Syftet låter sig formuleras i några typer av konkreta frågeställningar.

FRÅGESTÄLLNINGAR

Eftersom undersökningen är deskriptiv, metodutprövande och hypotesgenererande för fortsatt forskning angående folkundervisningens utveckling enligt främst de kyrkliga förhörlängderna, konkretiseras syftet bäst i några grupper av typiska frågeställningar.

1. Källkritiska frågor: I vilket syfte har källmaterialet tillkommit? Hur är källmaterialet beskaffat till sin struktur och till sitt innehåll? Vilken tillförlitlighet kan källmaterialet tillmätas? På vad sätt kan historisk källkritik och pedagogisk mätningsslära samordnas i analysen av källmaterialet. Vilka slutsatser dras om källmaterialets beskriftenhet och användbarhet för fortsatta studier av folkundervisningen i Sverige o s v?

2. Metodfrågor: Med vilka alternativa metoder kan källmaterialet behandlas? I vad mån bör klassificering och kvantifiering på individnivå prioriteras? Vilka urvalsförfaranden, datauppställningar och statistiska metoder ger i så fall största rättvisa åt källmaterialet? Hur skall datainsamlingen per individ i parallella källor och i längre tidsserier av källor utnyttjas i uppföljningar över tiden, i tvärsnittsstudier för bestämda tidpunkter, i för- och efterkontroller av kunskaperna, i jämförelser mellan skolgång och enbart hemundervisning eller i jämförelser med gängse summarisk statistik, t ex den officiella skolstatistiken? På vad sätt fullföljs källkritiken med hjälp av den kvantitativa metoden? I vad mån ger metodutvecklingen användbara strategier för det fortsatta arbetet?

3. Frågor angående tillämpningen: Också frågorna om tillämpningen kan varieras och preciseras på olika sätt. I stället för en vidare uppräkning samlas frågeställningsrna i ett övergripande analysschema, där hänsyn tas både till olika slag av data och till framställningens fortsatta disposition (Fig. 2).

DEL II	DEL III-IV	DEL V
<u>DATA SOM I FÖRSTA HAND SKALL ANALYSERAS (a-c)</u>		
	a) Förhörs- och kunskapsdata i husförhörlängderna skall analyseras för alla grupper av individer (DEL II-V)	b) Dessutom skall data om hemundervisning och skolgång bearbetas för barnen i skolåldern (DEL III-V)
<u>YTTERLIGARE FAKTORER SOM OCKSÅ INGÅR I ANALYSEN</u>		
<p>Därtill medverkar ytterligare faktorer i förklaringsmönstret t ex födelseår, kön, rörlighet (flyttning), kyrksamhet (nattvardsgång), sociala faktorer (yrkesgrupp, familjestorlek) och geografiska faktorer (by, husförhörsrote, avstånd till kyrkbyn/skolan)</p> <p>På detta sätt hopas informationen steg för steg i de olika avsnitten (DEL II-V) till en helhetsbedömning av resultaten, vilken diskuteras i slutavsnittet (DEL VI)</p>		

Fig. 2. Övergripande analysschema med hänvisning till rapportens disposition.

Genom sin uppdelning efter rapportens olika delar söker figuren visa hur de olika slagen av data successivt kommer in i undersökningen för att efter hand tillsammans bygga upp slutsatserna om källmaterialet, metoden och vidare tillämpningar i det aktuella forskningsläget.

FORSKNINGSLÄGET

Den kyrkliga folkundervisningen är till sin bakgrund och allmänna utveckling beskriven i kyrko- och skolhistoriska handböcker och monografier.¹⁶⁾ En inledande presentation av detta slag av forskning har redan givits (sid. 5-8).

Visserligen har skolundervisningens begynnelse ingående behandlats i den pedagogikhistoriska litteraturen.¹⁷⁾ Men likväl torde ytterligare studier vara befogade. Dels åstadkommes därvid den antydda jämförelsen med förhörs-längdernas rådata. Dels sker denna typ av studier ej såsom en upprepning utan snarare som ett komplement och som en fördjupning av tidigare studier. Dessa har t ex som regel byggt sina bedömningar av skolgångens omfattning och tillväxt på den officiella statistiken.¹⁸⁾ Den faktiska skolgången i enskilda byar och skoldistrikt har däremot foga utvärderats. Likaså har skolgången knappast jämförts med till exempel den allmänna läskunnigheten enligt husförhörs-längderna.

Metoden att ställa samman data för hemundervisningen och skolundervisningen är således i stort sett oprövad. Datainsamlingen och databehandlingen på individnivå medger därvid även andra undersökningsförfaranden. När exempelvis skolgången bedöms i stort utifrån kollektiva sifferuppgifter för hela skoldistrikt eller socknar, uppmärksamas ej att samma individer ofta återkommer på olika sätt i samma siffermaterial. Den faktiska andelen skolbarn kan därför ej urskiljas. Den visar sig i själva verket vara en helt annan än de offentliga siffrornas, när varje barn följs

16) Angående forskningsläget hänvisas till Johansson (1969) s. 5-15 och Johansson (1970) s. 2-3. För den kyrkliga folkundervisningen bör nämnas särskilt den forskning som bedrivs i Uppsala av docent Allan Sandewall, i Lund av professor Hilding Pleijel och i Åbo av professor Bill Widén. Se litteraturförteckningen för dessa författare.

17) Se not 14-15.

18) Paulson (1866) s. 432-438, Nordström (1968) s. 87-99, Sjöstrand III:2 (1965) s. 341-349, 370-375, Svenska folk-skolans historia II (1942) s. 418-419.

i källorna under sin skolpliktiga ålder. Också på andra sätt inbjuder forskningsläget till metodmässigt nya ansatser och försök, såsom t ex designvariationer för samma datamassa, separata tvärsnittsundersökningar eller processanalyser över längre tidsperioder. Några bidrag av detta slag söker denna rapport att ge.

RAPPORTENS DISPOSITION

I de närmast följande kapitlen behandlas källmaterialet och den kvantitativa metoden. Sedan följer framställningen i stort sett det uppsatta mönstret (Fig. 1). Den kyrkliga folkundervisningen beskrivs i del II, jämförelsen mellan hemundervisning och skolgång görs i del III och IV, medan den egentliga skolverksamheten behandlas i del V. I en avslutande del, del VI, sammanfattas resultaten och diskuteras deras betydelse och räckvidd samt uppslag till fortsatt forskning.

Somliga kapitel inleds med kortfattade bakgrundsteckningar för ifrågavarande kapitels innehåll. Detta görs i stället för separata kapitel om den historiska bakgrunden i stort. På så sätt avser framställningen att bli mera koncentrerad, överskådlig och lättläst.

Bilagorna bildar tillsammans en separat volym, till vilken hänvisningar görs i framställningen.

2. KÄLLMATERIALET

DEN KYRKLIGA ARKIVBILDNINGEN¹⁾

Olika skikt kan urskiljas i den kyrkliga arkivbildningen. De äldsta arkivalierna har sin uppkomst i medeltidens och 1500-talets kyrka. De avser kyrkans egendom och består i huvudsak av inventarieförteckningar och räkenskapshandlingar. I 1571 års kyrkoordning stadgas att sådana aktstycken skall upprättas för rikets alla kyrkor²⁾.

Efter utländskt mönster införs ännu en grupp kyrkoböcker under tidigt 1600-tal. Dessa s k ministeriallängder gäller anteckningar om födelse och dop, vigsel, dödsfall och begravning. 1608 utfärdas en förordning där om för ärkestiftet³⁾. Kyrkolagen av år 1686 medtager i denna grupp av längder även förteckningar angående in- och utflyttning⁴⁾. Bruket att föra sådana längder har således övertagits ifrån andra länder, närmast från Tyskland⁵⁾.

Säregent däremot för stormaktstidens svenska kyrka är införandet av olika slag av förhörlängder. Västerås-biskopen Johannes Rudbeckius påbjudar år 1622 för sitt stift att särskilda "folkalängder" skall föras över alla sockenbor tio år och äldre. Dessa längder skulle bl a ligga till grund för biskopens visitationsförhör⁶⁾). Förhörlängderna får snart en fast plats i 1600-talets kyrkoliv. Kyrkolagen 1686 räknar med sådana längder i en särskild paragraf.

"... Prästerna skola hålla vissa längder på alla sina åhörare, hus ifrån hus, gård ifrån gård, och veta besked om deras framsteg och kunskap uti deras kristendomsstycken, driva med flit därpå, att barn, drängar och pigor lära läsa i bok och se med egna ögon, vad Gud i sitt heliga ord bjuder och befaller. De skola sedan skiftas i tre delar eller hopar: den första blir den som enfadeligen kan läsa sina kristendomsstycken; den andra, som kan läsa Luthers uttydning över tio Guds bud, tron, Fader vår, döpelsen och Herrens nattvard; den tredje, som jämte uttydningen kan fatta och förstå sprösmål och hustavlan och därhos lära skriftens språk, på vilka vår tro sig grundar."⁷⁾.

1) Till detta avsnitt se Johansson (1969) s 5-11 samt Johansson (1970) s 2-3 och där anförd litteratur.

2) Nygren (1922) s 17.

3) Nygren (1922) s 17.

4) Kyrkolagen av år 1686, kap. 24 § 8.

5) Sandberg (1948) s 92. Se även där anförd litteratur.

6) Nygren (1922) s 18.

7) Kyrkolagen av år 1686, Kap. 2 § 10

Enligt denna bestämmelse indelas församlingsborna i tre grupper efter sina framsteg i kunskaperna. Betygsbedömningar av olika slag upptar också från början det största utrymmet i förhörslängderna. Tidvis kan kunskaperna noteras i mer än tjugo olika kolumner för samma individer.

Förhörslängderna har många olika namn. Katekismislängder, folkalängder, läselängder, skrifteböcker, husförhörslängder är några sådana benämningar. I många fall är det svårt att bestämma betydelseskilnader mellan beteckningarna. Efter hand utvecklas två huvudtyper av förhörslängder, dels tillfälliga protokoll vid enstaka förhör, dels de egentliga husförhörslängderna.

De tillfälliga protokollen upprepas på nytt vid varje förhör. Sådana förteckningar är vanliga under 1600-talet och 1700-talets förra del. De förekommer även senare. Dessa längder kallas ofta katekisationslängder eller husförhörsprotokoll. När endast tid och plats för förhören uppräknas och inga förhörsanteckningar görs används ibland termen husförhörsjournal.

De egentliga husförhörslängderna förekommer alltifrån 1600-talet. Ifrån 1700-talets mitt blir denna huvudtyp av förhörslängder den väsentligaste. Dessa längder upptar på varje uppslag plats för flera års anteckningar om förhör och kunskaper. En sådan upplaga kan sträcka sig över fem eller tio år eller längre tid. Deras ursprungliga syfte att vara förhörslängder utvidgas så småningom till att gälla även folkstatistiska ändamål. De läggs nämligen till grund för mantalskrivningen. När husförhörslängderna år 1894 byter namn och kallas församlingsböcker har de senare ändamålen kommit att dominera. Fram till 1800-talets slutskede, då skolans verksamhet har kommit ordentligt i gång, hävdar sig dock det ursprungliga syftet med förhörsanteckningar mycket gott⁸⁾).

Förhörslängdernas skick och bestånd genom tiderna kräver ännu mycken forskning. Planering för en sådan har antytts i en tidigare rapport⁹⁾.

8) Också husförhörslängderna eller längder av denna fleråriga typ förekommer redan under 1600-talet. Johansson (1969) s 7-9, Johansson (1970) s 2-3, Kyrkobokföringsförordningen 1894, SFS 1894:62 s 21. Om mantalsskrivningens historia se t ex SOU 1938:41 s 211 ff, Lext (1968).

9) Johansson (1969) s 12. Där ges exempel på sådant katalogiseringsarbete.

Även källmaterialet för skolans verksamhet har uppkommit och förvarats inom kyrkoarkivets ram. Det gäller i första hand protokoll, bestämmelser, räkenskaper, redogörelser och statistik. Matriklar och journaler har tyvärr ofta ej blivit arkiverade. Kvarvarande källor för skolans del insamlas numera som regel i de kommunala arkiven - en verksamhet som måste ses vara synnerligen angelägen.

BESKRIVNING AV KÄLLMATERIALET

De källor som utnyttjas i denna studie hör som regel samman med den kyrkliga arkivbildningen i Bygdeå socken, även om somliga källor numera återfinns i kommunarkiv eller förvaras i centrala arkiv såsom landsarkivet i Härnösand. Den för undersökningen mycket viktiga skolmatrikeln saknar registrerad arkittillhörighet. Den har tillvaratagits genom privat initiativ. Källmaterialets arkittillhörighet i övrigt framgår av källförteckningen.

"Till efterättelse". Föreskrifter för husförhörlängdarna

Föreskrifterna för husförhörlängdernas utformning och de betygsystem som skall nyttjas fastställs stiftvis. För 1800-talet har gamla Härnösands stift en utförlig beskrivning på hur husförhörlängderna skall föras, "Till efterättelse". Den har ingått som försättsblad i husförhörlängderna. Den anbefalles i domkapitlets cirkulär den 1 maj 1802 och anmäls vid stiftssynoden i Piteå 1806 ha alltmer kommit i bruk i norra stiftsdelen.¹⁰⁾; - Ursprungligen har även en skattning av naturgåvorna ingått i noteringarna, men efterhand blir den här i bilaga återgivna föreskriften den gängse (Bil. 1).¹¹⁾

10) Härnösands Consistorii Cirkulär, nr 151, 1 maj 1802, § 3 och protokoll för stiftssynoden i Piteå, 16-18 juni 1806, § 5
Jfr Söderling (1966) sid. 181

11) Jfr denna rapport sid. 97-100.

Förhörlängder i Bygdeå socken (HLA och Kyrkoarkivet i Bygdeå)¹²⁾

Bygdeå sockens äldsta katekismilägd, 1639-1752, är av typen husförhörsjournal eller husförhörsprotokoll. Där antecknas varje år de olika husförhörsrotarna. Sedan 1653 anges även vilken familj som har varit värdfolk för årets husförhör. Dessutom noteras viktigare iakttagelser angående själva förhöret, särskilt då brister i kunskaperna. Sådana journaler eller protokoll föreligger även för 1750-talet och för tiden 1852-91. En annan typ av tillfälliga förteckningar är kommunionlängderna och längderna över ungdomens förhör. De sistnämnda finns för 1740-, 1750- och 1770-talen. De egentliga husförhörlängderna är bevarade ifrån 1746 med en tidslucka endast på 1760-talet.

I denna rapport görs datainsamlingen ifrån fyra upplagor husförhörlängder, nämligen upplagorna för tiden 1839-45, 1846-52, 1853-62 och 1863-73. Den första upplagan, 1839-45, är delvis svårtydd och besvärlig vid datainsamlingen. De senare upplagorna får anses vara väl förda. Samma typ av markeringar för kunskaperna har nyttjats i alla upplagor. Variationer i detaljer och skrivsätt redovisas närmare i databehandlingen. Ljuskopior av den andra och tredje upplagan återges i en bilaga (Bil. 2). Husförhörlängderna utnyttjas genom hela rapporten.

Husförhörsjournal för Bygdeå socken 1852-91 (HLA)

I husförhörsjournalen 1852-91 bokförs i tur och ordning besöken i varje husförhörsrote. Där anges alltså i vilket hem som husförhöret äger rum. Val av förtroendemän i de olika rotarna omnämnes. Husförhören sker under februari, mars och april. Husförhörsjournalen utgör en parallell källa till husförhörlängderna i fråga om förhörstillfällen o s v. Också detta källmaterial avbildas i en bilaga (Bil. 3).

Ministeriallängder för Bygdeå socken. (HLA och Kyrkoarkivet i Bygdeå)

Födelse- och doplängder för Bygdeå är bevarade ifrån 1724. Ifrån 1745 föreligger lysnings- och vigsellängder samt död- och begravningslängder. Bevarade in- och utflyttningslängder är av senare datum. De förefinnes från 1826 och framåt i tiden.

12) HLA = Landsarkivet i Härnösand, se förkortningar enligt litteraturförteckningen

I denna rapport utnyttjas särskilt de sistnämnda in- och utflyttningslängderna. De utgör nämligen tidvis en utomordentlig parallell källa till husförhörslängderna i fråga om förhör och betyg. Ett exempel på detta lämnas i bilaga 4 13).

Befolkningsstatistik för Bygdeå socken (HLA)

Efter mer än hundraårig erfarenhet av de kyrkliga ministerial- och förhörslängderna påbjuds genom tillkomsten av tabellverket år 1749 att dessa källor skall läggas till grund för en ordnad folkstatistik. Ifrån denna tid infördras dels årligen statistik över befolkningsförändringarna, dels vart femte år mer omfattande uppgifter om rikets alla församlingar. Dessa s.k. femårstabeller upphör 1855. Statistiska centralbyrån, som börjar sin verksamhet 1859, förordnar nämligen om en annan typ av årliga summariska befolkningsuppgifter från 1860.

Denna rapport sträcker sig över skiftet mellan tabellverkets och centralbyråns verksamhetsperioder. Den bygger i sina allmänna befolkningsuppgifter på båda epokernas folkstatistiska tabeller för Bygdeå socken (Del II) och utnyttjar dessutom femårstabellernas information för bearbetning av skolstatisiken (Del III).

Mantalslängder för Bygdeå socken (HLA)

Nära samman med förandet av kyrkoböcker står förrättandet av årlig mantalsskrivning¹⁴⁾. I denna rapport har mantalslängden för mantalsskrivningen i december 1862 medtagits som parallell källa till husförhörslängderna. Dess disposition framgår av bilaga 5. Främst i del II har denna källa utnyttjats.

13) Dessutom lämnar dessa längder tydliga spår av skiftet mellan olika arkivvårdare.

14) Utförliga behandlingar av mantalsskrivningens historia ges i t.ex. Hjelt (1900), Forsell (1932), Lex (1968), SOU 1938:41. För den undersökta tidsperioden hänvisas till mantalskrivningsförordningen av år 1861, SFS 1861 nr 45.

Sockenstämmoprotokoll 1843-47 (Kyrkoarkivet i Bygdeå)

Tyvärr finns ej protokollserierna bevarade för hela undersökningsperioden. Det gäller både denne och de båda följande protokolltyperna. Den 26 maj 1843 upptar sockenmännen - något försenade - den kungliga förordningen om minst en folkskola i varje socken. Beslut fattas om två fasta skolor, en vid moderkyrken, den andra vid Robertsfors bruk "där även särskild kyrka och präst finnes"¹⁵. Sedan följer de närmaste åren beslut om skolevift (1843), skolhus (1844), skolstyrelse (1845), skolreglemente (1846), lärartjänster och lärarlöner (1846-47). De sistnämnda åren startar de båda skolorna. Sedan övergår omsorgerna mera direkt till skolstyrelse och kyrkeråd.

Kyrkorådsprotokoll (Kyrkoarkivet i Bygdeå)

Framtrent från kyrkorådets verksamhet har bevarats, vilka bekräftar dess uppgift som varnande instans, när trådskala förekommer i hem- eller skolundervisning.

Skolstyrelseprotokoll 1845-52 samt 1861 (Kyrkoarkivet i Bygdeå)

En stor tidslucka föreligger i dessa källor. Men likväl hinner skolstyrelseprotokollen ge många inblickar i skolverksamhetens framgångar och besvikelsear, nya satsningar och återkommande kriser.

Visitationsprotokoll 1851 och 1867 (HLA)

Visitationsförhören har haft en viktig uppgift i den kyrkliga folkundervisningen. Det framgår av de bevarade visitationshandlingarna. För Bygdeå daterar sig det äldsta till 1655. Visitationen 1697 omnämner folkundervisningens tillstånd i Bygdeå. Under 1700-talets visitationer betonas för-

15) Sockenstämmans protokoll 26 maj 1843.

- Författn. ang. sockenstämmor, kyrkoråd och skolstyrelse (SFS 1843 nr 27).

hören starkt. Även under 1800-talet är kontrollen av församlingarnas kunskaper väsentliga inslag vid besök av biskop eller prost¹⁶⁾.

Domkapitlet som högsta skolmyndighet i stiftet markeras på många sätt. Skolärendena övervakas av domkapitlet, skolreglementet godkännes, skolstatistik infördas o.s.v. också därför är visitationsprotokollen av vikt. Både prostvisitationen 1851 och biskopsvisitationen 1867 tecknar med tydlighet undervisnings- och skolsituationen.

Skolreglemente 1846, 1862, 1869 (HLA)

Den nyanställde läraren i norra skoldistriktet, Johan Hardin, får i uppdrag att utforma skolreglementet för Bygdeå fasta folkskolor. Förslaget godkännes med vissa ändringar av skolstyrelsen och fastställes av domkapitlet i oktober 1846. I november samma år beslutar skolstyrelsen att låta trycka skolreglementet jämte folkskolestadgan av år 1842 i 50 exemplar "för att dels till styrelsens ledamöter, och dels bland socknens övriga medlemmar utdelas"¹⁷⁾. En ändring i reglementet godkännes av domkapitlet 1847. Reglementet och denna ändring återges i sin helhet som bilaga (Bil. 7). Även reglementet för den ambulerande folkskolan 1862 och för småskolorna 1869 är av intresse.

Skolpliktslängder 1846 och 1847 (Kyrkoarkivet i Bygdeå)

Sedan skoldistrikten bestämts - södra och norra - och när skolstarten närmar sig sker uppteckning av alla barn i skolåldern i särskilda längder. Där antecknas förutom barnens namn, hemvist, ålder m.m. även deras förkunskaper i läskunighet och katekesen. Dessa betyg utsätts med samma betygs-kod som i husförhörslängderna. Skolpliktslängden för södra skoldistriktet återges i en ljuskopia (Bil. 8). Denna källa behandlas som "förprov" i kunskaperna i del IV.

16) Fahlgren (1963) s. 432-436, Johansson (1967) s. 14.

17) Skolstyrelsens protokoll 29/11 1846.

Skolmatrikel 1847-70 (Privat arkiv, Lundquist)

Läraren i södra skoldistriktet åtlyder skolreglementets föreskrift om att föra "ordentlig matrikel, särskild för varje termin"¹⁸⁾. Dock låter han matrikeln löpa oavbrutet termin för termin med anteckning av de i skolan inskrivna barnen i lopande följd. Förutom tidpunkten för inskrivning, namn, målsman, hemvist m m antecknas även olika framsteg i minimikurserna i läsning, skrivning och räkning samt examensdag och slutbetyg från skolan. Matrikeln innehåller således noteringar från skilda tillfällen för samma elever. Så tillvida är den synnerligen tacksam vid databehandlingen. Lärarens anteckningar får också gott betyg vid folkskoleinspektörens besök i skolan 1862. "Metrikel, journal och examensprotokolls bok förevisades och funnos erforderligt fullständiga och skickligt förda"¹⁹⁾. Vitsordet besannas av ett exempel (Bil. 9).

Elevlistor terminsvis 1848-56 (Kyrkoarkivet i Bygdeå)

Den bästa kontrollen av skolstatistiken ges i utförliga elevlistor terminsvis (Bil. 10). Då upptäcks hur skolstatistiken framräknats och vilka felaktigheter den kan inrymma.

Terminsprotokoll 1855 (HLA)

Ett bevarat termsprotokoll för höstterminen 1855 ger en närbild av skolans verksamhet denna termin.

Skolstatistik 1847-60 (HLA)

Den officiella skolstatistiken varje år ger kontinuerliga uppgifter om folkskolans begynnelseeskede. Där görs åtskillnad mellan skolbarn och hemundervisade barn. I särskilda kommentarer beskrivs hemundervisningens förstärkning 1853-60. För vart tredje år lämnar domkapitlet uppgifterna vidare

18) Bygdeå skolreglemente 1846 § 5 mom 5 (Bil. 7).

19) Folkskoleinspektör Rosenius berättelse, maj 1862 (Domkapitlets arkiv).

i en stiftsredogörelse. På så sätt uppkommer den officiella skolstatistiken för riket 1847, 1850, 1853, 1856 och 1859. En rätt förståelse av dessa siffror åtminstone för Bygdeå sockens del söker rapporten åstadkomma. Denna skolstatistik fortsättes av folkskoleinspektörernas berättelser 1861-63. Skolstatistiken återges i en bilaga (Bil. 11).

Skolräkenskaper 1847-66 (Kommunarkivet i Robertsfors)

Räkenskaperna för skolans inkomster och utgifter är väl bevarade. De innehåller även räkningar och fakturor med uppgifter om skolmateriel och läroböcker. Av utgifterna kan också slutas t ex lärarnas antal och löner under olika tider (Bil. 12).

Övriga källor

Förutom myndigheternas bestämmelser och cirkulär meddelar kungörelserna i sockenkyrkan också levande tidsbilder från socknens vardagsliv. Arbetstillfällen, auktioner, borttappade ägodelar, gemensam väghållning o s v tillkännages i rik variation. Även skolverksamheten belyses i en rad pålystningar om terminsstart, examen och lärarbesök i byarna.

Ifrån husförhörssresorna lämnar prästerskapet upplysningar om brister i hemundervisningen. Sådana skrivelser till skolstyrelse och kyrkoråd ger detaljerade rapporter från folkundervisningens aktuella tillstånd.

KÄLLMATERIALETS KARAKTÄR

Källornas tillkomst

Undersökningen behandlar förstahandskällor, således primärmaterial med ursprungsdata. Förhörlängderna har medfört vid de aktuella förhören. Anteckningarna har av allt att döma gjorts i nära anslutning till de ifrågavarande observationerna. Därför har också kunskapsanteckningarna ej noterats i klartext utan i mer eller mindre svårtydda kodsystem.

Upphovsmän för husförhörslängdernas del är i första hand de båda kyrkoherdar som verkat i Bygdeå under undersökningsperioden, Erik Olof Sellin 1837-49, samt Pehr Erik Bylund 1851-79. I vakansperioden 1849-51 förordnas Sellins personlige adjunkt, Lars Gustaf Södermark, att förestå pastoralvården.²⁰⁾ Dessa byten mellan de ansvariga för kyrkoherdetjänsten märks också i t ex husförhörslängderna, vilket skall diskuteras längre fram.

Erik Anders Nygren, komminister i Bygdeå 1837-66, och Erik Andreas Rosenius, brukspredikant i Robertsfors 1848-64, tycks ej ha utövat påtagligt inflytande på källmaterialets utformning. Den senare har på ett annat sätt stor betydelse för denna undersökning. Rosenius har nämligen också varit lärare vid Robertsfors fasta skola 1848-61 samt därefter innehhaft tjänsten som den förste folkskoleinspektören för övre Norrland. Hans redogörelser för undervisningens tillstånd i folkskoleinspektörernas berättelser från början av 1860-talet äger därför särskilt stor vikt för Bygdeå sockens del.

Skolhandlingar som åberopas är till största delen ett verk av den förste skolläraren vid Bygdeå fasta skola, Johan Gustav Bodén, bördig från Bygdeå och lärare där 1847-75. Bodén är upphovsman till elevförteckningar terminsvis, terminsprotokoll, matrikel o s v. Skolstyrelsens ordförande, d v s kyrkoherden i fråga, är emellertid upphovsman till en lång rad andra skolhandlingar, t ex skolpliktslängder, protokoll av olika slag och årlig skolstatistik till domkapitlet. Den förste läraren i Robertsfors skola, Johan Hardin, har på skolstyrelsens uppdrag författat Bygdeås första skolreglemente 1846.

20) Bygdén (1923) s. 61-62, 204-205

Södermark började som adjunkt i Bygdeå redan 1840, vilket t ex Sellin intygar i ett utlåtande till domkapitlet 1847, nämligen att Södermark "sedan 1840 oafbrutit och nitfullt samt med all benägenhet gått mig i ämbetet tillhanda". (HLA, domkap. arkiv, E III:159). Sellin var sjuklig och tycks ha överlätit alltmer av göromålen till Södermark (jfr Bygdén (1923) s. 61-62). - Till dessa frågor återkommer diskussionen om betygsättningen i del II.

Källornas relevans och användbarhet²¹⁾

Det ursprungliga syftet med förhörslängderna måste i görligaste mån vara vägledande för deras behandling. Metodutvecklingen söker följa - så nära det kan gå - den komplicerade process av in- och utskrivning o s v, varigenom dessa källdata har tillkommit. Källornas relevans för detta slag av undersökningar får således anses vara mycket god.

Detsamma gäller därmed även källornas användbarhet. Själva konstruktionen och uppteckningen av t ex kunskapskattningarna är sådan att den relevanta behandlingen måste ske med kvantitativa metoder. Rådata är redan indelade i skalor färdiga för bearbetning. Kodningen kan direkt övertas i datainsamlingen.

Ytterligare källkritiska synpunkter

Genom datainsamling för enskilda individer från de olika källorna kan den källkritiska analysen fullföljas över längre tidsperioder och med intensiva jämförelser mellan olika källserier. Därvid iakttages både den pedagogiska mätningsslärans problemställningar angående t ex betygsnoteringarnas tillförlitlighet och innebörd samt de källkritiska frågeställningarna angående t ex beroende och samtidighet.²²⁾

21) Framställningen följer i viss mån Schiller & Odén (1970) sid. 34-45.

22) 'Tendens' nyttjas i denna rapport i vidare mening än den strikt källkritiska - snarast avses de trender i betygssättningen som utmärker olika bedömare. - Ett mycket viktigt bidrag till att nå samsyn mellan historisk källkritik och pedagogisk mätningsslära har gjorts av Sjöstrand (1971). - I litteraturen om källkritik och historiska förklaringar märks t ex Clausen (1963), Dahl (1967), Dray (1957, 1964), Hermerén (1971), Hempel (1968), Marc-Wogau (1967), Renvall (1969), Schiller & Odén (1970), Torstendahl (1966, 1969), von Wright (1967).

ÖVERSIKT AV KÄLLMATERIALET

Som en sammanfattning sammanställs de viktigaste källserierna i en översikt (Fig. 3).

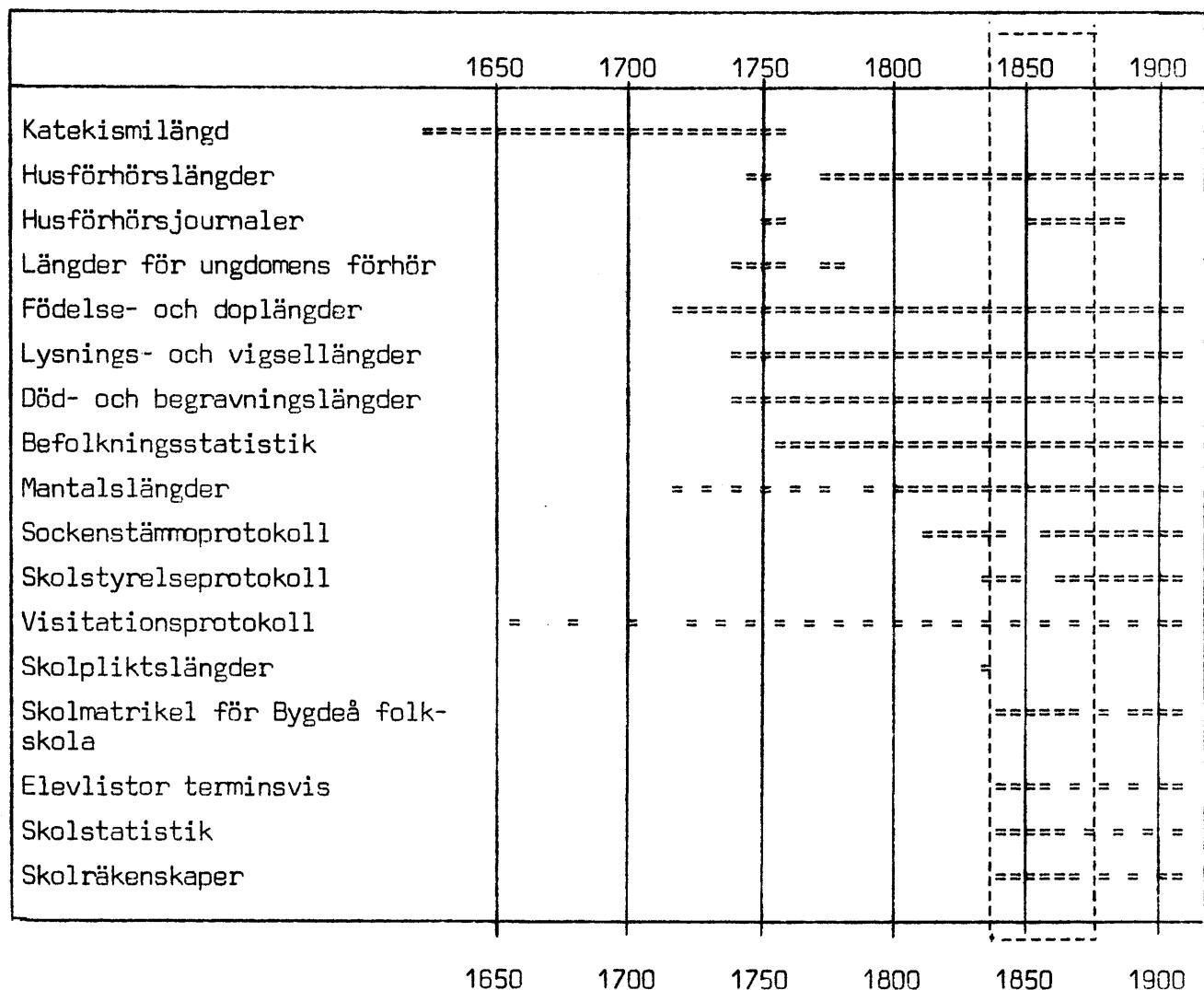

Fig. 3. Översikt av källmaterialet från Bygdeå socken.

Figuren är naturligtvis mycket schematisk. Den sammanfattar endast kapitlets presentation av de viktigaste källserierna. Den tidsperiod som undersökningen närmast omfattar har inramats med streckade linjer.

3. DEN KVANTITATIVA METODEN

På olika sätt har kvantitativa metoder alltmer kommit till användning även inom historievetenskapen.¹⁾ I detta kapitel presenteras i korthet den metodik som utvecklats för bearbetning av de kyrkliga husförhörslängderna. Till den kvantitativa metoden räknas här både urvalsstrategi, insamling och kodning av data samt databehandling med både olika slag av datauppställningar och med bestämda rutiner i den statistiska bearbetningen.²⁾

URVALSSTRATEGI

Val av källmaterial

Anledningen till att Bygdeå sockens husförhörslängder blivit föremål för behandling har antyts i förordet. Visserligen kan socknar med än mer utförligt källmaterial - t ex förhörsanteckningar varje år för barnen - påträffas, men Bygdeå förhörslängder får anses vara tämligen typiska för det norrländska källmaterialet under 1800-talet. De erbjuder ungefär de möjligheter och svårigheter som vanligen kan väntas vid detta slag av undersökningar.³⁾

Valet av källmaterial har vidare gjorts i en strävan att sammanställa husförhörslängderna med den begynnande skolundervisningen vid 1800-talets mitt. Därvid har den första matrikeln för Bygdeå fasta skola varit en tacksam utgångspunkt. Denna matrikel sträcker sig från skolans start och mer än två decennier framåt i tiden, 1847-1870. På här antydda sätt har valet av källmaterial kommit att falla på Bygdeå socken och mitten av 1800-talet.

1) Andrae (1966), Hedenius (1968), Price (1969), Rowney & Graham (1969), Schiller & Odén (1970), Shorter (1971), Weibull (1966) m fl.

2) Till detta avsnitt se Johansson (1970), där en utförligare metoddiskussion ges. Vissa delar därav återges i ett appendix till denna rapport Appendix I,

3) Betygsanteckningar varje år på husförhörslängdernas högersidor återfinns t ex i Holmsund, Sävar, Umeå landsförsamling. En studie av Sävar socken har också utförts, Järnberth (1969). Vid inventering av de norrländska längderna har betygsanteckningarna på många håll visat sig vara förda med till synes stor omsorg.

Geografisk avgränsning

Skolmatrikeln bestämmer även den geografiska avgränsningen. Matrikeln avser nämligen Bygdeå södra skoldistrikt, som således blir undersökningsområde. Utöver matrikeln har skolpliktslängder och listor för extra skolpliktsavgifter m m medverkat vid fastställandet av områdets gränser. Det södra skoldistrikts sammanfaller således med tolv husförhörsrotar i det tidiga 1850-talets roteindelning. Det motsvarar i stort sett nuvarande Bygdeå kyrkobokföringsdistrikt (karta Bil. 6).

Avgränsning i tiden

Fyra upplagor av husförhörlängder har lagts såsom bas för undersökningen. Tillsammans sträcker de sig över mer än tre decennier, 1839-45, 1846-52, 1853-62 och 1863-73. Dock uppfasas endast slutåret i den första upplagan till behandling. Således blir undersökningsperioden åren 1845-73. I viss mån koncentrerar sig undersökningen till tiden 1847-62, vilket motsvarar den tid då Bygdeå skola var ensam inom sitt upptagningsområde. Därefter tillkommer ambulerande småskolor. Dessa får sina egna elevförteckningar, vilka också hålls under kontroll i undersökningen.

Även om intensivundersökningen avser åren 1847-62, sker dock dessutom en utblick över en vidare tidsram. Också skolmatrikeln och andra källor kontrolleras efter 1862. På så sätt följs t ex de barn som är i skolpliktig ålder 1847-62 både bakåt och framåt i tiden inom den vidare tidsramen 1845-73. Detta ger uppslag till både "förkontroll" och "efterkontroll" i fråga om undervisningen.

Den undersökta tidsperioden har inramats i föregående figur (Fig. 3, sid. 27).

Urval av individer

För beskrivning av den traditionella kyrkliga folkundervisningen har valts den totala befolkningen vid den tredje husförhörs längdens utgång 1862. Dessa individer står alltså kvar estrukna i den tredje upplagan och skrivs över till den fjärde upplagan av husförhörs längder 1863-73. På så sätt erhålls totalbefolkningen i berörda byar år 1862. Kontroll härför sker genom jämförelse med mantalsuppgifterna för samma år. Av denna totalbefolkning är det särskilt den vuxne andelen, d v s de som är 16 år och äldre år 1862, som redovisas, eftersom barnen i skolåldern får sin särskilda presentation.

Hem- och skolundervisningen behandlas för barnen i skolåldern under tiden 1847-62. Skolåldern fattas då i sin vidare mening, 6-15 år. Även andra definitioner av skolåldern prövas i resultatredovisningen. De undersökta barnen är alltså födda 1832-56. 1847 års skolpliktiga barn har födelseåren 1832-41. För varje läsår byts sedan årsklasserna ut mot varandra i den skolpliktiga åldern. År 1857 har t ex helt nya årsfullar, födda 1842-51, inträtt i undersökningen. Vid periodens slut, 1862, är födelseåren 1847-56 för de skolpliktiga barnen. Även här åstadkoms således en totalundersökning, nämligen av skoldistrikts alla barn i skolåldern 1847-62. Men utöver dessa totalundersökningar, de vuxna 1862 och barnen i skolåldern 1847-62, görs en uppföljning över tiden inom tidsramen 1845-73. Alla undersökta individer, både vuxna och barn, kontrolleras i samtliga fyra husförhörs längder. Således erhålls för samtliga individer kunskapsmätningar i alla fyra upplagorna. Därmed erbjuds både återkommande tvärsnittsstudier och möjlighet till uppföljande processanalyser över tiden.

Urval av information

För den kvantitativa behandlingen har information av olika slag utnyttjats. De viktigaste informationsgrupperna representeras i en översikt med uppdelning efter undervisningsformerna, folkundervisning (hemundervisning) och skolundervisning (Fig. 4).

FOLKUNDERVISNING (HEMUNDERVISNING)	EGENTLIG SKOLUNDERVISNING
Husförhörs längder Skolplikts längder	Skolmatrikel Elevförteckningar
BEFOLKNINGSDATA	BEFOLKNINGSDATA
1. Födelseår 2. Kön 3. Civilstånd 4. Inskrivning i och utskrivning ur husförhörs längderna 5. Nattvardsgång 6. Familjens yrkesgrupp Antal skattepliktiga Matlagets storlek 7. Föräldrarnas kunskaper 8. By, röte Avstånd till kyrkbyn	1-8. Samma eller parallella data utnyttjas
FÖRHÖRSDATA	SKOLGÅNGSDATA
9. Husförhör varje år 1847-62 Husförhörskvot	13. Skolgång eller ej varje år 1847-62
KUNSKAPSDATA	SKOLBETYG
10. Utantillkunskaper 1845-73 11. Läskunnighet 1845-73 12. Begrepp 1845-73	14. Utantillkunskaper } Minimi- 15. Läskunnighet } kurs 16. Skrivning 17. Räkning 18. Geografi och historia

Fig. 4. Urval av information.

I föregående figur finnes ännu en indelningsgrund. Datagrupperna 1-5, 9-18 är säregna för varje individ, 6-7 är gemen-

samma för alla i samma hushåll och datagrupp 8 upprepas lika för alla i samma byalag. Även denna uppdelning är av betydelse vid kodningen och datainsamlingen.

INSAMLING OCH KODNING AV DATA

Data har insamlats i första hand direkt ifrån källorna i original. I någon mån har komplettering och kontroll gjorts med hjälp av ljuskopior och mikrofilm. Uppgifter ifrån olika källor har förts upp på gemensamma datainsamlingsformulär. Därigenom säkerställs identiteten för samma individer i skilda källor. De olika källorna har således kontrollerats per individ. Endast på så sätt kan den källkritiska prövningen fullföljas in i minsta detalj.

Kodningen av rådata framgår av den följande framställningen allteftersom datagrupperna upptas till behandling. Den återfinns även i variabelbeskrivningen i bilaga 14. Som exempel anges här kodschemat för några datagrupper enligt föregående figur.

<u>Typ av inskrivning i husförhörs längderna 1846-62</u>	<u>Typ av utskrivning ur husförhörs längden 1847-73</u>
1 = Kvarboende sedan 1846	1 = Kvarboende till efter 1873
2 = Född under tidsperioden	2 = Avliden under tidsperioden
3 = Omflyttad inom socknen	3 = Omflyttad inom socknen
4 = Inflyttad från annan socken	4 = Utflyttad till annan socken

Fig. 5. Kodschema för inskrivningstyp och utskrivningstyp.

För att hålla befolkningsförändringarna under kontroll anges dels året för inskrivning i och utskrivning ur husförhörs längderna 1845-73, dels klassificeras anledningarna till in- och utskrivning på det sätt som figuren visar (Fig. 5). Därigenom blir också individernas rörlighet en användbar faktor i databehandlingen.

Kunskapsdata i husförhörslängderna kodas enligt betygsschemat i föreskrifterna (Bil. 1), varvid symbolerna för t ex läskunnighet och begrepp tillordnas skalvärden enligt följande femgraderskalor (Fig. 6).

<u>Innan läsning</u>	<u>Begrepp</u>
1 = ☐ Har begynt att läsa	1 = ☐ Har svagt begrepp
2 = ☐ Läser svagt	2 = ☐ (Ett mellansteg)
3 = ☐ Läser någorlunda	3 = ☐ Har någorlunda begrepp
4 = ☐ Läser försvarligt	4 = ☐ Har försvarligt begrepp
5 = ☐ Läser med färdighet	5 = ☐ Har gott begrepp

Fig. 6. Kodschema för läskunnighet och begrepp enligt husförhörslängderna.

På motsvarande sätt klassificeras husförhörslängdernas anteckningar om utantillkunskaper efter de olika kunskapsmomenten.

I jämförelsen mellan hemundervisning och skolgång görs en något vidlyftigare kodning (Fig. 7).

Födda 1832-47	Födda 1848-56	Kod	Klassifikation
2	6		Enbart hemundervisade barn
3	7		Skolbarn: erhåller ej examensbetyg
4	8		Skolbarn: erhåller examensbetyg
5	9		Skolbarn: efter slutad skolgång (examen) men fortfarande i skolåldern

Fig. 7. Kodschema för hem- och skolundervisning årsvis.

Kodschemat tillämpas dels årsvis. Då hålls även barnen före skolålderna under kontroll med en särskild kod varje år (kod 1). Dels utnyttjas samma kodning totalt sett för alla barn över alla år, om de någon gång gått i skolan eller ej. Indel-

ningen blir då antingen enbart hemundervisade barn eller skolbarn (med eller utan examensbetyg). Denna kodning av hemundervisning och skolgång utnyttjas i del III och IV.

I datainsamlingen utnyttjas också sammanslagningar av flera datagrupper. Dels föreligger t ex skolbetyg i enskilda ämnen, dels slås den sammanlagda betygsutdelningen för varje skolbarn ihop i en sammanfattande kodning, där den viktiga skilljen i anteckningar för enbart minimikursen (katekesen, biblisk historia, läsning, skrivning och räkning i hela tal) och anteckningar för kunskaper utöver minimikursern (geografi och historia). Också denna sammanlagda kodning av skolbetygen presenteras närmare då skolbarnen behandlas för sig (del V).

Både i den fortsatta framställningen och i tabellbilagorna presenteras och diskuteras således kodning och klassificering av data mer ingående.

DATABEHANDLING

När data på detta sätt har insamlats för enskilda individer tillåter den fortsatta databehandlingen en mycket stor variation i uppställningen av olika datagrupper mot varandra. Dels erbjuds uppföljningar över tiden på en rad olika sätt, dels kan större och mindre antal datagrupper ställas mot varandra i intensiva tvärsnittsanalyser. Ett par typiska datauppställningar får vara exempel.⁴⁾

Datauppställning för jämförelser över tiden

I en stiliserad figur åskådliggörs hur 1862 års befolkning dels har funnits skriven i husförhörslängderna alltsedan 1845 och dels har efterhand inskrivits i böckerna 1845-62. På motsvarande sätt illustreras hur samma individer antingen kvarstår vid den fjärde husförhörslängdens utgång eller avförs ur samma längd dessförinnan. I denna förenklade översikt antyds möjligheterna till jämförelse över tiden av husförhörslängdernas kunskapsdata (Fig. 8).

4) Ytterligare exempel ges i Johansson (1970) s. 7-15.

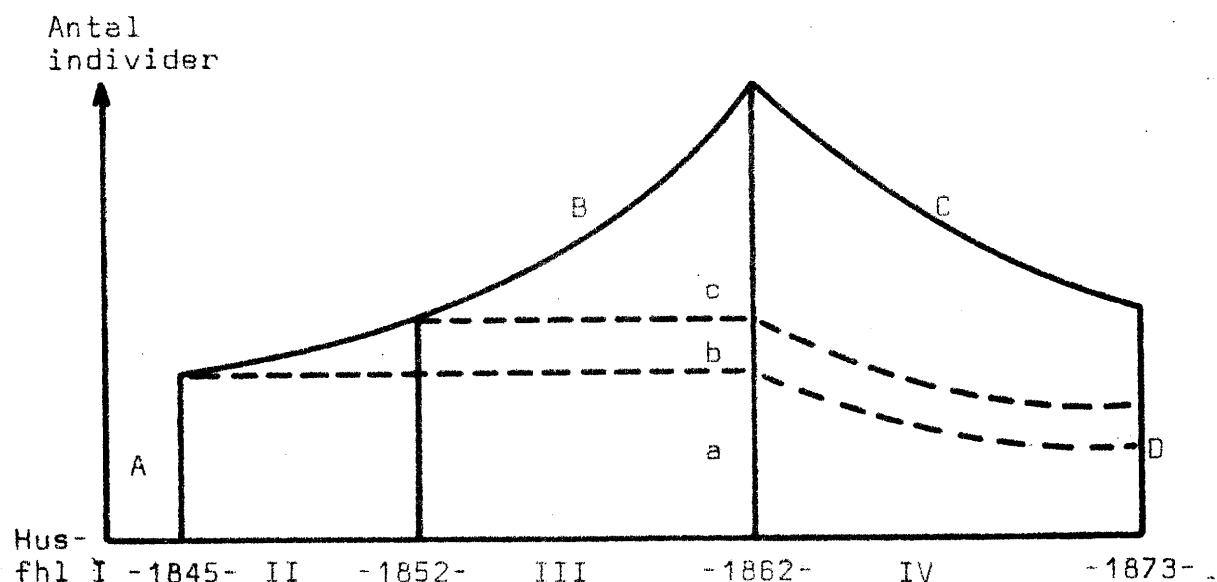

Fig. 8. Datauppställning för jämförelse över tiden för 1862 års vuxna befolkning.

Figuren skall läsas utifrån året 1862, alltså slutåret för den tredje husförhörsupplagan (III). Till vänster visas hur 1862 års vuxna befolkning antingen kvarstått i längderna sedan den första upplagan 1845 (A) eller inkommit efterhand i den andra och tredje upplagan (B). Till höger i figuren visas hur samma befolkning antingen avgått (C) ur eller kvarstår (D) i den fjärde längden vid dess slut 1873 (IV). Befolkningsrörligheten illustreras ingående i en sådan datauppställning (kap. 4, sid. 47-49). Även närvaron vid husförhören (kap. 5, sid. 61-63) och betygsanteckningar vid olika tidpunkter (kap. 6-8) kan behandlas genom denna design.

När det gäller betygsnoteringarna måste det betonas, att dessa betraktas som aktuella det år då de senast kan ha ändrats. För dem som avförs ur en längd är således detta år det senast aktuella betygsåret enligt denna definition. För dem som står kvar vid en längds slut och skrivs över till nästa längd betraktas upplagans slutår som det senast aktuella året för betygsättning. Dessa slutår i de olika upplagorna utgör tacksamma utgångspunkter vid jämförelser av betygen över längre tidsperioder.

Ett exempel på detta söker figuren (Fig. 8) också ge. När jämförelser skall göras för samma individer i alla fyra husförhörsupplagorna 1845-73 blir naturligtvis antalet individer tämligen lågt (a). Antalet växer (b) om jämförelsen begränsas till de tre senare längderna 1852-73. Medtages endast den längd i vilken 1862 års befolkning står skrivna och den längd till vilken omskrivning sker, kommer alla individer att kunna jämföras vid kunskapsmätningarna i dessa båda längder (c). Då har i den sista längden hela tiden medräknats både de som avgår (de sneda linjerna, C) och de som kvarstår vid längdens slut (D). Om endast de som kvarstår 1873 jämförs med de tidigare längderna blir naturligtvis antalet individer vid varje jämförelse betydligt lägre. Variationer i mönstret demonstras närmare vid tillämpning av denna typ av datauppställning för den vuxna befolkningen (kap. 6-8) och för barnen i skolåldern (Del IV-V).

Datauppställning för jämförelser årsvis

Föregående datauppställning ger exempel på hur totalpopulationen ett bestämt år, 1862, kan följas och beskrivas bakåt och framåt i tiden inom tidsramen 1845-73. Ingenting hindrar att varje år behandlas på samma sätt. För barnen i skolåldern har datainsamlingen för åren 1847-62 gjorts så fullständigt att detta är möjligt. Dels hålls därigenom skolåldern under kontroll successivt för de olika åldersgrupperna under tiden 1847-62 och iakttages t ex närvaron vid husförhören årsvis under samma tid (Del III). Dels följs också barnen i skolåldern i sin in- och utskrivning i husförhörlängderna i likhet med de vuxna (Fig. 8), men med den skillnaden att för barnen kan varje år 1847-62 avbildas på samma sätt som året 1862 för de vuxna (Del III-V). En sådan avbildning är emellertid svår att grafiskt återge. Ett försök görs i nästa figur, som dock endast antyder hur de som 1847 står skrivna i husförhörlängden avförs eller står kvar fram till 1862 och omvänt hur de som står skrivna 1862 vid den tredje längdens slut här funnits alltsedan 1847 eller inkommit i längderna under tiden 1847-62 (Fig. 9).

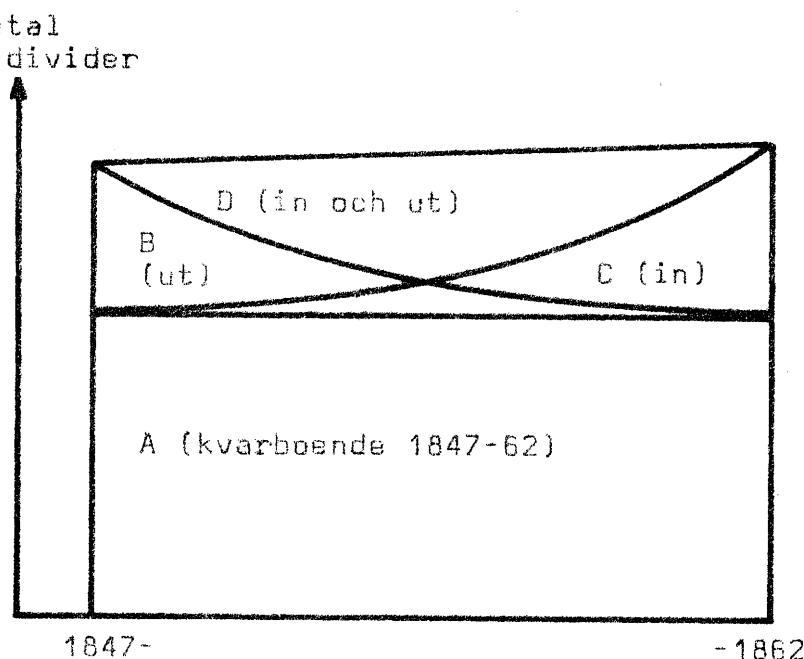

Fig. 9. Datauppställning för jämförelser årsvis.

Figuren förmår endast åskådliggöra hur 1847 års individer dels finns kvar 1862 (A) och dels skrivs ut ur husförhörslängderna 1847-62 (B) samt hur 1862 års individer dels har funnits kvar sedan 1847 (A) eller inskrivits 1847-62 (C). Däremot antyds endast svagt den ständiga växlingen årsvis av in- och utskrivning av 1848-61 års årliga totala individantal (D). Mycket väl kan varje års in- och utskrivning följas i databehandlingen men en grafisk förenkling får här räcka. 1847-62 sker alltså en total kontroll av barnen i skolålder varje år. Efter 1863 görs endast efterkontroller. Inga nya åldersklasser införs då i bilden⁴⁾.

4) Detta slag av datauppställning presenteras utförligare i Appendix I, jfr Åkerman, Cassel & Johansson (1971) s. 15-20.

Datauppställning för jämförelser mellan datagrupper

Förutom jämförelser över tiden erbjuds både översiktliga och fördjupande uppställningar av olika datagrupper gentemot varandra. Data som skall förklaras (Fig. 2) ställs samman gentemot varandra och gentemot olika slag av förklarande faktorer både vid bestämda tidpunkter och i jämförelser över tiden.

Statistiska metoder⁶⁾

Dels söker databehandlingen ge översikter som låter datamassans huvuddrag framträda, dels söker den också i fördjupande analyser precisera och säkerställa de typiska dragen och successivt utnyttja dem vid tolkningen av en helhetsbild av materialet och dess innehåll. Bearbetningen följer en bestämd strategi.

1. Först återges variablernas frekvensfördelningar med kommentarer om kodning o s v. Samtidigt anges de sammanslagningar av variablernes klasser som nyttjas t ex vid dikotomisering, tudelning, av variablerna för uppställning av fyrfältstabeller. Vanligtvis ordnas variablerna i sex klasser. Sådana frekvensfördelningar och variabelbeskrivningar presenteras som bilagor till de olika kapitlen (Bil. 14, 16-17, 18, 21, 24).

2. En vidare överblick över materialet ges i de korstabeller som också presenteras i bilagorna. Där ställs variablerna samman parvis med som regel 6 x 6 rader och kolumner. Somliga variabler reducerar naturligtvis tabellstorleken, t ex kön med endast två klasser. Dessa korstabeller innehåller procenttal. Redan av dessa procenttal erhålls en första upp-

6) De statistiska frågorna behandlas bl a hos Guilford (1965), Nunnally (1967), Pierce (1970), Schiller & Odén (1970), Siegel (1956), - Formler och ytterligare diskussion av de statistiska beräkningarna återges i bilaga 26.

fattning om variablernas förhållande till varandra. Dessutom iakttas hur varje sådan större tabell ter sig om den betraktas som fyrfältstabell, d v s med endast 2×2 rader och kolumner. Också dessa korstabeller har förts till bilagorna. De sammanfattas på ännu ett sätt inne i respektive kapitel.

3. Eftersom de många korstabellerna är alltför vidlyftiga och ytrymmeskrävande sammanförs deras information i matri- ser med korrelationskoefficienter. De utförligare korstabellerna - som regel med 6×6 rader och kolumner - återges med kontingenskoefficienten, C, medan fyrfältstabellerna får sitt uttryck i phi-koefficienten, ϕ . Sådana koeffici- enter utnyttjas av bl a följande/anledningar:

- a) Som antyts är redan korstabellernas antal och omfång nog för att låta dem bilda bilagor. Sedan åberopas dessa korstabeller i de olika kapitlen, när koefficienterna för dem diskuteras.
- b) Därnäst kommer ännu ett praktiskt skäl. En matris med sambandsmått fungerar bättre som en översikt av ett stort antal variabler och deras samband med varandra än en genomgång av en lång rad enskilda korstabeller. Men då måste än en gång påpekas att det är de senares innehåll som diskussionen hela tiden gäller.
- c) Ett tredje skäl är att både C och ϕ tillåter att alla variabler ställs mot varandra och därvid ger en grov uppfattning om sambanden oavsett variablernas skalegenskaper. Det är denna grova översikt som åsyftas, eftersom det endast är de inbördes storleksordningarna mellan koefficien- terna som i första hand utnyttjas.

d) Ännu en viktig punkt i strategin är att hela tiden jämföra ϕ och C. När koefficienternas inbördes mönster - t ex deras rangordning - för vardera koefficienterna i samma matris är någorlunda lika ger detta anledning att antaga att dikotomiseringen i fyrfältstabeller inte alltför mycket döljer eller skymmer detaljinnehållet i de större korstabeller-na. När emellertid C i en sådan jämförelse för något par av variabler visar en drastisk höjning i förhållande till ϕ måste den bakomliggande större korstabellen i bilagorna - eller någon ännu vidlyftigare korstabell - granskas närmare. Ett exempel härpå är sambandet mellan läskunnighet och ålder enligt tab. 21 (sid. 90), där ϕ tydligent alltför mycket förgrovar analysen, $\phi = .02$, eftersom C är så mycket större, $C = .16$. I ett sådant fall finns förklaringen i motsvarande tabell (Bil. 17a), där läsbetygen framträder mer detaljerat i procenttal för olika åldrar. Denna jämförelse mellan de båda slagen av koefficienter är helt nödvändig. För kapitel 4 är kontingensmatrisen förd till särskild bilaga (Bil. 15), för övrigt ställs koefficienterna samman i gemensamma översikter (Kap. 5, 7-8).

e) En särskild punkt i jämförelsen mellan de båda koefficienterna är diskussionen om antalet frihetsgrader. Frihetsgraderna anger tabellstorleken. För C varierar frihetsgraderna. Därför är dessa koefficienter - åtminstone med lägre antal frihetsgrader - jämförbara egentligen endast för samma frihetsgrader. Vid större antal frihetsgrader - ungefär 16 eller fler - är jämförbarheten större.⁷⁾ Phi-koefficienterna dock - med 1 frihetsgrad - är i högre grad jämförbara med varandra. När phi-koefficienterna anses väl tolka korstabellernas innehåll - i jämförelse med C och efter ögoninspektion av korstabellernas procenttal - underlättas den fortsatta analysen. Då kan tudelningar i fortsättningen nyttjas t ex i sammanställningar mellan tre variabler på samma gång (jfr Fig. 11, sid. 50). Sådana reduceringar och förenklingar är naturligtvis önskvärda.

7) Guilford (1965) sid. 338-339.

f) Ytterligare en iakttagelse gäller korrelationskoefficienterna. Kurvatur och ojämnheter i fördelningarna avslöjas genom jämförelser med C och med iakttagande av de fullständiga kors-tabellerna. Men dessutom måste sambandens riktning kontrolleras i de ursprungliga korstabellerna. De framgår nämligen ej utan vidare i matriserna. Nu blir dessa riktningar snart kända i analysen och denna brist i koefficienterna vållar i praktiken inget problem. Detta slag av analys får nämligen aldrig lämna kontakten med det bakomliggande exakta siffermaterialet. Hela tiden återförs diskussionen till datamassans och variablernas egenskaper och struktur i förklarande beskrivningar.

g) Därmed uppnås genom dessa översikter i kapitlen och kontroller gentemot korstabellerna i bilagorna en uppfattning om huvuddragen i materialet. Somliga variabler kan utmönstras eftersom de täcks till sitt innehåll av andra. De sociala faktorerna t ex får ofta representeras av yrkesvariabeln (jfr sid. 50). Andra variabler kan i stället kanske konsekvent dikotomiseras, t ex förhörskvot, läsbetyg, nattvardskvot. Också därigenom blir materialet lättanterligare och beskrivningen mer överskådlig, vilket alltså är syftet med de successiva attacker på datamassan som hittills tecknats.

4. När typiska dragträder fram i datamassan bearbetas och prövas deras hållbarhet genom fördjupande analyser. Nya uppdelningar och uppställningar av datagrupperna mot varandra får säkerställa eller försvaga de gjorda iakttagelserna, t ex genom utnyttjande av automatisk interaktionsanalys.

5. Den automatiska interaktionsanalysen, AID-analysen, (Automatic Interaction Detector Analysis) har utvecklats vid Michigan-universitetet i USA.⁸⁾ Det är i första hand en hypotes-

8) I samarbete med byrådirektör, fil.lic. Per Gunnar Cassel, Statistiska centralbyrån, Stockholm, och docent Sune Åkerman, Uppsala, har denna analysmetod kommit till användning, Cassel (1970), Sonquist (1971), Sonquist & Morgan (1970), Åkerman, Cassel & Johansson (1971). Formler för AID-analysen, se bilaga 26.

genererande interaktionsanalys mellan ett kriterium, t ex läsbetyg, och en rad förklarande faktorer. Dessa senare skall var för sig försöka åstadkomma uppdelningar i nya grupper av individer med så homogena läsbetyg som möjligt. Vid varje uppdelning söks alltså en grupp med typiskt höga läsbetyg och en annan grupp med typiskt låga läsbetyg. Den förklarande variabel som vid varje delningstillfälle lyckas bäst i detta hänseende får utföra spjälkningen. På så sätt uppkommer allt mindre grupper efterhand. Todelningarna sker genom enkel variansanalys och samtliga variabler är med på nytt vad varje uppdelning. Då framträder dels deras samband med kriteriet och dels deras interaktion inbördes i övergripande mönster.

Denna interaktion följs på ett mer ingående sätt när de förklarande faktorerna jämförs med varandra vid varje delningstillfälle. De första uppdelningarna kan i stort sett förutsägas utifrån en rangordning av sambanden mellan kriteriet och de övriga variablerna (se t ex sid. 94). Detta är helt naturligt eftersom det är korstabeller med höga samband som så att säga bryts itu för den förklarande variabelns del. Den nya gruppen innehåller då de klasser av denna variabel som har särskilt många höga läsbetyg t ex. Den andra nya gruppen upptar de övriga klasserna med många lägre läsbetyg. Därför länkas de nyttjade sambandsöversikterna (punkt 3) och AID-analysen nära samman i bearbetningen.

Dock ger AID-analysen än mer information. Spelet mellan de förklarande variablerna ger mönster som i sin tur kan vara utgångspunkt för nya sammanställningar. En typisk spjälkande variabel följs t ex tillbaka genom ett större antal av de tidigare uppkomna delgrupperna eller en oväntad omkastning i sambandets riktning mellan två variabler avslöjas och kontrolleras tillbaka till den första odelade gruppen, där riktningen är den eljest iakttagna (jfr förhörskvot sid. 112-113). Över huvud taget ger AID-analysen en snabb överblick och en ingående penetrering av en stor och vidlyftig datamassa. Den tillåter också att alla slag av vari-

abler medtages bland de förklarande faktorerna. Genom olika restriktioner i fråga om skaltyp o s v kan emellertid större stringens ges åt analysen. Också detta exemplifieras i kapitel 8.

6. Det bör anmärkas att inga statistiska hypotesprövningar diskuteras, eftersom de behandlade individerna på intet sätt utgör något obundet slumpmässigt urval. I stället är rapporten hypotesgenererande. Iakttagna trender och framträdande drag i resultaten får ge utgångspunkter för fortsatt forskning, då ett mera strikt urvalsförfarande kan tillämpas.

Syftet med databehandlingen sammanfattas i en illustration av den antydda strategin (Fig. 10).

1. Frekvenstabeller för enskilda variabler med angivande av olika hopningar av variablernas klasser presenteras i bilagorna.

2. Korstabeller med som regel 6×6 rader och kolumner samt hopningar till fyrfältstabeller återges också i bilagorna.

3. Översikter av korrelationskoefficienter för korstabellerna, kontingenskoefficienten, C, för de större tabellerna och phi-koefficienten, ϕ , för fyrfältstabellerna presenteras i texten samt i bilaga 15.

4. Fördjupande analys av typiska drag i datainnehållet genom nya uppdelningar och datauppställningar diskuteras i de olika kapitlen.

5. Översikt och detaljanalys med hjälp av automatisk interaktionsanalys, AID-analys, nyttjas i kapitel 7-8 och 19-20.

1-5 tillämpas t ex i uppföljningar av betygen över tiden eller i successiva tillämpningar från avsnitt till avsnitt av vunna resultat och slutsatser.

Fig. 10. Översikt av den statistiska bearbetningen.

D E L I I

K Y R K L I G F O L K U N D E R V I S N I N G

(4 - 9)

4. DEN VUXNA BEFOLKNINGEN 1862

I detta kapitel presenteras i korthet några demografiska data, som är av betydelse för den fortsatta framställningen.

BYGDEÅ SOCKEN VID MITTEN AV 1800-TALET¹⁾

Liksom för Västerbottens kustland i övrigt har näringsslivet i Bygdeå socken dominerats av jordbruk med boskapsskötsel. Ännu under 1800-talet sker tidvis en stark nybyggesverksamhet. Ett 60-tal nybyggen anläggs under tiden 1800-75. Mot slutet av seklet kommer hemmansklyvningen igång och fortsätter jordbrukslägenheternas numerära ökning.

De gamla näringssfängen jakt och fiske har i första hand avsett befolkningens egen försörjning. Men laxfisket i Rickleå - känt sedan medeltiden - strömmingsfisket i havet och säl fångsten ute på vinterisarna har även skett till avsalu utanför socknen.

Sjöfart och en viss varvsindustri har varit lokaliseras till kustbyarna, särskilt då Ratan, Dalkarlså och Sikeå. Bland sågverken märks under 1800-talet de finbladiga sågarna i Dalkarlså, Ratu och vid Robertsfors bruk. Mindre sågar har funnits i ett flertal byar. Till skogsbruket under denna tid hör även kolning för leveranser till Robertsfors bruk, som med sin järnhantering domineras näringsslivet i norra sockendelen.

Liksom för landet i stort är befolkningsutvecklingen dramatisk också i Bygdeå socken under 1800-talet. Från 1805 till 1875 nära nog tredubbglas den totala befolkningen i denna socken (Bil. 13). Befolkningsutvecklingens betydelse för husförhören och skolgången skall belysas i det följande.²⁾

1) Bygdeå sockens och Robertsfors bruks historia har tecknats i två större arbeten: Fahlgren, red. (1963), Boethius (1921).

2) Befolkningsutvecklingen återges i diagram och tabeller i bilaga 13. Den har också behandlats i en rad tvåbetygsuppsatser vid avdelningen för ekonomisk historia vid Umeå universitet.

DEN VUXNA BEFOLKNINGEN I BYGDEÅ SÖDRA SOCKENDEL ÅR 1862

Enskilda variabler presenteras i bilaga 14. Där ges en uppfattning både om hur variablerna indelats i olika klasser och om vissa sammanslagningar av dessa klasser i den fortsatta behandlingen. För att göra översikten av samband i möjligaste mån jämförbar har t ex samtliga variabler diktatomiserats i följande avsnitt.

Översikt av samband mellan befolkningsdata

Den vuxna befolkningen år 1862 presenteras först i en matris, som söker illustrera eventuella samband inom datamassan. Här medtages ett större antal variabler. Matrisen innehåller sambandsmått i form av phi-koefficienter, vilka således anger korrelationerna i 55 olika fyrfältstabeller (Tab. 1).

Tab. 1. Översikt av samband för befolkningsdata (phi-koeff. N = 1503, 1444). (Jfr kontingenskoeff. i bil. 15.)

	N = 1503								N = 1444	
	Alder	Civil- stånd	In- typ	Ut- typ	Yrke	Hush. skatt	Hush. pers	By	Avst.	Nattv. gång
Kön	.05	.09	.08	.01	.01	.00	.02	.01	.00	.04
Alder		.69	.04	.22	.11	.07	.08	.11	.09	.13
Civilstånd			.07	.28	.12	.05	.14	.07	.05	.17
Inskr.typ				.01	.31	.34	.22	.01	.02	.23
Utskr.typ					.17	.09	.14	.02	.02	.12
Yrkesgrupp						.47	.42	.06	.04	.22
Hush.skatt							.50	.05	.03	.19
Hush.pers								.03	.00	.17
By, röte									.93	.05
Avst. från kyrkbyn										.02

Tabellen skall jämföras med motsvarande översikt med kontingenskoefficienter i bilaga 15. För spalten längst till höger är antalet individer som jämförs 1444. Kyrksamhets-

talet framräknas nämligen endast för de nattvardsberättigade personerna. Ungdomar, som ännu ej konfirmerats, ingår ej i dessa tabeller. I de övriga jämförelserna är antalet personer 1503.

Visserligen är dessa phi-koefficienter ganska grova mått, men likväld framträder de första konturerna i datamassan. Kän uppvisar genomgående låga samband med övriga variabler. Ålder och civilstånd korrelerar högt med varandra, $\phi = .69$, och med utskrivningstyp, $\phi = .22$ resp. $\phi = .28$. Yrkesgrupp, hushållens skatteplikt och storlek hör samman i en tämligen enhetlig variabelgrupp med höga samband sinsemellan och med t ex inskrivningstyp. De geografiska variablerna, by och avstånd från kyrkbyn, korrelerar högt med varandra med lågt med övriga variabler. Nattvardsgång slutligen visar ett mer mångskiftande förhållande till övriga variabler.

Denna första kommentar är allmänt hållen. Omdömen sådana som "höga" samband och "låga" samband fälls utifrån en ögoninspektion av matrisens innehåll. Men matrisens och kommentarens syfte är just att låta datamassans huvuddrag träda i dagen. De gjorda iakttagelserna skall granskas närmare för några grupper av faktorer.

Inskrivning och utskrivning i husförhörslängderna

Att beskriva befolkningsförändringarna är viktigt för detta slag av undersökningar. Därför iakttages hur totalbefolkningen 1862 både kommer in i de undersökta husförhörslängderna 1846-62 och hur den avförs i den sista längden 1863-73 eller står kvar till nästa längd. Tabellen är således en tillämpning och precisering av datauppställningen enligt figur 8 (Kap. 3).

Tab. 2. In- och utskrivning i husförhörslängderna av 1862 års vuxna befolkning (absoluta tal, N = 1503).

Typ av inskrivning 1846-62	Typ av utskrivning 1863-73					Summa
	Kvarb. 1863-73	Avlidna 1863-73	Omfl. 1863-73	Utf1. 1863-73		
Kvarb. sedan 1846	364	212	173	59	808	
Omfl. 1846-62	274	69	205	34	582	
Infl. 1846-62	44	6	44	19	113	
Summa	682	287	422	112	1503	

Kvarboende hela undersökningsperioden, 1846-73, är 364 personer. Rörligheten både före och efter 1862 visar tillsammans 302 personer. Dessa har omramats med streckade linjer. Av dem som inkommit såsom omflyttade före 1862, 582 individer, blir inte minare än 274 sedan kvarboende.³⁾

Befolkningsrörligheten kan länkas samman med andra faktorer. Som exempel visas hur civilståndsförändringar samt in- och utskrivning i längderna låter sig samordnas i ett typiskt mönster (Tab. 3).

3) Här bör anmärkas att 1862 års befolkning har uttagits i längderna så att säga "inom sina hushåll", d v s på den naturliga följden av uppslag i de olika upplagorna. Omflytting kan alltså noteras för t ex tjänstefolk även då de byter anställning inom samma by. Dessa pigor och drängar noteras således endast för det hushåll där de är i tjänst år 1862. För familjerna i stort är uppföljningen äremot given i längdernas uppställning familjevis. - Angående tidsförlöppet må det observeras att inskrivningstyp avser 17 år, medan utskrivningen omfattar 11 år.

Tab. 3. Civilstånd, in- och utskrivningstyp (procenttal, N = 1503).

Civil- stånd	Inskrivning 1846-62					Utskrivning 1863-73				
	Kvarb. sedan 1846 %	Inskr. såsom 1846- omfl. %	Infl. 1846- proc. %	Summa tal 62	Abs. (590)	Kvarb. efter 1873 %	Avl. 73 %	Utskr. såsom 1863- omfl. 73	Utf. 1863- 73 %	
Ogifta	58,0	33,0	9,0	100	(590)	28,4	7,5	49,1	15,0	
Gifta	46,4	46,5	7,1	100	(781)	58,7	22,6	16,0	2,7	
Änk.	81,8	15,9	2,3	100	(132)	43,1	50,0	4,5	1,5	
Summa	54,0	38,6	7,4	100	(1503)	45,4	19,2	28,0	7,4	

Många av de ogifta är hemmavarande barn 1846-62 och således kvarboende. Efter 1862 däremot är samma individer starkt rörliga. De har uppnått en ålder som kännetecknas av om- och utflyttning. - De gifta år 1862 har till stor del inkommit såsom omflyttade, 46,5 procent. Men i stället är de i endast obetydlig grad rörliga i den fjärde upplagan av husförhörslängderna, 1863-73. - Dessa båda iakttagelser kan fogas samman. De gifta inkommer i många fall såsom ogifta och starkt rörliga i de förra upplagorna. De gifter sig, antecknas såsom gifta år 1862 och är sedan mer stabila i sitt boende. I hela denna förklaringsmodell är således tidens gång och individernas stigande ålder en grundläggande och genomgående faktor. Detta skall framhävas i avsnittets sammanfattnings.

Yrkesgrupp, antal skattepliktiga och hushållens storlek

Nästa stora grupp av variabler som länkas samman med höga koeficienter i översiktsmatrisen (Tab. 1) är yrkesgrupp, antal skattepliktiga och totala antalet medlemmar i hushållen. Av variabelbeskrivningen framgår hur dessa variabler definierats (Bil. 14). Här hopas variablerna för en direkt behandling i tredimensionell datauppställning. Till yrkesgrupp 1-3 hör ämbets- och tjänstemän, självägande bönder samt nybyggare och till yrkesgrupp 4-9 räknas bl a hantverkare, torpare och alla övriga, även tjänstefolket (Fig. 11).

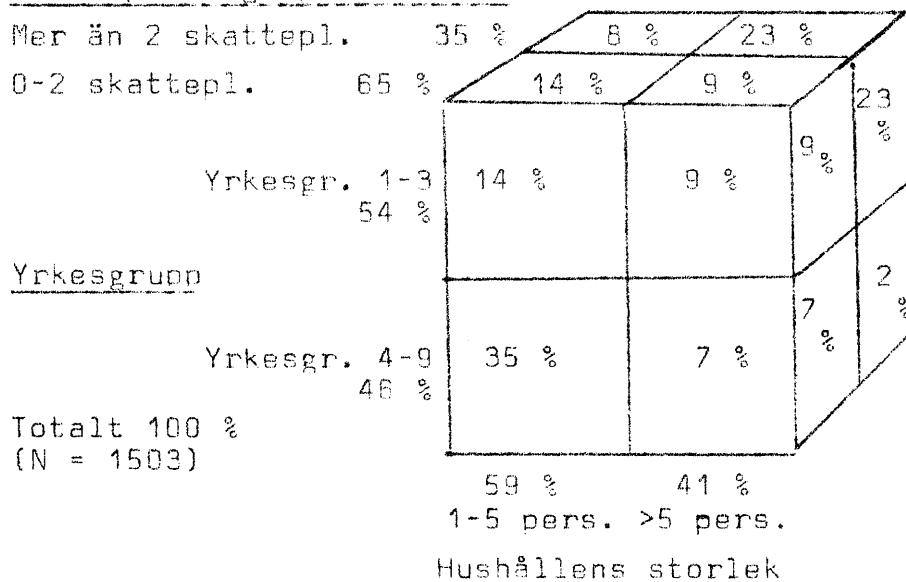
Skattepliktiga per hushåll

Fig. 11. Gemensam datauppställning för yrkesgrupp, hushållens skatteplikt och storlek (procentsats, N = 1503).

Den skydda delen av figuren innehåller 2 procent. För övrigt betonar figuren att i yrkesgrupp 4-9 är hushållen små och har färre skattepliktiga. I yrkesgrupp 1-3 finns stora hushåll med fler skattepliktiga. I fortsättningen får yrkesvariabeln som regel representera de sociala och familjемässiga faktorerna.⁴⁾

Yrkesgrupp visar i översiktsmatrisen särskilt högt samband med inskrivningstyp, $\phi = .31$. Detta samband preciseras ytterligare då åldern konstanthålls (Tab. 4).

4) Chitvå- och kontingensberäkningar för den gemensamma datauppställningen diskuteras i bilaga 26, Pierce (1970) s. 211-216, Light (1971) s. 365-377. - Figuren är således tredimensionell. Procenttalet i varje del av figuren anges på figurens sidor. En av de åtta delarna i figuren är skyddad.

Tab. 4. Samband mellan inskrivningstyp och yrkesgrupp då ålder konstanthålls (phi-koefficienter).

		N	φ
31 år och äldre:	samband yrkesgrupp - inskrivning	915	.19
16-30 år:	samband yrkesgrupp - inskrivning	588	.50

När ålder konstanthålls ökas sambandsmåttet starkt för de yngre mellan yrkesgrupp och inskrivningstyp, $\phi = .50$. Också här preciseras ett samband som är av betydelse för den fortsatta utvärderingen.

By, rote och avstånd från kyrkbyn

Korrelationen mellan by och avstånd från kyrkbyn är självfallet mycket hög, $\phi = .93$. Byarna har nämligen kodats rotevis med början vid kyrkbyn. Vinsten härav är att avståndsvariabeln i vissa fall kan ersätta byvariabeln. Den förstnämnda är nämligen mer användbar vid de restriktioner i fråga om skaltyp som ibland kommer att införas.

Men likväld skall byarna enskilt få göra sig gällande, när så erfordras. Den jämförelsevis höga korrelationskoefficienten, $C = .43$ (Bil. 15), för by och yrkesgrupp är ett exempel därpå. I byarna inåt landet återfinns den största andelen nybyggare, medan kustbyarna bebos av övriga yrkesgrupper. I vissa byar, t ex hamn- och lotsplatsen Ratan, är inslaget av ämbets- och tjänstemän markant (Tab. 5).

Tab. 5. Yrkesgrupp och husförhörsrote (abs. tal, N = 1503).

Husförhörsrote	Yrkesgrupp ⁵⁾								
	1	2	3	4-6	7	8	9	Summa	
Kyrkoroten	21	20	0	12	18	11	22	104	
Dalkarlså	10	49	1	19	54	2	14	149	
Öndebbyn, Junkboda	9	72	4	4	6	16	10	121	
Bäck, Näs	3	83	2	21	17	20	5	151	
Bodbacken	10	51	0	6	8	4	1	80	
Gullmark m fl byar	0	85	12	15	11	1	2	126	
Rickleå (s:a, n:a)	11	84	9	26	23	3	15	171	
Ratan	34	0	0	0	14	6	12	66	
Djäkneboda m fl byar	8	62	31	13	17	10	13	154	
Norum m fl byar	2	70	23	4	11	4	7	121	
Åkulla, Sjulsmark m fl	10	77	39	7	8	12	23	176	
Bjensjöå m fl byar	0	34	27	0	4	13	6	84	
Totalt	118	687	148	127	191	102	130	1503	

Husförhörsrotarnas geografiska omfattning framgår av kartbilagan (Bil. 6). Yrkesfördelningen i de olika rotarna är tämligen ojämnn, vilket skall iakttagas då de geografiska och sociala faktorerna behandlas i det följande.

-
- 5) Yrkeskategorierna presenteras närmare i bilaga 14.
De kodas vanligen på följande sätt:
- 1 = Ämbets- och tjänstemän m fl
 - 2 = Självägande bönder
 - 3 = Nybyggare, landbönder
 - 4 = Hantverkare
 - 5 = Indelta soldater, fältjägare
 - 6 = Torpare
 - 7 = Arbetare, sågkarl, fiskare, sjöman
 - 8 = Inhyres- och backstuguhjon
 - 9 = Pigor och drängar

Nattvardsgång (kyrksamhet)

Som kyrksamhetstal här valts det genomsnittliga antalet nattvardsbesök under en fyraårsperiod, 1859-62. Därför utgår ur beräkningarna de ännu ej konfirmerade ungdomarna. I den första översikten (Tab. 1) uppvisar kyrksamheten samband med ett flertal variabler. Tydligast är korrelationen med inskrivningstyp och yrkesgrupp. Men även ålder gör sig gällande vid en mer ingående prövning, $C = .35$ (Bil. 15). Nattvardskvoten ställs samman med yrkesgrupp och inskrivningstyp i följande figur (Fig. 12).

Inskrivningstyp

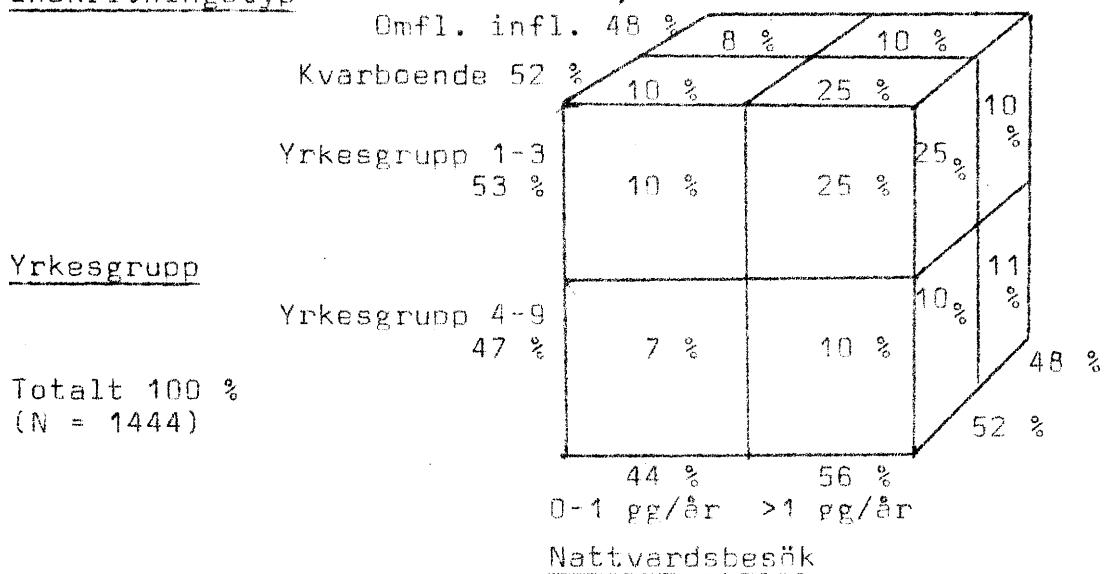

Fig. 12. Gemensam datauppställning för yrkesgrupp, inskrivningstyp och antal nattvardsbesök per år (procenttal, N = 1444).

I den skydda delen av figuren återfinns 19 procent av totala antalet individer. Dessa är de flyttande i yrkesgrupp 4-9 som går till nattvarden en gång per år eller mindre. I yrkesgrupp 1-3 har bland de kvarboende flertalet noterats förträgnare nattvardsbesök, 25 procent av totala antalet individer.

SAMMANFATTNING. TILLÄMPNING PÅ FÖLJANDE KAPITEL

Efter en inledande presentation av Bygdeå sockens näringsliv och befolkningsutveckling koncentreras sig framställningen på den vuxna befolkningen år 1862 i Bygdeå södra sockendel, tillsammans 1503 individer. En uppföljning av in- och utskrivning i husförhörslängderna görs inom tidsramen 1846-73. I en samlande översikt får ett större antal variabler göra sig gällande i sina inbördes samband med varandra. Framträddande samband preciseras och förklaras i fortsatta analyser. De främsta resultaten är följande.

Tidens gång och åldersfaktorerna är framträddande drag i förklaringen av sådana faktorer som civilstånd, in- och utskrivning samt i viss mån yrkesgrupp. Individernas plats i livscykeln bestämmer i hög grad familjeställning, rörlighet och i någon utsträckning sociala förhållanden.

De sociala faktorerna, yrkesgrupp, antalet medlemmar och antalet skattepliktiga i hushållen, uppvisar högt samband med varandra och med många av de övriga variablene, särskilt då rörlighet och nattvardsgång. Yrkesgrupp har valts att fortsättningsvis som regel få representera dessa familjedata.

De geografiska variablene, by och avstånd till kyrkbyn, är naturligen utbytbara mot varandra. Också detta skall utnyttjas i det fortsatta arbetet.

Nattvardsgång slutligen observeras i sitt höga samband med bl a inskrivningstyp och yrkesgrupp. De kvarboende i yrkesgrupp 1-3 uppvisar de trägnaste nattvardsbesöken. Denna variabel hör nära samman med husförhören, som behandlas i nästa kapitel, där också de övriga resultaten skall prövas och få sin tillämpning.

5. HUSFÖRHÖREN

HUSFÖRHÖREN I BYGDEÅ SOCKEN

De kyrkliga förhören

Den kyrkliga förhörsinstitutionen har varit rikt utvecklad. Det visar de bestämmelser i vilka de olika förhören regleras. Kyrkolagen 1686 räknar med katekesförhör i kyrkan, visitationsförhör vid besök av biskop eller prost samt församlingsprästernas trägna besök i hemmen för församlingsvården. Däri ingick även undervisning och förhör. I det s k konventikelplakatet av år 1726 får husförhören sin tydligaste förordning. Ytterligare förhör fastställs. 1731 förordnas om predikoförhör och 1735 om särskilda kommunionförhör i samband med nattvardsgång. 1811 fastställs ordningen för ungdomens konfirmationsförhör i nuvarande mening¹⁾.

Bland dessa förhör blir visitationsförhören, ungdomens förhör men framförallt husförhören de viktigaste. Åtminstone gäller detta för Norrland. Där får husförhören en stark ställning genom den parallella traditionen med byaläsning och byabön. Varje helgdag skulle byborna i byar långt från kyrkan samlas till gemensam högläsning och andakt. Denna sed kan spåras till tidigt 1600-tal. 1684 betygas den för Bygdeå socken. "Läseriet" i Norrland är av stor betydelse för folkundervisningen²⁾.

Husförhörsrotar i Bygdeå socken

Även om byalagen håller samman i den söndagliga byaläsningen, så sker de årliga husförhören ofta i större enheter. Byarna slås samman i husförhörsrotar eller "skrifthåll". Den äldsta förhörlängden i Bygdeå, 1639-1752, visar hur församlingen förhörs rotevis redan på 1630-talet. Vid denna tid är socknen indelad i nio husförhörsrotar. Hundra år senare är antalet åtta. "Sunnersthålltet", socknens sydligaste del, sammansätts i en enda rote.

Befolkningsökningen och uppodlingen av socknen inåt landet orsakar emellertid en fortgående uppdelning av de gamla husförhörsrotarna. Vid visitationen 1835 noteras 17 rotar. Samma antal omnämnes år 1851. Detta stämmer även med husförhörs-

1) Kyrkolagen 1686, kap. 2 § 9 om katekesförhör, § 10 om förhörlängder kap 24 § 8 och § 10 om visitationsförhör, § 11 om innanläsning, § 22 om prästernas besök i hemmen bl a för undervisning och förhör. - Bland övriga förordningar kan nämnas Kungl. resol. 1723 om allmän läskunnighet, Kungl. plakat 1726 om bl a husförhör, Kungl. resol. 1731 om predikoförhör, Kungl. stadga 1735 om kommunionförhör, Kyrkohandboken 1811 om bl a konfirmation.

2) Om byaläsning i Bygdeå se Fahlgren, red., (1963)s. 435. Läseriet och folkundervisningen utredes hos t ex Holmgren (1948), Nordberg (1928, 1938), Sandewall (1952). Jfr Johansson (1969) s. 8-9.

journalen som påbörjas nästföljande år. I denna journal kan nya uppdelningar följas. 1854 har antalet blivit 20 och 1871 anges det till 24 rotar. Denna process betonar även kyrkoherde Bylunds iver för en intensifiering av den kyrkliga folkundervisningen under den tidsperiod som här undersöks. På kartan (Bil. 6) har husförhörsrotarna i undersökningsområdet ungefärligen utmärkts.

Tidpunkten för husförhören

Av ålder hålls de norrländska husförhören på vårvintern. Detta visar bl a ett Kungl. brev till Härnösands domkapitel 1825.³⁾ Med hundra års mellanrum bekräftas det också av de båda husförhörsjournalerna i Bygdeå, 1752-62 och 1852-91. Enligt båda källorna börjar skriftresorna i februari och pågår fram emot påsktiden.

Platsen för husförhören

Inte endast områdena för varje skrifthåll utan även byn och hemmet där årets husförhör äger rum kan utläsas i källorna. Redan 1653 och följande år anges det hos vem husförhörsLAGET varit samlat. 1752-62 är både datum och värdfolk angivna för varje år och röte. Detsamma gäller tiden 1852 och framåt.

Interiörer

I källorna skymtar många interiörer. I västerbottensgårdens stora kök samlas rotelaget, vuxna såväl som barn. Husförhörlängden får sin plats på bordet. Efter psalmsång och inledande andakt vidtar förhöret. De närvarande antecknas i årets förhörskolumn i husförhörlängden. De frånvarande efterspörjes. Alla är skyldiga att delta. Husförhörlängden är på många sätt den fasta punkten i verksamheten. Med hemlighetsfulla tecken noteras hur var och en redar sig i själva förhöret. Barnen får visa sin förmåga i innanläsning. De äldre får svara på förståndsfrågor. Men innanläsning och memorering kontrolleras även hos dem. Sammankomsten avslutas med predikan, förmaningar och andakt. Sedan följer förplägnad.⁴⁾

Husförhöret i Ratan den 13 februari 1849

Ett mera dramatiskt husförhör har antecknats i källorna. Det ägde rum i Ratans husförhörsrote den 13 februari 1849. Kyrkoherdens personlige adjunkt, L G Södermark, som förrättade husförhöret, kom då i delo med en av deltagarna, tullväktmästaren A Röring, och blev av denne instämd till tinget "för irrlärlighet och ett mindre fogligt förfarande".^{4b)}

3) Kungl. brev till Hernösands konsistorium, 2 februari 1825.

4) Journalen 1752-62 ger många glimtar av förhörens innehåll. Bland de litterära skildringarna märks Björkquist (1917) s. 50-59, Schubert (1823) s. 68-69, Nordberg (1938). Pleijel (1970)

4b) Avsnittet bygger på källor i domkapitlets i Härnösand arkiv, manualhandlingar 1840-49 och resolutionsbok 1845-93.

Brukspredikanten i Robertsfors, E A Rosenius, utsågs den 2 mars av kontraktsprosten J Risberg i Nysätra till domkapitlets ombud vid tingsförhandlingarna. Lagtima vinterting med Bygdeå tingslag ägde rum nämnda dag, den 2 mars, i Rickleå gästgivaregård. Rättegången kan följas i det utdrag ur tingsprotokollet, som sedan tillställdes domkapitlet. Fyra vittnen hördes. Eftersom deras berättelser ger en inblick i de frågor som ställdes vid ett husförhör kan det vara berättigat att återge en del av protokollet.

Angående första vittnet, lotsen A G Norlin, heter det "att vittnet varit tillstädades vid läsförhöret i Ratan den 13 sistlidne februari, utan att vittnet hörde adjunkten Södermark neka åhörarna att svara på framställda frågor eller snubba någon av de närvarande, vidare än att Södermarkbett Röring få vara ostörd i sin ämbetsutövning, vilket föranletts därav att, då, såsom vittnet ville påminna sig, Södermark frågat en närvarande dräng, om man bliver salig av tron och Södermark förklarat sådant ej kunna ske, Röring två å tre gånger upprepade, "den som tror bliver salig, men den som icke tror, varder fördömd". -- Adjunkten Södermark erinrade, att hans fråga vid läsförhöret ej framställts såsom omvittnats vore, utan hade Södermark frågat, om man i och igenom tron kunde förtjäna Guds nåd och syndernas förlåtelse, eller om man igenom tron kunde ådagalägga någon förtyjanst; men vittnet Norlin kunde ej närmare än som uppgivet var, draga sig ordalagen av frågan till minnes."

Nästa vittne, styrmannen P W Bäcklund, uppger "att adjunkten Södermark vid läsförhöret frågat, "kan människan igenom tron förtjäna Guds nåd?", och hade Södermark, så vitt vittnet erfarit, icke nekat någon av åhörarna, att på frågorna avgiva svar, eller snubbat någon av dem, utan allenastbett vaktmästaren Röring, som två å tre gånger yttrat: "den som tror, bliver salig, men den som icke tror, varder fördömd", att vara tyst, så att Södermark komme i tillfälle att närmare förklara frågan." De båda övriga vittnesmålen var av samma innehåll som de nämnda.

I sin rapport till kontraktsprosten Risberg återgav Rosenius ytterligare detaljer från händelserna vid husförhöret. Bl a slutade dispyten mellan Södermark och Röring på så sätt att "en rättänkande man tog honom (Röring) vid handen och förmådde honom att med sig lämna rummet". Rosenius antydde också att Röring kanske var onykter - "om huruvida han vid tillfället var nykter är mycken fråga"!

Målet underställdes domkapitlet i Härnösand, som den 23 juni avkunnade sin dom. Södermark frikändes. Röring ålades att betala rättegångskostnaderna.

Förutom övriga detaljer som ges är dessa citat belysande för det slag av frågor och det sätt att fråga och ge svar som är själva förhörssituationen i dessa sammankomster.

Husförhörens sociala funktion

Även om själva förhöret kan ta stor del av dagen, ägnas också tid åt den övriga församlingsvården. De gamla och sjuka besöks i själavård och sockenbud. Problem och misshälligheter inom byarna tas upp till gemensam behandling. Även bekymmer inom familjerna kan klaras ut. Goda råd till förbättrad byagemenskap är vanliga. Prästernas personkännedom visar sig

ofta vara mycket ingående. Dessutom utökas kontakterna genom att förtroendemän utses med uppgift att vara ledare i byagemenskapen. Tillsammans med byabön och byaläsning här husförhören medverkat till att ge fasthet åt det norrländska byalaget.^{4c)}

Husförhörskalasen

Till de sociala funktionerna hos husförhören hör även husförhörskalasen. I gården där förhöret hålls bjuds rotelaget kvar på riktig förplägnad. Visserligen utfärdas förbud mot dessa kalas. De anses överdådiga och skadliga. Likväl tycks de ha levtt vidare. De har säkerligen i sin mån bidragit till husförhörens sociala förankring i byagemenskapen⁵⁾.

Plikten att bevista husförhören

Utan fasthet i förordningarna har ett sådant gigantiskt företag som den kyrkliga folkundervisningen ej kunnat genomföras. Under 1600-talets senare del stadgas böter vid försummelse. Sedan ökas styrkan i åtgärderna. 1765 ges den utförligaste bestämmelsen. Plikten, 4 öre silvermynt för vuxna och 2 öre för barn, fördubblas andra och tredje resan vid försummelse. Fortsatt motvillighet kan medföra stockstraff på söndagen vid kyrkan eller ytterligare penningböter. Till sist kan saken dras inför domstol. Barn, som är motsträviga, kallas i första hand inför kyrkorådet. I svårartade fall rekommenderas föräldrarna utdela ega med riset. Denna bestämmelse 1765 upphävdgs i princip först 1888, stockstraffet dock tidigare, år 1831⁶⁾.

I Bygdeås hävder är exemplen ej många på tillämpning av dessa bestämmelser. På 1730-talet får en piga i kyrkbyn sitta i stocken några söndagar⁷⁾. I journalen 1752-62 skymtar hotet om stockstraff ibland. Men varsamhet och uppmuntran är mer framträdande i förmaningarna⁸⁾. Under 1800-talet tycks någon trediska ej ha med större kraft beivrats. Sedan skolan börjat, 1847, gäller sockenmännens åtgärder i stället hur man skall förmå barnen att komma till skolan. Föräldrarna menar att den gamla hemundervisningen med husförhör är tillräcklig.

Visitationshandlingarna och husförhören

För att närmare inrama den följande undersökningen av tiden 1845-73 lämnas några notiser om husförhören i visitationshandlingarna. Biskop Frans Michael Franzén låter anteckna till protokollet vid visitationen 1835 följande:

4c) Gustafsson (1950) s. 202-220

5) Kungl. förordn 1743 (avser främst Österbotten).

6) Kyrkolagen 1686 kap. 2 § 9 (jfr bestämmelserna om förhör vid trolovning, kap. 15 § 11). Kungl. stadga 1735, mom. 2, Kungl. förordn. 1765. SFS 1831 nr 7, SFS 1888 nr 42

7) Fahlgren, red., (1963) s. 433.

8) Husförhörsprotokoll 1752-62

"Angående husförhören, som årligen hållas i alla församlingens rotar, gjordes ingen annan anmärkning, än att vid sådana tillfällen även de äldre böra uti innanläsning förhöras."

De årliga förhören betygas. Intressant är anmärkningen om de äldres redovisning av läskunnigheten.

När kyrkoherde Bylund installeras 1851 skyntar flera nya åtgärder i visitationsprotokollet. Bl a tänker sig Bylund att lördegspredikningar med katekesförhör skall hållas i kyrkan under hösttiden. Dessa katekespredikningar får ingen stark ställning. I ämbetsberättelsen 1871 konstaterar Bylund "predikor och kommunionförhör hålls icke". Ändock har värdet av sådana förhör framhållits vid visitationerna 1835, 1851 och 1867. Husförhören behåller sin ledande ställning seklet ut.

Vid visitationerna hålls generalförhör med hela församlingen. De stora förhören vid 1600- och 1700-talets visitationer får en värdig fortsättning år 1867. Då förhör biskop Beckman och kyrkoherde Bylund de båda senaste årens nattvardsungdom i kyrkans kor, medan assistenterna tar sig an den övriga församlingen indelad i grupper nere i kyrkorummet. Biskogen sammanfattar förhöret med både lovord och förmaningar⁹⁾.

HUSFÖRHÖR 1847-62. JÄMFÖRELSER ÖVER TIDEN

Anteckning om närvaro vid husförhören

Höger sida på husförhörlängdernas uppslag innehåller bl a förhörskolumner för varje år. Där skall anteckningen "N" enligt föreskrifterna betyda "närvarande" vid årets förhör. Kontroll därväg kan göras med hjälp av två parallella källor.

I utflyttningsslängden för året 1850 utsätts anmärkning om bevistade förhör i därför avsedd kolumn. Där står t ex att förhören bevistats "ordentligt", eller "ej härstädes" eller "ej detta år". Dessa uppgifter ställs i en tabell samman med förhörskolumnerna för 1847-52 i husförhörlängderna. Som exempel väljs några av de utflyttade år 1850¹⁰⁾.

9) Visitationsprotokoll 1835, 1851, 1867, Ämbetsber. 1871.

10) Husförhörsjournalen och utflyttningsslängden finns avbildade i Bil. 3 och 4. Där syns också i utflyttningsslängden hur förhörsanteckningarna upphör vid Bylunds tjänstetillträde 1851.

Tab. 6. Förhörsanteckningar i utflyttnings- och husförhörs längd 1850.

Namn på utflyttade 1850	Bevistat förhör Ant. "N" i husfh1. enl. utflyttning längd 1847 1848 1849 1850					
Ynglingen Lars Petter Johansson	"Ordentligt"	N	N	N	N	
Drängen Olof Daniel Abrahamsson	"Ej detta år"		N	N		
Pigan Magdalena Olofsdotter	"Detta år"			N	N	
Pigan Cajsa Sundberg	"Detta år"				N	
Pigan Lotta Larsdotter	"Ej detta år"					N
Ynglingen Olof Mathias Boström	"Detta år"	N	N	N	N	

En genomgång av de parallella källorna ger vid handen att "N" motsvarar "närvarande". Där "N" saknas i husförhörlängden antecknas också "ej detta år" i utflyttningsslängden.

Samma resultat ger en jämförelse med husförhörsjournalen 1852-91. De hushåll där förhöret hålls ett visst år identifieras i husförhörlängden. Antalet skrivna i hushållet jämförs med antalet "N" som noterats för familjen samma år. En sådan uppställning för byn Norum ter sig på följande sätt:

Tab. 7. Skrivna och närvarande av värdamiljerna vid husförhören i byn Norum 1853-57.

Enligt husförhörsjournalen	Enligt husförhörlängden
Tid och värdfolk för husförhöret	Uppslag Antal skrivna Antal "N" 8 år o. äldre
5/4 1853 Lars Persson Svahn	3 8 8
22/3 1854 Elias Bäckström	5 9 9
5/3 1855 Olof Persson	7 4 4
4/3 1856 Olof Anton Lindström	8 4 4
23/2 1857 Hieron Österlund	9 3 3

I tabellen illustreras hur förhören går från gård till gård i den ordning familjerna är uppställda i husförhörlängden. Detta framgår av den löpande följen av uppslag. Därvid kan det även på uppslagen iakttagas att i denna by, Norum, endast de självägande bönderna behöver vara värdfolk för rotelaget. Ibland får flera familjer slå sig samman och gemensamt ta emot husförhörsfolket. - Vidare överensstämmer antalet skrivna och antalet utdelade "N" i dessa hushåll. När förhöret hålls i det egna hemmet är alla med. Dock gäller här en åldersinskränkning. De yngsta barnen får ej anteckningen "N", fastän de naturligtvis är hemma tillsammans med de övriga i familjen. Åldersgränsen går vid 7-8 års ålder.

Med denna kännedom om innebördens i anteckningen "N" i husförhörlängden - att den uppenbarligen betyder "närvarande" - är det dags att överblicka närvarofrekvensen 1847-62. Därvid intäktes uppmärksamheten på 1862 års vuxna befolkning i Bygdeå södra sockendel.

Närvarofrekvensen vid husförhören i Bygdeå södra sockendel 1847-62

För att åskådliggöra närvarofrekvensen vid husförhören 1847-62 för 1862 års vuxna befolkning tas de kvarboende sedan 1846 för sig. Denna grupp delas dessutom efter ålder. Så erhålls tre grupper: kvarboende äldre födda 1831 och tidigare, kvarboende yngre födda 1832-46 och om- och inflyttade sedan 1847. Eftersom de båda första gruppernas antal hela tiden är det-samma, återges diagrammet i absoluta tal. Några belysande procenttal har införts till jämförelse. Gruppen av nytilkomna växer hastigt. Diagrammet är således en horisontell tre-delning av datauppställningen i figur 8 (sid. 26).

Antal
individer
Abs. tal

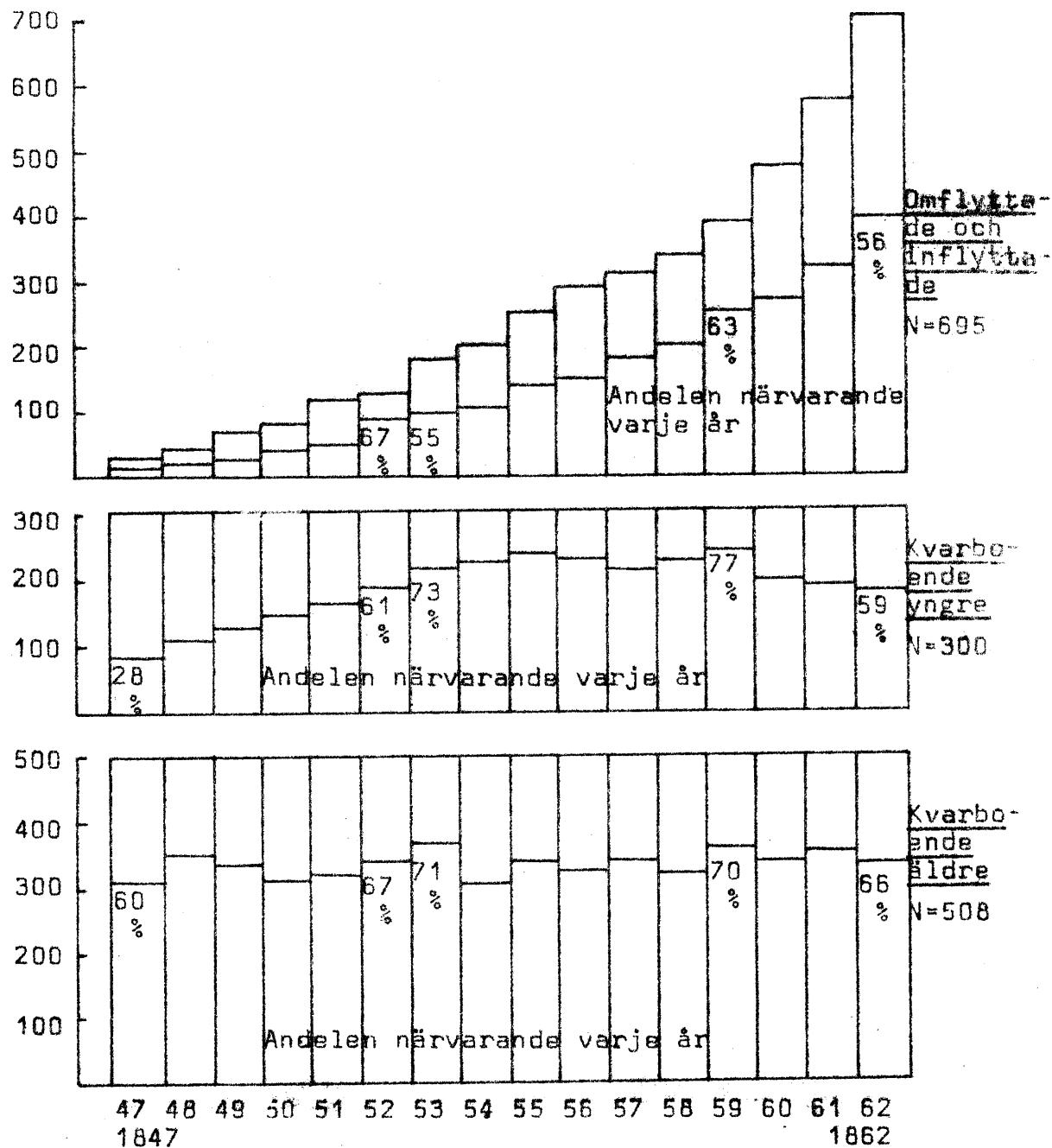

Fig. 13. Närvarofrekvens vid husförhörden 1847-62.

De kvarboende äldre visar tämligen jämn förhörsfrekvens. Den genomsnittliga andelen per år är 65 procent närvärande vid förhörden. I den yngre gruppen kvarboende syns tydligt hur de yngsta ännu är endast små barn vid periodens början. De börjar räknas som närvärande vid förhörden först vid 7-8-årsåldern. Därigenom stiger närvärfrekvensen fram till

1853-55. Däremot sjunker andelen närvarande mot periodens slut. Ungdomarna här kommit in i åldrarna för flyttning och tjänst utom hemmet. Genomsnittet för denna grupp är 62 procent för hela perioden och 71 procent för de sista tio åren, 1853-62.

Den tredje delan av diagrammet illustrerar hur de om- och inflyttade kommer in i 1862 års befolkning. Här uppvisas genomgående lägre andel närvaro vid förhören. Undantag utgör dock år 1852. Med sina 67 procent närvarande hävdar sig de nytillkomna lika gott som de äldre kvarboende detta år. Genomsnittet för hela perioden är dock så lågt som 55 procent närvarande per år vid husförhören.

Av diagrammets samlade information kan den slutsatsen dras att en begränsning bör göras till den sista delen av perioden för att husförhörens roll skall kunna någorlunda rättvist bedömas. Framställningen fortsätter med en sådan begränsning till de sista tio årens förhör, 1853-62.

FÖRHÖRSKVOT 1853-62. JÄMFÖRELSER MED FÖRKLARANDE FAKTORER

Förhörskvot

Närvaron vid husförhören 1853-62 samordnas i en kvot. Antalet beväistade förhör divideras med antalet år som en individ varit skriven i populationen under denna tidsperiod.

Tab. 8. Frekvenstabell för förhörskvot (abs. tal och proc.tal,
N = 1503).

	Förhörs- kvot	Abs. tal	Proc. tal
Bevistat varje förhör, kvot:	1.00	179	11,9
Bevistat förhör med kvoten: .76-.99	326	21,6	
Bevistat förhör med kvoten: .51-.75	395	26,3	
Bevistat förhör med kvoten: .26-.50	357	23,8	
Bevistat förhör med kvoten: .01-.25	82	5,5	
Ej bevistat förhör, kvot:	.00	164	10,9
Summa		N = 1503	100

Av tabellen framgår att 60 procent av individerna har bevisstat husförhören oftare än vartannat år. I fortsättningen visas hur denna andel fördelar sig efter en rad bakomliggande faktorer. (Bil. 16).¹¹⁾

Översikt av samband mellan förhörsdata och befolkningsdata

För att få en överblick av förhörsdata och deras ställning till befolkningsdata i föregående kapitel görs en sammanställning av samband mellan förhörskvot och ett antal befolkningsdata. I översikten återges korrelationerna vid dikotomisering av variablerna med phi-koefficienter. Dessutom upptas kontingenskoefficienter, då variablerna korreleras med mer än två klasser i fördelningarna. Därmed är översikten av samma slag som i det föregående kapitlet.

11) I bilaga 16 kommenteras också förhörskvoten för dem som inskrivits år 1862.

Tab. 9. Översikt av samband mellan förhörskvot och befolkningsdata (phi- och kontingenskoefficienter, N = 1503 och 1444).

Samband mellan förhörskvot och	ϕ	C	(Fg för C)
Kön	.10	.15	(5)
Ålder	.04	.31	(25)
Civilstånd	.04	.18	(10)
Inskrivningstyp	.29	.36	(10)
Utskrivningstyp	.07	.19	(15)
Yrkesgrupp	.24	.42	(25)
Hushållens skatteplikt	.17	.39	(25)
Hushållens storlek	.16	.36	(25)
By, rote	.01	.16	(25)
Avstånd från kyrkbyn	.002	.17	(25)
Kyrksamhet (N = 1444)	.33	.57	(35)

Kyrksamheten på sista raden upptar endast de nattvardsberättigade, d v s 1444 individer. Av antalet frihetsgrader i sista kolumnen framgår tabellstorlekarna för kontingensberäkningarna. Dessa beräkningar ger ofta högre koefficienter. I fråga om ålder är skillnaden anmärkningsvärd. I övrigt betonas i hela tabellen i stort samma struktur. Förhörskvoten visar 'höga' samband med bl a inskrivningstyp, yrkesgrupp och kyrksamhet. Den fortsatta preciseringen av sambanden tar sin utgångspunkt i de redan funna huvuddragen. Framställningen följer samma ordning som i det föregående kapitlet, vars resultat här utnyttjas och tillämpas.

Uppdelning efter ålder, kön och civilstånd

Först sammanställs förhörsdata med ålder, kön och civilstånd (Tab. 10).

Tab. 10. Andelen närvarande vid husförhörönen oftare än vartannat år fördelade efter ålder, kön och civilstånd (N = 1503).

	Totalt antal Abs. tal	Därem närvarande vid husförhörönen oftare än vartannat år %
61 år och äldre	(168)	60,8
51-60 år	(166)	65,0
41-50 år	(224)	66,6
31-40 år	(357)	57,2
21-30 år	(369)	47,5
16-20 år	(219)	73,9
Män	(745)	64,7
Kvinnor	(758)	55,2
Änkor/änklingar	(132)	59,9
Gifta	(781)	61,7
Ogifta	(589)	57,6
Totalt	(1503)	60,0

De allra yngsta uppvisar särskilt hög förhörskvot. 73,9 procent av 16-20-åringarna har bevistat husförhörönen oftare än vartannat år. De befinner sig i den åldern då de är föremål för intensiv undervisnings- och förhörsverksamhet, nämligen åren omkring konfirmationsläsningen. De något äldre däremot, 21-30 år, har kommit in i sin rörligaste livsperiod. Många av dem flyttar som tjänstefolk mellan olika byar och hushåll. Deras närvaro vid förhörönen är anmärkningsvärt låg, endast 47,5 procent låter sig anteckna som närvarande oftares än vartannat år. En annan anmärkningsvärd iakttagelse görs i fråga om medelåldern. Åldrarna omkring 41-50 år har hög andel närvarande vid förhörönen.

Den sista iakttagelsen inriktar uppmärksamheten på de följande delarna av tabellen, där dels männen och dels de gifta utmärker sig för flitig närvaro vid husförhörönen. Detta le-

der till en sammanställning av förhörskvot och kön med konstanthållande av ålder och civilstånd i en tabell där de gifta, 31 år och äldre, jämförs (Tab. 11).

Tab. 11. Andelen närvarande vid husförhören oftare än vartannat år av de gifta, 31 år och äldre, uppdelade efter kön (N = 804).

Kön	Totalt antal Abs. tal	Därav närvarande vid husförhören oftare än vartannat år %
Män	(377)	72,2
Kvinnor	(427)	57,3
Totalt	(804)	64,1

Här fastslås alltså att husförhören i Bygdeå vid denna tid i hög grad bevistas av de äldre, gifta männen. Bland de o-gifta påvisas ej någon skillnad mellan könen. Både o-gifta män och o-gifta kvinnor har procentuell andel närvarende vid husförhören oftare än vartannat år på 57,3 procent.¹²⁾.

Uppdelning efter in- och utskrivningsår i husförhörlängderna

Förhörskvoten återges i sitt samband med in- och utskrivningsår i husförhörlängderna, d v s efter hur lång tid 1862 års befolkning stått skriven i böckerna före 1862 respektive hur länge den står kvar efter 1862 (Tab. 12).

12) Vid mantalsskrivningen har männen skyldighet att representera sina hushåll. Samma sed präglar även husförhören. Påståenden att dessa besöks endast av kvinnor och barn måste tillbakavisas.

Tab. 12. Andelen närvarande vid husförhörönen oftare än vartannat år med uppdelning efter in- och utskrivningsår i husförhörs längderna (N = 1503).

	Totalt antal Abs. tal	Därav närvarande vid husförhörönen oftare än vartannat år %
Inskrivningsår 1847-57	(1110)	70,0
1858	(37)	67,6
1859	(54)	42,6
1860	(71)	52,1
1861	(105)	13,3
1862	(126)	23,0
Utskrivningsår 1863	(170)	35,9
1864	(91)	51,7
1865	(61)	57,6
1866	(64)	54,7
1867	(53)	64,2
1868-73	(1059)	65,1
Totalt	(1503)	60,0

Totalt är närvaron oftare än vartannat år 60 procent. Men för dem som skrivs in eller ut i längderna 1862 eller åren där omkring är deltagandet vid förhörönen markant lägre, 13,3, 23,0 och 35,9 procent är några siffror. Slutsatsen är given. Rörligheten närmast år 1862 ger lägre närvaroprocent vid förhörönen. Denna iakttagelse för över till en prövning av sambandet med yrkesgrupp.

Uppdelning efter yrkesgrupp

Förhörskvotens skillnader i fråga om ålder, kön, civilstånd och rörlighet leder över till en jämförelse med yrkesgrupp (Tab. 13).

Tab. 13. Andelen närvarande vid husförhörön oftare än vartannat år fördelade efter yrkesgrupp (N = 1503).

Yrkesgrupp	Totalt antal Abs. tal	Därav andelen närvanande oftare än vartannat år %
1 Ämbets- och tjänstemän m fl (118)		56,8
2 Självägande bönder (691)		73,6
3 Landbönder, nybyggare (145)		57,2
4 Hantverkare (30)		53,3
5 Fältjägare (70)		67,1
6 Torpare (27)		55,6
7 Arbetare, sågkarl m fl (191)		44,0
8 Inhyses- och backstugehjon (102)		47,1
9 Tjänstefolk (129)		27,9
Totalt	(1503)	60,0

De självägande bönderna är mest trogna vid förhörön. Därnäst utmärker sig soldatfamiljerna. Detta stämmer väl, eftersom husförhörön som regel äger rum hos bönderna ute i byarna, medan soldaterna är kända för sin förenkling i folkundervisningen. De uppträder ofta som barnalärare i gammal tid. Ämbets- och tjänstemannafamiljerna representeras inte lika ofta vid husförhörön. Mer sällan är tjänstefolket antecknat som närvarande. Endast 27,9 procent deltar oftare än vartannat år. Ingen närvoro alls uppvisar så många som 44 procent av tjänstefolket. Här inverkar starkt deras rörlighet.

Detta samband mellan yrkesgrupp och rörlighet prövas då inskrivningstyp, yrkesgrupp och förhörskvot ställs mot varandra i en tredimensionell uppställning (Fig. 14).

Närvaro vid förhören

Oftare än vartannat år
Vartannat år eller
mera sällan

40 %

Yrkesgrupp 1-3

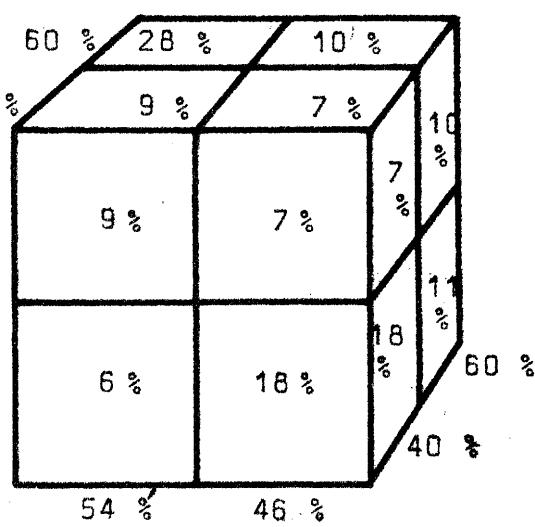
54 %

Yrkesgrupp

Yrkesgrupp 4-9

46 %

Totalt 100 %
(N = 1503)

Inskrivning

Fig. 14. Gemensam datauppställning för yrkesgrupp, inskrivning och förhörskvot (N = 1503).

I den skymda delen av figuren återfinns 11 procent. Sambandet mellan de tre variablerna illustreras tydligt. I yrkesgrupp 1-3 är flertalet kvarboende med högre förhörskvot. I de övriga yrkesgrupperna är många flyttande med lågt deltagande vid förhören. De sociala faktorerna låter sig således samtidigt markeras både i rörligheten och i förhörskvoten.

Sambandet mellan de olika faktorerna blir än tydligare när även åldern förs in i bilden. Korrelationen mellan inskrivningstyp och förhörskvot anges medan ålder och yrkesgrupp successivt konstanthålls (Fig. 15).

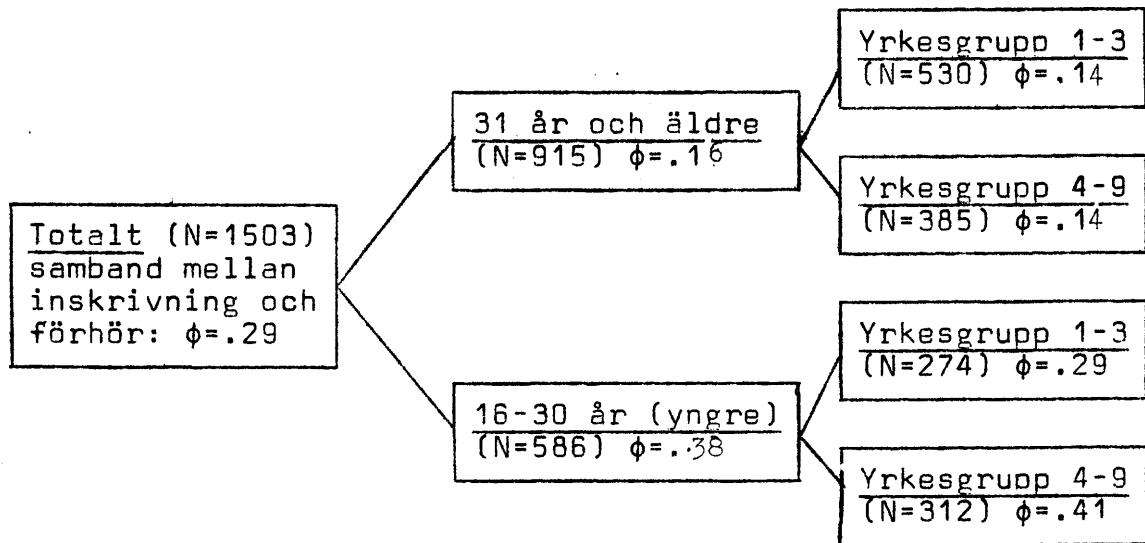

Fig. 15. Samband mellan inskrivningstyp och förhörskvot då ålder och yrkesgrupp successivt konstanthålls.

Alla korrelationskoefficienter i figuren avser således sambandet mellan inskrivningstyp (rärlighet) och förhörskvot. När ålder konstanthålls ökar korrelationen för de yngre. Den bibehålls hög när yrkesgrupp 4-9 uttages för dessa yngre, $\phi = .41$.

Uppdelning efter röte och avstånd till kyrkbyn

En mer utförlig uppställning av de geografiska faktorerna tillsammans med förhörskvoten återges i bilaga 16. Av värde för den fortsatta framställningen är det att konstatera skillnaderna mellan olika husförhörsrotar (Tab. 14).

Tab. 14. Andelen närvarande vid husförhören oftare än vart-annat år uppdelade efter husförhörsrote (procentsätt, N = 1503).

Husförhörsrote	Totalt antal Abs. tal	Därav andelen närvanande vid husförhören oftare än vartannat år %
Kyrkoroten	(104)	45,2
Dalkarlså	(148)	53,4
Öndebyn, Junkboda	(121)	63,7
Bäck, Näs	(151)	61,6
Bodbacken	(80)	70,0
Gullmark m fl byar	(126)	70,6
Rickleå (södra och norra)	(171)	63,3
Ratan	(66)	59,2
Djäkneboda m fl byar	(154)	56,5
Norum m fl byar	(121)	61,2
Sjulsmark m fl byar	(176)	58,5
Bjensjöå m fl byar	(85)	56,0
Totalt	(1503)	60,0

I de tretton husförhörslagen är således i genomsnitt ungefär 70 närvanande varje år av dem som 1862 är 16 år och äldre. Kyrkoroten visar det längsta deltagandet. I områden med typisk bondebefolkning har förhören blivit bättre besökta, Öndebyn, Bäck, Bodbacken, Gullmark o s v. Därmed återförs innehållet i denna tabell till viss del på yrkesfaktorn. Genom den snabba befolkningsökningen blir husförhörslagen alltför stora. Särskilt kyrkoherde Bylund ivrar för att husförhörsrotarna skall delas upp. Sådana delningar kommer också till stånd efter hand. Dessutom upprätthålls inom de större husförhörsrotarna en intern turordning mellan de olika byarna. I den längst bort belägna roten t ex, Bjensjöå m fl byar, sker husförhören i följande turordning mellan byarna: 1853 i Häggnäs, 1854 i Häggnäs, 1855 i Bjämfors, 1856 i Bjämfors, 1857 i Ryssjön, 1858 i Kjettbergsheden, 1859 i Bjensjön, 1860 i Bjensjön, 1861 i Krokån och Storliden, 1862 i Bastuliden och Bäckliden (karta, bil. 6).

Uppdelning efter nattvardskvot

Det sociala och familjемässiga mönstret som framkommit för förhörskvoten med skillnader för ålder, kön, civilstånd, rörlighet och yrkesgrupp genombryts i viss mån av ett annat mönster, nämligen det starka sambandet mellan förhörskvot och nattvardsgång (Tab. 15).

Tab. 15. Andelen närvarande vid husförhören oftare än vart-annat år uppdelade efter nattvardskvot.

Nattvardsgång	Totalt antal Abs. tal	Därav närvarande vid husförhören oftare än vartannat år %
Mer än 2 ggr/år	(180)	80,6
1-2 ggr/år	(632)	71,4
Upptill 1 gg/år	(511)	47,5
Ej anteckning	(121)	13,3
Totalt	(1444)	59,3

Sambandet är uppenbart. De trågnare nattvardsgästerna är också flitiga vid husförhören. Att samma individer uteblir både från nattvardsgång och husförhör kan bero t ex på sjuklighet, ålderdom eller för de yngre på en större rörlighet vid byte av tjänst o s v. Naturligtvis kan det också vara så att somliga drar sig undan både husförhör och nattvardsgång.

SAMMANFATTNING

Kapitlet inleds med en snabbteckning av husförhören, deras ställning och betydelse. I en jämförelse över tiden visas att den årliga närvarofrekvensen för den sedan 1846 kvarboende äldre befolkningen varit tämligen oförändrad med 65 procent närvaro i genomsnitt. För dem som inkommit i populationen efter 1846 är den genomsnittliga närvareofrekvensen per år betydligt lägre, 55 procent.

När förhörskvoten, den genomsnittliga närvaren 1853-62 för varje individ, jämförs med bakomliggande faktorer framträder vissa huvuddrag.

Födelseår, kön och civilstånd riktar uppmärksamheten på att familjefäderna i åldern 41-60 år i anmärkningsvärt hög grad bevistar husförhören, vilket stämmer väl med fädernas sed att representera sina hushåll. Dessutom urskiljs de yngre åldersgrupperna, 16-20 år, med hög närvareofrekvens, vilket förklaras av att ungdomarna i konfirmationsåldern är föremål för den intensivaste undervisnings- och förhörsverksamheten i församlingen. Däremot föreligger ingen skillnad mellan kön i dessa yngre åldrar. De något äldre, 21-30 år, har låg förhörskvot. Men därmed leds förklaringen in på andra faktorer.

Både ålder, kön och civilstånd samverkar med rörlighet och yrkesgrupp i ett socialt och familjemässigt mönster. Särskilt den bofasta bondebefolkningen, men även andra mer stabila yrkeskategorier, representeras mycket väl vid husförhören. Här framträder bilden av i första hand bondehemmen som värdfolk för husförhöralaget. Däremot uppvisar de sämre lottade yrkeskategorierna en lägre förhörskvot. Här spåras de brister i folkundervisningens funktion som ofta påtalas just för fattigare familjer. Till detta återkommer senare kapitel. - För tjänstefolkets del förklaras deras låga förhörskvot dels av att de får stanna hemma för tillsyn av gård och kreatur, när husbandfolket går till

husförhör, dels också av den starka omflyttningen vid byte av tjänst för tjänstefolkets del. I deras fall samverkar rörlighet och yrkesgrupp med förhörskvoten.

Närvaron vid husförhören varierar med olika husförhörsrotar. Till stor del tycks dessa variationer ha samband med de olikartade yrkesstrukturer som kännetecknar husförhörslagen. I byar med självägande bönder är naturligt nog närvarofrekvensen högre.

Det tydliga sambandet mellan förhör och nattvardsgång visar på hur somliga är mer aktiva i församlingslivet, medan andra på grund av sjukdom eller eljest inte kan delta vare sig vid husförhör eller vid nattvardsgång. För tjänstefolket och de yngsta bidrar också deras rörlighet vid byte av tjänst eller deras plikt att stanna på sin post, när husbondfolket t ex går till husförhör, till att de ej noteras för fligegare närvaro i husförhörlängderna.

Således förmår tidens gång, individernas plats i livscykeln (ålder, civilstånd), kvarboende eller rörlighet, sociala och geografiska faktorer samt kyrksamhet i form av nattvards-gång tämligen väl teckna husförhörens ställning och funktion i stora drag. Därmed ges också ledning för det fortsätta arbetet med kunskapsdata i husförhörlängderna.

KAP. 6. UTANTILLKUNSKAPER

KUNSKAPSFORDRINGAR I DEN KYRKLIGA FOLKUNDERVISNINGEN

Kunskapsfordringarna i den kyrkliga folkundervisningen ökar stadigt alltifrån 1500-talet. Tre olika moment framträder i källorna.

- a) Memorering av bestämda kristendomsstycken krävs i allt större omfattning. Under 1700-talet noteras utantillkunskaperna ibland i mer än tjugo kolumner i förhörlängderna.
- b) När muntlig undervisning ej längre räcker till införs allmän läskunnighet som inlärningsinstrument för det kateketiska stoffet. Katekesen blir självinstruerande. Under 1600-talets senare del slår läskunnighetskraven igenom.
- c) Ända sedan 1600-talet dokumenterar sig ytterligare en sida av inlärningen. Memoreringen får ej vara endast tanklöst utantillrabblande. Särskilda noteringar för förståelsen av det inlärda görs i källorna.

MEMORERING I DEN KYRKLIGA FOLKUNDERVISNINGEN

Memorering av vissa centrala lärostycken i den kristna läran har alltid fullgjort en viktig funktion i den kristna församlingen.

I fornyrkans katekumenat var undervisningen omfattande. Ofta föregicks dopet av upp till ett par års undervisning. Den innersta kärnan i kunskaperna var "trosbekännelsen" och Fader Vår. Dessa moment tjänade såsom ett gemensamt "lösenord" i de första församlingarna - särskilt under förföljelsetiden.¹⁾

Trosbekännelsen och Fader Vår bibehölls såsom ett minimum under hela medeltiden. Den muntliga undervisningen skedde genom recitation av katekesstyckena i kyrkan och genom föräldrarnas upprepade utantillsningar för barnen i hemmet. Vid den första bikten i 7-14 års ålder förhördes barnen första gången i sina utantillkunskaper.²⁾

Efter reformationen ökades kraven successivt. Tillsammans med trosbekännelsen och Fader Vår erhöll textstycket om dopet, nattvarden och buden en fast plats i memoreringen. Till att börja med krävdes memorering av själva textorden, alltså ordalydelsen i den bibliska eller apostoliska texten, för de fem huvudstycrna i Luthers lilla katekes. Detta var ett nytt minimum av utantillkunskaper under 1500-talet. Men därtill kom efter hand kraven på att även Luthers förklaringar till textorden skulle inläras, dvs hela lilla katekesen.³⁾³⁾

1) Kilström (1958) sid. 17

2) Kilström (1958) sid. 53, 163.

3) Lilla katekesens spridning kan förstås av att den ingick såsom en del i den svenska psalmboken alltifrån 1500-talet och till 1820-talet. Den återinfördes i psalmboken 1920. Pleijel (1942) s. 23, 61..

Dessa kunskapsfordringar illustreras i Bygdeås första förhörs längd, katekismilängden 1639-1752. Av allt att döma betyder där "läser enfaldigt och med förklaring" just Lilla katekesens textord och Luthers förklaring därtill.⁴⁾

Under 1600-talet växer kunskapsfordringarna starkt i omfattning. En rad olika utvecklingar av Lilla katekesen trycks och sprids. Så småningom blir en version den mera gängse, den s k Svebilii katekesutveckling av år 1689, sedan 1773 påbjuden som rikets officiellt erkända katekesutveckling.

Också dessa ökade kunskapsfordringar återspeglas i Bygdeås förhörlängder. I husförhörlängden 1746-62 har kunskapsmängden, som noteras, utökats med Svebilii utveckling samt dessutom hustavlan, Athanasianska trosbekännelsen och olika böner.⁵⁾

Samma kunskapsfordringar bibehålls sedan under 1700-talet. Under 1800-talet noteras kunskaperna i Bygdeå förhörlängder dels för Lilla katekesens textord och Luthers förklaringar, dels för varje huvudstycce i katekesutvecklingen. Den Svebiliiska katekesen utbyts emot den Lindblomska år 1811. 1878 revideras utvecklingarna ånyo. Då får vi den ännu gällande katekesutvecklingen.⁶⁾

Under 1800-talet noteras även kunskaper i bibelspråk och biblisk historia. Det sistnämnda momentet hör nära samman med folkskolans verksamhet från seklets mitt. Mot slutet av 1800-talet minskar den kyrkliga folkundervisningen i betydelse. När husförhörlängderna byter benämning till församlingsböcker år 1894 återstår endast en kolumn för kunskaperna.⁷⁾

UTANTILLKUNSKAPERNA I BYGDEÅS HUSFÖRHÖRLÄNGDER 1845-73

Eftersom utantillkunskaperna ej skiljer sig åt mellan de vuxna - i stort sett alla redovisar kunskaper i Lilla katekesen med utveckling i sina betyg - får det räcka med en sammanfattande tabell för 1862-års befolkning i Bygdeå södra sockendel. Här medtages även barnen från 6 års ålder. I senare kapitel skall memoreringen för de yngre ingående studeras (Kap. 19-20). Redan här konstateras barnens större spridning i utantillkunskaperna. Bl.a markeras kunskaper i Biblisk historia för barnen i skolåldern (Tab. 16).

4) Bygdeå katekismilägd 1639-1752.

5) Bygdeå husförhörlägd 1746-62

6) Se "Till efterättelse", Bil. 1. Lilja (1947), sid. 248

En uppfattning om utantillkunskapernas omfång kan följande uppställning ge. Lilla katekesen: textorden till de fem huvudstyckena - ca 5 sidor

Lilla katekesen: Luthers förklaringar av textorden - ca 10 sidor

Svebilii utveckling 1689 av de fem huvudstyckena - 303 frågor och svar

Lindblomska utvecklingen 1811 av de fem huvudstyckena - 371 frågor och svar

1878-års utveckling av de fem huvudstyckena - 268 frågor och svar

För varje fråga och svar återges även bibelord till stöd. Dessutom tilläggs ytterligare moment: hustavlan, Athanasianska bekännelsen, böner, o s v.

7) Kyrkobokföringsförordningen av år 1894, SFS 1894:62

Tab. 16. Utantillkunskaper 1862 efter ålder. (Abs.tal. N=2021)

Utantillkunskaper	Ålder						Summa abs.tal
	6-10	11-15	16-20	21-30	31-60	60	
Bibl. historia	1	10	10	4	0	0	25
Bibelspråk	6	33	24	4	0	0	67
Fem huvudstycken	3	80	171	345	698	130	1427
Fyra " i utveckl.	5	28	6	1	0	0	40
Tre " "	3	11	2	0	0	0	16
TVå " "	7	14	0	1	0	1	23
Ett " "	19	19	1	0	0	0	39
Lilla Katekesen	33	20	2	1	0	0	56
Ingen anteckning	205	21	3	13	49	37	328
Totalt	282	236	219	369	747	168	2021

Hopningen för de vuxna till kunskaper i katekesutvecklingens samtliga fem huvudstycken gör denna del av tabellen rätt ointressant. Möjligent är det nämnvärt att de äldsta i förhållandevis stor utsträckning saknar betyg i memoreringen. Här döljer sig förmodligen en vikande förhörsintensitet för de äldsta. De utfrågas ej och skattas ej längre lika intensivt i fråga om sin memorering. Desto ivrigare utsätts i stället de yngre för förhör och bedömning. Just ungdomsåren, 16-20 år, är betygsnoteringarna nästan hundraprocentigt givna. I den yngsta gruppen återigen är flertalet ännu ej med i betygsnoteringarna. Deras begynnande inlärning illustreras av siffrorna. Åldersgruppen 11-15 år visar den största spridningen. Hos de yngre noteras också "överkursen" Biblisk Historia.

Med denna översikt av ålder och memorering lämnas utantillkunskaperna för denna gång. Då barnen behandlas i senare kapitel skall siffrorna bättre få tala. En första uppfattning har dock

översikten gett. Den åsyftade inlärningen begynns i barnåren, genomförs med eftertryck i konfirmationsåldern och bibehålls sedan i stort sett livet ut. De återkommande repetitionerna inför de årliga husförhören bidrar till att kunskaperna hålls vid liv. I nästa kapitel skall en viktig komponent i inlärningsprocessen, innanläsningen, behandlas. Det är att märka att läsbetygen alltid uppträder före tecknen för utantillkunskaperna i förhörlängderna. Memoreringen förutsätter och föregås av innanläsningen.

7. LÄSKUNNIGHETEN

LÄSKUNNIGHETEN I DEN KYRKLIGA FOLKUNDERVISNINGEN

Bestämmelser om läskunnighetens utbredande

En av de äldsta bestämmelserna om att lära barnen läsa gäller Norrland. I de s k norrländska kyrkostadgarna, som daterar sig till tidigt 1600-tal, heter det¹⁾:

"Alla unga piltar, som bequeme kunna vara till att läsa i book, skola stiga fram i kyrkian och ther lära sigh läsa och siunga ..."

Läskunnighetens funktion i byaläsningen betygas också:

"Sammalunda på söndagar eller hvadh helgedagar thet vara kan, skall man haffua helgedags öffningar förhanden, med Guds ordh och christeliga böner och psalmer, jtem förhöra och läsa för them som unge ähro, och uthi the byiar, som någre finnas, som läsa kunne i book, så skole andre till them sökia, och the förplichtade vara att läsa för them; ..."

Här nämns penningböter, 3 öre, för dem som kan läsa för andra men icke vill. Den norrländska byaläsningens betydelse för läskunnighetens utveckling behöver bli föremål för särskilda studier²⁾.

I kyrkolagen av år 1686 uttrycks tydligt upprepade gånger att alla skall behärska innanläsningen. Så heter det t ex att barn, drängar och pigor skall "lära läsa i bok och se med egna ögon, vad Gud i sitt heliga ord bjuder och befäler".³⁾

Ofta anförs en kunglig resolution av år 1723 som det sammanfattande dokumentet för kraven på allmän läskunnighet. Orda-lydelsen är bl a följande.⁴⁾

"Föräldrar och förmynndare skola flitigt hålla sina barn till att lära läsa i bok och deras kristendomsstycken. Kunna föräldrarna efter deras plikt ej själva undervisa dem, så skola de vara förbundna att hålla dem hos skolmästaren eller klockaren i socknen eller var eljest lägenhet därtill finnes, och gälle ingen annan ursäkt till befrielse från vitet än högsta fattigdom. Skulle någon av trediska och utan laga ursäkt sådant eftersätta, sedan han första och andra gången blivit

1) Kyrkio-lagh, samptyckt och stadgatt aff presterskapt i Väster-Norrlanden, § 44 och § 21. Tryckt i Kyrkohistorisk Årsskrift, 1911. Meddelanden och aktstycken, s. 101-113.

2) Holmgren (1948), Sandewall (1952).

3) Kyrkolagen 1686, kap. 2 § 10, kap. 24, § 10 och 11.

4) Kungl. resolution 1723, Sjöstrand III:1 (1961), s. 258-260.

åtvarnad, plikte då 2 mark sm:t till socknens fattiga barns undervisning och vare icke dess mindre skyldiga att sätta bånet till att lära läsa i bok."

Bestämmelserna är många fler. Somliga är lokala för enskilda stift. Men alla tecknar samma bild. Den allmänna läskunnigheten införs och utbreds alltmer. Bestämmelserna kodifierar och påskyndar utvecklingen.

Läskunnighetens plats och funktion i folkundervisningen

När utantillkunskaperna blir alltför omfattande för den muntliga undervisningen insätts innanläsning som medel för inlärningen. Läskunnigheten har alltså en bestämd funktion. Den måste förstas och tolkas såsom "functional literacy" för sin tid och sin uppgift.

Detta märks tydligt av att innanläsningen införs i princip före den mer omfattande memoreringen. Först skall en ren och klar innanläsning grundläggas och kontrolleras. Sedan skall katekesen med förklaringar fungera som ett självinstruerande inlärningspaket. Denna ordning betygas på många sätt.

Den träder fram i källmaterialets uppsättning av kolumner för kunskaperna. De äldsta förhörsböckerna har ett begränsat antal kolumner för utantillkunskaper. Sedan tillkommer kolumnen för läskunnigheten. Därefter ökar på nytt antalet kolumner för ytterligare memorering. Detta gäller i första hand det utgående 1600-talets förhörlängder⁵⁾.

Innanläsningen förskjuts alltmer till att bli det första inlärningsmomentet. Ett gott exempel på tillämpningen av detta ges vid en prostvisitation i Råneå socken i Norrbotten år 1720. Luleåprosten Unaeus lämpar följande metodanvisningar i visitationsprotokollet:

"Herr Probsten förehölt så wähl kläckaren som Andra i församlingen, hwilka omgå med ungdomens underwising att låtha barnen först lähra wähl känna alla bokstäfwerna, förr än dhe bjuda til att lähra dem stafweringen. Sedan att ej företaga med rentt läsande, förr än de lärdt rätt och wähl stafningen, och derpå ej åläggja barnen någon uthanläsning förr än de kunna läsa rentt inantil i alla böcker: wid uthanläsningen borde äfwen aktas, att de särdehles första gången icke få lägga till eller taga bordt någon bokstaf, utan följa i det nogaste hwar bokstaf uthan alt stapplande, och att ej det andra stycket begynnes, förr än det ena är wähl fästadt i minnet, och att barnen ifrån sielfwa början wänjas läsa tydelen, alfwarsamt och stadigt hållande an wid hwarje menings sluth sampt tilwänjas att betäncke hwad de sielfwa läsa liksom hörde de det af Andra säyas och tahlas ('), så kunna och barnen småningom wänjas

5) Johansson (1969), Widen (1960).

6) Nordberg (1934) s. 270.

att begripa meningens och frågan med andra ord än de stå i boken, jämwähl och med egna ord efter förståndet swara til de frågor, som dhär föreställas."

Under 1800-talet noteras innanläsningen som regel före de första katekeskunskaperna för barnen. Ibländ kan läsbetyget och något utantillmoment dyka upp samtidigt i husförhörs-längden.

Omdömen om läskunnigheten i litteraturen

Läskunnighetens kvalitet i gångna tider bedöms mycket skiftande. Ofta påtalas bristerna i den mekaniska utantillär-ningen och därav följande låga läsförståelse i innanläs-läsningen. Exempel på sådana brister brukar anges i litteraturen. - Samtidigt förekommer positiva uttalanden om den svenska folkundervisningen och allmogens kunskaper. Inte minst i jämförelse med utlandet omvittnas läskunnighetens tidiga utbredning i Sverige. - Sådana varierande omdömen får belysa och tjäna som allmän ram för källornas eget vittnesbörd.⁷⁾

Omdömen om läskunnigheten i parallella källor

Redan här antyts hur visitationsprotokoll och allmänna utsagor i t ex husförhörsjournaler ger helhetsomdömen om läskunnigheten i en by eller socken. Jämförelserna med sådana källor kan kompletteras med t ex det riksomfattande enkät-materialet i 1812-års uppföringskommittés arkivsamlingar. Där återfinns utsagor om folkundervisningens tillstånd i rikets alla socknar. Av samma slag är i viss mån folkskole-inspektörernas berättelser från 1860-talet. Jämförelser mellan sådana parallella källor och samtida husförhörlängder är engelägna forskningsuppgifter⁸⁾.

Kriterium på god läskunnighet

Förutom omdömen i parallella källor är direkta anvisningar om god läskunnighet utgångspunkt för bedömning av förhörs-längdernas läsmärken. Ett för 1800-talet viktigt exempel på detta är ärkebiskop Lindbloms beskrivning av god läskunnighet i inledningen till 1811-års katekes: "Då läser

7) Jämförelser med utlandet görs t ex hos Agardh & Ljungberg (1863) s. 404, 413, Ekendal (1851) s.2, Forsell (1833) s. 58, Wahlfisk (1889) s. 120, 189. Jfr Björkquist (1917), Holmberg (1853), Pleijel (1942, 1965), Schubert (1823) m fl

8) 1812-års uppföringskommittés arkivhandlingar, vol. 16-21 angående folkundervisningens tillstånd i riket. RA Kommittéarkiv före 1900, B 9. Jämförelser mellan detta material och husförhörlängder för samma tid har påbörjats. - Folkskoleinspektörernas berättelser om folkskolorna i riket 1861-63 samt 1864-66 ger många interiörer ifrån läs-undervisningen.

man väl, när den, som hör, men icke ser den läsande, ej kan veta om han läser upp något, eller talar av sig själv. Ju närmare läsetonen kommer det naturliga uttalet, ju bättre läser man". Genom sin plats i katekesens förord har ett sådant uttalande varit allmänt känt och säkert beaktat inte bara av skollärare och präst i 1800-talets folkundervisning. Även den enskilde ^{gj} katekesläsaren har här haft ett riktmärke för sin högläsning.

Ytterligare kriterier för bedömning av innanläsningen

Läsmärkenas kodsystem i förhörslängderna åtföljs som regel av förklaringar och föreskrifter i klartext. Sådana skattningar får i princip betraktas och behandlas som t ex skolans betyg där stora A har stått för "berömlig", lilla a för "med utmärkt beröm godkänd" o s v¹⁰.

Dessa egenskaper hos skattningsskalorna gör det möjligt att läsmärkena i och för sig kan behandlas även när förklaringar i klartext saknas. Läsmärkenas rangordning urskiljes som regel mycket lätt. Sedan behandlas de med konstruerade benämningar: "en femma" eller "en åtta" kan vara bestämningen på högsta betyget. På så sätt blir de mångskiftande kodsystemen möjliga att behandla. Dessutom avvinnas utvärderande information även genom att kodsystemen jämförs med varandra. Ofta sker detta med mätningar av olika slag som gjorts för samma individer men i olika upplagor av förhörslängderna.

När dessutom t ex skolbetyg på läskunnighet sammankallas med förhörslängdernas skattningar ges ytterligare möjlighet att successivt utvärdera både de parallella bedömningarna i samtidiga källor och den egentliga innebördens i kyrkans förhörsanteckningar.

Sammanfattning angående utvärdering av innanläsningen

Hittills har diskussionen uppehållit sig vid själva läsförståelsen. Den får anses utgöra ett kontinuum ifrån en längsta nivå med begynnande "stavning" till en högsta förmåga i läskonst och läsförståelse.

Detta kontinuum i sin tur får utvärderas med hänsyn till sin framväxt under de givna betingelserna i den äldre folkundervisningen. Här råder en spänning och växelverkan mellan den lästa textens typ och dess innehåll. Å ena sidan får åtskillnad göras mellan läsning av tryckt text och skriven text. Å andra sidan får skalan från känd till alltmer okänd och svår-fattad text hållas i minne. I fråga om tryckstilen görs under 1800-talet dessutom skillnad mellan den "gamla", "svenska" tryckstilen (frakturstilen) och den "nya", "latinska" stilens. Med hänsyn till dessa båda förutsättningar får läsförstågan tolkas i sina olika grader.

9) Lindblomska katekesen (1811), inl.

10) Se t ex "Till efterrättelse", bil. 1.

11) Johansson (1969) s. 42-43. Ansående skalar och andra mätteoretiska frågor se t ex Nunnally (1967) s. 28, 48, 98.

Inlägger man olika svårighetsgrader i textens innehåll differentieras bilden än mer. Medräknas dessutom skillnader mellan skriftspråket och talspråkets dialekter, tillförs bilden ytterligare nyanser. Därutöver ger själva läsförståelsen ännu en dimension åt utvärderingen. Men därom handlar nästa kapitel.

LÄSKUNNIGHETEN I BYGDEA SÖDRA SOCKENDEL 1862

Läskunnigheten har behandlats såsom skattningarna står kodade i husförhörslängderna. Kodsystemet har tidigare återgetts (Fig. 6). Det återfinns också i den autentiska föreskriften för betygen i bilagan "Till efterrättelse" (Bil. 1). Frekvensfördelningen redovisas i en sammanställning med ålder. Därmed erhålls riktlinjerna för det fortsatta arbetet. Tabellen är jämförbar med motsvarande uppställning för utan-tillkunskaperna (Kap. 6).

Tab. 17. Läskunnigheten 1862 efter ålder (procenttal, N = 2021).

Ålder	Ingen anteckn.	Läsmärken 1862							Summa proc.	Summa abs. tal
		=	-	I	II	III	IV	V		
61 år och äldre	1,8	0,0	0,0	3,0	56,5	38,7			100	(168)
51-60 år	1,8	0,0	0,0	3,0	60,3	34,9			100	(166)
41-50 år	0,0	0,0	0,0	1,3	69,7	29,0			100	(224)
31-40 år	0,0	0,0	0,0	2,0	81,5	16,5			100	(357)
21-30 år	0,8	0,0	0,0	0,8	67,7	30,7			100	(369)
16-20 år	0,5	0,0	0,9	1,8	70,8	26,0			100	(219)
11-15 år	3,0	1,0	4,0	23,0	60,0	9,0			100	(236)
6-10 år	57,4	2,6	10,3	18,8	9,3	1,4			100	(282)

Barn yngre än 6 år har ej medtagits i tabellen. I den yngste åldersgruppen, 6-10 år, har många ännu ej erhållit anteckning om läsförmåga. Naturligtvis gäller detta främst sex-,

sju- och åttaårsåldern. I nästa åldersgrupp, 11-15 år, har läsbetygen stigit betydligt. Ifrån 16 års ålder har de flesta det näst högsta betyget, "läser försvarligt" (█). De övriga har nästan alla det högsta betyget, "läser med färdighet" (█). För den vuxna befolkningen stannar bedöningarna i stort sett på dessa båda högsta värden. Man lär sig således läsa i barnåren och behåller sedan denna färdighet livet ut. Att ingen anteckning givits behöver ej betyda att läsförståelsen saknas. Kyrkoherden är t ex med bland dem som saknar anteckning i den äldsta åldersgruppen. Han sätter ej betyg på sig själv.

En naturlig slutsats utifrån läskunnighetens åldersfördelning blir att behandla den vuxna befolkningen för sig. Barnen får anstå till senare redovisningar. Läskunnigheten för den vuxna befolkningen fördelar sig på följande sätt (Tab. 18).

Tab. 18. Läskunnigheten för den vuxna befolkningen 1862 (N = 1503).

		Absoluta tal	Procenttal
Läser med färdighet	█	417	27,8
Läser försvarligt	█	1047	69,6
Läser någorlunda	█	27	1,8
Läser svagt	█	2	0,1
Ingen anteckning		10	0,7
Summa		1503	100,0

Vid dikotomisering delas läsbetygen mellan det högsta värdet och de övriga värdena. De som saknar anteckning utgår då ur beräkningen. För de återstående 1493 individerna blir procenttalen 28,0 och 72,0 procent i de båda betygsgrupperna. Dessa hoppningar tillämpas i nästa avsnitt.

LÄSKUNNIGHETEN 1845-73. JÄMFÖRELSER ÖVER TIDEN

Skattningar av läskunnigheten återfinns i de fyra upplagorna av husförhörslängder. Tidpunkten för betygsättningen betraktas som motsvarande det år då vederbörande avförts ur en längd eller längdens slutår för dem som står kvar vid längdens utgång. Därmed avses således den tidpunkt då betygen sist kan ha ändrats. I princip kan betygen ändras och kontrolleras vid varje husförhör för de närvarande. Kyrkoherde Bylund t ex menar att betygen i husförhörslängderne är så aktuella att särskilda förhör ej behöver företagas för de utflyttandes flyttningsbetyg. ¹²⁾

Först presenteras de totala fördelningarna av läsbetygen i de fyra husförhörslängderna, varvid den fjärde längden uppdelas för dem som avfört 1863-73 och dem som kvarstår vid längdens omskrivning till nästa upplaga år 1873 (Tab. 19).

Tab. 19. Läsbetyg 1845-73 för 1862 års vuxna befolkning (procenttal).

	Ingen anteckn.	Läsbetyg						Summa proc.	Summa abs. tal
		I	If	I	I	I	I		
1845	27,5	1,1	1,8	8,5	31,2	29,9	100	(458)	
1852	8,1	0,9	2,5	7,0	44,1	37,4	100	(930)	
1862	0,7	0,0	0,1	1,8	69,6	27,8	100	(1503)	
1863-73	1,5	0,0	0,1	1,8	70,2	26,4	100	(821)	
1873	0,6	0,1	0,3	1,5	71,1	26,4	100	(682)	

Tidens gång och åldersförändringarna domineras helhetsbilden av läsbetygen i de fyra längderna. I den första längden är många fortfarande i barnåren och har därför ingen anteckning. Även i nästa längd är många alltför unga för att erhålla läsbetyg. I båda dessa första längder märks de yngsta även i en förskjutning nedåt på de givna betygsfördelning-

12) Visitationsprotokoll 1871. Johansson (1967) s. 37-39.

arna. I de båda senare längderna däremot är alla 16 år eller äldre. Där blir också betygsfördelningarna i det närmaste identiskt lika. Intresset samlar sig till en jämförelse mellan de tre första längderna,

För att kunna jämföra de tre längdernas läsbetyg måste åldern konstanthållas. Därför utväljs de som är födda 1831 eller tidigare. Av dessa har 247 individer erhållit läsbetyg i alla tre längderna. Först redovisas deras betygsfördelningar i varje längd för sig. Därvid görs även en jämförelse med läsbetygen 1862 för de övriga i samma ålder, 642 individer. Eftersom samtliga fördelningar hopar sig på de båda högsta skalstegen räcker det med en presentation av andelen som erhållit högsta betyg (Tab. 20).¹³⁾

Tab. 20. Andelen som erhållit högsta läsbetyg 1845-62 för de äldre, födda 1831 eller tidigare (N=247 och 642).

	Totalt antal Abs. tal	Därav andelen med högsta läsbetyg i Abs. tal	%
Läsbetyg 1845	(247)	129	52,4
Läsbetyg 1852	(247)	123	50,0
Läsbetyg 1862	(247)	91	36,8
Läsbetyg 1862 för övriga äldre födda 1831 och tidigare	(642)	156	24,3

Här framträder en tydlig tendens. För samma individer sker en sänkning av betygen i den tredje längden. Tendensen blir än tydligare vid en jämförelse med läsbetygen 1862 för övri-

13) Jämförelsen utgår från de äldre som erhållit de båda högsta betygen 1862, tillsammans 889 individer. Bortfallset av de äldre som erhållit lägre eller inget betyg 1862 blir då 26 individer.

ga, 31 år och äldre, som inkommit i betygsättningen fram till 1862. Av dessa 642 individer har endast 24,3 procent erhållit högsta betyg 1862. Men därmed spåras måhända även ett beroende. De nytillkomna får lägre betyg, medan de som haft betyg inskrivna i böckerna redan 1845 bibehåller något av den tidigare högre betygsfördelningen. Växlingens mönster kan demonstreras i ett par förgreningsdiagram, där först de 129 högsta betygen 1845 följs över tiden fram till 1862 (Fig. 16).

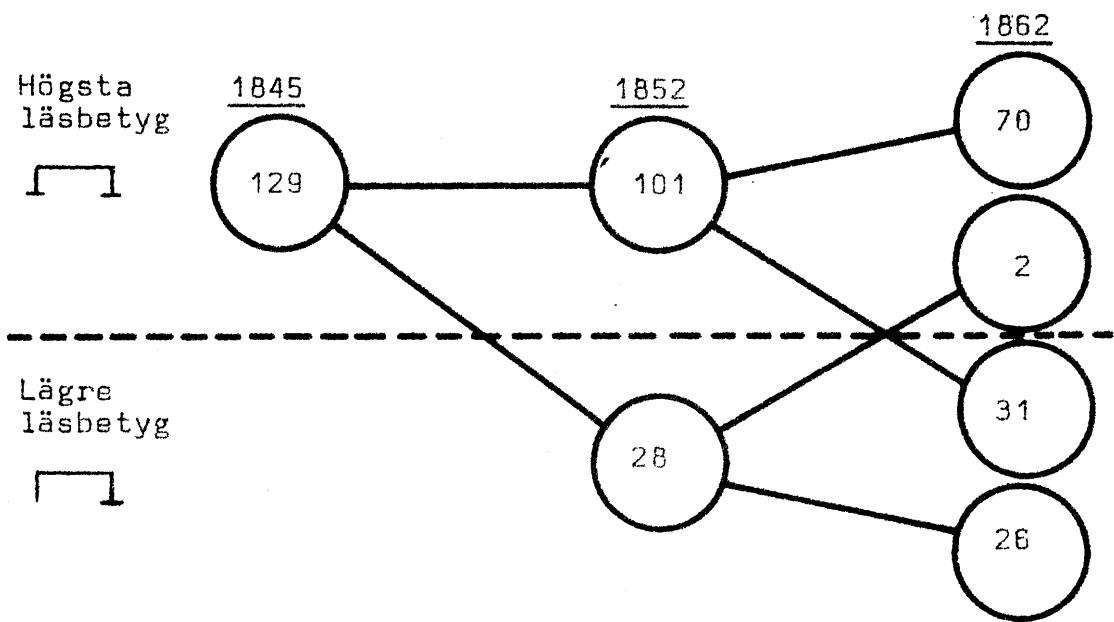

Fig. 16. Uppföljning av högsta läsbetyg 1845 fram till 1862 för den äldre åldersgruppen, födda 1831 och tidigare.

Här illustreras hur de högsta läsbetygen 1845 successivt sänks i de följande längderna. I den tredje längden har hela 57 betyg sänkts, d v s 44,3 procent av de ursprungliga 129 högsta betygen. Endast 2 betyg har höjts, medan 70 betyg bibehållit sig oförändrat höga. Denna kraftiga sänkning av de högsta betygen uppvägas ej av en motsvarande höjning av de lägre betygen 1845 (Fig. 17).

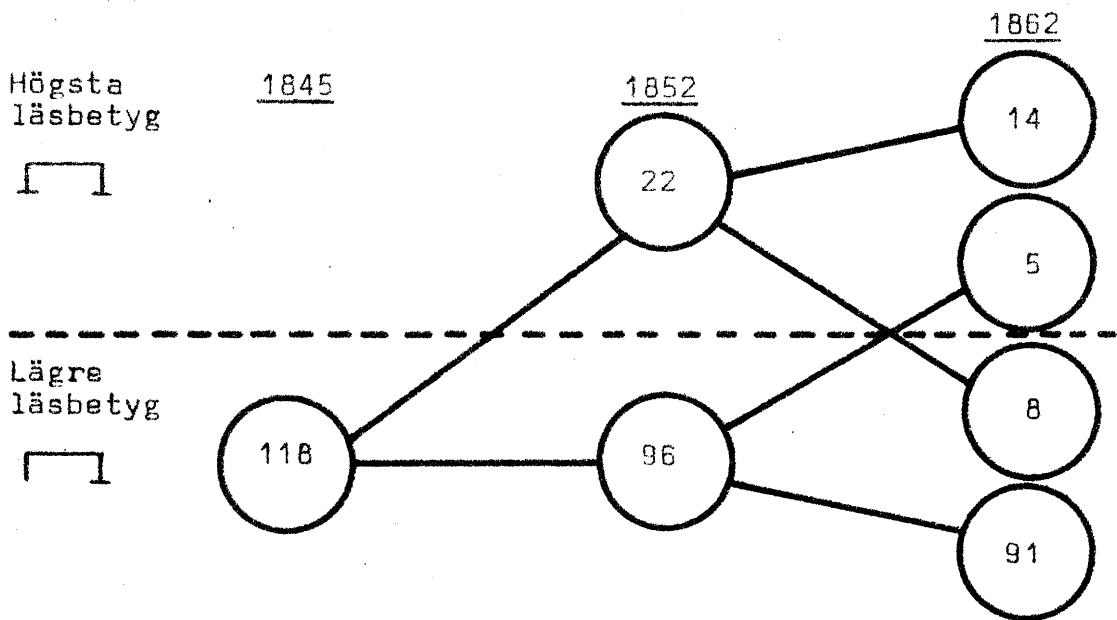

Fig. 17. Uppföljning av de lägre läsbetygen 1845 fram till 1862 för den äldre åldersgruppen, födda 1831 och tidigare.

De lägre betygen 1845 förblir mestadels låga över hela tidsperioden. De som höjts fram till 1862 är sammanlagt 19 betyg, d v s 16,1 procent av de ursprungliga 118 lägre betygen. Tillsammans ger de båda figurerna sifferinnehållet i den föregående tabellen med t ex 91 högsta betyg 1862 (Tab. 20).

Förklaringen till dessa skillnader i läsbetyg ligger uppenbarligen i bytet av bedömare. De ansvariga för de båda första längderna, Sellin och Södermark, är i stort sett överens om läsbetygen. När Bylund tar vid sänks många av de högsta betygen i den tredje längden. Så tillvida är en klar tendens i betygsättningen dokumenterad. Men även ett visst beroende av den tidigare betygsättningen kan spåras. De kvarboende sedan 1845 har fortfarande i den tredje längden högre betygsfördelning än de nytilkomna i samma ålder (Tab. 20). Detta påtagliga samband med tidigare betyg kan kanske förklaras också på annat sätt. Det föreligger måhän-

da även andra skillnader mellan de sedan länge kvarboende och de nytillkomna, som förklarar olikheterna i bedömningen. Dessa frågor återkommer i det följande liksom de här redovisade mönstren av beroende och 'tendens'.

LÄSKUNNIGHETEN 1862. JÄMFÖRELSER MED FÖRKLARANDE FAKTORER

Sedan läsbetygens struktur i de fyra längderna demonstrarerats koncentrerar sig redovisningen på läskunnigheten 1862. Först ges en överblick med hjälp av sambandsmått mellan läsbetygen och ett antal förklarande faktorer. Därefter förs bearbetningen vidare med hjälp av AID-analys.

Översikt av samband mellan läsbetyg 1862 och förklarande faktorer

Läsbetygen dikotomiseras till en uppdelning på högsta betyg, 28,0 procent, och lägre betyg, 72,0 procent. De övriga variablerna har som regel en uppdelning på sex skalsteg, vilket framgår av antalet frihetsgrader. Två sambandsmått ställs tillsammans, phi- och kontingenskoefficienter (Tab. 21). Siffermaterialet återges utförligare i bilaga 17.

Tab. 21. Översikt av läskunnighetens samband med befolknings- och förhörsdata (phi- och kontingenskoeff. N = 1493).

	Phi	C	(Fg för C)
Kön	.04	.04	(1)
Ålder	.02	.16	(5)
Civilstånd	.04	.07	(2)
Inskrivningstyp	.24	.24	(2)
Utskrivningstyp	.02	.09	(3)
Yrkesgrupp	.25	.37	(5)
Hushållens skatteplikt	.25	.27	(5)
Hushållens storlek	.11	.19	(5)
By, rote	.05	.09	(5)
Avstånd	.07	.15	(5)
Nattvardskvot (N = 1435)	.09	.16	(5)
Förhörskvot	.09	.15	(7)

Särskilt i fråga om åldersvariabeln är skillnaden stor mellan koefficienterna. När sex åldersgrupper får göra sig gällande i kontingensberäkningen blir koefficienten så hög som $C = .16$, vilket visar på någon oregelbundenhet i åldersgruppernas läsbetyg. Detta har redan visats i en tidigare tabell, där de båda äldsta åldersgrupperna och de som är 21-30 år har högre betyg (Tab. 17). Också detta berör frågorna om bedömningsarnas karaktär, vilka skall belysas i det följande.

Samma mönster som i föregående kapitel återkommer i denna översikt. I första hand uppvisar de sociala faktorerna, rörligheten, åldern samt nattvards- och förhörskvoterna påtagliga samband med läsbetygen. I stället för att analysera varje variabelgrupp för sig väljs en samtidig beskrivning av ett större antal faktorer med hjälp av AID-analys (Automatic Interaction Detector Analysis).

Översikt och precisering med hjälp av AID-analys

Både översikter och preciseringar av datamassans struktur framgår av AID-analysens interaktionsmönster. Analysen sker med läsbetygen 1862 som kriterium. Emot detta kriterium ställs ett antal prediktorer eller förklarande variabler. Här är de förklarande variablerna kön, födelseår, civilstånd, in- och utskrivningstyp, familjernas yrkesgrupp, avstånd till kyrkbyn samt nattvards- och förhörskvot.

Analysen tar sin början med det totala antalet vuxna 1862. Sedan följer uppdelningar i mindre grupper. Därvid får den förklarande variabel utföra spjälkningen som förmår maximera skillnaderna mellan de nya grupperna med avseende på kriteriet. Alla tänkbara tudelningar med hjälp av de förklarande variablerna prövas således vid varje ny uppdelning.

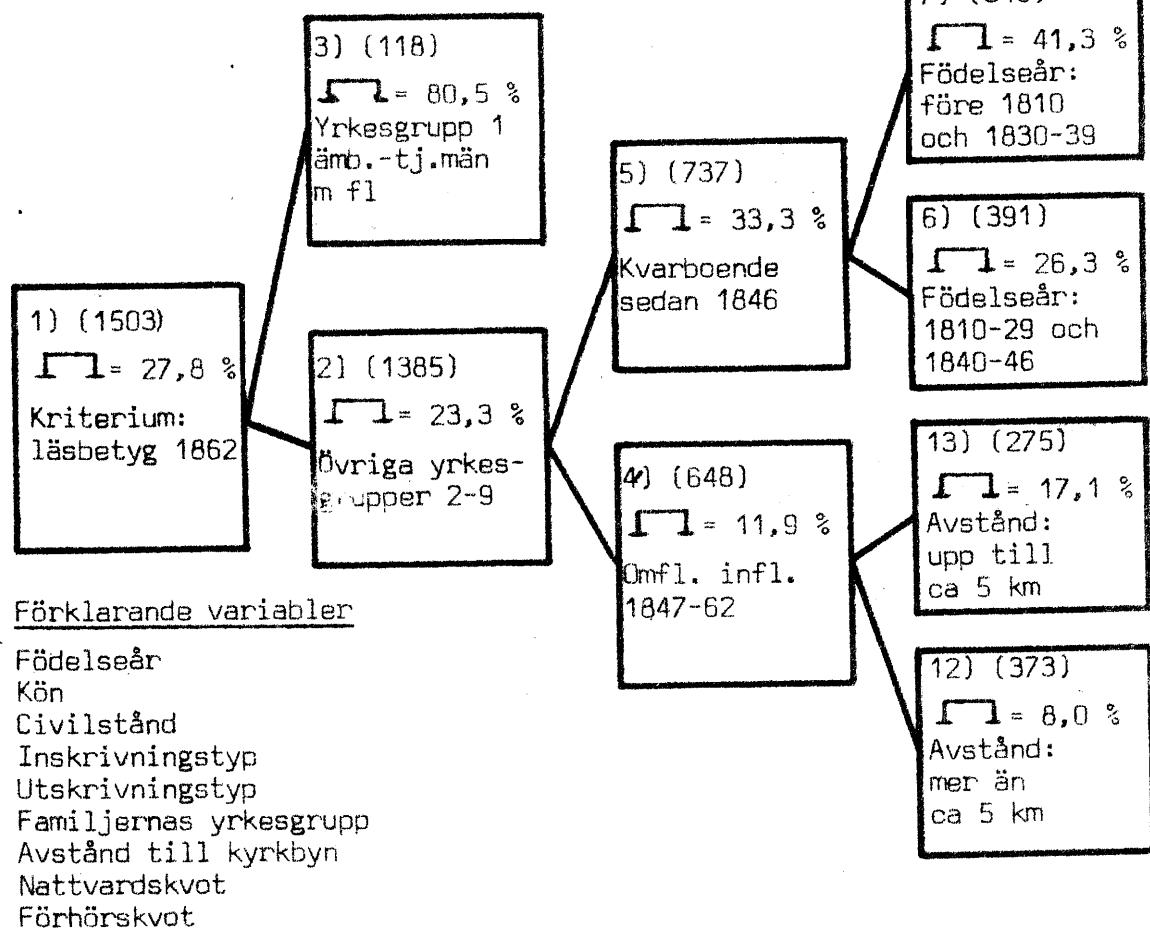
Kriteriet anger proportionen högsta läsbetyg i varje ny grupp, vilket återges som procenttal i redovisningen. Vidare anges de förklarande variabler som fått utföra spjälkningarna och mellan vilka variabelklasser som tudelningarna ägt rum (Fig.

18a). Dessutom visas kriteriets procenttal i ett förgrenat yt-diagram (Fig. 18b).

Gruppernas nummer säger i vilken ordning uppdelningarna skett. I bilaga 18 återges det fullständiga mönstret för alla 19 grupper. Till en början är emellertid den första delen av mönstret nog.

Kriterium:

Andelen högsta läsbetyg, $\square \square$, i varje grupp.

Förklarande variabler

Födelseår
Kön
Civilstånd
Inskrivningstyp
Utskrivningstyp
Familjernas yrkesgrupp
Avstånd till kyrkbyn
Nattvardskvot
Förhörskvot

Fig. 18a.

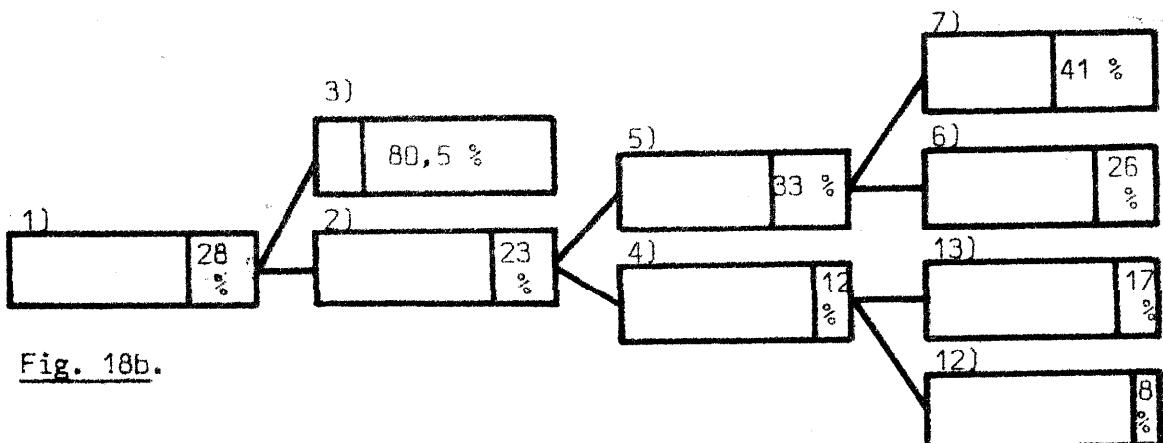

Fig. 18b.

Fig. 18a-b. AID-analys med läsbetyg 1862 som kriterium ($N = 1503$).

En första överblick gär vid handen att de förklarande variablerna varit verksamma i den ordning som kan förväntas utifrån den inledande översikten (Tab. 21). Yrkesgrupp, typ av inskrivning, ålder och avstånd har utfört de spjälkningar som här redovisas. Innan vidare kommentarer görs skall spelet mellan de förklarande variablerna närmare presenteras. De förklarande variablerna rangordnas efter den turordning i vilken de står vid varje ny spjälkning. Turordningen bestäms av den maximala mellankvadratsumma (max. BSS, Maximal Between Sums of Squares), som varje variabel kan uppvisa vid de olika tadelningarna. Därmed ges större överblick av analysens fortgång (Fig. 19).

1) Max BSS	2) Max BSS	5) Max BSS	7) Max BSS
Yrke 35.6	Inskr. 15.9	Föd.år 4.1	Yrke 2.5
Inskr. 18.1	Yrke 8.1	Avst. 3.7	Förhör 1.7
Föd.år 7.0	Förhör 5.7	Nattv. 3.5	Avst. 1.5
Förhör 6.3	Nattv. 5.1	Yrke 3.3	Nattv. 0.7
Nattv. 4.8	Föd.år 5.0	Förhör 2.9	Föd.år 0.6
Avst. 4.1	Avst. 2.2	Kön 0.6	Civ.st. 0.4
Utskr. 1.5	Utskr. 0.7	Utskr. 0.2	Kön 0.1
Civ.st. 1.1	Civ.st. 0.4	Civ.st. 0.1	
Kön 0.4	Kön 0.1		
		4) Max BSS	6) Max BSS
		Avst. 1.3	Förhör 3.2
		Yrke 0.9	Avst. 3.2
		Föd.år 0.7	Nattv. 2.9
		Förhör 0.5	Yrke 2.7
		Nattv. 0.4	Föd.år 0.9
		Civ.st. 0.2	Kön 0.6
		Inskr. 0.2	Utskr. 0.6
		Kön 0.05	Civ.st. 0.01
		Utskr. 0.04	

Fig. 19. De förklarande variablernas rangordning i grupp 1-6.

Här tas fasta på variablernas rangordning sinsemellan vid de olika tadelningarna och inte storleksordningen på de maximala mellankvadratsummorna, även om dessa säger en del vid en jämförelse inom och mellan grupperna.

De sociala faktorerna spelar en viktig roll. Dels utför yrkesgrupp den första spjälkningen, dels ligger denna variabel högt uppe i rangordningen även vid de följande spjälkningarna. Yrkesgrupp uppvisar också högt samband med många av de övriga variablerna enligt den tidigare redovisningen (kap. 4-5).

Den tidigare funna tendensen till sänkning av läsbetygen framträder starkt i inskrivningstypens betydelse i spjälkningemönstret. De kvarboende sedan 1846 skiljs ut med högre betyg (grupp 5), vilket åtminstone till en del kan tolkas som ett beroende av tidigare betygsättning. De om- och inflyttade får lägre betyg (grupp 4), vilket betonar den påtalade tendensen till nedskrivning av de högsta betygen. Därmed förklaras också i viss mån ålderns funktion. De äldsta är i hög grad också kvarboende, de yngre flyttande.

Men även andra moment i förklaringen behöver beaktas. Bland de kvarboende visar de äldsta högre betyg (grupp 7). Här griper analysen tillbaka på det redovisade sambandet mellan ålder och t ex förhörskvot, vilket också bekräftas av rangordningen mellan variablerna i t ex grupp 6-7. Förhörskvoten i sin tur skuggas genom mönstret av nattvardskvoten. Därmed dras ännu en aspekt in i förklaringen. Deltagande i församlingslivet har samband med läsbetygen. Sambandet kan ha flera dimensioner. Dels kan det vara fråga om en tendens hos bedömaren att gynna de aktiva församlingsborna, dels kan här röjas en överensstämmelss med läsbetygen på så sätt att betygsättningen avser just något som ges i kyrkolivet och husförhören, dels spåras än en gång mätnoggrannheten, d v s aktivitet i församlingslivet gör vederbörande församlingsbor mera kända av bedömaren. Dessa olika aspekter skall diskuteras ytterligare i det följande.

I någon mån skymtar den sistnämnda aspekten i de återkommande inslag av avståndsfaktorns betydelse som mönstret har. De mer närboende är naturligen bättre kända av bedömaren. Men sambandet mellan yrkesgrupp och by är förmodligen här mer betydelsefullt (Kap. 4) .

Anmärkningsvärt är att kön, civilstånd och utskrivning hela tiden intar en undanskymd plats i interaktionsmönstret. De visar ej heller några märkbara samband med läsbetygen (Tab. 21).

SAMMANFATTNING

Innanläsningens roll i den kyrkliga folkundervisningen ställs som bakgrund till en presentation av läsbetygen 1845-73 för den vuxna befolkningen i Bygdeå södra socken- del. Efter att ha presenterat läsbetygen och deras fördelning för olika åldrar år 1862 görs en jämförelse över tiden 1845-73. Därvid framträder i stort sett en sänkning av läsbetygen i de båda senare längderna. Men för de kvarboende sedan 1845 konstateras även i viss mån ett beroende mellan tidigare och senare betyg i de olika upplagorna av husförhörs längder. De behåller i viss mån sin högre betygsfördelning. Av allt att döma förklaras dessa variationer i betygssättningen av bytet av bedömare, vilket närmare skall granskas i nästa kapitel.

I jämförelsen mellan läsbetygen 1862 och övriga variabler ges först en översikt med korrelationskoefficienter. De sociala faktorerna, inskrivningstyp, ålder, förhörs- och nattvardskot samt avståndsfaktorn uppvisar de tydligaste sambanden med läsbetygen. Detta mönster återkommer då granskningen fortsätter med AID-analys. Där bekräftas de sociala faktorernas ledande roll även för läsbetygen. Därnäst betonas skillnaden i läsbetygen mellan de kvarboende sedan 1845 och de individer som senare införts i längderna. När de kvarboende i sin tur konstanthålls framträder dessutom samband med ålder, förhörs- och nattvardskot. Dessa samband väcker ytterligare frågor om bedömningarnas egenskaper. Diskussionen härväg fortsätter i följande kapitel.

8. BEGREPP

"BEGREPP OCH FÖRSTÅND" I DEN KYRKLIGA FOLKUNDERVISNINGEN

Anteckningarna om "begrepp och förstånd" i förhörslängderna är kanske de mest intressanta skattningarna. Men samtidigt är dessa noteringar svår bemästrade vid utvärderingen. Här krävs specialstudier av olika slag.

Forskningsuppgifter angående "begrepp och förstånd"

Dels behöver förståndsbedömningarna katalogiseras till sin förekomst och struktur med ledning av de anvisningar och bestämmelser som utfärdats. Dels bör de jämföras med begåvningsbedömningar inom t ex trivialskolan och gymnasiet. Därvid ger "snillevalet" i svensk skolhistoria många aspekter på problemet. Dessutom ger de bakomliggande psykologiska teorierna, temperamentsläran, teorierna om "ingenium" m m anledning till fördjupande förklaringsförsök. Detsamma gäller de pedagogiska metodanvisningarna utifrån samma teorier.

Särskilda arbetsuppgifter kan därvid vara t ex att undersöka huruvida de kyrkliga förhörsanteckningarna har haft något samband med "snillevalet" och rekryteringen till den svenska lärdomsskolan, eller i vad mån metodanvisningarna i den kyrkliga folkyndervisningen överensstämmer med det samtida skoläget.

Forskningsuppgifter av detta slag är således många. Här stannar framställningen vid de allmänna anvisningarna i kyrkolagen, praxis i Bygdeå förhörslängder samt ett försök till en preliminär utvärdering av "begreppet".

"Förstå och begripa" enligt kyrkolagen 1686

Alltsedan 1600-talet finns uttryckliga föreskrifter om särskilda förståndsbedömningar. Inlärningen skulle gå djupare än till enbart ordagrann memorering. Personlig förståelse av det inlärda åsyftas. Kyrkolagen 1686 innehåller belysande anvisningar. I avsnittet om förhörslängderna anordnande heter det:

"Uttydningen skall åhörarna så förehållen bliva, att de icke allenast lära den utantill utan och med sina egna enfaldiga ord att säga huru de förstå dess rätta mening, och veta att lämpa sig densamma till lärdom, tröst och förmaning."

I avsnittet om visitationsförhör ges motsvarande föreskrift:

"Därpå företages catechismi förhör; då icke allenast skall gives akt uppå det som folket läser utantill eller i bok,

1) I källorna uppföljs bestämmelser, anvisningar och betygsnoteringar i kyrkans och skolans verksamhet. Litteraturgranskningen kan göras med ledning av Sjöstrand (1943, 1945 och 1968), Edlund (1947) m fl.

utan ock huru de själya texten och doct. Lutheri uttydning förstå och begripa.²⁾

Understrykningarna här betonar förståndsbedömningens plats i inlärning och förhör. Utöver memorering och innanläsning skall inlärningen gå vidare till att förstå den rätta meningen i det inlärda. Med egna ord skall denna innehörd uttryckas. Dessutom skall innehördens i det inlärda praktiseras i det dagliga livet, "lämpa sig densamma till lärdom, tröst och förmaming". Således skyntar här en bestämt teori, metod och tillämpning.

"Begrepp och förstånd" i Bygdeå förhörlängder

I den äldsta förhörlängden för Bygdeå socken, 1639-1751, sker ingen utförlig markering av begreppet. Denna längd är också snarast av typen husförhörsprotokoll (sid. 19). I den andra upplagan däremot, 1746-62, torde en bedömning av "förestår" ingå³⁾ i de brukade tecknen för barnens och ungdomens förhör.

I den fjärde upplagan bevarade husförhörlängder upptar begreppsbedömningen en särskild kolumn för nattvardsungdomens förhör. Förteckningen avser tiden 1775-83 (Fig. 20).

P	P:	V	V:	E	E:	Lämningsdag.		Skriftart	Skriftart	Skriftart	Skriftart
						1775	22. April.				
Norum	1.	Jehr Nilsons Son Nils ^o		18.	al.	b.	b.	a.	admitt.		
		Ditb. dotter Anna Paiza		20.	al.	b.	al.	a.	Ds.		
Ratu	3.	Lars Larssons dotter Trigrid		19.	b.	b.	b.	al.	Ds.		
Zatuvik	1.	Corpor. Froms Son Anders		18.	b.	b.	b.	al.	Ds.		
Valkarså	1.	Eric Örsforns dotter Ulrica B.		18.	b.	b.	b.	al.	Ds.		
Bodacken	5.	Johan Olsjons Son Anders		16.	al.	b.	b.	a.	negat.		
	2.	Olof Hanssons dot. Magdalena		17.	b.	b.	b.	al.	admitt.		

Fig. 20. Förteckning över nattvardsungdomens förhör i Bygdeå 1775-83.

2) Kyrkolagen 1686 kap. 2 § 10 och kap. 22 § 10. Jfr citat på sid. 16-17.

3) Bygdeå husförhörlängd 1746-62 (A I:2) Swedlund (1939), sid. 16.

4) Bygdeå husförhörlängd 1771-88 (A I:4).

Den första tryckta förhörslängden i Bygdeå, 1784-97, har den då gängse betygskoden för Härnösands stift. Där skattas även "förstår" i de högre stegen på skalan för katekeskunskaperna (Fig. 21).⁵⁾

"Tecken för dem, som antecknas i katekeskolumnerna, då de kunna huvudstycket:"

- ✓ Efter Luthers katekes någorlunda
- ✓ Efter samma katekes rent och tydligt
- ✗ Efter Svebilii, eller någon annans, förklaring någorlunda
- ✗ Efter samma förklaring försvarligt
- ✗ Förstår någorlunda
- ✗ Förstår väl
- ✗ Läser utantill Skriftens språk, eller äger besynnerlig kunskap och färdighet

Fig. 21. Kodschema för katekeskunskaperna i Bygdeå 1784-1797.

Här är skattningen av "förstår" intolkad som en fortsättning och fördjupning av utantillkunskaperna. Det sista skalsteget innebär i viss mån en avvikelse i skalans uppbyggnad. Dels ingår där ett nytt moment utantillkunskaper, "Skriftens språk", men dels fullföljs också förståndsbedömmingen "äger besynnerlig kunskap och färdighet".

På 1800-talet differentieras förståndsbedömningarna i föreskrifterna för Härnösands stift. Dels åtföljs innanläsning och memorering av en särskild kod för begreppet. Dels konstrueras i en särskild kolumn ytterligare tecken för "naturgåvor" (Fig. 22).⁶⁾

5) Bygdeå husförhörslängd 1784-97 (A I:5) försättsbladet. Jfr Johansson (1969) s. 21-22.

6) Detta slag av föreskrifter, "Till efterrättelse", för Härnösands stift anbefalles i Härnösands Consistorii Cirkulär, Nr 151, § 3 den 1 maj 1802, och t ex på stiftssynoden för norra stiftsdelen i Piteå den 16-18 juni 1806, Prästmötesprotokoll 1806, § 5. Söderling (1966) sid. 181.

<u>Begrepp</u>	<u>Naturgåvor</u>
T Har svagt begrepp	— Har flit
I Har någorlunda begrepp	— Har gott förstånd
H Har försvarligt begrepp	— Har gott minne
H Har gott begrepp	— Är lättjefull
	— Har svagt förstånd
	— Har trögt minne

Fig. 22. Tecken för begrepp och naturgåvor i Härnösands stift (1800-talet).

Fyra olika slag av bedömningar kan urskiljas. Begrepp, flit, förstånd och minne. Skattningen av begreppet genomförs som regel mycket konsekvent i Norrland. De övriga skattningarna av naturgåvorna nyttjas dock i endast begränsad omfattning under 1800-talets första del. En tänkbar förklaring därtill är att bedömningen av "naturgåvorna" på något sätt inkluderas i den mer gängse noteringen av begreppet. Men förekomsten av de skilda tecknen behöver närmare utredas för att klarhet i frågan kan nås.

Försök till bestämning av innebördens i "begrepp och förstånd"

Med de antydningar som getts om begreppsbedömningarnas förekomst och bruk görs en preliminär bestämning av deras innebörd. Tydliggen ingår åtminstone tre olika faktorer i dessa skattningar.

1. Dels avses med begrepp en bedömning av de fördjupade insikterna i kristendomskunskaperna (utantillkunskaperna).
2. Dels har begreppet också samband med läsförståelsen.
3. Dels hör begreppsbedömningarna även nära samman med en skattning av "naturgåvorna", d v s något slag av "begåvnings"-bedömningar.

I det följande får dessa försök till bestämning närmare diskuteras och preciseras.

BEGREPP 1862 I BYGDEÅ SÖDRA SOCKENDEL

På samma sätt som i föregående kapitel redovisas frekvensfördelningen för betygen 1862. Här medtages endast den vuxna befolkningen, eftersom betyg i begreppet utsätts först vid konfirmationen i 16-18 års ålder. Av tabellen framgår också att många i den yngsta åldersgruppen ännu ej erhållit någon bedömning (Tab. 21).

Tab. 21. Begrepp 1862 efter ålder (procenttal, N = 1503).

Ålder	Ingen anteckn.	Begrepp 1862					Summa proc.	Summa Abs. tal
		T	I	II	III	IV		
61 år och äldre	3,0	16,6	20,2	54,2	6,0	0,0	100	(168)
51-60 år	1,8	19,3	19,9	51,2	6,6	1,2	100	(166)
41-50 år	0,0	20,1	17,4	56,7	5,8	0,0	100	(224)
31-40 år	0,0	21,5	16,8	54,1	7,3	0,3	100	(357)
21-30 år	1,9	25,7	22,0	37,4	12,2	0,8	100	(369)
16-20 år	26,9	14,6	16,4	31,5	10,1	0,5	100	(219)

Grupperna som är 31 år och äldre har i stort sett samma fördelning med flertalet på det tredje skalsteget. De båda yngsta grupperna avviker med större andel på det fjärde skalsteget. För den yngsta gruppen skulle denna andel vara 14 procent om man utesluter dem som ej har fått någon anteckning. Att så många, 26,9 procent, i den yngsta gruppen ej erhållit någon begreppsbedömning förklaras av att detta betyg utdelas först vid konfirmationen. Bland dem som ej har någon anteckning i de högre åldrarna är t ex prästerskapet. Att betyget ej utsatts betyder således ej "noll" i begrepp. Ibland är det dock personer med någon sjukdom eller "svagsinhet" som saknar betyg. Emellertid behandlas i det följande endast de personer som erhållit någon anteckning. Därmed frånräknas någon procent även av de äldre grupperna. Den totala fördelningen för de så erhållna individerna, N = 1429, får då följande utseende (Tab. 22).

Tab. 22. Begrepp för den vuxna befolkningen 1862 (N = 1429).

		Absoluta tal	Procentsätt
Har gott begrepp	I	7	0,4
Har försvarligt begrepp	II	127	9,0
Har någorlunda begrepp (Mellansteg)	III	703	49,2
Har svagt begrepp	IV	283	19,8
	V	309	21,6
Summa		1429	100,0

Endast sju noteringar för högsta betyg föreligger. Den största andelen har hamnat på det tredje skalsteget. Det andra skalsteget (IV) är en nykonstruktion. Det finns ej i föreskrifterna (Bil. 1). Men tydligt är att de båda övriga femgradiga skalorna, innanläsningen och katekesens fem huvudstycken, har påverkat kodschemat. Dessutom är själva figuren (IV) ett naturligt mellansteg i konfigurationen av begreppstecknet.

BEGREPP 1845-73. JÄMFÖRELSER ÖVER TIDEN

För att ge en uppfattning om betygsfördelningen för begreppet återges de totala betygssummorna i de fyra husförhörslängderna (Tab. 23).

Tab. 23. Betygsfördelningen för begrepp i de fyra husförhörslängderna för 1862 års vuxna befolkning.

Husför- hörslängd	Begrepp					Summa proc.	Summa abs. tal
	T	IV	III	II	I		
1845	15,6	9,4	67,6	5,2	2,2	100	(308)
1852	17,5	48,7	29,2	4,0	0,6	100	(651)
1862	21,6	19,8	49,2	8,9	0,5	100	(1429)
1863-73	20,1	13,5	56,3	9,8	0,3	100	(671)
1873	19,8	15,1	55,3	9,4	0,4	100	(796)

Ökande ålder bl a gör att allt fler erhåller betyg i de fyra olika mätperioderna. Det längsta och de båda högsta skalstegen uppvisar ingen nämnvärd skillnad över tiden. Den andra och tredje betygsgraden däremot gör en kraftig skiftning mellan betygsfördelningarna. I den första längden, fram till 1845, ligger flertalet på det tredje skalsteget, 67,6 procent. I nästa längd återfinns i stället huvudparten, 48,7 procent, på det konstruerade andra skalsteget. Sedan korrigeras fördelningarna märkligt nog tillbaka till den ordinarie mellersta betygsnoteringen. Denna växling mellan de båda betygen illustreras bäst då samma individer följs i sina betygsfördelningar under olika mätperioder. 296 individer kan följas i alla fyra längderna, 1845-73. I tre längder kan 349 individer följas och 761 individer i de båda sista längderna. En uppdelning görs mellan det konstruerade andra betygssteget och det ordinarie tredje skalsteget (L och I).

- I tabellen presenteras andelen med de tre högsta betygen i begrepp under olika mätperioder. Det bör påpekas att därmed exponeras skillnaden mellan det konstruerade andra betygssteget och det ordinarie tredje skalsteget mycket starkt - måhända alltför starkt. En hopning av de båda mellersta betygen vore kanske lika befogad.

Tab. 24. Noteringar av begrepp 1845-73 (N = 296), 1852-73 (N = 349) och 1862-73 (N = 761).

	Totalt Abs. tal	Därav andelen med de tre högsta betygen i begrepp Abs. tal	%
Begrepp 1845	(296)	224	75,7
Begrepp 1852	(296)	60	20,4
Begrepp 1862	(296)	197	66,5
Begrepp 1863-73	(296)	227	76,8
Begrepp 1852	(349)	159	45,5
Begrepp 1862	(349)	209	60,0
Begrepp 1862-73	(349)	242	69,4
Begrepp 1862	(761)	420	55,2
Begrepp 1863-73	(761)	480	63,1

Varje del av tabellen innehåller således olika betygsfördelningar för identiskt samma individer. Det första blocket med 296 individer tilldrar sig i första hand intresset. Där har betygsväxlingarna varit mest dramatiska. Endast 20,4 procent har fått något av de tre högsta betygen i den andra längden. Men både i den första och i de båda följande längderna har mer än tre gånger så stor andel av samma individer noterats för de högre betygen. Här har det konstruerade andra betygssteget fungerat på ett tillfälligt sätt i den andra längden. För att klarlägga detta följs de 224 högsta betygen 1845 fram till 1873 i ett förgreningsdiagram (Fig. 23). Figuren skall jämföras med första delen av föregående tabell.

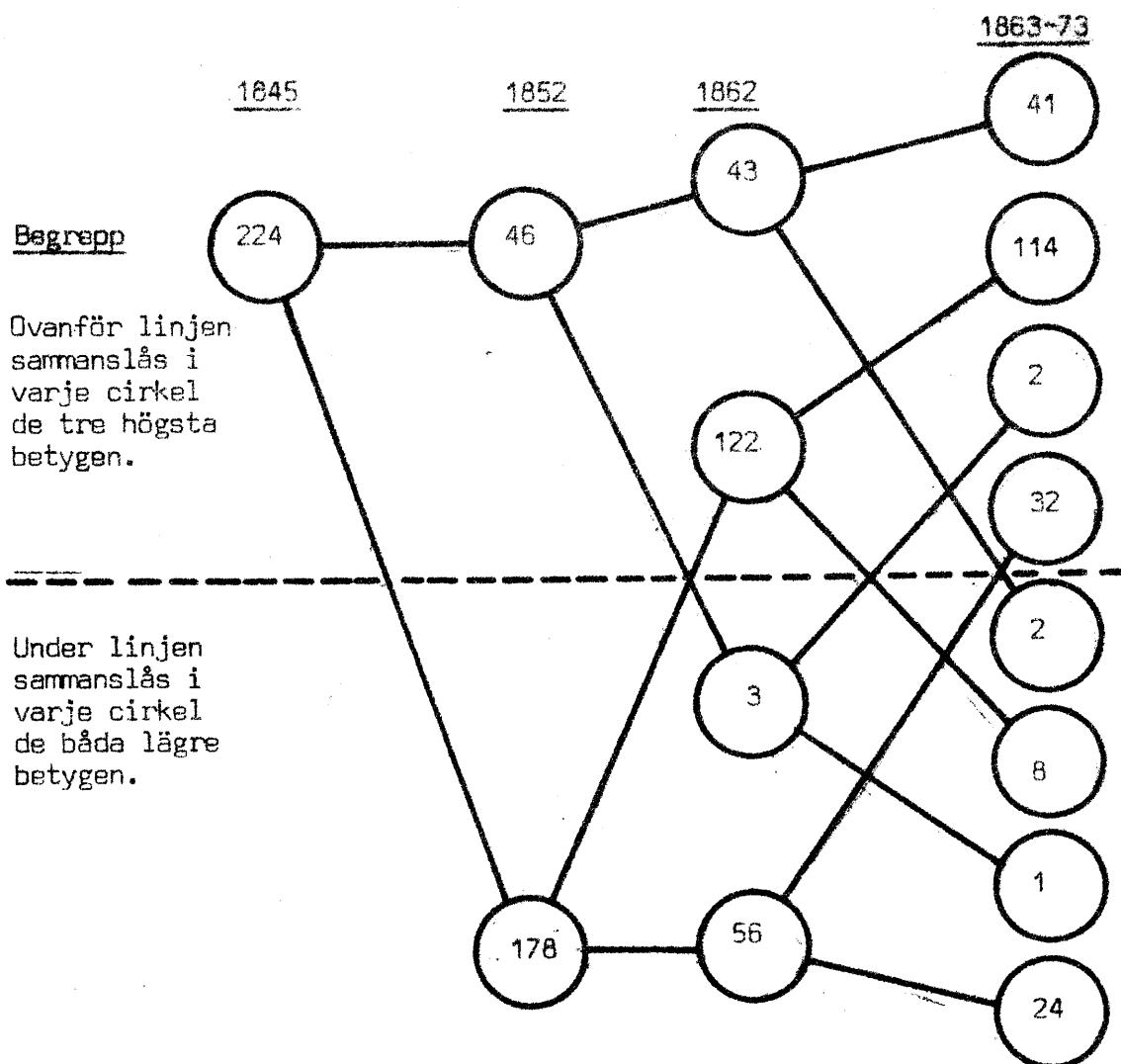

Fig. 23. Uppföljning av de tre högsta betygen i begrepp 1845 fram till 1873.

Av de 224 högre betygen 1845 har 41 bibehållits höga i alla fyra längderna. 122 betyg har först sänkts i den andra längden och sedan höjts i den tredje och av dessa har 114 betyg bibehållits höga i den fjärde längden. Av de 56 betyg som förblivit låga i den tredje längden har 32 höjts på nytt i den fjärde. Tillsammans är 189 betyg, d v s 84,4 procent, fortfarande eller på nytt höga i den fjärde längden. Den totala betygssänkningen fram till den sista perioden är således 15,6 procent. Detta skall jämföras med motsvarande växlingar för de 72 lägre betygen 1845 (Fig. 24).

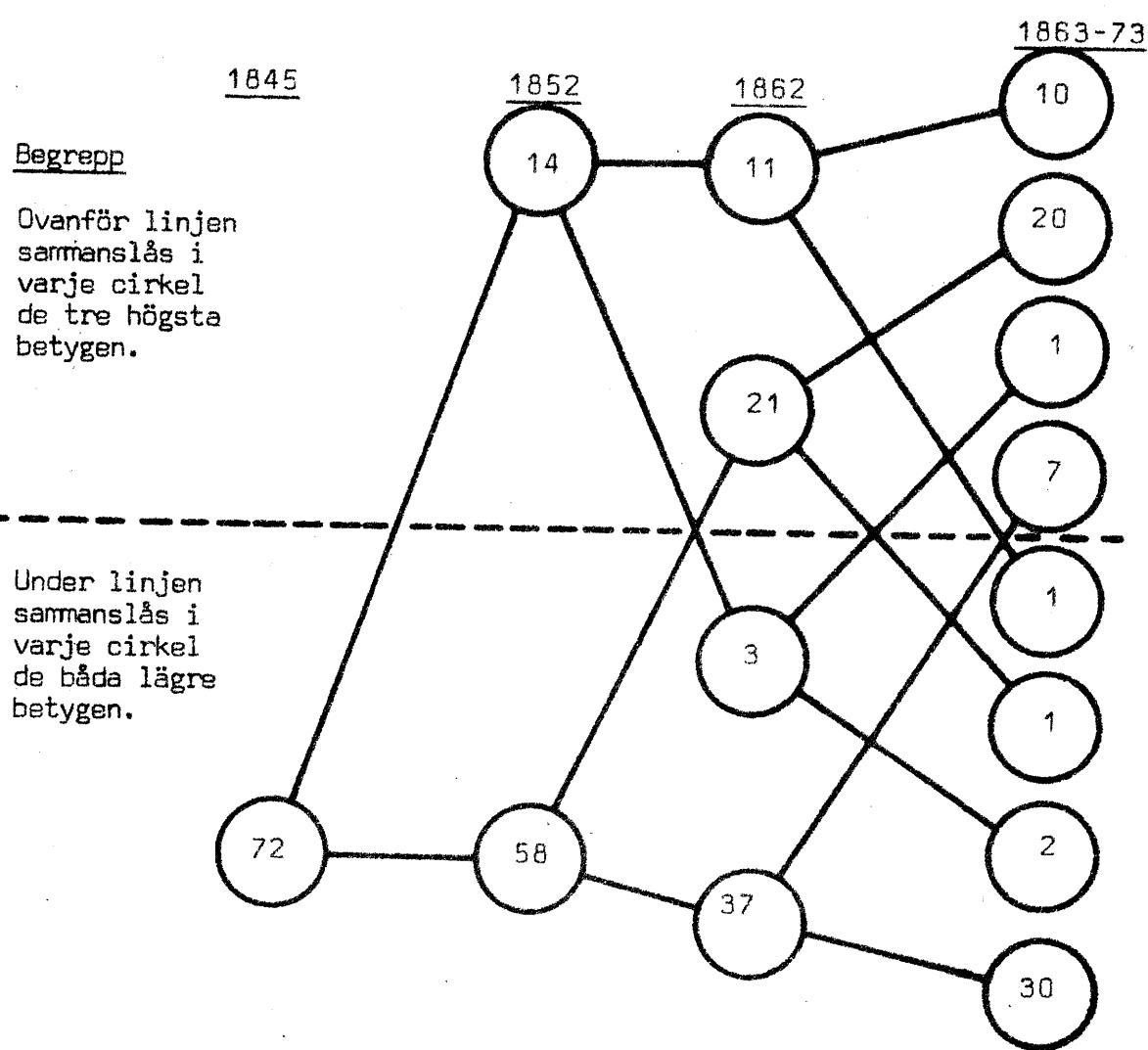

Fig. 24. Uppföljning av de båda lägre betygen 1845 fram till 1873.

De lägre betygen 1845 visar betydligt större stabilitet. Inga drastiska omkastningar sker i den andra längden. Däremot spåras en successiv höjning av betygen. Inte mindre än 38 betyg, dvs 52,8 procent av de ursprungliga 72 låga betygen, har höjts fram till den sista längden. Ytterligt få har sänkts på nytt under tiden och endast 30 betyg har förblivit låga i alla längderna. Denna glidning uppåt på betygsskalen urskiljs även för de övriga grupperna i tabell 24.

I samma tabell återstår ännu en iakttagelse att göra. De 296 individer som har betyg redan i den första längden ligger i den andra klart lägre än de 349 som också uppträder med betyg i begrepp i denna längd, 20,4 respektive 45,5 procent högre betyg. De senare kan i sin tur delas upp efter inskrivningsår. Då erhålls nya skillnader för de högre betygen (Tab. 25).

Tab. 25. Andelen höga betyg i begrepp 1852 för dem som erhållit betyg redan 1845 ($N = 296$), dem som erhållit betyg efter 1845 ($N = 243$) och för dem som inskrivits 1847-52 ($N = 98$).

	Totalt Abs. tal	Därav andelen med de tre högsta betygen i begrepp 1852 Abs. tal	%
Erhållit betyg redan 1845	(296)	61	20,4
Erhållit betyg efter 1845	(243)	84	34,6
Inskrivits 1847-52	(98)	72	73,5

Denna ytterligare uppdelning av den andra längdens betyg ger vid handen att framförallt de kvarboende sedan 1846 och tidigare hamnat på det konstruerade andra betygssteget (T). Detta gäller både dem som erhållit betyg redan 1845 och de övriga som får betyg i den andra längden. Bland de sistnämnda är även de yngre som konfirmeras och får sina första betyg i begrepp under denna tidsperiod. Däremot har de som inskrivits i den andra längden som om- eller inflyttade en helt annan betygsfördelning. De flesta har fått de högre betygen, 73,5

procent. Här röjs själva brytningen tillbaka till den ordinarie fördelningen. Den märks redan i den andra längden för de nyttillkomna. Men då har kyrkoherde Bylund, som i första hand tycks svara för denna korrigering av betygfördelningen, redan tagit vid i den andra längdens slutskede. De kvarvarande låga betygen skulle då svara mot ett beroende av tidigare betyg för de mer stadigboende. De högre betygen för de nyttillkomna förebådar den återgång till det ordinarie mellersta betygssteget som skall präglia de följande betygsperioderna. Dessa ändringar skall emellertid så småningom visa sig vara tydligast i den förra gruppen, alltså för dem som haft betyg alltsedan 1845. De passerar alla övriga i betygshöjningen (Tab. 24). Detta skall ihågkommas när granskningen i det följande koncentreras sig till betygen i den tredje längden.

BEGREPP 1862. JÄMFÖRELSER MED FÖRKLARANDE FAKTORER

Översikt av samband

Också i detta kapitel ges en översikt av sambanden mellan betyg och förklarande faktorer i en tabell med korrelationskoefficienter (Tab. 26). I bilaga 19 återfinns korstabeller, som ligger till grund för dessa koefficienter.

Tab. 26. Översikt av samband mellan begrepp 1862 och förklarande variabler (phi- och kontingenskoefficienter, N = 1429).

	φ	C	(Fg. för C)
Kön	.09	.11	(3)
Ålder	.08	.17	(15)
Civilstånd	.05	.16	(6)
Inskrivningstyp	.03	.16	(6)
Utskrivningstyp	.03	.12	(9)
Yrkesgrupp	.17	.30	(15)
Hush. skattepl.	.09	.20	(15)
Hush. storlek	.04	.17	(15)
By, rote	.08	.16	(15)
Avstånd till kyrkbyn	.06	.18	(15)
Nattvardskvot	.11	.19	(15)
Förhörskvot	.04	.14	(21)

Översikten placerar yrkesvariabeln i särklass med sina höga koefficienter jämfört med övriga faktorer. Därefter följer nattvardskot, kön och ålder för phi-koefficienternas del. Om hänsyn tas även till kontingenskoefficienterna blir ytterligare variabler aktuella i jämförelserna. Men då kommer en fortsatt utvärdering med AID-analys väl till pass.

Översikt och precisering med hjälp av AID-analys

AID-analysen görs med begrepp 1862 som kriterium. Därvid får de olika skalstegen i betyget vikter från 1-5 i enlighet med kodschemat (Fig. 6, sid. 33). Det aritmetiska medelvärdet för de 1429 betygen är 1862 blir då 2,47. Sådana medelvärden för kriteriet anges i varje ny grupp i interaktionsmönstret.⁷⁾

De förklarande variablene är kön, födelseår, civilstånd, yrkesgrupp, hushållens skatteplikt, in- och utskrivningsår, avstånd till kyrkbyn, nattvards- och förhörskot.(På de fyra första variablene läggs inga restriktioner. Deras klasser kan sinsemellan kastas om i klyvningsmönstret. De övriga variablene däremot får den restriktionen i dataprogrammet att deras klasser alltid skall vara ordnade från lägre till högre skalsteg, eftersom de får anses motsvara minst ordinalskalor. Tolkningen av mönstret blir därmed lättare (Fig. 25).)

Förutsägelserna från föregående tabell (Tab. 26) besannas. Yrkeskategorierna domineras diagrammets första del. De förmår uppträda som spjälkare i de fem första grupperna. Den första delningen skiljer ut yrkesgrupp 1, ämbets- och tjänstemannafamiljer m fl, med klart högre medelbetyg. I nästa delning kommer yrkesgrupp 2, 4-5 att bilda en grupp med högre betyg. I denna grupp domineras bondebefolkningen med 650, d v s 87 procent, av gruppens 747 individer. Öv-

7) Angående subjektiva bedömningars och skattningars egenskaper (intervallskala o s v) och andra mätteoretiska frågor se t ex Nunnally (1967) sid. 28, 48-49. - Om skattningar i historiskt material, jfr Sjöstrand (1971) sid. 31-32.

riga är hantverkare med 30 och soldatfamiljer med 67 individer. Nybyggare och övriga yrkesgrupper bildar en grupp med 570 individer och lägre medelbetyg, 2,27. Efter dessa kraftiga insatser av yrkesvariabeln, försvinner den ur det övergripande mönstret. Men andra faktorer har förklaringsförmågan kvar (Fig. 25).

Också i diagrammets fortsättning infriar förväntningarna från sambandsöversikten. Nattvardskot och kön svarar för de närmast följande uppdelningarna. Därefter följer avstånd, inskrivningsår och förhör. Men då behöver tolkningen fördjupas i ytterligare illustrationer.

Kriterium: Begrepp 1862

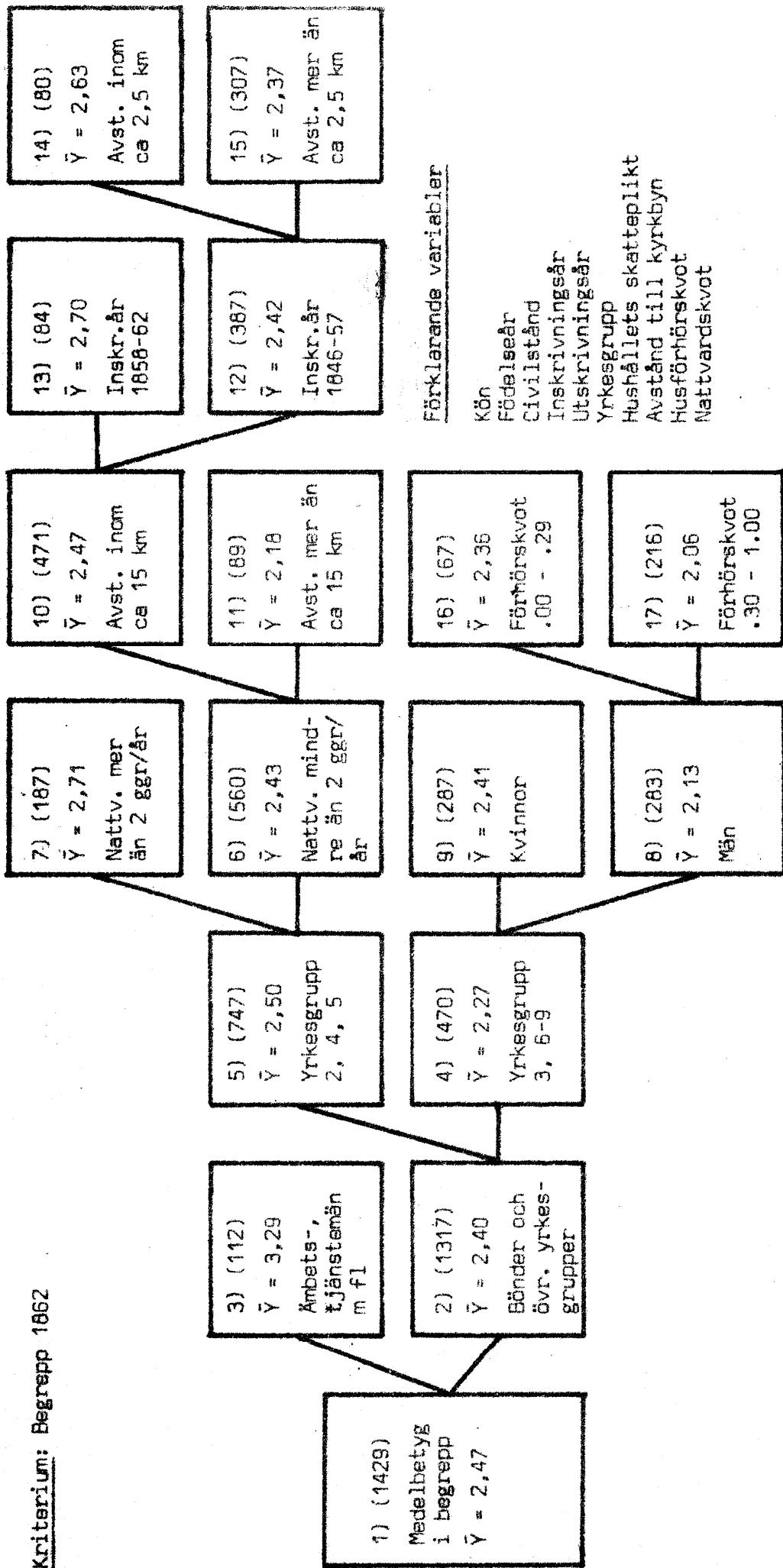

Fig. 25. AID-analys med begrepp 1862 som kriterium ($N = 1429$).

Den fortsatta tolkningen tar hjälp av de förklarande variablernas rangordning med avseende på maximala mellankvadratsummor (max BSS) i de sex första tudemningarna (Fig. 26).

1) Max BSS		2) Max BSS		5) Max BSS		6) Max BSS	
Yrke	81.2	Yrke	16,6	Nattv.	11.5	Avst.	6.4
Avst.	17.7	Nattv.	15.0	Avst.	6.6	Kön	4.0
Skatt	16.8	Avst.	12.5	Ålder	5.2	Ålder	3.4
Nattv.	13.4	Kön	10.5	Förhör	3.2	Förhör	2.3
Kön	12.6	Skatt	6.0	Civ.st.	2.2	Inskr.	2.3
Ålder	4.8	Förhör	5.2	Kön	2.1	Civ.st.	2.3
Förhör	4.5	Ålder	4.2	Utskr.	1.6	Utskr.	1.2
Utskr.	3.9	Utskr.	2.3	Skatt	0.9		
Inskr.	2.5	Civ.st.	2.0	Inskr.	0.8		
Civ.st.	0.6	Inskr.	0.9	Yrke	0.2		
4) Max BSS		8) Max BSS					
Kön	10.9	Förhör	4.5				
Avst.	5.7	Ålder	2.8				
Ålder	5.4	Avst.	1.4				
Nattv.	3.9	Nattv.	1.2				
Förhör	1.8						
Inskr.	1.8						
Yrke	1.6						
Utskr.	0.9						
Civ.st.	0.5						
Skatt	0.3						

Fig. 26. De förklarande variablernas rangordning med begrepp 1862 som kriterium.

Rangordningarna blir ungefär som väntat. Yrke, nattvardskvot, kön och avstånd samt förhörskvot placerar sig högt vid varje delning. Allteftersom variablerna får utföra spjälkningen faller de tillbaka i ordningsföljden. Dessa variabler betraktas på ännu ett sätt, då deras medelbetyg följs med en uppdelning enligt grupperna 7, 9, 10, 13 och 17 i spjälkningsmönstret (Tab. 27).

Tab. 27. Medelvärden i begrepp 1862 för nattvardskvot, avstånd, inskrivningsår, kön och förhörskvot efter en uppdelning enligt grupp 7, 10, 13, 9 och 17 i spjälkningsmönstret.

	Totalt Grp 1	Yrke 2-9 Grp 2	Yrkeskat. 2, 4-5 Grp 5 Grp 6 Grp 10			Yrkeskat. 3, 6-9 Grp 4 Grp 8	
Totalt N	(1429)	(1317)	(747)	(560)	(471)	(570)	(283)
Medelbetyg	2.47	2.40	2.50	2.43	2.47	2.27	2.13
Därav:							
Nattv. oftare än 2 ggr/år	2.65	2.60	2.71 ⁷⁾	-	-	2.39	2.26
Avstånd inom ca 15 km	2.68	2.56	2.54 ¹⁰⁾	2.47	-	2.32	2.14
Inskrivnings- år 1858-62	2.42	2.36	2.57 ¹³⁾	2.56	2.74	2.32	2.14
Kvinnor	2.56	2.49	2.55	2.51	2.57	2.41 ⁹⁾	-
Förhör oftare än vart fjärde år	2.46	2.42	2.50	2.42	2.47	2.24	2.06 ¹⁷⁾
Förhör oftare än vartannat år	2.50	2.43	2.51	2.44	2.48	2.27	2.14

Tabellen följer träddiagrammet (Fig. 25). Yrkeskategorierna svarar för en övergripande tredelning kolumnvis. Inom dessa yrkesblock görs jämförelserna för de fem variablernas medelvärden. Hela tiden skall siffrorna ställas mot de totala värdena för respektive grupp upptill på tabellen. I en särskild diagonal anges med nummer de nya grupper som uppkommer i spjälkningsmönstret. Det är också dessa nya grupper som lånar indelningsgrundet åt variablerna radvis.

Högre nattvardskvot och kortare avstånd till kyrkbyn visar genomgående högre medelbetyg än gruppernas totala värden. Skillnaderna är särskilt tydliga i yrkeskategori 2, 4-5, där nattvardskvot och avstånd också ger upphov till nya

grupper. De som oftare går till nattvarden (och kyrkan) och de som bor närmare kyrkbyn har möjlighet att bli mer kända för bedömning och därmed också erhålla de högre betygen. Det konstruerade lägre andra betygssteget nyttjas nämligen just då bedömningen tycks vara osäker, vilket demonstreras längre fram.

Även kvinnorna har genomgående högre medelbetyg i alla uppdelningarna. Därmed bekräftas sambandsmåtten i översikten (Tab. 26). Tolkningen härav får i första hand inriktas på kvinnornas viktiga uppgift att svara för hemundervisningen av barnen. Begreppet avser just det som är relevant för hemundervisningen, d v s förståelsen av kristendomskunskapserna.

Den högre förhörskvoten har ungefär samma medelbetyg som grupperna i sin helhet utom i yrkeskategorierna 3, 6-9, där betyget sjunker och förhörskvoten åstadkommer den sista tudemdelningen. De som bevistat husförhören oftare än vartannat år har införts på tabellens sista rad. De visar högre betyg i de båda första grupperna men avviker sedan knappast alls från de totala medelvärdena. Sambandet mellan nattvards- och förhörskvot (Tab. 15) lyser fram i de båda första grupperna men för övrigt har närvaren vid husförhören synbarligen inga avgörande bidrag att ge till tolkningen av begreppet.

Inskrivningsår däremot bär på ett komplicerat samband med begreppsbetygen 1862. Dels ligger de nyinskrivna 1858-62 lägre än de totala medelbetygen i de första två grupperna, dels överstiger de klart dessa medelbetyg i de följande. Särskilt i yrkeskategorierna 2, 4-5 är skillnaderna markanta och resulterar i en ny grupp med medelbetyget 2,74. I dessa siffror avslöjar sig de tidigare iakttagelserna av typiska drag i bedömningarna. Bäst framgår detta av medelbetygen för in- och utskrivningsår närmast omkring 1862 (Tab. 28).

Tab. 28. Medelbetyg i begrepp 1862 med uppdelning efter inskrivningsår och utskrivningsår.

Inskrivningsår i husförhörlängd					Utskrivningsår i husförhörlängd					
1846	1847	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1873	
-59		-73								
Medel-										
betyg	2.48	2.50	2.42	2.39	2.37	2.46	2.49	2.49	2.46	2.47
N	(751)	(382)	(69)	(104)	(123)	(169)	(84)	(57)	(457)	(662)

Tabellen griper tillbaka på det totala antalet individer med medelbetyget 2.47. Tydligast avviker de nyinskrivna med lägre betyg åren närmast före den tredje längdens utgång, d v s 1860-62. De som avförs ur den sista längden, 1863-73, visar ej alls samma skillnader. Ännu närmare preciseras dessa iakttagelser genom att sättet för inskrivning bestäms (Tab. 29).

Tab. 29. Begrepp 1862 efter typ av inskrivning i husförhörlängderna 1846-62 (procentsats, N = 1429).

	Betyg i begrepp 1862					Summa proc.	Summa abs. tal	Medel-betyg
	T	C	I	H	H			
Kvarboende sedan 1846	22.1	18.0	50.1	9.3	0.5	100	(751)	2.48
Omflyttade	22.4	18.0	50.3	9.2	0.3	100	(568)	2.47
Inflyttade	14.6	41.8	38.2	4.5	0.9	100	(110)	2.35

Det märkliga är att det tidigare diskuterade mellansteget (C) låter sig tydligt markera för de inflyttade, som därmed också får lägre medelbetyg. Här röjer sig en försiktighet i bedömningen av de nytillkomna. Detta bekräftas också av att det konstruerade andra skalsteget flitigt nyttjas för dem som inskrivits 1861-62, av vilka totalt 25 procent får detta betyg. Därmed lämnas ytterligare bidrag till belysning av mätongrannheten. Och bidraget är desto starkare som de går rakt emot den allmänna tendens till slopande av detta mellansteg i skalan som tidigare uppmärksammats (sid. 103-105).

Detta bidrag till noggrannhetsdiskussionen gäller totala antalet individer i den första odelade gruppen (Fig. 25). När de 84 nyinskrivna 1858-62 skiljs ut med högre medelbetyg, 2,70, har många uppdelningar gjorts och den nya tudemningen avser i stort sett bondebefolkningen som bor närmare kyrkbyn. Då bör i stället uppmärksamheten inriktas på den större gruppen med 387 inskrivna 1846-57. För många av dessa kan det föreligga ett beroende av den lägre betygsfördelningen 1846-52 (Tab. 23). Men detta beroende prövas bäst på ännu en variabel som starkt låter sig markera i det totala mönstret, nämligen åldersvariabeln (Fig. 26).

Aldersfaktorn mönstras i en översikt av medelbetygen för olika åldrar i AID-analysens första nio grupper (Tab. 30).

Tab. 30. Medelbetyg i begrepp 1862 i AID-analysens grupp 1-2, 5-7, 4 och 8-9 med uppdelning efter födelseår.

	Yrke								
	Totalt Grp 1	2-9 Grp 2	Yrkeskat. 2, 4-5 Grp 5 Grp 6 Grp 7			Yrkeskat. 3, 6-9 Grp 4 Grp 8 Grp 9			
Totalt N	(1429)	(1317)	(747)	(560)	(187)	(570)	(283)	(287)	
Medelbetyg	2.47	2.40	2.50	2.42	2.71	2.27	2.13	2.41	
Därev födda									
före 1790	2.35	2.30	2.28	2.16	(2.56)	(2.38)	(2.33)	(2.40)	
1790-99	2.53	2.50	2.57	2.44	2.85	2.39	2.16	2.62	
1800-09	2.53	2.43	2.61	2.55	2.78	2.07	2.00	2.13	
1820-29	2.48	2.44	2.48	2.40	2.74	2.38	2.25	2.48	
1830-39	2.38	2.31	2.36	2.35	2.39	2.26	2.07	2.48	
1840-46	2.51	2.42	2.52	2.40	2.96	2.31	2.22	2.39	

Medelvärdena på varje rad jämförs sinsemellan och med de totala värdena upptill på tabellen. Den äldsta åldersgruppen visar lägre medelbetyg. Då beaktas ej de uppdelningar där antalet individer blir alltför lågt. De har satts inom parentes. De som är födda 1790-99 har genomgående högre medelbetyg än totalt. Som helhet har nästa båda åldersklasser,

1800-19, samma värden som de totala i de två första grupperna, högre i de tre följande för yrkeskategorierna 2, 4-5, samt lägre i de tre sista för övriga yrkeskategorier. Födelseåren 1820-29 visar foga skillnad mot de totala medelbetygen annat än i yrkeskategorierna 3, 6-9, där högre medelvärden redovisas. De som är födda på 1830-talet företer den intressantaste avvikelsen från övriga åldrar. De ligger klart lägre i grupperna 1-2, 5-7. Detta är så mycket märkligare som såväl de närmast äldre som de närmast yngre ålderskategorierna, födda 1820-29 och 1840-46, har markant högre medelbetyg. Av allt att döma uppdagas här ett beroende av betygsättningen i den andra längden, 1846-52. Just i denna längd får många som är födda på 1830-talet sina första betyg i begreppet. Då infaller nämligen deras konfirmationstid. Och konfirmationstidens betyg får sin särskilda vikt genom den intensivare undervisnings- och förhörsverksamhet varunder de ges. Därför dröjer den andra längdens typiska lägre betygsfördelning med det konstruerade andra betygssteget kvar för dessa ålderskategorier. Detta stämmer även med läsbetygen i föregående kapitel. Också där avviker de som är födda 1830-39 men då i stället med anmärkningsvärt höga betyg. Även detta är ett arv från konfirmationstiden, ett arv som motstår den mycket påtagliga betygsänkning som den tredje längden för övrigt visar för läsbetygens del (Fig. 18a). Tillsammans ger båda slagen av betyg en uppfattning om bedömningsarnas karaktär och möjligheten till en ingående källkritik, varpå ovanstående analysförsök är ett exempel.

SAMMANFATTNING

En introduktion om skattningar av "begrepp och förstånd" i den kyrkliga folkundervisningen inleder kapitlet. Betygsfördelningen för den vuxna befolkningen 1862 i Bygdeå södra sockendel får vara exempel på den gängse begreppsbedömningen i Härnösands stift under 1800-talet.

När betygen följs över tiden 1845-73 framträder olikheter mellan de bedömare som har avlöst varandra i de olika längderna. I den andra längden, 1846-52, nyttjas flitigt ett kon-

struerat lägre mellansteg på skalan. I följande längder korrigeras fördelningarna tillbaka till det ordinarie mellersta betygssteget. Härvidlag spåras även ett beroende av de tidi-gare betygen, särskilt för dem som konfirmeras och får sina första betyg i den andra längden.

När betygen 1862 ställs samman med förklarande faktorer dominerar också här de sociala faktorerna. Detta visar sig både i översikten med korrelationskoefficienter och i den fortsatta AID-analysen. Ämbets- och tjänstemannafamiljerna m fl utskiljs t ex från början i AID-mönstret med höga medelbetyg.

Därnäst visar sig nattvardskvot och avstånd till kyrkbyn ha stor förklaringsförmåga. I ett yrkesblock med i huvudsak bondebefolkning har dels de flitigare nattvardsgästerna och dels de mer närboende högre betyg. Dessa iakttagelser kan tolkas på olika sätt. De nämnda kategorierna får t ex anses vara mer kända för differentierad betygsättning. Dessutom torde i begreppet bedömas bl a just det som förmedlas i församlingslivet, d v s förståelse av kristendomskunskaperna.

Det sista skulle också kunna stämma för kvinnornas del. De visar genomgående högre betyg än mannen. Detta får måhända ses som ett uttryck för deras viktiga roll i hemundervisningen. I begreppet inryms av allt att döma bl a det som åsyftas i hemundervisningen, således insikter i kristendomskunskaperna.

Också andra drag i begreppsbedömningarna har kommit i dagen. Men de förs samman i en avslutande diskussion i nästa kapitel.

9. SAMMANFATTNING AV DEL II

Den kyrkliga folkundervisningen lever starkt ännu vid 1800-talets mitt i Bygdeå socken. Detta gäller inte bara barnen utan även de vuxna.

För 1862 års vuxna befolkning, 16 år och äldre, i Bygdeå södra sockendel presenteras en rad faktorer som medverkar till att närmare belysa folkundervisningen. Särskilt tids- och åldersfaktorerna samt sociala faktorer strukturerar sig till typiska samband inbördes och med t ex rörlighet och nattvardsgång. Sådana huvuddrag i datamassan utnyttjas i de fortsatta förklaringarna av folkundervisningen.

Dessa bakomliggande variabler, liksom även närvarofrekvensen vid husförhören, innehåller data som i sig själva ger möjlighet att fastställa det historiska skeendet. Närvaron vid husförhören och dess samband med t ex ålder, civilstånd och kön fastslås omedelbart i datamassan. Försåvitt datainsamlingen är korrekt utförd konstateras således att de gifta, medelålders männen, familjefäderna, har anmärkningsvärt hög förhörskvot. Detsamma gäller ungdomarna i konfirmationsåldern eller den stadigboende bondebefolkningen, som också svarar för värdskapet vid husförhören ute i byarna. Sådana konstateranden är således omedelbart givna i materialet. Med stöd därav fortsätter den svårare tolkningen av betygsbedömningarna.

Utantillkunskaperna granskas ej närmare för de vuxnas del i denna del av rapporten. De presenteras i stället i senare kapitel om barnen i skolåldern.

Betygen i innanläsning och begrepp behandlas däremot ingående. I jämförelser över tiden 1845-73 framträder vissa typiska variationer i skattningarna. Längderna förs nämligen av olika bedömare. Den första längden har kyrkoherde Sellin, den andra har även vice pastor Södermark och de båda sista längderna har kyrkoherde Bylund som huvudansvariga.

I läsning visar den tredje längden en mycket påtaglig sänkning av det högsta läsbetyget (I¹). Men även ett beroende av den tidigare högre betygsfördelningen spåras, då samma individer följs över tiden alltsedan 1845.

Begreppsnoteringarna i sin tur företer två motsatta trender. I den andra längden, 1846-52, förs huvudparten av individerna ned på ett konstruerat lägre betygssteg (L). Därefter korrigeras denna lägre betygsfördelning i följande längder tillbaka till den ordinarie skalan med flertalet på det mellersta betygstecknet (II). Men också här spåras ett beroende av tidigare betyg, särskilt för vissa åldersgrupper och för de sedan länge kvarboende.^{1/}

De i husförhörslängden nyinskrivna åren närmast före 1862 får en lägre och osäkrare betygsättning. Bl a nyttjas för dem på nytt i ökad grad det konstruerade andra betygssteget i begrepp. Likaså har de som bor längre bort från kyrkbyn eller de som mer sällan deltar i församlingslivet såsom t ex vid nattvardsgång lägre betyg i begreppet. Alla dessa kategorier är av allt att döma ej så välkända för bedömaren att full betygsutdelning sker. De mer närboende däremot, de mer aktiva i församlingslivet eller de sedan en tid kvarboende får större spridning i betygsfördelningen. Detta gäller även då yrkesfaktorer och andra relevanta variabler hålls under kontroll.

1/ Om bruket av det konstruerade andra betygstecknet (L) snarast tycks vara ett skrивsätt i den andra längden, d v s en 'slarvig' skrivning av det fullständiga ordinarie tecknet (II). så synes samma konstruerade mellanbetyg i stället nyttjas mer medvetet såsom ett mellansteg på skalan i de båda senare längderna. Jfr de nyinskrivna i den tredje längden åren före 1862.

Aktivitet i församlingslivet innebär också att vederbörande blir mer bekant med vad som avses och krävs i den kyrkliga folkundervisningen. Ett särskilt intressant bidrag härfördrag ger kvinnorna. De har genomgående högre betyg i begreppet vid olika uppdelningar och sammanställningar av övriga variabler. Förklaringen härav ligger uppenbarligen i kvinnornas ledande roll i hemundervisningen av barnen. Därmed kommer också tolkningen av begreppet fram till den slutsatsen, att i begreppet bedöms just det som är innebörd i hemundervisningen, d v s i första hand förståelse av kristendomskunskaperna. På så sätt antyds allt tydligare åtminstone tre drag i begreppsbedömningarnas innebörd.

1. Begreppsnoteringarna innebär en bedömning av insikterna i kristendomskunskaperna, d v s en fortsättning och fördjupning av barnaårens utantillkunskaper. De vuxna skall ha personlig förståelse av kunskaperna och kunna ge "förståndssvar med egna ord". Dessa insikter förvärvas och kontrolleras i synnerhet under konfirmationstiden, då också begrepps-betygen först ges. För kvinnorna betonas deras uppgift att leda hemundervisningen i deras genomgående högre betyg än mannen.
2. Begreppet uppvisar naturligt nog också högt samband med läsbetygen, vilket återstår att visa i ännu en tabell (Tab. 31).

Läsbetyg 1862	Begrepp 1862					Summa proc.	Summa abs. tal
	T	L	I	E	H		
och lägre	5.6	14.0	57.0	21.7	1.7	100	(408)
	28.0	22.2	46.0	3.8	0.0	100	(1020)
Totalt	21.6	19.8	49.2	8.9	0.5	100	(1428)

3. Förutom dessa samband med kristendomskunskaperna och läsbetygen kvarstår intycket att ännu något mer ingår i skattningen av begreppet. I vad mån i så fall en bedömning av "naturgåvorna" också inryms i begrepps betygen återstår att närmare pröva. - Men dessutom leder resultaten över till ännu en övergripande frågeställning, nämligen rörande de sociala faktorernas dominerande roll vid betygsättningen.

De mer välställda har särskilt höga betyg både i läsning och begrepp. De sämre lottade däremot uppvisar ofta lägre betyg. Om dessa betygskillnader mellan olika miljöer endast är uttryck för bedömarnas subjektiva favoriseringar eller om andra av bedömarna mer oberoende data kan belysa och förklara dessa olikheter i betyg återstår att kartlägga. Redan har konstaterats t ex att bondehemmen som regel har värdskapet för husförhörslagen och således utgör en för folkundervisningen väl etablerad miljö. Ett annat sätt är att kartlägga bokbeståndet i olika sociala miljöer eller jämföra skrivkunnigheten med hjälp av historiska aktstycken.²⁾ Ännu ett sätt består i att jämföra de olika miljöerna med avseende på deras inställning och aktivitet i fråga om rekryteringen till den begynnande skolverksamheten. Det sistnämnda arbetsättet tillämpas i de följande delarna av denna studie.

2) Bouppteckningar i Västerbotten och deras bokbestånd har granskats av Holmgren (1948). - Det förtjänar att än en gång påpekas att husförhörslängderna i Bygdeå ej upptar anteckningar om skrivkunnigheten. Aktstycken som skulle kunna belysa skrivkunnigheten är t ex testamenten, vittnesintyg i domböckerna, brev,räkningar o s v. Sådana dokument har också fått en första bearbetning för några socknar i Västerbottens lappmark. Egerbladh (1972) manuskript.

D E L I I I

H E M U N D E R V I S I S N I N G O C H S K O L G Å N G

Å R S V I S 1 8 4 7 - 1 8 6 2

(1 0 - 1 7)

10. HEM- OCH SKOLUNDERVISNINGENS ALLMÄNNA DRAG

Sedan den traditionella kyrkliga folkundervisningen tecknats för de vuxnas del går framställningen vidare för barnen i skolåldern. De tidigare avsnitten utgör således både bakgrund och inramning till de följande. Därmed hålls framställningen samman i enlighet med den inledningsvis uppställda dispositionen (Fig. 1, s.10) men med en ytterligare specificering för barnaundervisningens del.

UNDERVISNINGSFORMER FÖR BARNEN I BYGDEÅ SOCKEN

Den växelverkan och samverkan som kännetecknar den traditionella folkundervisningen och begynnande skolundervisningen vid 1800-talets mitt kommer till uttryck också i Bygdeå socken. Dels fortgår den gängse hemundervisningen i kyrkans regi. Den omfattar alla barn. För somliga barn får den vara nog (A). Dels förstärks denna hemundervisning under 1850-talet genom skolans och lärarens försorg. Många barn nås nämligen även av lärarens besök i byarna för hemläxor och förhör (B). Slutligen fungerar naturligtvis också den egentliga skolundervisningen även om det sker med växlande framgång och med drag både av "medborgarskola" och "fattigskola" (C). Figuren läses från A till C. Den ger samtidigt definitioner av undervisningsformerna i den fortsatta framställningen (Fig. 27).

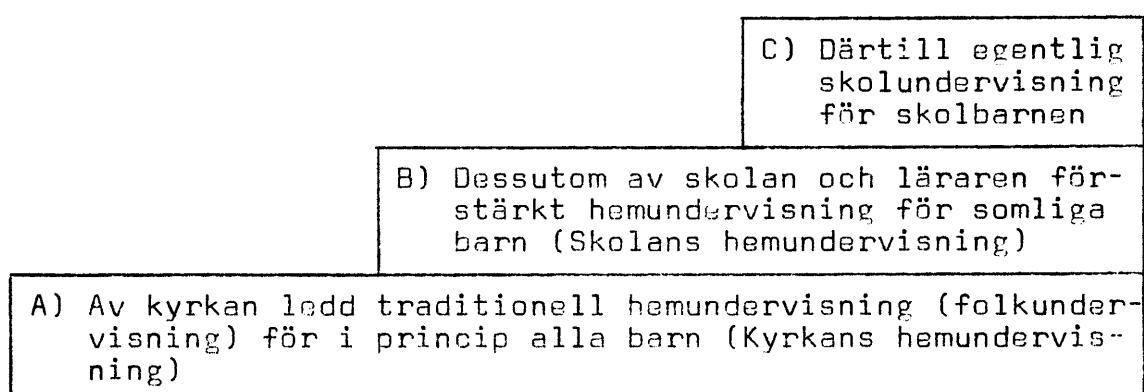

Fig. 27. Olika slag av barnaundervisning i Bygdeå socken 1847-62.

Denna indelning i undervisningsformer tillämpas i den följande översikten av hem- och skolundervisningens allmänna drag. I första hand utnyttjas aktstycket från Bygdeå socken, särskilt skolreglementet 1846 (Bil. 7) men även författningsar i övrigt åberopas i den mån framställningen så kräver. Framförallt gäller detta folkskolestadgan 1842.¹⁾

BESTÄMMELSER ENLIGT FOLSKOLESTADGAN 1842²⁾

Skolgång och hemundervisning

I princip räknar folkskolestadgan med skolgång för alla barn. "alla i skolåldern varande barn bör i skolan sig inställa" (§ 8:3). Eftergifter kan lämnas på grund av fattiga förhållanden, lång skolväg eller otjänlig väderlek. Under sådana omständigheter räcker det med skolgång en eller ett par gånger i veckan (§ 8:4).

Den stora eftergiften ges emellertid i stadgandet om hemundervisning som alternativ till skolgången. I vissa socknar antyder skolstadgan till och med en mer vidsträckt hemundervisning (§ 8:2, § 9:1).

Till sist räknar skolstadgan med ännu en grupp barn, nämligen de barn som avslutat sin skolgång men ännu befinner sig i skolpliktig ålder. Dessa bör infinna sig till söndagsundervisning och förhör i skolan (§ 10:2).

Förhör

Det till synes disparata systemet har ett sammanhållande band. De olika grupperna av barn kallas till gemensamma eller särskilda förhör.

Skolbarnen undergår ordnade skol- och examensförhör. "På tider som av skolstyrelsen bestämmes, bör offentliga förhör med barnen i varje skola hållas." Till dessa förhör kallas också de hemundervisade barnen (§ 8:2, 3).

De hemundervisade barnen kan även bli föremål för särskilda förhör av lärare och prästerskap. "De som åtnjuta undervisning hemma skola dock antingen vid de allmänna skolförhören, eller vid särskilda av skolläraren eller prästerskapet med

1) Den utförliga debatten återfinnes främst i statsråds- och riksdagsprotokoll med bilagor 1840-62. Den har behandlats i t ex Svenska folkskolans historia II (1942), Sjöstrand III:2 (1965), Nordström (1968), Warne (1961), Wallner (1938) m fl.

2) Paragraferna hänvisar till Folkskolestadgan 1842.

dem anställda förhör, undergå prövning för att utröna, huruvida den undervisning, vilken de hemma erhålla, i noggrannhet och omfattning någorlunda motsvarar den som i skolan meddelas; börande, om att annat förhållande befinnes äga rum, en ordentlig skolgång dem åläggas" (§ 8:3).

Vid ambulerande skolverksamhet föreslås även förhör rotevis i de rotar som just då ej har någon skolgång (§ 9:2). Dessutom skall, som redan antyts, barnen som avslutat sin skolgång, men ännu befinner sig i skolåldern, infinna sig till förhör hos läraren (§ 10:2). Denna ordning avses att gälla till dess att konfirmationsläsningen tar vid med dess stora förhör inför församlingen.

Skolplikt och undervisningsplikt

Skolplikten är således ej obligatorisk Det finns en erkänd hemundervisning vid sidan om skolgången. Undervisningsplikten däremot är obligatorisk Alla barn skall få någon form av undervisning. De skall inhämta ett visst minimum, vilket kontrolleras genom förhör av olika slag. Både undervisningsplikten, hemundervisningen och förhören har sin tydliga förankring i den gängse kyrkliga folkundervisningen. I detta traditionella mönster söker folkskolestadgan inpassa det nya med skolgången.

Organisation³⁾

Skolundervisningens inpassning i den gängse folkundervisningen märks också i de organisatoriska bestämmelserna. Domkapitlen har den regionala ledningen med t ex fastställande av lokala skolreglementen (§ 2:3), anordnande och ledning av seminarier (§ 5), samordning av skolstatistik (§ 13:2) samt i övrigt överinseende över undervisningsväsendet (§ 6, 13, 14). Sockenstämmen har den lokala ledningen och som verkatällande organ fungerar dels kyrkorådet för disciplinära frågor (§ 8:5) och dels skolstyrelsen för övriga skolärenden. Samordningen märks även i att ofta sammanfaller t ex församling och skoldistrikt (§ 2:1), husförhörsrote och skolrote, kyrkplats och skolort (§ 3), sättet för be kostande av kyrkobyggnad och skolbyggnad (§ 3), sättet för val av klockare och lärare (§ 6:2), liksom att dessa båda sysslor kan förenas (§ 6:4) o s v. Föreningen mellan de båda undervisningssystemen visar sig också i stadgandet om kyrkoherden som ordförande i skolstyrelsen (§ 2:1) och om prästerskapets tillsyn av skolarbetet och deltagande däri, särskilt då i religionsundervisningen, "detta skolans vik-

3) Folkskolans organisation 1842-61 har ingående behandlats av Wallner (1938). Förordn. om sockenstämmor och kyrkoråd (samt skolstyrelse). SFS 1843:27 - I skolstadgans mening är hela Bygdeå socken ett enda skoldistrikt med en gemensam skolstyrelse. De båda upptagningsområdena benämns emellertid i källorna som södra och norra skoldistrikten. Denna benämning nyttjas här. - Tidigare skolförsök i Bygdeå socken av enskilda personer tecknas i Fahlgren, red. (1963) sid, 437-440. - Understrykningarna i citaten är gjorda här.

tigaste kunskapsämne" enligt folkskolestadgan (§ 10:1). På motsvarande sätt har läraren att låta inordna sig i församlingslivet (§ 6:1).

Den sammansatta undervisningssituationen framträder också i debatten om folkundervisningens mål, innehåll och metoder.

MÅLFORMULERINGAR

Allmänna målformuleringer

Det traditionellt kyrkliga målet fasthålls ännu vid 1800-talets mitt, d v s en fostran i kyrkans lära som skall tillämpas i ett kristet liv. Denna fostran påbörjas i barnens hemundervisning, intensifieras i ungdomens konfirmationsläsning och upprätthålls även för de vuxna i församlingens verksamhet. Utan en ingående kännedom om denna månghundraåriga tradition med dess intensiva utveckling alltsedan 1600-talet blir en utvärdering av folkundervisningssträvandena under 1800-talet missvisande.

Till det traditionella kyrkliga målet fogar sig efter hand nya, utvidgade målformuleringer, vilka således ej behöver ses enbart som alternativ utan snarare som komplettering av eller tillägg till en given kärna. Detta tillskott kan karakteriseras som en strävan till en mer allmänorienterad medborgarfostran efter tidens nya krav. En "medborgarskola" åsyftas. Men riktpunkten i denna utvidgade målformulering är densamma som i den förra. I båda gäller - om än med olika betoning - att fostra "kristliga och dugliga samhällsmedlemmar".

I debatten anges även en tredje, rent social uppgift för folkundervisningen. Den starka folkökningen lämnar fattiga barn utan ordnad hemundervisning. För dessa åsyftas hjälp genom skolgång. De flesta skolor som ordnas långt fram in på 1800-talets mitt är också sådana "fattigskolor". De utgör snarast ett komplement till hemundervisningen, när denna är otillräcklig. Dessa tre allmänna drag framträder också i Bygdeå socken.⁴⁾

Kyrkans hemundervisning (folkundervisning)

Målet för kyrkans folkundervisning är innerst religiöst. Kyrkolagen 1686 föreskriver att alla skall "lära läsa i bok och se med egna ögon vad Gud i sitt heliga ord bjuder och befaller".⁵⁾ Därav följer kravet på tidigt utbredd läskunighet i vårt land. Men dessa kristendomskunskaper skall i sin tur omsättas i praktiskt handlande. Ett kristet liv i församling och samhälle åsyftas.

4) De allmänna målformuleringarna diskuteras utförligt hos Nordström (1968). Thunander (1946) m fl. Folkskolans sekularisering kommer allt starkare fram emot sekelskiftet, Tegborg (1969).

5) Kyrkolagen 1686 kap 2 § 10 (jfr s. 16-17).

Av skolan erkänd hemundervisning

Den av folkskolestadgan godkända hemundervisningen har samma mål som den egentliga skolgången. Åtminstone tolkas Bygdeå skolreglemente på detta sätt av föräldrarna i Rickleå by. Elva barn från denna by har börjat i Bygdeå folkskola vid dess start höstterminen 1847. Nästa termin vädjar föräldrarna i en skrivelse till skolstyrelsen om befrielse från fortsatt skolgång. Bestämmelsen om hemundervisning åberopas. Under särskild handledning skall barnen i stället undervisas hemma i byn. Föräldrarna menar "att det åsyftade ändamålet, nämligen bibringandet av lärdom åt våra barn för att en dag bliva kristliga och dugeliga samhällsmedlemmar, var och en inom sitt kall, lättare kan vinnas hemma under föräldrarnas omedelbara tillsyn än i folkskolan".⁶⁾ Formuleringen är märkliga. Ändamålet med hemundervisningen jämförts med skolundervisningen. Den förra ges till och med företräde framför den senare. Naturligtvis göms här många faktorer som kan förklara föräldrarnas ställningstagande. Men som målformulerings för hemundervisningen är citatet belysande.

Belysande är också skolstyrelsens resolution i ärendet. "Resolverades, att skolstyrelsen varken vill eller kan förhindra vederbörande att utom skolan låta undervisa sina barn endast att de sistnämnda på kallelse infinna sig hos folkskoleläraren till undergående av förhör och det därvid utrönes att barnen erhållit nöjaktig omvärdnad uti förevarande avscende".⁷⁾ Både rickleåföräldrarnas tolkning av bestämmelserna och skolstyrelsens svar bekräftar således den rådande uppfattningen om hem- och skolundervisningens gemensamma mål.

Egentlig skolundervisning

I Bygdeå skolreglemente får både den kyrkliga folkundervisningen och den begynnande skolundervisningen en gemensam målformulerings. Där heter det att katekesen och bibliska historien skall inläras "båda väl utantill, samt i begreppet uppfattade, så mycket ålder och fattningsförmåga tillåter, därunder läraren omsorgsfullt tillämpar kristendomens sanningar i levnaden, och vare en sann och levande religionskunskap förnämsta föremålet med undervisningen, så att den genom ständig övning inskärpes på ett varaktigt sätt".⁸⁾ Här betonas i samma ordalag både den traditionella folkundervisningens och skolundervisningens mål: memorering av kristendomskunskaper, insikt och begrepp i fråga om kunskapernas innebörd samt tillämpning i levernet. Riktpunkten för kyrka och skola sammanfaller. Därutöver syftar skolundervisningen till en vidgad kunskapsinhämtning.

6) Skrivelse den 2 febr. 1848 från föräldrar i Rickleå till skolstyrelsen i Bygdeå (skolstyr.prot.).

7) Bygdeå skolstyr. prot. 7 okt. 1848, § 3.

8) Bygdeå skolregl. 1846, § 4:2 (Bil. 7).

INNEHÅLL

Målformuleringarna illustreras bäst av de skilda kunskapsfordringarna.

Kyrkans hemundervisning (folkundervisning)

Också här ligger den kyrkliga folkundervisningens krav som en innersta kärna. Läskunnighet och kunskaper i katekesen är det väsentliga. Dessutom kontrolleras insikternas djup eller de enskilda individernas "förstånd och begrepp". Till detta kommer en åsyftad tillämpning i levernet.

Skolans hemundervisning

Lärarens verksamhet i byarna förstärker den gängse hemundervisningen. I första hand märks ett tillskott av biblisk historia i kristendomskunskapsparne. Längre når ej hemundervisningen i stort sett i Bygdeå socken under den undersökta perioden.

Egentlig skolundervisning

Skolans samband med kyrkans folkundervisning framträder även i de förforskaper som krävs för inträde i skolan. Bygdeå skolreglemente fastställer att barn som anmäls för skolgång "skall minst känna bokstäverna i svensk och latinsk stil samt hava gjort någon början med stavningen".⁹⁾ Skolundervisningen ses snarast som en naturlig fortsättning och förstärkning av en påbörjad hemundervisning.

Välkänd är minimikursen under folkskolans första skeda. Folkskolestadgan föreskriver innanläsning, religionskunskap och biblisk historia, kyrkosång, skrivning sam räkning i hela tal. Bygdeå skolreglemente kompletterar detta minimum med övning i gymnastik. Däremot kan flickorna befrias från räkning, om mä�smännan så önskar. Utöver dessa ämnen erbjuds undervisning i geografi och historia i skolan. Här framträder skolans nya uppgift klart.¹⁰⁾

UNDERVISNING OCH INLÄRNING

Gemensamma drag återfinns i hem- och skolundervisningen i fråga om båda undervisning och inlärning. Undervisningen sker i tre led. Inlärningen betonar läsförståelse och mögande begrepp framför mekanisk memorering. Detta gäller således bestämmelser och förmaningar. Praktiserandet kan bli bristfälligt.

9) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:1.

10) Folkskolestadgan 1842, § 7. Bygdeå skolregl. 1846, § 4.

Kyrkans hemundervisning (folkundervisning)

Undervisningens tre led är klart utstakade. Redan under medeltiden är de i funktion. Åsyftade kunskaper reciteras då i kyrkan för församlingen. Föräldrarna upprepar och inpräglar utantillstyckena hos barnen. Barnen förhörs av prästerskapet i den första bikten vid 7-13 års ålder. - Detta mönster består och förstärks efter reformationen. Klockare och andra medhjälpare uppträder i mellanledet till föräldrarnas hjälp. Men åtminstone i Norrland vilar uppgiften att undervisa barnen i stort sett på föräldrarna. När utantillkunskaperna kraftigt ökar i omfang under 1600-talet räcker ej längre muntlig undervisning i hemmet. Endast läskunnighet medger individuell inlärning och repetition av katekesen med förklaringar o s v.

Anteckningarna i kyrkans förhörslängder stadfäster denna bild av inlärningens gång. Först antecknas grunderna i innanläsning, sedan följer den första memoreringen. Den fullständiga memoreringen av katekesen mm fullföljs i en särskild skattning av "begrepp och förstånd" för ungdomarna och de vuxna. Undervisningen bakom denna inlärning går i tre led från prästerskapet via föräldrarna till barnen.

Skolans hemundervisning

Till en början kallas de hemundervisade barnen till skolan för lärarens hemläxor och förhör. När denna ordning ej fungerar åtager sig lärarna att resa ut i byarna - husförhörsrotarna - för att närmare kunna medverka i hemundervisningen. Åren 1853-60 ges i stort sett samma skildring i kyrkoherdens rapport till domkapitlet. Ordalagen 1854 får vara ett exempel. "Som denna församling består av 130 byar och krononybyggen, varav över 100 äro från 1 till och med 3,5 mil belägna från någon av de fasta skolorna, så har skolstyrelsen träffat den Överenskommelsen med bågge skollärarna att minst två gånger om året göra resor i var sina distrikts, medhava stavnings- och renläsningstabeller samt Bibliska historien till avsalu, förhöra och giva barnen hemläxor, även som uppmana föräldrarna att låta barnen flitigt läsa så att de måtte kunna sina stycken, på förelagd tid".¹²⁾

Även här tecknas undervisningen i tre led: lärare - föräldrar - barn. Läraren ger instruktioner till föräldrarna, som vakar över barnens förkovran i hemläxan, vilken räcker över lång tid. Likaså betonas de första och rätta grunderna i inlärningen. Stavnings- och renläsningstabellerna demonstrerar inlärningens första steg.

11) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:4.

12) Uppgift om folkundervisningen inom Bygdeå, juli 1854 (Domkap. arkiv).

Egentlig skolundervisning

I fråga om undervisningssättet talar Bygdeå skolreglementes egna ord tydligt nog. "Växelundervisningsmetoden används vid stavning och renläsning, samt i övrigt där den tjänlig är och direktionens ordförande finner det lämpligt. Men vid katekesens förklaring och religionssanningarnas tillämpning må läraren icke begagna monitörer, utan detta ålliggande själv fullgöra."¹³⁾ Växelundervisning tillämpas vid mekaniska övningar, medan den personliga fostran handhas direkt av läraren. (Detta svarar väl emot prästerskapets insats i folkundervisningen, t ex i konfirmationsläsningen eller i predikan. Men i hemmen är föräldrar sedan gammalt "monitörer".)

Visserligen är växelundervisningen av utländskt ursprung men den passar utomordentligt väl in i den gamla svenska folkundervisningen alltsedan medeltiden. I varje fall utvecklas även här undervisningens tre led: lärare - monitörer - nybörjare i skolan, liksom steget i inlärningen från de mekaniska grunderna till en självständig förståelse av det inlästa.

FÖRHÖR

Kyrkans hemundervisning (folkundervisning)

Den traditionella kyrkliga förhörsinstitutionen har redan behandlats (Kap. 5). Här ställs den samman med nyheterna i skolans verksamhet.

Skolans hemundervisning

Både folkskolestadgan och Bygdeå skolreglemente betonar lärarens förhör av de hemundervisade barnen. I det senare stadgas t ex: "Vill någon undervisa sitt barn hemma, skall sådant anmälas samma dag terminen tager sin början; vare icke dess mindre pliktig inställa det till onsdagsförhören, samt inför prästerskapet, när så fordras, på det utrönas må om undervisningen hemma i noggrannhet och omfattning någorlunda motsvarar den som i skolan meddelas. Sker det ej skall ordentlig skolgång åläggas."¹⁴⁾ Dessutom kallas barnen till examensförhör vid terminens slut. Denna ordning fungerar tydligt dåligt. Barnen kommer ej till skolan för förhör. Skolstyrelsen måste byta taktik.

13) Bygdeå skolregl. 1846, § 4:6.

14) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:4, § 5:6.

1853 anmäler kyrkoherden till domkapitlet förbättringar i hemundervisningen. Därom är redan citerat (sid. 129).¹⁵⁾ Av allt att döma uppges efterhand kravet på inställelse i skolan för de hemundervisade barnen. I stället samlas dessa till att få hemläxa och bli förhörda av läraren ute i byarna. Kungörelser om sådana resor av läraren har bevarats. Den 3 juli 1859 upplästes följande pålysnings i Bygdeå kyrka. "Med de barn inom denna församlings södra skoldistrikt, som hava hemläxor, hålls förhör på följande ställen och dagar: onsdagen den 6 nu instundande vecka på f.m. i Bjensjöå, samma dag på e.m. i Sjulsmark och Ö. Åkulla; fredagen den 8:e på f.m. i Norum, samma dag på e.m. i Ratu och Djäknебoda; och förväntar man, att barnen må på de utsatta tider och ställen få komma tillstädés så mangrant som möjligt."¹⁶⁾ Kungörelsen är undertecknad av folkskolläraren. De nämnda byarna motsvarar fyra husförhörsrotar (karta, Bil. 6). Tydliggen sker både instruktion och förhör ute i byarna. Kallelse till skolan nämns ej. Lärarens verksamhet i byarna närmar sig husförhörens mönster.

Egentlig skolundervisning

I skolan har läraren naturligtvis närmare kontakt med barnen. Han skall övervaka monitörernas arbete. Dessutom skall han själv ansvara för att delge och kontrollera den djupare förståelsen av religionskunskaperna. Det betyder givetvis många tillfällen till förhör. Därtill kommer det avslutande förhöret med eleverna vid terminens slut. Offentlig examen är då föreskriven.¹⁷⁾

Ihågkommas må även att barnen som avslutat sin skolgång skall ha fortsatta hemläxor och förhör fram till konfirmationstiden. Skolreglementets stadgande mjukas här upp av skolstyrelsen. Men tanken lever kvar och hör väl hemma i helhetsbilden.¹⁸⁾

TREDSKA OCH BRISTER I UNDERRVISNINGEN

Skuggsidorna framhäver helhetsbilden. Detta gäller även barnaundervisningen i Bygdeå socken.

Kyrklig hemundervisning (folkundervisning)

Naturligtvis är bristerna många i föräldraundervisningen. Under uppbyggnadsskedet har hemundervisningen tydlig utvecklats både till metod och innehåll. Sedermera stagnrar utvecklingen. Senare generationer når föga längre än de tidigare. Rutin och slentrian skapar genvägar i såväl undervisning som inlärning. Ofta klagas över att föräldrarna vill forcera både läsinlärandet och katekesläsningen. Barnen skall snabbt nå godkänt hos prästerskapet. Anekdoterna

15) Uppgift om folkundervisn. inom Bygdeå 1853-60 (Domkap. arkiv).

16) Kung. i Bygdeå kyrka den 3 juli 1859.

17) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:5, § 5:6.

18) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:5 med skolstyr. ändring mom. 3 (Bil. 7).

är många om felgrepp och misstag i uttal och läsförståelse.
Sådana exempel ger relief åt bilden.¹⁹⁾

Men även positiva tidsskildringar ges. Utländska resenärer t ex häpnar över den svenska husförhörsordningen och dess folkundervisning. I samtida debatt är hemundervisningen i många stycken alternativ till skolgång. Folkskoleinspektören för övre Norrland - lärare i Bygdeå norra skoldistrikt 1848-61 - blir lyrisk i sin berättelse för 1861-63. "Ja, näppeligen är väl någon företeelse, någon anblick härligare och mera löftesrik eller med Skaparens, den högste Faderns, tydliga vink mera troget överensstämmande, än den - av en fader som vid sin sons och en moder vid sin dotters sida under sabbatens eller aftonstundens frid väntigt men allvarligt undervisar det älskade barnet. Låt det en dag komma därhän att föräldrar och målsmän i allmänhet icke starkt känna sig bundna vid denna plikt - och de skola icke allnast själva oförmärkt sjunka tillbaka i okunnighet, utan husandakten med dess mångfaldigt goda frukter skall ock börja försvinna."²⁰⁾ Föräldrarnas undervisning av barnen återverkar upprätthållande på deras egna kunskaper. Inte-riören äger säkert sin tillämpning i Bygdeå byar.

Eljest är som regel bristerna föremål för uppmärksamhet - helt naturligt. Ailtifrån skolans start i Bygdeå skärper prästerskapet sin kontroll i fråga om särskilt eftersatta barn vad gäller undervisning.

Redan före skolans start upptecknas alla barn i skolåldern och deras kunskaper i innanläsning och katekesen.²¹⁾ De första åren är ansträngningarna stora att leta fram föräldraundervisningens brister. 1849 rapporteras till domkapitlet om "föräldrarnas undervisning i hemmet och prästerskapets noggranna undersökning vid husförhören, huru denna undervisning vårdas".²²⁾ Prästerskapet inventerar sitt eget undervisningssystem. Från samma år finns också en lista bevarad, som räknar upp barn som befunnits ha alltför klena kunskaper. Husförhören året därpå, 1850, resulterar också i en sådan förteckning ställd till skolstyrelsen. Den har följande ingress: "Nedanskrivna barn, vilka bevistat detta årets husförhör, hava blivit befunna äga svag och liten kunskap efter ålder i sin innan- och utanläsning, varför nedanstående anmärkning och förteckning lämnas till skolstyrelsen." Sedan följer uppgift om hemvist och målsman samt barnens namn. Den 6 april 1850 behandlar skolstyrelsen skrivelsen. Den beslutar "att då de förmaningar prästerskapet under husförhören givit, inte synats gjort åsyftad verkan, skulle omförmälte föräldrar jämligt 8 § 5 mom. i Kungl. Maj:ts nådiga stadga av den 18 juni 1842, angående folkskoleunder-

19) Se sid. 82 not 7.

20) Ber. om folkskolorna i riket 1861-63 (1865) sid. 28.

21) Skolpliktslängd 1847. Bil. 8.

22) Uppgift om folkundervisningen i Bygdeå 1849.

visningen i riket, befordras inför kyrkorådet för att då ytterligare på det allvarligaste erinras om sin skyldighet uti ifrågavarande avseende".²³⁾ Sådana kallelser inför kyrkorådet äger ofta rum de första åren av skolans verksamhet. De är konkreta brytningspunkter mellan en gammal och en ny ordning.

Ännu ett slag av åtgärder klaras upp genom husförhör, skolstyrelse och kyrkoråd. Somliga barn befinnes genom fattigdom eller andra omständigheter sakna undervisning. För dessa anordnas utackordering i hemmen närmast skolan. Sockenstämman åtager sig omkostnaderna. Den 8 oktober 1848 uppläses följande kungörelse i Bygdeå kyrka. "Likmäktigt sockenmännens i sockenstämma sistlidna gårdag fattade beslut, kommer nedannämnda barns underhåll vid socknens folkskolor under senare hälften av innevarande skoltermin att till den minst fordrande utbjudas å auktion, som i sockenstugan förrättas nästkommande lördag den 14 dennes kl. 4 e.m."²⁴⁾ Sedan barnens namn uppräknats åläggas föräldrarna - men tydigen ej barnen - att närvara i sockenstugan bl a "till utrönande av vad de själva kunna bidraga för sina barns underhåll". Det är således ej fråga om en vanlig fattigauktion utan det gäller hjälp till skolgång. Skolan fungerar som "fattigskola" för dessa barn.

Skolans hemundervisning

Bristerna i den kyrkliga folkundervisningen gäller således de uppnådda resultaten i allmänhet eller sociala nödsituationer. Tredskan i den av skolan erkända hemundervisningen gäller en helt annan sak. Här är det fråga om folkskolestadgans och skolreglementets föreskrifter om att de hemundervisade barnen skall anmälas för hemundervisning hos läraren vid terminens början och sedan inställa sig i skolan till återkommande förhör.²⁵⁾ Föräldrarna har ej uppfattat denna viktiga punkt på rätt sätt. Redan första skolåret sätter skolstyrelsen in en ordentlig räfst. Ett fyrtiotal målsmän kallas inför kyrkorådet. Deras barn har ej anmälts till hemundervisning eller inställt sig till förhör i skolan. De föräldrar som infunnit sig "föreburo väl att de trodde sig själva kunna undervisa sina barn hemma utan skolgång". Kyrkorådet varnar och förmanar emellertid. Föräldrarna "blevo dock föreställde att detta ej borde eller fick ske efter eget godtycke, utan borde de i skolåldern varande barnen till efterlevnad av Kungl. Maj:ts nådiga föreskrift i 8:e § av dess stadga rörande folkundervisningen inställas i skolan för att prövas huruvida den undervisning de hemma njuta motsvarar den som i skolan erhålls".²⁶⁾ Detta slag

23) Skolstyr. protokoll 1849 och 1850.

24) Kung. i Bygdeå kyrka den 8 okt. 1848.

25) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:4.

26) Bygdeå kyrkoråds prot. den 9 okt. 1847.

av trediska kännetecknar de första åren av skolans verksamhet. Det gäller således ej hemundervisningen som sådan, utan att den skall vara erkänd och kontrollerad enligt folkskolestadgan och skolreglementet.

Skolans undervisning

Tredskan i fråga om skolgången beivras utifrån ännu en annan punkt i skolreglementet. Här gäller det stadgandet om regelbunden skolgång.²⁷⁾ Folkskolan i norra distriktet börjar mycket lovande sin första termin med många elever. Redan nästa termin, vårterminen 1847, uppstår svårigheter. Skolstyrelsen antecknar sina bekymmer till protokollet. Den har "med ledsnad erfärit hurusom under sistlidne vårtermin, åtskilliga barn, vilka varit inskrivna att begagna undervisningen vid Robertsfors folkskola, företagit sig det orådet, att mitt under terminen avlägsna sig från skolan, utan att varken hos skolstyrelsen eller lärare ²⁸⁾ anmälta förfall, eller annan orsak för ett slikt avvikande".²⁸⁾ Skolstyrelsen föreslår att skolreglementet skall bli ändrat till en strängare lydelse i sin tredje paragraf. Skolstyrelseledamöterna skall få fullmakt att hämta barn som uteblir från påbörjad skolgång till skolan på föräldrarnas bekostnad. Domkapitlet godkänner dock ej någon sådan ändring utöver folkskolestadgans föreskrifter.²⁹⁾

Tredskan i skolgången är märkbar hela undersökningsperioden ut. Men den påtalas ej med samma iver som i inledningsskedet. Skolgångens kriser vid periodens mitt och vid dess utgång avhjälps på annat sätt. En förstärkt hemundervisning och kommande omorganisation är lösningen.

27) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:3.

28) Bygdeå skolstyr. prot. 8 juli 1847.

29) Härnösands Domkap. prot. 4 aug. 1847.

ÖVERSIKT OCH SAMMANFATTNING

Översikt av undervisning och förhör i Bygdeå socken

Helhetsbilden av undervisning och förhör är väsentlig. Ytterligare ett försök till visualisering kan vara befogat. Paragrafhänvisningarna härför sig till Bygdeå skolreglemente (Bil. 7). Figuren söker framställa det sammansatta spelet av undervisning och förhör. Den traditionella folkundervisningen ger ram åt bådadera (Fig. 28).

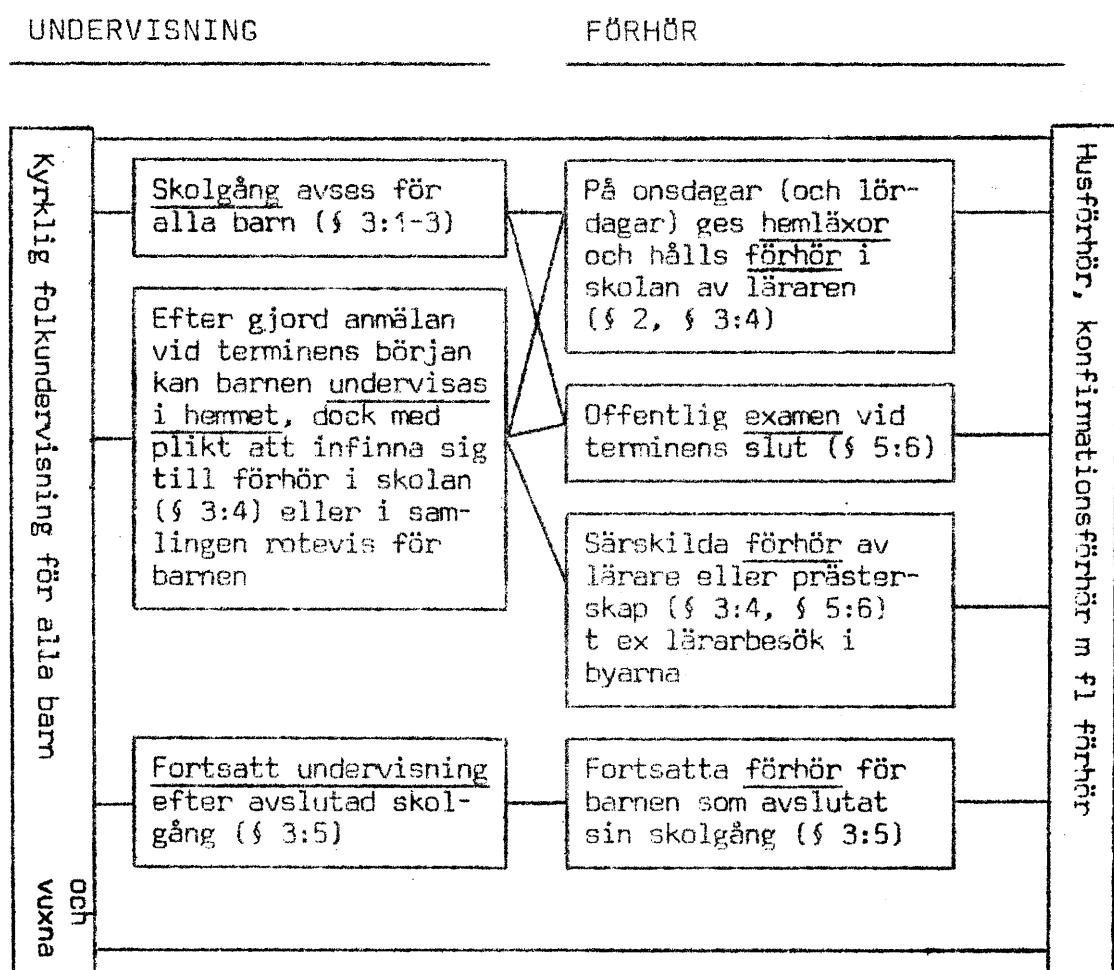

Fig. 28. Undervisning och förhör i Bygdeå socken 1847-62.

Sammanfattning

Tre undervisningsformer utgestaltar sig i Bygdeå socken under 1850-talet. Dels fortsätter den gängse föräldraundervisningen, dels förstärks den genom lärarens besök ett par gånger om året ute i de avlägsnare byarna, dels påbörjas också den egentliga skolundervisningen men med växlande framgång. Särskilt märks två nedgångsperioder i skolundervisningen. Den ena infaller omkring 1850-51, den andra tio år senare omkring 1860-61. Men dessa växlingar framgår bäst av siffermaterialet i de närmast följande kapitlen.

11. OFFICIELL SKOLSTATISTIK FÖR BYGDEÅ SOCKEN 1847-60

OFFICIELL SKOLSTATISTIK

De funna huvuddragen för hemundervisning och skolgång framträder även i den officiella skolstatistiken. Enligt folkskolestadgan infördas till domkapitlen uppgifter från församlingarna angående folkskolans begynnande verksamhet. Vart tredje år ingår sedan dessa uppgifter stiftsvis i skolstatistik för hela riket år 1847, 1850, 1853, 1856 och 1859. Därefter tar folkskoleinspektörernas berättelser vid, 1861-63 o s v. Svårigheterna att komma åt de faktiska förhållanden bakom siffrorna i dessa redogörelser har ofta påtalats. För Bygdeå socken görs här ett försök.¹⁾

SKOLSTATISTIK FÖR BYGDEÅ SOCKEN

Den egentliga sockenstatistiken avges årligen till domkapitlet 1847-60. För Bygdeå socken är samtliga redogörelser bevarade i domkapitlets arkiv. Sifferuppgifterna åtföljs ofta av kommentarer, vilka framför allt gäller lärarnas verksamhet i byarna för att förhöra de hemundervisade barnen och ge dem nya hemläxor. Antalet barn som får sådan handledning anges för åren 1853-59. Tillsammans framträder således alla tre undervisningsformerna i siffermaterialet. Det återges detaljerat i en bilaga (Bil. 11). I figuren får det räcka med en grafisk förenkling (Fig. 29).

Den första konturen i bilden (A) anger samtliga barn i skolåldern varje år. Här råder starka variationer under de första åren. 1850-talet har en jämnare redovisning. Slutåret faller utom ramen med en synnerligen knappt avgränsad skolålder. Till en särskild analys av skolåldern åter-

1) Folkskolestadgan 1842 § 13:2, Ecklesiastik-dep. statist. avd. arkiv, Litt Db, "Sammandrag av konsist. uppgifter ang. folkskolorna i riket 1847, 1850, 1853, 1856, 1859". Sifferuppgifter för Bygdeå socken, Hägnösands stift och hela riket återges i bilaga 11.

kommer nästa kapitel. Kyrkans hemundervisning för alla barn tecknas i kapitlet därpå.

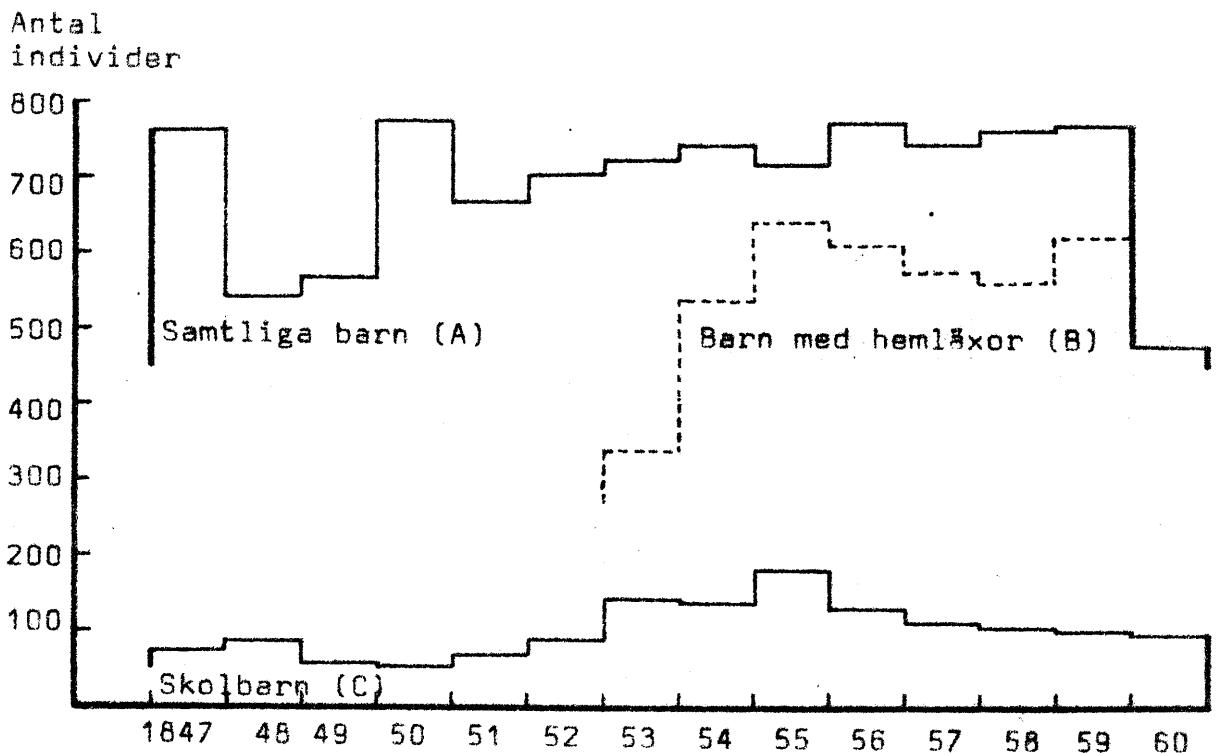

Fig. 29. Den officiella skolstatistiken för Bygdeå socken 1847-60 uppdelad på samtliga barn i skolåldern (A), barn med hemläxor (B) och skolbarn (C).

Den svagt tecknade andra konturen (B) antyder antalet barn som erhåller hemläxor genom lärarnas försorg åren 1853-59. Därmed framträder ett av de mest svårfångade dragen i folkskolans begynnelseeskede. Hemläxorna eller den av skolmyndigheterna erkända hemundervisningen är både en förstärkning av den traditionella kyrkliga hemundervisningen och ger samtidigt en förklaring till att den ordnade skolgången snarast avtager under 1850-talet. Till dessa svåra men viktiga frågor återkommer kapitel 14.

Den tredje konturen (C) slutligen anger antalet barn i skolan varje år. Här skymtar skolans kriser 1850-51 och 1859-60. De mellersta åren uppvisar de högsta siffrorna. Denna del av statistiken granskas närmare i kapitel 15.

Den officiella skolstatistiken är svårtydd. Feltolkningar uppstår lätt. Siffermaterialets tillkomst och innehörd behöver klarläggas. Då avslöjas felkällorna. Till vissa delar kan detta göras för Bygdeå socken.

GENOMSNITTLIG SKOLGÅNG 1847-60 ENLIGT SKOLSTATISTIKEN

Hemundervisning och skolgång brukar återges i procenttal för de redovisade åren. Sådana procenttal anges årsvis för Bygdeå 1847-60 i en bilaga (Bil. 11). De har tecknats grafiskt i föregående figur (Fig. 29). Om hela perioden slås samman för beräkning av genomsnittlig skolgång per år blir denna kvot 14,9 procent för Bygdeå 1847-60. Betydelsen av ett sådant procenttal diskuteras i det följande.

SAMMANFATTNING

De årliga uppgifterna till domkapitlet om folkundervisningen ger en totalbild av hem- och skolundervisningen årsvis i Bygdeå socken 1847-60. I siffermaterialet framträder de olika undervisningsformerna. Den genomsnittliga skolgången enligt den officiella skolstatistiken blir för Rygdeå socken under denna period 14,9 procent. Denna kvot skall granskas i det följande. Men först behöver skolgången närmare bestämmas.

12. BESTÄMMNING AV SKOLÅLDERN

Av föregående kapitel framgår att skolåldern angetts på varierande sätt i den officiella skolstatistiken. Därför behöver skolåldern närmare granskas och fastställas.

SKOLÅLDERN ENLIGT FOLSKOLESTADGAN 1842

Folkskolestadgan 1842 har ingen bestämd anvisning om skolåldern. Barnen bör inskrivas i skolan senast under det nionde året men får också börja skolan tidigare. Avgången ur skolan antas ske då ett visst kunskapsmått inhämtats. Men även efter avslutad skolgång kan skolundervisningen fortsätta, då läraren bör "på söndagarna meddela undervisning och anställa förhör med den ungdom som utgått ur skolan". Fram till konfirmationsläsningen får denna ordning tänkas gälla.¹⁾

SKOLÅLDERN ENLIGT BYGDEÅ SKOLREGLEMENTE 1846

Reglementet för Bygdeå folkskolor anger åttaårsåldern som lämplig inskrivningsålder. I en rättelse redan vid reglementets tillkomst tillägger skolstyrelsen dock uttryckligen att inskrivning kan ske redan i sexårsåldern.²⁾

Avgången ur skolan anges på följande sätt: "Rättighet att lämna skolan inträder icke förrän barnet till det minsta inhämtat de i 7 § av 1842 års nådiga stadga uppräknade ämnen. -- Vid terminsexamens slut meddelar direktionen rättighet att upphöra med skolgång åt dem som sådant önska och det föreskrivna kunskapsmåttet inhämtat."³⁾ I enlighet med skolstadgan avgör således skolstyrelsen avgången ur skolan med hänsyn till uppfyllda kunskapsfordringar.

1) Folkskolestadgan 1842, §§ 7, 8:1, 10:2.

2) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:1 jämte skolstyr. ändring, Mom. 2 (Bil. 7).

3) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:5.

På samma sätt som folkskolestadgan antyder även reglementet en återkommande undervisning för de barn som lämnat den egentliga skolgången. "Skolande barnet likväл efter avgången från skolan alltid bevista onsdagsförhören, sålänge och till dess det av prästerskapet emottages att till den heliga nattvardens begående beredas." Denna formulering ändras dock av skolstyrelsen så "att, i fråga om åliggandet för de barn, som från det de från skolan avgått och till dess de blivit till deras första nattvardsgång beredda, att bevista onsdags- och lördagsförhören, denna skyldighet icke ovillkorligen må drabba alla sådana barn, eller så tillämpas, som skulle dessa både onsdag och lördag i varje vecka vara tvungna att förhören bevista, utan skulle i detta fall, det på läraren bero, att med kännedom av skiljaktliga omständigheter besagde föreskrift mildra eller skärpa."⁴⁾ Här räcker skolåldern således fram till konfirmationsläsningen.

Reglementet för Bygdeå folkskolor anger således skolåldern till mellan sex och femton år i stort sett, vilket också klart uttryckes i skolstyrelsens protokoll nämligen "att till intagning i skolorna berättigas de barn som äro i åldern mellan sex och femton år".⁵⁾ Samma ålder anges i skolpliktslängderna 1847, i den årliga statistiken till domkapitlet 1847, 1849 och 1850 samt i visitationsprotokollet 1851.⁶⁾

SKOLÅLDERN ENLIGT SKOLSTATISTIK OCH FEMÅRSBERÄTTELSER

Skolålderns omfattning framgår indirekt av antalet barn i skolåldern varje år som anges i skolstatistiken. Detta antal varierar i Bygdeå, särskilt under de första och de sista åren av perioden 1847-60, vilket framgår av en föregåen-

4) Bygdeå skolregl. 1846, § 3:5 jämte skolstyr. tillägg mom. 3 (Bil. 7).

5) Skolstyrelsens tillägg till skolreglementet 1846, mom. 2 (Bil. 7).

6) Skolpliktslängd 1847 (Bil. 8). Uppgift om folkundervisningen i Bygdeå 1847-60 (Bil. 11). Visitationsprotokoll 1851 för Bygdeå pastorat.

de figur (Fig. 29). Åren 1847 och 1850 är skolåldern tydlig-
gen väl tilltagen med 764 respektive 775 barn. Åren 1848-49
och 1851-59 är den betydligt kortare. 1855 anges t ex 719
barn i skolåldern. Ån mer reducerad är skolåldern 1860. Så-
dana siffror för det totala antalet barn i skolåldern behö-
ver omräknas i beräknat antal årskullar. Årskullarnas stor-
lek kan i sin tur förklara de angivna totalsiffrorna i skol-
statistiken och ange skolålderns omfattning olika år. Ett
led i dessa beräkningar är den allmänna befolkningsstatis-
tiken, de s k femårstabellerna för år 1845, 1850 och 1855.⁷⁾

Femårstabellerna innehåller bl a befolkningen uppställd i
åldersgrupper. Här redovisas åldersgrupperna som motsvarar
skolåldern i Bygdeå 1845, 1850 och 1855. Dels anges anta-
let barn totalt i de olika åldersgrupperna, dels beräknas
också det genomsnittliga antalet barn i de angivna åldrarnas
årskullar (Tab. 32). Tyvärr är indelningen något annor-
lunda dragen i den sista femårstabellen 1855.

Tab. 32. Antalet barn i olika åldersgrupper enligt femårs-
tabellerna för Bygdeå socken 1845, 1850 och 1855
samt beräkning av det genomsnittliga antalet barn
per årskull.

	Antal barn totalt i olika åldersgrupper		Antal barn i medel- tal per årsklass	
	1845	1850	1845	1850
5-9 år	414	494	83	99
10-14 år	362	391	72	78
5-14 år	776	885	78	89
	<hr/>		<hr/>	
	1855		1855	
8-10 år	301		100	
11-15 år	490		99	
8-15 år	791		99	
	<hr/>		<hr/>	

7) Befolkningsstatistik för Bygdeå 1750-1876. - Jfr Nordström
(1968) sid. 51-52.

Med den ansenliga storlek som varje årskull har kan en utslagsgivande jämförelse med den officiella skolstatistiken anställas. - Emot de angivna 764 barnen i skolåldern 1847 svarar tydligt tio årsklasser. Siffran kommer mycket nära antalet barn i åldern 5-14 år enligt femårstabellen 1845, 776 barn. - På samma sätt får uppgiften om 775 skolpliktiga barn 1850 anses svara mot nio årsklasser detta år. Femårsstabellens siffra för tio årsklasser, 5-14 år, är också så stor som 885 barn. - Skolstatistikens uppgift för år 1855 slutligen, 719 barn i skolåldern, kan då betraktas som summan av sju årskullar. Detta skulle stämma med femårstabellens angivelse för åtta årsklasser, 8-15 år, nämligen 791 barn. Tabellariskt får beräkningarna följande uppställning (Tab. 33).

Tab. 33. Beräkning av skolålderns omfattning 1847, 1850 och 1855 i Bygdeå skolstatistik.

	1847	1850	1855
Antal barn i skolåldern enligt skolstatistiken	764 barn	775 barn	719 barn
Antal barn per årsklass beräknat utifrån femårstabellerna	78 barn	89 barn	99 barn
Antal år som skolåldern beräknas omfatta	10 år	9 år	7 år
De åldrar som skolåldern omfattar (olika alternativ)	6-15 år	6-14 år 7-15 år	7-13 år 8-14 år

Med ledning av dessa beräkningar fastställes skolåldern någorlunda säkert till sin omfattning, även om årsklasserna, när de infaller, i viss mån måste förbli alternativa. Riktpunkten tas emellertid i tiden för skolgångens början enligt skolstatistiken (Bil. 11). Skolålderns någorlunda säkra omfattning och dess alternativa placering sammanfattas i ännu en tabell (Tab. 34).

Tab. 34. Beräkning av skolålderns omfattning och alternativa placering enligt Bygdeå skolstatistik 1847-60.

	Skolålderns omfattning	Alternativa skolåldrar
1847	10 år	6-15 år
1848-49	6 år	7-12 eller 8-13 år
1850	9 år	6-14 eller 7-15 år
1851-59	7 år	7-13 eller 8-14 år
1860	(4 år)	(7-10, 8-11 eller 9-12 år)

Variationerna i skolåldern är naturligtvis en allvarlig fekälla i skolstatistiken. De måste hållas under kontroll för varje år. En möjlighet därtill ger femårstabellerna. En annan är naturligtvis att göra datainsamling för en hel sockens alla barn och då erhålla direkt jämförelse med skolstatistiken.

De funna resultaten ger vid handen att 7-13 år får anses vara en tämligen väl avvägd bestämning av skolåldern, då de fortsatta utvärderingarna kräver en enhetlig bedömning.^{8/} För övrigt får de faktiska förhållandena varje år bestämma beräkningsgrunderna. Detta visas t ex i skolålderns faktiska fördelning för Bygdeå folkskola vid elevernas inskrivning och avgång 1847-62.

SKOLÅLDERN ENLIGT DEN FAKTISKA SKOLGÅNGEN 1847-62

Belysande för skolålderns utsträckning är den faktiska inskrivnings- och avgångsåldern för skolbarnens del. Här visar sig inskrivningen ske redan i sexårsåldern, medan avgången kan dröja till femtonårsåldern eller senare (Tab. 35).

^{8/} 7-13 år antas vara den gängse skolåldern även hos t ex Sjöstrand (1965) s. 343

Tab. 35. Inträdes- och avgångsålder i Bygdeå folkskola för barn inskrivna 1847-62 enligt skolmatrikeln.

	6 år	7 år	8 år	9 år	10 år	11 år	12 år	13 år	14 år	15 år och mer	Totalt
Inträdesålder	24	44	45	25	39	30	18	7	8	4	244
Avgångsålder	2	9	21	21	34	41	29	26	28	33	244

Av tabellen framgår att 68 barn inskrivits som sjuåringar eller yngre, medan 33 barn slutar skolan först femton år gamla eller äldre. När skolgång och skolbarn i och för sig behandlas ingår således i fråga om inskrivning och avgång såväl yngre som äldre barn, således inom en vidare skolålder. Dessa barn ingår också i den officiella skolstatistiken. Här röjs ännu en felkälla.

TRE FELKÄLLOR I DEN OFFICIELLA SKOLSTATISTIKEN

Felkällor

Betydande felkällor har uppdagats i den officiella skolstatistiken. Den första felkällan består i att skolstatistiken på ett skiftande sätt angett det totala antalet barn i skolpliktig ålder. Fördenskull måste en bestämning av skolåldern varje år företagas, vilket kan ske t ex med hjälp av femårstabellerna.

En andra felkälla är mer oskyldig. Den består i svårigheterna att ange de exakta årsklasser, som motsvarar en framräknad skolålder. Här får olika alternativ vara nog. 7-13 år är förmodligen den bästa placeringen på skolåldern. Andra alternativ kan utvärderas och prövas genom att datainsamlingen har skett per individ och för varje år.

Den trede felkällan ligger däri att den faktiska skolgången gäller både yngre och äldre barn utöver den skolålder som kan framräknas i skolstatistiken. Om t ex skolåldern beräknas till 7-13 år och samtidigt både yngre och äldre skolbarn får ingå i siffrorna har en försäktlig felkälla avslöjats. En närmare uppföljning av detta spår sker i kapitel 15 och 16.

SAMMANFATTNING

I den officiella skolstatistiken anges en varierande skolålder. Detta försvårar bedömningen av skolverksamheten. Med hjälp av femårstabellerna kan skolåldern i Bygdeå socken beräknas till 7-13 år (eller 8-14 år) under perioden 1851-59. I praktiken tillämpas en betydligt vidare skolålder, 6-15 år. Detta visar sig både i den faktiska skolgången och anges uttryckligen i skilda källor. Den faktiska skolåldern får framträda i senare kapitel, medan den jämkade skolåldern, 7-13 år, tillämpas i det närmast följande.

13. HUSFÖRHÖR ÅRSVIS 1847-62

HUSFÖRHÖR ÅRSVIS 1847-62 FÖR BARN I SKOLÅLDERN

Genom datainsamling per individ varje år kan olika åldrar konstateras i redovisningen. Här väljs den jämkade skolåldern, 7-13 år. För varje år anges andelen barn som har erhållit anteckningen "N" i respektive årskolumn för "förförhör". Enligt föreskrifterna betyder denna anteckning "närvarande" vid husförhörten (sid. 59-61). Den årliga fördelningen åskådliggörs i en figur, som återger procenttalen för "N" (Fig. 30).

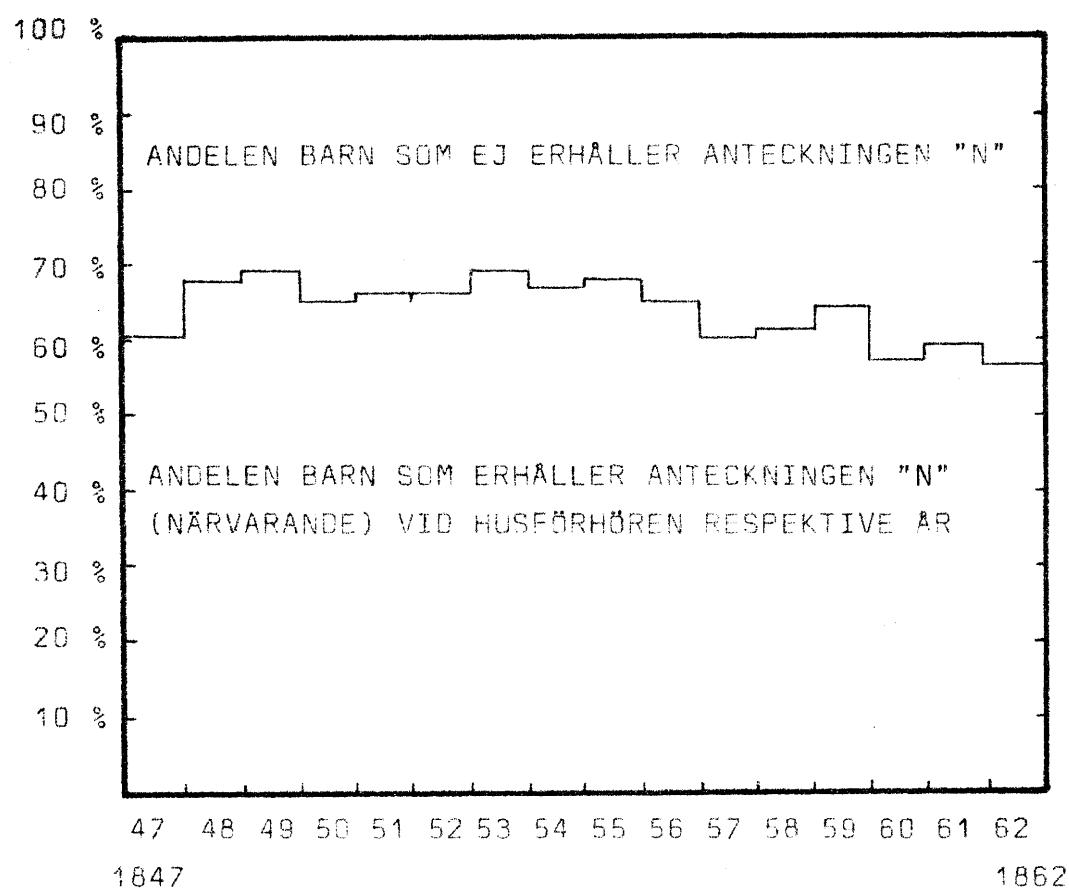

Fig. 30. Andelen närvarande ("N") och icke närvarande varje år 1847-62 vid husförhörten i Bygdeå södra sockendel bland barn i skolåldern, 7-13 år, respektive år.

Det fullständiga siffermaterialet i figuren återfinns i bilaga 21. Andelen närvarande vid husförhören ter sig tämligen jämn över tiden, möjligt med en sänkning mot periodens slut. Denna förändring förklaras måhända av den påbörjade lärarverksamheten i byarna, vilken skall behandlas i följande kapitel.

Här skall den anmärkningen göras att det således ej är samma barn som ingår i figuren varje år. Aldersgrupperna byts ut emot varandra successivt. 1847 är det fråga om barn som är födda 1834-40, 1848 barn som är födda 1835-41 o s v. 1862 är födelseåren för de redovisade barnen 1849-55. I stället har den jämkade skolåldern konstanthållits. Varje år är det fråga om barn i åldern 7-13 år. I kapitel 20 däremot skall varje individ på nytt konstanthållas över tiden vad det gäller närvaro vid husförhören.

SUMMARISK KVOT FÖR HUSFÖRHÖREN ÅRSVIS 1847-62

Bortsett från att individerna byts ut mot varandra i en kontinuerlig följd varje år, kan likvä尔 en summarisk kvot för andelen närvarande i genomsnitt enligt figur 30 anges. I medeltal har 65 procent av barnen i åldern 7-13 år erhållit anteckning "N" i husförhörlängderna under tiden 1847-62. Detta svarar väl emot förhörskvoten för de yngre enligt figur 13 (sid. 62). Där är emellertid individerna konstanthållna över tiden. Här däremot konstanthålls skolåldern varje år, medan individerna får växla. Det är alltså fråga om en kvot för summariska årsuppgifter.

SAMMANFATTNING

I likhet med tidigare resultat är den genomsnittliga närvaron vid husförhören cirka 65 procent för de yngre, d v s en närvaro vid i medeltal två husförhör av tre. Då konstanthålls en jämkad skolålder, 7-13 år, årsvis för åren 1847-62. Närvarofrekvensen tycks sjunka något mot periodens slut. Möjligens finns förklaringen härtill i skolans hemundervisning, som behandlas i nästa kapitel.

14. SKOLANS HEMUNDERVISNING ÅRSVIS 1853-59

SKOLANS HEMLÄXOR ENLIGT DEN OFFICIELLA SKOLSTATISTIKEN

Svårigheterna att förmå de hemundervisade barnen att inställa sig till förhör i skolan omintetgör i stor utsträckning den åsyftade hemundervisningen under lärarens överinseende de första åren. När lärarna i stället reser ut i byarna ett par gånger per år till undervisning och förhör löser sig en del av svårigheterna. I den officiella skolstatistiken anges också antalet barn som fått "hemläxor" på detta sätt för åren 1853-59. De har redan ingått i en figur (Fig. 29) av vilken här de aktuella åren på nytt återges (Fig. 31).

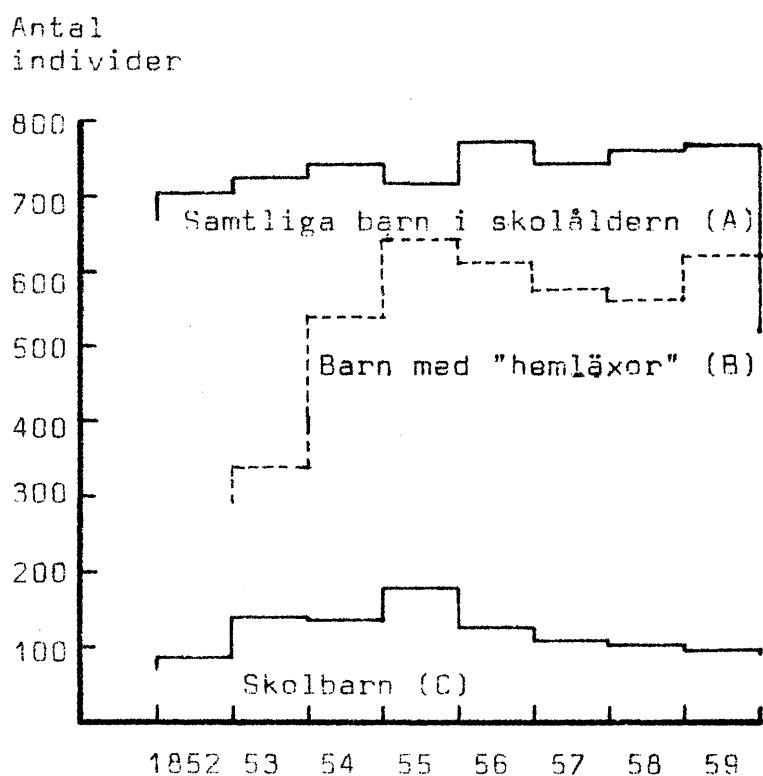

Fig. 31. Samtliga barn i skolåldern (A), barn med hemläxor av läraren (B) och skolbarn (C) 1853-59 enligt den officiella skolstatistiken för Bygdeå socken.

Figuren är kumulativ. Till andelen skolbarn adderas andelen barn med hemläxor. Då återstår dessutom enligt figuren en andel barn i skolåldern varje år, som varken fått skolundervisning eller hemläxor av läraren. Siffermaterialet föreligger i bilaga 11. Av figuren framgår att lärarnas besök i byarna når ett ansenitgt antal barn under 1850-talets senare del. Detta återverkar uppenbarligen i sin tur både på husförhörden och på den egentliga skolgången under samma tid. De förra tycks i någon mån minska i betydelse för barnen i skolåldern enligt föregående kapitel. Den senare avtar också mot decenniets slut, vilket framgår av nästa kapitel.

FELKÄLLOR I STATISTIKEN

Felkällorna är också här uppenbara. Även om det **totala antalet barn** anges med en bestämd skolålder, t ex 7-13 år, är det ingenting som utesluter att både skolbarnen och barnen med skolans hemläxor är antingen yngre eller äldre. Detta gör att någon egentlig jämförelse ej kan anställas. Uppgifterna är summariska och okorrelerade med varandra. Felkällor av detta slag måste kontrolleras genom att uppgifterna korreleras per individ. Möjlighet därtill föreligger ej, eftersom skolans hemundervisning endast anges såsom summariska årsuppgifter. Likväl kan en summarisk kvot för hemläxorna ha sitt intresse.

SUMMARISK KVOT FÖR SKOLANS HEMUNDERVISNING 1853-59

För att erhålla en mera preciserad innebörd bör skolbarnen räknas bort vid en jämförelse för de hemundervisade barnens del. Andelen barn som erhållit hemläxor av läraren är då 75 procent av det totala antalet barn som ej gått i skolan enligt skolstatistiken respektive år. Denna summariska kvot säger alltså att i genomsnitt tre fjärdedelar av barnen som ej bevistat skolan 1853-59 i stället erhållit skolans hemundervisning genom lärarnas besök i byarna. Kvoten rymmer på alla de felkällor som hittills behandlats. Än fler dyker upp i nästa kapitel.

SAMMANFATTNING

Den aktivitet läraren nedlägger genom besök ett par gånger årligen i byarna för barnens hemläxor och förhör samt för stöd åt föräldrarna i deras undervisningsuppgift återges tyvärr endast i summariska årsiffror i skolstatistiken. I genomsnitt får cirka tre fjärdedelar av barnen som ej noteras för skolgång i stället del av denna förstärkta hemundervisning respektive år. Häri ligger kanske en förklaring till att närvaron vid husförhörten för barnen i skolåldern tycks i någon mån minska under 1850-talet. Måhända återverkar denna ambulerande lärarverksamhet även på skolgången, då denna råkar in i sin andra nedgångsperiod mot decenniets slut. Därom handlar emellertid nästa kapitel.

15. SKOLGÅNGEN ÅRSVIS 1847-56. YTTERLIGARE FELKÄLLOR

SKOLGÅNGEN ENLIGT DEN OFFICIELLA SKOLSTATISTIKEN

Den tredje huvudkonturen i figur 29 avser skolgången enligt den officiella skolstatistiken. I siffermaterialet (Ril. 11) urskiljs även skolgången för södra skoldistriket under en kort tid, 1848-50. Dessa uppgifter införes i en ny figur med större skala. Inom denna figurs ramar skall efter hand kapitlets resultat inritas (Fig. 32).

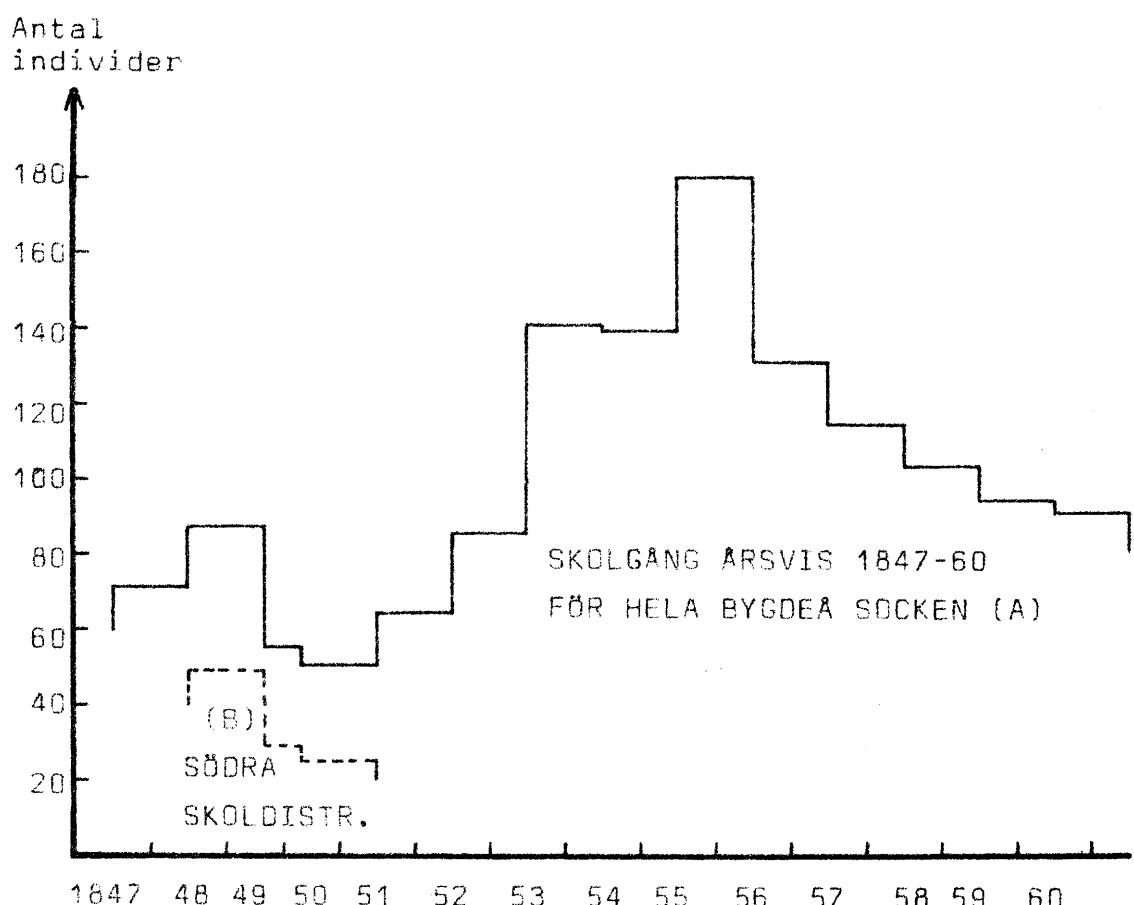

Fig. 32. Skolgången årsvis 1847-60 för hela Bygdeå socken (A) och för södra skoldistriket (B) enligt den officiella skolstatistiken.

Tyvärr anger skolstatistiken skolgången i södra skoldistriket endast 1848-50. Dessa uppgifter skall emellertid utbyggas och jämföras med elevförteckningarna terminsvis i detta skoldistrikt.

SKOLGÅNGEN ENLIGT ELEVFÖRTECKNINGARNA TERMINSVIS

Enligt folkskolestadgan skall varje termin en förteckning upprättas över skolbarnen. Sådana terminslistor finns bevarade för Bygdeå södra skoldistrikts 1848-56 med undantag för vårterminen 1852 och höstterminen 1854. De ger alltså det faktiska antalet skolbarn dessa terminer i södra skoldistriket. Elevförteckningarna införs i den uppställda rämsfiguren (Fig. 33), där de återges med täta staplar.

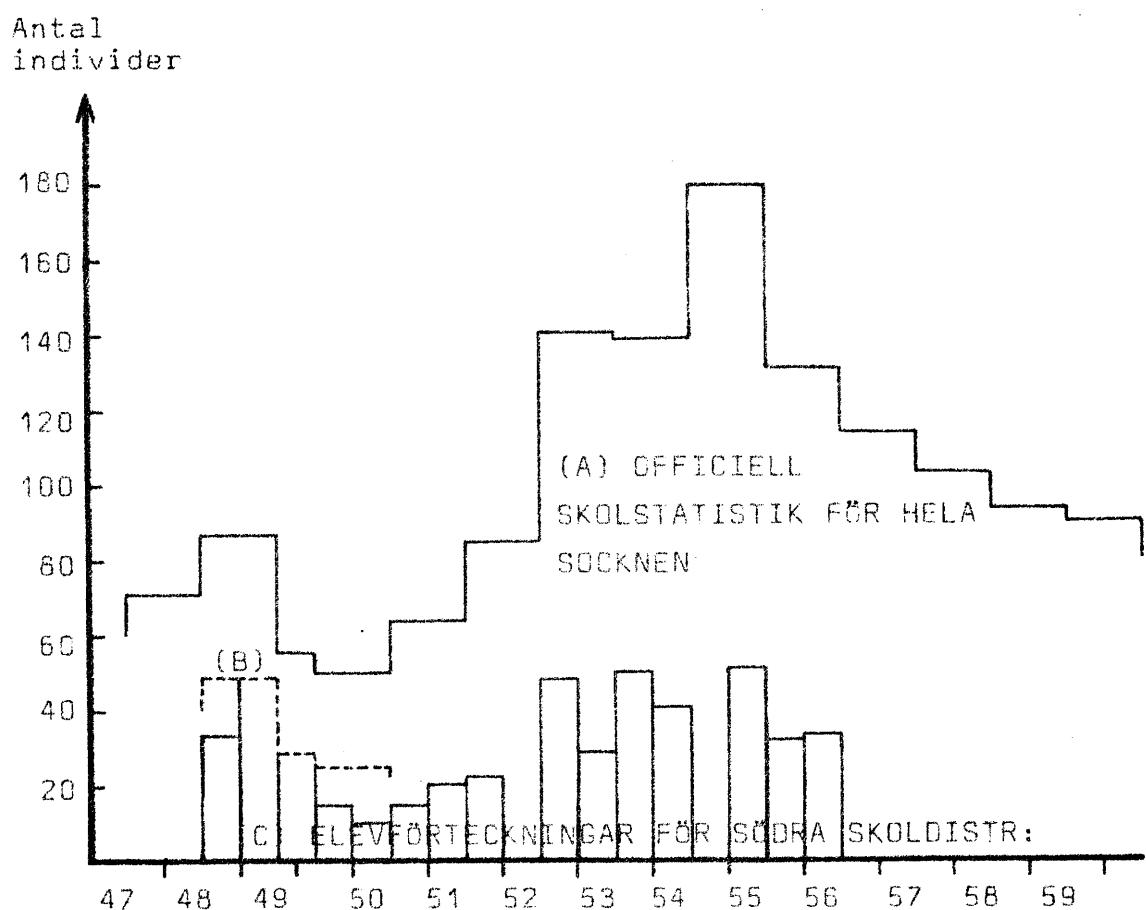

Fig. 33. Skolgången 1848-56 enligt den officiella skolstatistiken för hela Bygdeå socken (A), för södra skoldistriket (B) samt elevförteckningarna för södra skoldistriket (C).

Figurens fullständiga numeriska innehåll återfinns i bilaga 10 och 11. I den förra bilagan visas också hur skolgången i norra distriket ter sig några terminer enligt bevarade elevförteckningar för detta område. Uppgifterna skall kombineras i det följande.

JÄMFÖRELSE MELLAN SKOLSTATISTIK OCH ELEVFÖRTECKNINGAR

Först demonstreras hur de båda källorna stämmer överens. Detta görs bäst för läsåren 1850-51 och 1853-54. Marginalanteckningar i manuskripten för skolstatistiken länkar samman de olika uppgifterna och visar hur den officiella statistiken framräknats.¹⁾ De officiella uppgifterna upptar 64 skolbarn år 1851 och 139 år 1854 (Bil. 11). Dessa siffror samstämmer med elevförteckningarna (Bil. 10) på följande sätt (Tab. 36).

Tab. 36. Överensstämmelsen mellan 1851 och 1854 års skolstatistik och elevförteckningarna enligt bevarade detaljanteckningar i manuskripten.

Skoldistrikt	Antal skolbarn enligt detaljanteckningar					
	Läsxåret 1850-51			Läsxåret 1853-54		
	Ht 1850	Vt 1851	Summa	Ht 1853	Vt 1854	Summa
Södra	15	20	35	50	41	91
Norra	17	12	29	27	21	48
Totalt	32	32	64	77	61	139

Allra först konstateras att den officiella skolstatistiken har angivits läsårsvis, 1851 och 1854 års skolstatistik, 64 respektive 139 skolbarn, avser således läsåren 1850-51 och 1853-54. Konsekvenserna härför har redan utnyttjats i de föregående figurernas årsindelning (Fig. 32 och 33).

1) Anteckningarna här tydligt gjorts i samband med sammanställande av uppgifterna till domkapitlet. De återfinns i handlingarna för elevförteckningar m m i Bygdeå kyrkoarkiv. - I vad mån dubbelsräkning o s v gjorts i visst syfte kan knappast avgöras i detta material.

Ännu en konsekvens kan omedelbart dras. En jämförelse med elevförteckningarna (Bil. 10) identifierar tabellens siffror för södra skoldistriket. 15, 20, 50 och 41 skolbarn är just elevförteckningarnas uppgifter för respektive terminer.

Slutsatsen blir således att skolstatistiken redovisar enkla summeringar av elevförteckningarna terminsvis för ett läsår. Detta stämmer för läsåren 1850-51 och 1853-54 (Tab. 36). Likaledes kan siffrorna för läsåret 1849-50 rekonstrueras. Elevförteckningarna för höstterminen 1849, 15 skolbarn, och vårterminen 1850, 10 barn, ger årssumman 25 elever för södra skoldistriket, d v s samma antal som uppgivits i skolstatistiken. Vårterminen 1849 stämmer skolstatistiken för södra skoldistriket på samma sätt med elevförteckningen, 29 skolbarn. Samtidigt överensstämmer uppgiften för norra distriket med elevförteckningen där, 26 barn, d v s till sammans 55 skolbarn enligt den totala skolstatistiken dena termin. Även här visar sig skolstatistiken vara enkla summeringar av terminernas elevförteckningar. För några redovisningsår kan detta räknesätt illustreras i en figur (Fig. 34). Elevförteckningarnas uppgifter har satts inom parentes.

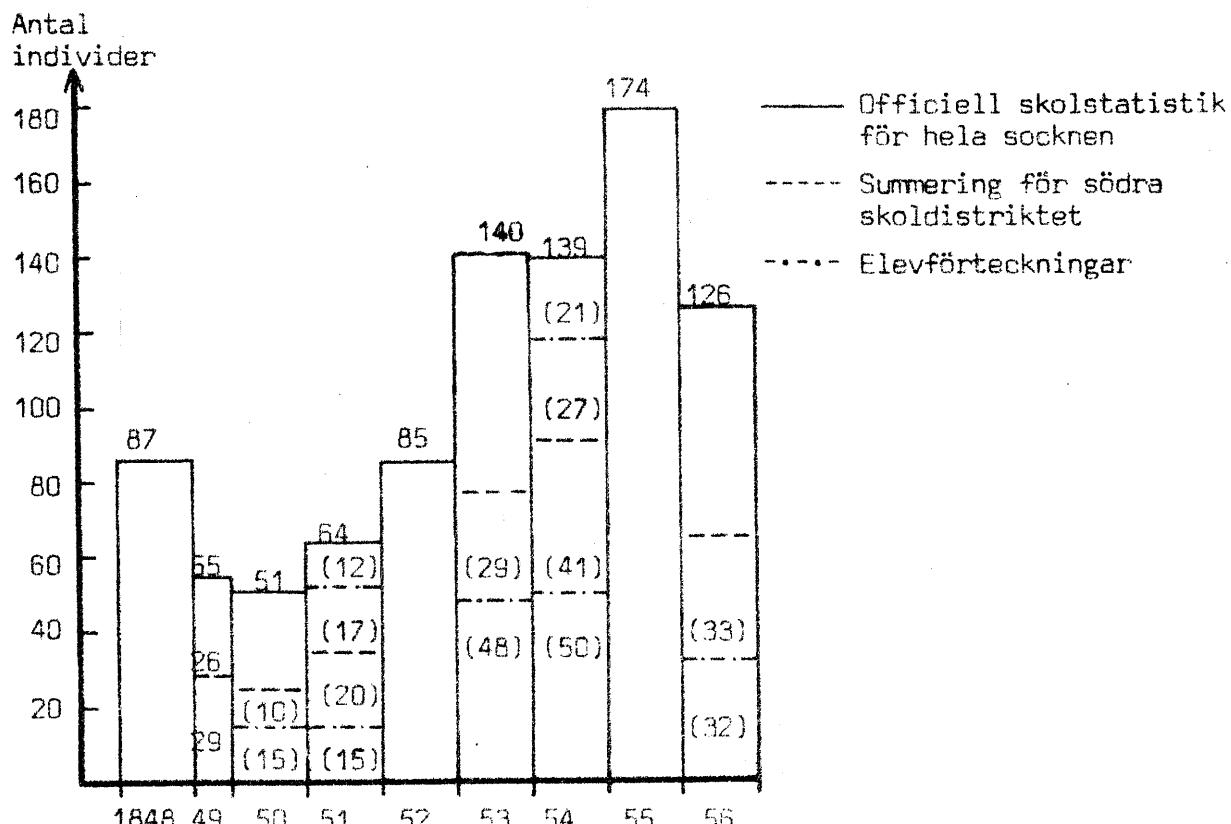

Fig. 34. Den officiella skolstatistiken såsom summeringar av enskilda terminers elevförteckningar 1849-56.

Figuren visar hur den officiella skolstatistiken har tillkommit. Elevförteckningarna för läsårets terminer har adderats till varandra och summan har redovisats som skolstatistik för året. Här uppdagas emellertid ytterligare en felkälla.

DEN FJÄRDE FELKÄLLAN I SKOLSTATISTIKEN

Utöver de tidigare tre felkällorna: skolålderns omfattning och placering samt medräknandet av i verkligheten yngre och äldre skolbarn (sid. 145) röjs här en fjärde felkälla i skolstatistiken. Samma elever förekommer två gånger i samma års siffra. De står alltså uppräknade i både höst- och vårterminens elevförteckningar. Även detta fel kan korrigeras.

KORRIGERING AV DEN OFFICIELLA SKOLSTATISTIKEN

I den mån elevförteckningarna föreligger kan den fjärde felkällan korrigeras. Varje elev hålls under kontroll årsvis. Den faktiska skolgången framträder då. Siffrorna i den officiella statistiken reduceras. Korrigeringen ger följande resultat för södra skoldistriktet (Fig. 35).

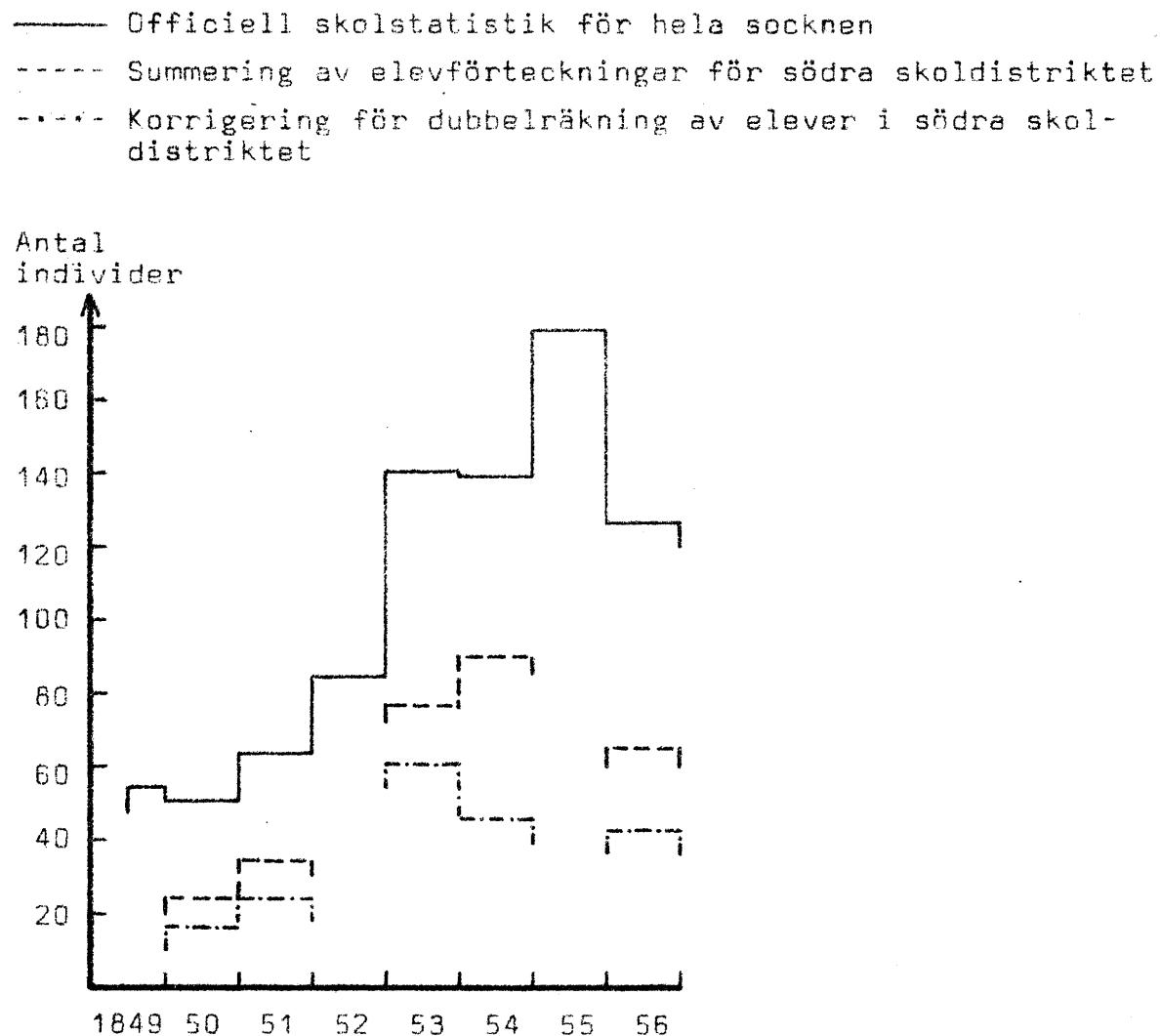

Fig. 35. Korrigerad skolstatistik för södra skoldistriket utifrån elevförteckningarna i jämförelse med den officiella skolstatistiken.

Den officiella skolstatistiken överskattar således det faktiska elevantalet för de här illustrerade redovisningsåren med ca 25-35 procent. Avvikelsen ökar om många barn har gått läsårets båda terminer i skolan. Detta gäller t ex åren 1854 och 1856.

Resultatet pekar dock på ett systematiskt fel i den gängse skolhistoriska statistiken för folkskolans första skede. Till fel av detta slag återkommer också senare avsnitt.

KORRIGERAD SUMMARISK KVOT FÖR SKOLGÅNGEN 1847-60

I den mån detaljgranskningen av källorna har lett till hållbara resultat skulle således den officiella skolstatistiken reduceras med cirka 25-35 procent. Den tidigare framräknade kvoten för genomsnittlig skolgång, 14,9 procent (sid. 139), skall då i stället vara cirka 10-11 procent. Detta gäller således den genomsnittliga andelen barn i skolan läsårsvis. Också här döljer sig felkällor och risker för felsolkningar, vilket skall påvisas längre fram i rapporten.

SAMMANFATTNING

När den officiella skolstatistiken jämförs med elevförteckningarna terminsvis visar det sig att den förra överskattar den faktiska skolgången för de avsedda redovisningsåren. Den korrigrade siffran torde ligga 25-35 procent lägre än den officiellt angivna, d v s cirka 10-11 procent skolbarn i genomsnitt per år. Då har således skolbarnen hållits under kontroll under respektive redovisningsår och får ej två gånger återkomma i samma årsredovisning. Betydelsen av en sådan korrigering kan diskuteras. Men den bearbetar dock intensivt den gängse statistiken för folkskolans inledningsskede. Dessutom upptäcker den ytterligare problem och risker för felsolkningar, vilka skall påtalas i senare avsnitt.

16. HUSFÖRHÖR OCH SKOLGÅNG ÅRSVIS 1848-55

HUSFÖRHÖR OCH SKOLGÅNG ÅRSVIS

Innehållet i kapitel 13 och kapitel 15 sammanställs i en gemensam tabell. I den redovisas andelen närvarande ("N") i husförhören för dels hemundervisade barn, dels skolbarn respektive år. Eftersom husförhören har noterats per kalenderår återges även skolgången med denna tidsindelning. Därvid hålls eleverna under kontroll i elevförteckningarna varje år. På grund av saknade elevförteckningar kan åren 1852 och 1854 ej behandlas. Tabellen gäller kalenderåren 1848-51, 1853 och 1855 (Tab. 37). Skolåldern konstanthålls till 7-13 år.

Tab. 37. Andelen närvarande i husförhören ("N") enligt husförhörlängderna bland dels hemundervisade barn, dels skolbarn i åldern 7-13 år enligt elevförteckningarna.

	Hemundervisade barn		Skolbarn	
	Totalt	Andelen närvarande i husförhören	Totalt	Andelen närvarande i husförhören
1848	275	68 %	45	71 %
1849	284	71 %	28	61 %
1850	292	66 %	18	72 %
1851	293	64 %	22	64 %
1853	301	67 %	51	67 %
1855	325	69 %	47	68 %

Tabellen har alltså samma innehåll som figur 30 för motsvarande år. Skillnaden är att här har barnen uppdelats efter hemundervisning och skolgång. Också i denna uppdelning blir resultatet detsamma i fråga om närvaron vid husförhören. För alla barn tillsammans är den genomsnittliga andelen närvarande dessa år 1848-51, 1853 och 1855 framräknad som en del av figur 30 så hög som 68,3 procent. För de hemundervisade

barnen enligt tabell 37 är motsvarande genomsnittliga andel 69,0 procent och för skolbarnen 68,0 procent. Skillnaderna är nästan obefintliga. Slutsatserna blir att skolgång och hemundervisning dessa år ej ger något nämnvärt utslag i andelen närvarande - med anteckningen "N" - i husförhören. Men då har t ex lärarens verksamhet i byarna ej kunnat urskiljas för de hemundervisade barnen.

YTTERLIGARE KONTROLL AV FELKÄLLORNA I SKOLSTATISTIKEN

I föregående tabell har flera felkällor hållits under kontroll samtidigt. Dels har skolåldern konstanthållits till 7-13 år, dels har skolgången kontrollerats per termin och kalenderår och dels har genom dessa båda åtgärder skolelever som är yngre eller äldre än den jämkade skolåldern, 7-13 år, utmönstrats. Felsökandet kan varieras på olika sätt med t ex andra skolåldrar eller andra kontroller över tiden. Här ställs skolstatistikens summariska beräkningsätt - tillämpat per kalenderår - gentemot det exakta antalet skolbarn då de nämnda felkällorna hålls under kontroll (Tab. 38).

Tab. 38. Jämförelse mellan summarisk beräkning av antalet skolbarn enligt den officiella skolstatistikens räknesätt (A) och det exakta antalet skolbarn, då tre felkällor hålls under kontroll (B).

	Summarisk beräkning av antalet skolbarn per kalenderår (A)	Exakt beräkning då tre felkällor samtidigt kon- trolleras (B)	Överskattnings i A Abs. tal	Proc. av B
1848	77	45	32	71 %
1849	44	28	16	57 %
1850	25	18	7	30 %
1851	42	22	20	91 %
1853	79	51	28	55 %
1855	83	47	36	66 %

Tabellen visar tydligt hur kraftigt felkällorna slår. Den första spalten är enkla summeringar av elevförteckningarna per kalenderår. Räknesättet är detssmma som i den officiella skolstatistiken. Skillnaden består i att den sistnämnda statistiken summerar elevförteckningarna läsårsvis (Fig. 34).

Sammanställningen med husförhören (Tab. 37) ger emellertid i första hand en behandling per kalenderår. Därför erhålls den korrigerade beräkningen i den andra spalten i tabellen (Tab. 38) med det angivna antalet skolbarn då tre felkällor samtidigt kontrolleras. Här är således skolåldern konstanthållen, 7-13 år, dubbelregistreringar kontrollerade samt yngre och äldre skolelever uteslutna. Avvikelserna är betydande mellan de båda beräkningssätten. I medeltal överskattar en summarisk beräkning med felkällorna inrymda de korrigerade värdena med två tredjedelar. Detta innebär en korrigering av den tidigare kvoten på 10-11 procent skolbarn i medeltal per år (sid. 158.) till en ny kvot på cirka 9 procent.

Detta resultat får dock ej upphöjas på något vis till generellt gällande. Det avser endast ett fåtal år och ett begränsat skoldistrikt och har framkommit genom åtskilliga turer fram och åter i datamassan. Dessutom kan andra variationer och kombinationer i kontrollen ge något annorlunda resultat, t ex genom variationer i skolåldern eller utvärdering per läsår. Men så tillvida står resultatet fast att det summariska räknesättet i den officiella skolstatistiken kraftigt överskattar den faktiska skolgången. På detta är tabellen ytterligare ett exempel.

SAMMANFATTNING

När hemundervisning och skolgång jämförs med varandra i förhållande till närvär - anteckningen "N" - vid husförhören visar sig knappast någon skillnad. De hemundervisade barnen uppvisar något högre andel "N" i husförhörslängderna, 69,0 procent, emot skolbarnens, 68,0 procent. Resultatet gäller endast för åren 1848-51, 1853 och 1855.

Endast för dessa år kan nämligen den exakta skolgången anges med hjälp av elevföteckningarna. Då konstanthålls även skolbarnen i en bestämd skolålder, 7-13 år. En ny jämförelse med en summarisk beräkning av skolgången enligt den officiella skolstatistikens räknesätt befäster resultaten för skolgångens del. Skillnaden blir än större, när skolåldern konstanthålls. Den summariska statistiken är klart överdimensionerad. Ytterligare en korrigering leder till en än mer reducerad kvot med i medeltal cirka 9 procent skolbarn per år.

Då har i möjligaste mån samtliga felkällor i skolstatistiken hållits under kontroll: skolåldern har jämkats och konstanthållits till 7-13 år, yngre och äldre skolbarn har utmönstrats samt dubbelregistreringar årvis av skolbarnen har eliminerats. Räknesättet är hela tiden det vanliga vid utvärderingen av skolstatistiken, d v s bearbetningar av summeringar årvis, och de medräknade skolbarnen är skolbarn i samma mening som i den officiella skolstatistiken.

Därmed kartläggs skolans aktivitet år för år och anges årsvis antalet barn som får del av den. Men ärenemot framkommer ej det exakta antalet skolbarn totalt sett under en längre tidsperiod i ett skoldistrikt. För detta behöver varje barn följas över tiden i sin skolpliktiga ålder. Då visar det sig hur många de i själva verket är - skolbarnen i skolstatistikens mening. Men ärom handlar ett följande kapitel.

17. SAMMANFATTNING AV DEL III.

I protokoll, skrivelser och andra notiser framträder de allmänna utvecklingslinjerna 1847-62. De bekräftas och förtydligas av siffermaterialet för de olika undervisningsformerna.

UTVECKLINGSLINJER

En periodindelning låter sig göras. Sedan skolverksamheten haft sin förberedelsetid i sockenstämma och skolstyrelse 1843-46 fortsätter det praktiska förverkligandet i urskiljbara etapper.

1847-51. Skolans start och första kris. Trediska påtalas

Skolan startar med stark betoning av regelbunden skolgång. Trediska i den dagliga skolgången påtalas. Även utebliven kontakt med läraren för de hemundervisade barnens del bevisas. De skall infinna sig i skolan till förhör. Både den lagstadgade skolgången och den av skolan erkända hemundervisningen går mot sin första kris. Däremot fortsätter husförhören med oförminskad intensitet.

1852-61. Nya ansatser. Hemundervisningen förstärks. Skolgången stagnerar ånyo. Ny kris

Bytet av kyrkoherde 1851 ger nya krafter åt skolverksamheten. Den nya kyrkoherden är omvitnat nitisk och kraftfull i allt sitt arbete. I skolarbetet märks en nyordning. Dels sker en uppgång på nytt i skolgången. Dels förstärks genom lärarnas resor i byarna den erkända hemundervisningen. Den senare utvecklingslinjen blir allt starkare. Den närmar sig skolgången i resultat och betydelse. I rapporten 1860 till domkapitlet heter det att de hemundervisade barnens "framsteg 'någorlunda' motsvarar deras som infinna sig till ordentlig skolgång". "Vadan skolstyrelsen gjort vad göras kan och måste med barna-undervisningen vara någorlunda belå-

ten."¹⁾ Möjligens förklarar denna utvecklingslinje att närvaren vid husförhören minskar något för barnen i skolåldern mot 1850-talets slut. Samtidigt går den egentliga skolundervisningen in i en ny kris.

En tydlig avmattnings i skolgången inträder. Elevantalet sjunker. När brukspredikanten Rosenius säger upp sin tjänst som lärare i norra skoldistriktet 1861 för att bli folkskoleinspektör, anhåller skolstyrelsen hos domkapitlet om att denna skola skall få bli ambulerande, eftersom skolstyrelsen "med lednad erfarit, huru få barn, som ville begagna sig av undervisningen i den fasta skolan".²⁾ En omorganisation är på gång.

1861-62. Skolverksamhetens omorganisation

Omorganisationen i norra distriket får sin motsvarighet i det södra. Dels anställs två ambulerande småbarnslärare för hela socknen, f. d. studeranden Jacob Nygren och f. gardisten Eric Gustaf Lindmark.³⁾ Dessa skall besöka de mer avlägsna byarna. Dels avtalas även med folkskoleläraren Bodén, att denne utöver arbetet vid fasta skolan i kyrkbyn, också skall fyra gånger om året besöka byarna utefter kustlandsvägen. Lämpligen bör han samla och undervisa barnen för varje husförhörsrote. För detta erhåller Bodén särskild ersättning. Dessa åtgärder innebär övergången till en ny epok.⁴⁾

ÖVERSIKT

De antydda utvecklingslinjerna sammanföras i en avslutande översikt, som uppställs efter de olika kapitlens innehåll (Fig. 36).

1) Uppgift om folkunderv. i Bygdeå, juli 1860.

2) Bygdeå skolstyr. prot. 19 sept. 1861, § 1.

3) I uppgifterna om folkundervisningen i Bygdeå 1851-60 nämns om en f. d. student som tidtals hjälper föräldrarna med barnaundervisningen, särskilt då i de mest avlägsna byarna. Förmodligen är det fråga om Jacob Nygren, som fick byarna i norra distriket på sin lott vid omorganisationen 1861.

4) Bygdeå skolstyr. prot. 19 sept. 1861, § 3.

	KYRKANS FOLKUNDERVISNING	SKOLANS HEMUNDERVISNING	EGENTLIG SKOLUNDERVISNING
KAP. 10 ORGANI- SATION		Den kyrkliga organisationen är ram för skolverksamheten både på stiftsnivå och på sockennivå	
MÅL		De traditionellt kyrkliga målformuleringarna vidgas till en strävan att nå en mer allsidig medborgerlig bildning ("medborgarskola"). För de medellösa barnen åsyftas en hjälperksamhet genom skolans försorg ("fattigskolans" funktion)	
INNEHÅLL	Innanläsning Katekes "Begrepp och förstånd"	Innanläsning Katekes Biblisk Historia	<u>Förkunskaper:</u> stavning Innanläsning Katekes Biblisk Historia Kyrkosång Skrivning Räkning Geografi och historia
UNDER- VISNING	<pre> graph TD A[Prästerskap] --> B[Föräldrar] B --> C[Barn] </pre>	<pre> graph TD A[Lärare] --> B[Föräldrar] B --> C[Barn] </pre>	<pre> graph TD A[Lärare] --> B[Monitörer] B --> C[Nybörjare] </pre>
	En fördjupad insikt i kunskaperna ges av läraren själv i skolan och av prästerskapet i husförhör, konfirmationsläsning och predikan		
FÖRHÖR	Husförhör årligen med både vuxna och barn	Hemläxor och förhör av läraren i skolan eller vid samling i byarna rotevis	Hemläxor, förhör och examen i skolan
TREDSKA OCH BRISTER	Brister i hemundervisningen, sociala missförhållanden m m upptäcks vid husförhören och leder till intensifierad hemundervisning eller till ordnad skolgång på socknens bekostnad (fattigskola)	Föräldrarna försummar att anmäla planerad hemundervisning och att inställa barnen till förhör hos läraren. De försumliga varnas av kyrkorådet. (Särskilt de första åren, 1847-51.)	De i skolan inskrivna barnen försummar sin dagliga skolgång under pågående termin. Föräldrarna varnas. (Särskilt under de första åren, 1847-51.)

Fig. 36. Översikt av folkundervisningens allmänna drag samt hem- och skolundervisningen årsvis 1847-62.

	KYRKANS FOLKUNDERVISNING	SKOLANS HEMUNDERVISNING	EGENTLIG SKOLUNDERVISNING
KAP. 11 OFFICIELL SKOLSTA- TISTIK		1853-59 anges antalet barn som erhåller hemläxor och förhör genom lärarnas besök i byarna - I den officiella skolstatistiken rymts åtminstone fyra felkällor -	Skolgången redovisas läsårsvis 1847-60. Den genomsnittliga skolgången kan bestämmas till 14,9 procent
KAP. 12 BESTÄM- NING AV SKOLÅL- ALDERN	Skolåldern rekonstrueras och konstanthålls med hjälp av den allmänna befolkningssstatistiken (femårstabellerna) och husförhörs längderna. Den jämkade skolåldern fastställs till 7-13 år (8-14 år). Tre felkällor i den officiella skolstatistiken har därmed bearbetats: 1) och 2) skolåldern har preciserats till sin omfattning och placering 3) yngre och äldre elever har påvisats i den faktiska skolgången		
KAP. 13 HUSFÖRHÖR	Närvaron (N) vid husförhören visar för barnen, 7-13 år, samma intensitet periodens första del, men avmattas sedan något.	Skolans hemundervisning tillväxer snabbt 1853-59. - Medeltalet barn som berörs bland det totala antalet hemundervisade barn är dessa år 75 procent	Skolgången enligt den officiella statistiken är enkla summeringar av terminernas elevförteckningar. - Den fjärde felkällan: 4) samma elever kan förekomma två gånger i samma årssiffra.
KAP. 14 SKOLANS HEMUNDER- VISNING		Här har ingen felkälla utmönstrats	Korrigerad genomsnittlig skolgång blir då ca 10-11 procent
KAP. 15 SKOLGÅNG	Genomsnittlig närvaro 1847-62 är 65 procent		
KAP. 16 HUSFÖRHÖR OCH SKOLGÅNG	Ingen påtaglig skillnad i närvaron (N) vid husförhören föreligger mellan de hemundervisade barnen och skolbarnen. Den genomsnittliga andelen är 69 respektive 68 procent. Resultatet avser kalenderåren 1848-51, 1853 och 1855. Skolåldern är konstanthållen till 7-13 år. Däremot bearbetas felkällorna ytterligare för skolbarnens del, när skolåldern konsekvent konstanthålls. För de angivna åren visar sig en summarisk beräkning av skolgången i enlighet med den officiella skolstatistiken ge siffror som är för höga. Då har alla fyra felkällorna iakttagits för skolgångens del: 1) och 2) skolåldern har jämkats och konstanthållits till 7-13 år 3) yngre och äldre skolbarn har varje år utmönstrats 4) samma elever får förekomma endast en gång varje år i statistiken		

Fig. 36. Forts.) Översikt.

	KYRKANS FOLKUNDERVISNING	SKOLANS HEMUNDERVISNING	EGENTLIG SKOLUNDERVISNING
KAP. 17 UTVECK- LINGSS- LINJER	Den gängse folkundervisningen fortsätter med kraft ännu under 1850- och 1860-talet både bland vuxna och barn	1847-52: barnen kallas till skolan för hemläxor och förhör. Denna ordning misslyckas. 1852-61: lärarnas resor i byarna intensifierar hemundervisningen. 1861-62: den ambulerande verksamheten utbyggs	1847-51: skolgången börjar tämligen ambitiöst men råkar snart i kris. 1852-61: nya ansatser i skolgången övergår också i stagnation. Ny kris. 1861-62: omorganisation. Ambulerande skolor
Den kyrkliga folkundervisningen förstärks av lärarens hemundervisning. Detta leder till att den erkända hemundervisningen ökar i omfattning och betydelse, medan den egentliga skolgången stagnerar. Resultaten av de olika undervisningsformerna jämställs också som "någorlunda" lika vid periodens slut. Det gamla systemet har fått nya impulser. Det nya anpassar sig för förnyade insatser.			

Fig. 36. (Forts.) Översikt.

Olika undervisningsformer utgestaltas i folkundervisningen vid 1800-talets mitt: den kyrkliga folkundervisningen består, men den kombineras både med lärarens verksamhet i byarna och med ordnad skolgång. De allmänna dragen går in i varandra. Organisation, mål, innehåll, undervisning, förhör, trediska och brister låter sig samordnas till en helhet. Utvecklingslinjerna växlar och löper samman i en gemensam strävan totalt sett: barnaundervisningens förbättring och utbyggnad.

Den officiella skolstatistiken visar sig bära på åtminstone fyra felkällor. När dessa i möjligaste mån bortarbetas reduceras de officiella uppgifterna för skolgången i Bygdeå södra skoldistrikt från i medeltal 14,9 procent av barnen i skolåldern per år till cirka 9 procent. Då gäller dessa resultat endast ett begränsat område och en begränsad tidsperiod. Inga generaliseringar får göras siffermässigt. Endast tendenserna får anses säkerställda. Dessutom torde nödvändigheten av att intensivt bearbeta den officiella statistiken vara tillräckligt bevisad. Ännu ett bidrag till tolkningen följer i nästa kapitel.

D E L I V

S K O L B A R N O C H Ö V R I G A B A R N

JÄMFÖRDA E N L I G T H U S F Ö R H Ö R S L Ä N D E R N A

(18 - 21)

18. SKOLBARN OCH ÖVRIGA BARNSUMMARISK REDOVISSNING ÅRSVIS OCH TOTALREDOVISSNING PER INDIVID

I föregående avsnitt, del III, redovisas hem- och skolundervisning årsvis. Sådan statistik är som regel summarisk och kollektiv, d v s årssifforna är korrelerade endast kollektivt för ett helt skoldistrikt eller en hel socken - i jämförelse med andra skoldistrikts eller socknar. Genom datainsamling per individ har denna summariska statistik analyserats och befunnits vara behäftad med betydande felkällor. Korrigeringar har kunnat göras genom att den summariska statistikens innehåll upplöst och korrelerats individuellt.

I detta avsnitt, del IV, skall den individuella behandlingen genomföras konsekvent. En början har gjorts, då skoleleverna kontrollerats för två terminer läsårsvis (sid. 156-158) eller per kalenderår (sid. 159). Åtgärden fullföljs totalt för individernas hela skolålder. De som aldrig gått i skolan och de som någon gång gått i skolan skiljs åt i den fortsatta jämförelsen. Indelningen motsvarar således en total redovisning per individ i fråga om hem- och skolundervisning. Tidsaspekten återkommer i t ex för- och efterkontroller.

SKOLBARN

Först får skolbarnen bestämmas. Detta sker genom elevförteckningar och skolmatrikel.

I del III har elevförteckningarna närmare behandlats. Skolbarnen varje termin anges med namn, målsman och hemvist. Därmed kan de identifieras och sammanföras med sina data från andra källor, främst husförhörslängderna och skolmatrikeln.

I skolmatrikeln för södra skoldistrikts inskrivs i löpande följd för varje termin skolbarnen som anmäler sig till skolgång. I matrikeln saknas tio namn som återfinns i elevför-

teckningarna 1848-56. Dessa ingår naturligtvis också bland skolbarnen i databehandlingen. I gengäld reparerar skolmatrikeln bortfallen av elevförteckningar höstterminen 1847, vårterminen 1852, höstterminen 1854 samt perioden 1856-62. Ända till 1870 skrivs elever in i matrikeln i samma ordentliga följd. Skolmatrikeln ger det andra kriteriet för bestämningen av skolbarnen.

De båda kriterierna för bestämning av skolbarnen blir således att barnen antingen är upptagna på elevförteckningarna eller inskrivna i skolmatrikeln eller naturligtvis bådadera. Variationer i skolgångens längd o s v beaktas således ej vid denna definition. Skolbarnens inbördes skillnader därvidlag behandlas längre fram (del V). Detta görs så mycket mer - vilket visats i del III - som någon viss grad av skolgång ännu ej föreskrivits. Det råder undervisningsplikt men ej skolplikt. Att bevisligen ha noterats som skolbarn i källorna räcker i första hand som bestämning, d v s en bestämning enligt den officiella skolstatistiken.

ÖVRIGA BARN (ENBART HEMUNDERVISADE BARN)

Bestämningen av skolbarnen ger samtidigt kriteriet för enbart hemundervisade barn. Skolbarnen noteras ifrån elevförteckningar och skolmatrikel och igenkänns på sin plats i husförhörlängderna. Deras kamrater i samma ålder och byar observeras samtidigt i samma husförhörlängder. Genom noggrann datainsamling sida för sida i varje upplaga identifieras varje enskild individ i given ålder. De som ej är skolbarn betecknas då i stället som enbart hemundervisade barn. Denna hemundervisning avser då både den kyrkliga folkundervisningen och av skolan förstärkt hemundervisning.

UPPDELNING EFTER ÅLDER, AVSTÅND OCH UNDERRIVNSFORM

Totalt återfinns 1295 barn i skolåldern i Bygdeå södra skoldistrikt 1847-62. Skolåldern har tilltagits i sin vidaste omfattning, 6-15 år, och intensivundersökningen har fått sin visaste tidsram, 1847-62. Intetdera är till något förgång. Genom databehandling per individ kan varierande skolåldrar och undersökningsperioder konstanthållas och utvärderas.

Av dessa barn identifieras sammanlagt 244 skolbarn inom undersökningsområdet. Återstoden, 1051 barn, betecknas då som enbart hemundervisade barn under samma tid. På detta sätt indelas det totala antalet barn. Det är alltså fråga om alla som är födda 1832-56.

Uppdelning efter ålder

Givetvis har de yngsta möjlighet att börja skolan efter 1862. Deras bestämning som t ex enbart hemundervisade är alltså ej utan vidare definitiv. Visserligen hålls också detta under kontroll. Men då blir det fråga om efterkontroll sedan den egentliga undersökningsperioden gått ut. Definitiv för undersökningsperioden, 1847-62, är däremot en bestämning av de äldre årsklasserna. De som lämnat sin skolålder - i vidaste mening - vid periodens utgång får anses ha erhållit sin slutliga klassificering som skolbarn eller icke skolbarn. Födelseåren 1832-47 ger en sådan avgränsning. Barnen med dessa födelseår är i skolåldern senast 1862. För dem blir datainsamlingen en totalundersökning. Deras antal är totalt 777 barn, varav 188 (24,2 procent) är skolbarn och återstoden, 589 barn, är enbart hemundervisade. Bland de yngre, totalt 518 barn, födda 1848-56 är motsvarande siffror 56 (10,8 procent) skolbarn och 461 enbart hemundervisade.

Uppdelning efter avstånd

I allt dokumenterar sig avståndsfaktorns betydelse för skolgången i den fasta skolan i kyrkbyn. Källorna vittnar enhälligt om skolvägens längd som den i stort sett viktigaste orsaken till utebliven skolgång för dem som bor i avlägsna byar. Då en kortare skolväg konstanthålls ökar också andelen skolbarn markant. Bland dem som är födda 1832-47 och som bor inom cirka en halv mil från skolan är antalet skolbarn 138 (43,5 procent), medan 180 barn ej har någon notering om skolgång. Denna delgrupp på 318 individer ger ett utmärkt underlag för jämförelse mellan hem- och skolundervisning, när både ålder och avstånd skall konstanthållas. Övriga delgrupper med deras totala antal barn och andelen skolbarn i varje grupp presenteras i en tabell med uppdelning efter både ålder och avstånd (tab. 39).

Tab. 39 Undersökningspopulationen, 1295 barn, uppdelad efter ålder och avstånd från skolan och med angivande av det totala antalet barn (absoluta tal) och andelen skolbarn (procenttal) i varje delgrupp.

Ålder	Avstånd från hembyn till skolan					
	Inom ca 5 km		Mer än ca 5 km		Totalt	
	Totalt	Skolb. Abs.tal	Totalt	Skolb. Abs.tal	Abs.tal	%
Äldre barn F. 1832-47	(318)	43,5%	(459)	10,9%	(777)	24,2%
Yngre barn F. 1848-56	(252)	19,4%	(266)	2,6%	(518)	10,8%
Totalt	(570)	32,8%	(725)	7,9%	(1295)	18,4%

Den föregående tabellen renodlar delgrupper med högre och lägre andel skolbarn. De 318 barnen i de äldre åldersklasserna och boende nära skolan är till 43,5 procent skolbarn. De 266 barnen i de yngre åldersklasserna och boende längre bort från skolan är till endast 2,6 procent skolbarn, övriga delgrupper uppvisar varierande andel skolbarn. Dessa uppdelningar skall utnyttjas i de följande kapitlets resultatredovisning. De medger samtidigt en tillämpning på de olika undervisningsalternativen.

Uppdelning efter undervisningsform

Uppdelningen efter avstånd innebär även en tillämpning på de båda formerna för lärarens verksamhet. Närmare skolan fungerar den egentliga skolgången och lärarens undervisning i skolan. Längre bort från skolan avser lärarens aktivitet besök i byarna för hemläxor och färhör. Denna skolans hemundervisning kan ej urskiljas per individ i källorna. Men en uppdelning efter avstånd håller denna faktor i stora drag under kontroll. Den renodlar samtidigt för de närmaste byarna alternata-

tivet enbart hemundervisning i gängse mening och skolgång.

Skolbarnen har erhållit egentlig skolundervisning i större eller mindre omfattning. Ett obestämt antal barn framför allt i de mär avlägsna byarna har fått del av skolans hemundervisning. Alla barn däremot - både skolbarn och icke skolbarn - får anses ha del i den gängse kyrkliga folkundervisningen, som är dokumenterad för alla sockenbor i husförhörslängderna. I fråga om dessa senare undervisningsresultat jämförs skolbarnen och de övriga barnen i de följande kapitlen. Därvid tillämpas på varierande sätt de gjorda uppdelningarna efter ålder och avstånd.

ÄNNU EN FELKÄLLA I BEDÖMNING AV SKOLSTATISTIKEN

I de föregående kapitlen, del III, har tolkningen av den gängse skolstatistiken för skolans inledningsskede granskats och en rad felkällor iakttagits. Den gängse procentangivelserna för andelen skolbarn utifrån de officiella siffrorna blir 14,9 procent (sid. 139). En första korrigering för dubbelregistring inom ett läsår ger reducering av andelen skolbarn till 10-11 procent. När även åldern konstanthålls måste siffran reduceras ytterligare till cirka 9 procent. Dessa siffror är ungefärliga, men pekar alla på en överskattnings av andelen skolbarn vid en summarisk redovisning av skolgång per år.

Nu är hela denna tankegång vilseledande, om därmed förstås att t ex cirka 9 procent av barnen i skolåldern under en viss tid gått i skolan. Summariska resultat kan ej utan vidare överföras till resultat för enskilda individer. Av detta kapitel framgår det att 18,4 procent av alla barn i skolåldern i Bygdeå skoldistrikt betecknas som skolbarn i den skolhistoriska framställningens mening - utifrån t ex skolstatistiken. Då iakttagas varje barn för sig under sin skolålder. Således är den faktiska andelen skolbarn 18,4 procent, dubbelt så stor som den korrigrade summariska beräkningen och även större än övriga summariska angivelser. Ändock ingår här de yngre åldersklasserna,

där somliga kommer att uppträda som skolbarn i statistiken efter 1862, Den mest korrekta siffran för att ange andelen skolbarn inom skolpliktig ålder 1847-62, d v s för barn födda 1832-47, blir i stället 24,3 procent. Då tas skolåldern i sin vidare mening 6-15 år. Med andra avgränsningar av skolåldern varierar andelen något. Med en skolålder på 7-13 år blir andelen skolbarn 24,6 procent för åldersgrupperna födda 1835-49.

Dessa beräkningar pekar på ännu en felkälla i den skolhistoriska bedömningen av andelen skolbarn. När ännu ingen bestämd längd på skolgången blivit fastställd i skolstadgan bör redovisningen lämpligen avse den faktiska andelen barn i en viss skolålder och under en viss tid. Då ges en tydligare bild av den begynnande skolverksamhetens omfattning. Än viktigare är det att kunna呈现出 dessa skolbarn i en jämförelse med deras enbart hemundervisade kamrater med avseende på läskunnighet m m. Åt detta ägnar sig de följande kapitlen.

SAMMANFATTNING

I föregående del, del III, har undervisningformerna utvärderats summariskt och årsvis. I denna del av rapporten sker en kombination med utvärdering per individ, d v s med konsekvent kontroll över tiden för varje individ. Härigenom korrigeras ännu en felbedömning som kan uppstå utifrån den gängse skolstatistiken. Den faktiska andelen skolbarn totalt i en viss skolålder ger en betydligt högre siffra än den summariska andelen för enskilda år. Då förstås med skolbarn detsamma som i den officiella skolstatistiken för denna tid, nämligen att över huvud vara antecknad för skolgång.

De på detta sätt definierade skolbarnen och de enbart hemundervisade barnen - som alltså ej noterats för skolgång - jämförs i de följande kapitlen i fråga om demografiska data, förhörsdata och kunskapsdata i den gängse folkundervisningen enligt husförhörslängderna. Jämförelsen uppdelas i en förkontroll innan skolan startar 1847 och en efterkontroll av verksamheten 1847-62.

19. FÖRKONTROLL 1847SKOLPLIKTSLÄNGDEN 1847

Innan skolverksamheten startar registreras barnen i skolåldern i särskilda förteckningar för Bygdeå sockens båda skoldistrikt. I skolpliktslängden för södra distriket upptas 350 barn i åldern 6-15 år. Där antecknas bl a deras kunskaper i katekesen och innanläsningen (bil. 8). Detta förprov blir utgångspunkt för en förkontroll av hem- och skolundervisningen innan skolan startar höstterminen 1847. Den första översikten görs med AID-analys.

ÖVERSIKT MED AID-ANALYSKriterium

I skolmatrikeln och elevförteckningarna noteras vilka barn som blir skolbarn 1847 eller senare. Dessa noteringar bildar kriteriet i analysen. Av de 350 barnen i skolpliktslängden blir 85 barn, 24,3 procent, skolbarn. De övriga fortfar med enbart hemundervisning. Sådana procenttal anges i varje ny uppdelning av de olika grupperna. De svarar sålades mot kriteriet i AID-analysen.

Förklarande variabler

Mot kriteriet - skolbarn eller endast hemundervisade barn sedan skolan startat - ställs en rad förklarande faktorer. Dessa är barnens läskunnighet och utantillkunskaper enligt skolpliktslängden 1847, födelseår, kön, avstånd till skolan (kyrkbyn), föräldrarnas yrkestillhörighet samt deras begrepp och läskunnighet enligt husförhörslängderna. Dessa förklarande variabler konkurrerar med varandra vid varje ny tuddelning. Den som bäst förmår skapa nya grupper som är så olika varandra som möjligt med avseende på kriteriet får utföra spjälkningen. På så sätt söker

analysen renodla grupper av skolbarn och enbart hemundervisade barn. Andelen skolbarn i de nya grupperna återges i ett förgreningsdiagram. Där utsätts också vilka förklarande variabler som har utfört uppdelningarna och på vad sätt tudemlningarna skett för dessa variablers del (fig. 37).

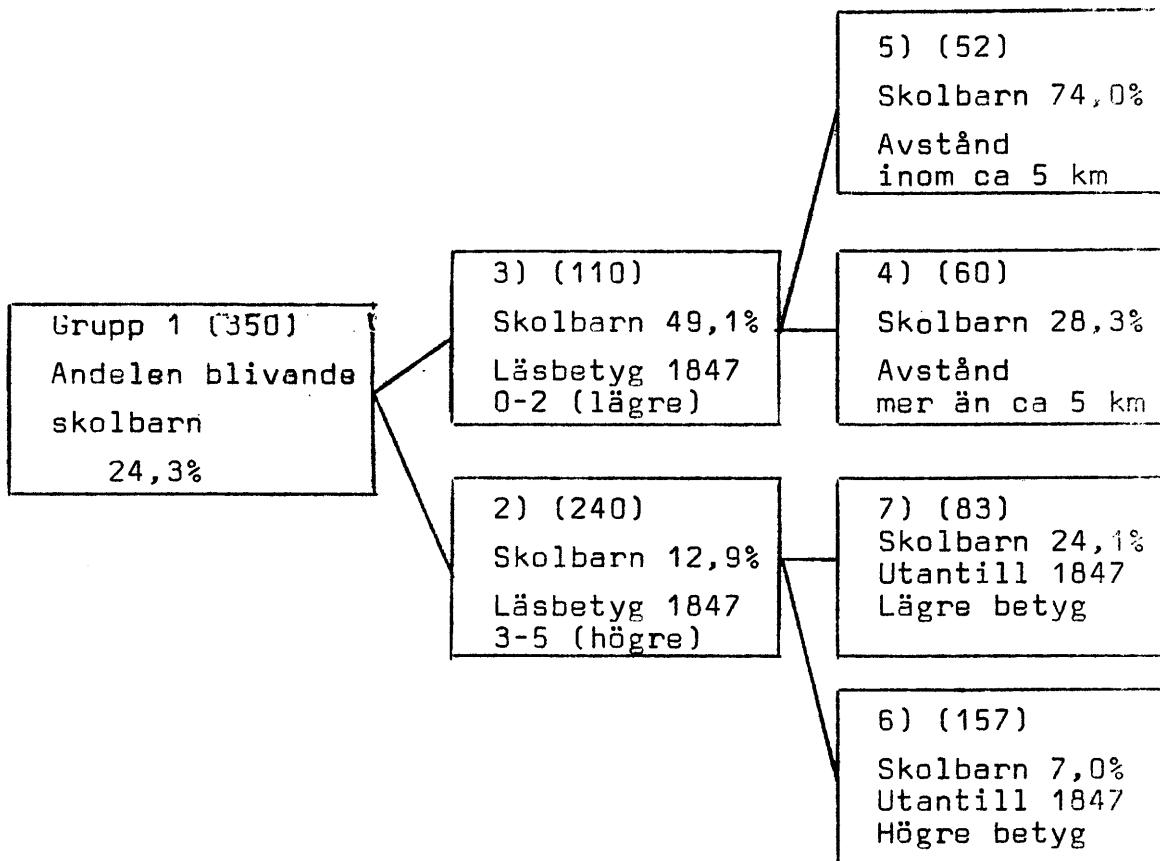

Fig. 37. AID-analys med skolgång eller enbart hemundervisning 1847 och senare som kriterium. Förkontroll 1847 av kunskaperna m m.

Gruppernas nummer och storlek anges först i varje ruta. Det fullständiga mönstret för 21 grupper återges som bilaga (bil. 22). En uppföljning redan av de sju första grupperna räcker emellertid långt.

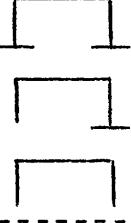
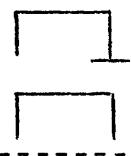
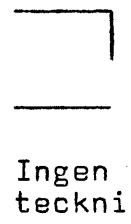
Direkt fastslås att de som har låga betyg i förprovet 1847 blir i stor utsträckning skolbarn. På så sätt skapar låga läsbetyg i

den första uppdelningen en grupp med 49,1 procent skolbarn. Och bland dem som har högre läsbetyg förmår utantillkunskaperna göra en ny tudelning med större andel skolbarn, 24,1 procent, i den nya gruppen med lägre betyg i katekesen. För gruppen med lägre läsbetyg blir avståndet till skolan utslagsgivande i nästa spjälkning. Bland de nädboende som har låga läsbetyg kommer inte mindre än 74,0 procent att börja i skolan. Denna geografiska faktor liksom de sociala faktorerna, föräldrarnas yrkesgrupp och kunskaper, återkommer starkt i det fortsatta mönstret (bil. 22). Det framgår också av de förklarande variablernas inbördes rangordning i samma bilaga. Dessa faktorer diskuteras närmare i nästa kapitel. Här får det räcka med en precisering av förkunskapernas betydelse för elevrekryteringen.

Läsbetyg 1847

Läsbetygen för de 350 barnen i skolpliktslängden 1847 fördelar sig på följande sätt vid den första uppdelningen i AID-analysen (tab. 40).

Tab. 40. Läsbetyg 1847 med uppdelning efter undervisningsform och enligt grupp 2-3 i AID-analysen. (N=350)

Läsbetyg	Läsbetyg enligt skolpliktslängden 1847			
	Enbart fortsatt hem- undervisning Abs.tal	%	Även blivande skolgång Abs.tal	%
<u>Grupp 3</u> 	95	35.8	5	5.9
(N=240) 	79	29.8	18	21.2
	35	13.2	8	9.4
<u>Grupp 2</u> 	13	4.9	11	12.9
(N=110) 	0	0.0	1	1.2
Ingen an- teckning	43	16.3	42	49.4
	265	100.0	85	100.0

Till grupp 3 förs således 240 barn som har högre betyg i läskunnighet 1847. Inte mindre än 78,8 procent av de 265 enbart hemundervisade förs dit. De har höga läsbetyg förut och behöver ej börja i skolan. Av 85 blivande skolbarn har endast 5,9 procent högsta betyg i innanläsningen 1847 jämfört med 35,8 procent för de fortsättningsvis hemundervisade. Omvänt har många av de blivande skolbarnen i grupp 2 låga betyg eller inga läsbetyg alls. De sistnämnda är 49,4 procent av de 85 blivande skolbarnen. Också genom att läsa betygsfördelningarna på detta sätt gentemot AID-mönstret framstår förkunskapernas betydelse för elevrekryteringen till skolan. Låga förkunskaper kännetecknar de blivande skolbarnen.

Utantillkunskaper 1847

Samma mönster som för läsbetygen upprepas för utantillkunskaperna 1847, när betygsfördelningen i den första odelade gruppen redovisas (tab. 41).

Tab. 41. Utantillkunskaper 1847 med uppdelning efter undervisningsform (N=350).

		Utantillkunskaper 1847			
Utantillkunskaper		Fortsatt hemundervisn. Abs.tal	%	Även blivande skolgång Abs.tal	%
"Biblisk hist."	"B.H."	0	0,0	0,0	0,0
"Bibelspråk"	"spr"	0	0,0	0,0	0,0
Hela kat.utveckl.	105	39,6	6	7,1
Fyra huvudstycken	3	1,1	3	3,5
Tre "	17	6,4	1	1,2
Två "	...	24	9,1	4	4,7
Ett "	..	45	17,0	14	16,4
Luthers förkl.	.	19	7,2	9	10,6
Ingen anteckning		52	19,6	48	56,5
Summa		265	100,0	85	100,0

De tidigare iakttagelserna bekräftas. Låga förkunskaper eller inga alls har samband med i vad mån barnen sedan blir skolelever eller ej. Då betyder naturligtvis åldern mycket. Det visas lättast för dem som ej erhållit betyg 1847. Dessa 52 endast hemundervisade och 48 blivande skolbarn, som alla saknar betyg i utantillkunskaperna, uppdelas efter ålder och deras andel av det totala antalet barn i varje åldersgrupp anges (tab. 42).

Tab. 42. Andelen barn som saknar betyg i utantillkunskaper 1847 bland enbart hemundervisade och blivande skolbarn uppdelade efter födelseår (Procentsätt)

Födelseår	Enbart hemundervisade		Blivande skolbarn	
	Totalt	Saknar betyg	Totalt	Saknar betyg
	N	%	N	%
Födda 1832-36	(171)	6,5	(32)	37,6
1837-42	(94)	43,6	(53)	68,0
Totalt	(265)	19,6	(85)	56,5

Åldersfaktorn framträder tydligt. Bland de yngre barnen blir 36,0 procent skolbarn (53 av tillsammans 147), medan endast 15,8 procent blir skolbarn av de äldre (32 av tillsammans 203). Denna jämförelse genombryts emellertid av ännu en aspekt. De som befinner sakna utantillkunskaper sätts i stor utsträckning i skola även bland de äldre. Bland de blivande skolbarnen finns många äldre barn som saknar betyg 1847, 37,6 procent. För deras enbart hemundervisade årskamrater är denna andel mycket låg, 6,5 procent.

Kändomen om att skolan vid sin start hämtar eleverna till stor del bland de yngre barnen kompletteras av kunskapskontrollen 1847 på så sätt att även bristande kunskaper i förkontrollen medverkar till att sätta barnen i skola. Detta gäl-

ler då också barn som är 1847 är tio år och äldre. Därmed berörs skolans funktion vid brister i hemundervisningen, en funktion som skall närmare beskrivas i det följande.

SAMMANFATTNING

I skolpliktslängden 1847 registreras barnen, tillsammans 350 barn, i skolåldern innan skolan startar höstterminen samma år. Därvid noteras även deras förkunskaper i läskunnighet och katekes. Det visar sig att de blivande skolbarnen, 85 barn, till stor del har låga betyg i förkunskaperna. Många av dem har inte fått några betyg alls. Detta beror i sin tur på att eleverna kommer att i hög grad rekryteras från de yngre åldersgrupperna. Men även äldre barn sätts i skola, t ex när betyg saknas i skolpliktslängden. Här framträder skolan som hjälp vid bristande hemundervisning. Det bakomliggande mönstret i fråga om geografiska och sociala faktorer skall följas närmare i nästa kapitel, där skolans verksamhet granskas under de första sexton läsåren, 1847-62.

20. EFTERKONTROLL 1847-73

Både för- och efterkontroller av undervisningen kan göras på olika sätt. I förra kapitlet har skolpliktslängden 1847 betraktats som förkontroll. De husförhörslängder som i tiden kommer senare än denna skolpliktslängd blir då efterkontroller. Detta synsätt tillämpas också i detta kapitel. Först presenteras samtliga barn i skolåldern, sedan följer en behandling av den äldre åldersgruppen med hjälp av AID-analys.

SAMTLIGA BARN I SKOLÅLDERN 1847-62

Eftersom konturerna blir svaga för de yngre barnen, vilka kanske börjar i skolan efter 1862, förs endast en allmän diskussion utifrån procenttal.

Födelseår och kön

Uppdelningen efter födelseår sker i femårsgrupper. I tabellbilagan (bil. 21) anges mindre grupper. Här ställs indelningen efter födelseår och kön samman i en gemensam tabell (tab. 43).

Tab. 43. Andelen skolbarn med uppdelning efter födelseår och kön (procenttal) (N=1295)

Födelseår, kön	Totalt	Därav andelen skolbarn
	Abs.tal	%
Födelseår 1832-36	(222)	14,5
1837-41	(227)	28,6
1842-46	(273)	27,8
1847-51	(282)	17,7
1852-56	(291)	7,2
Kön		
Gossar	(649)	21,3
Flickor	(646)	16,1
Totalt	(1295)	18,4

Den äldsta gruppen har snart blivit för gammal för skolgång. I skolpliktslängden 1847 medräknas fortfarande de som är födda 1832. Men undersökningens inledningsår, 1847, får betraktas som det sista året i skolåldern för dessa barn. Sedan ökar antalet möjliga skolår för varje nytt födelseår. De som är födda 1833 har två år i skolåldern - tagen i vidaste mening, 6-15 år - nämligen skolåren 1847-48. Nästa årskull har tre år i skolåldern innan de blir för gamla osv. Detta är således den fullständiga skiftningen av åldersklasser som ryms i tabellen. De mellersta åldersgrupperna har alltså maximal möjlighet att hinna gå i skolan. Hela deras skolålder täcks av undersökningsperioden. Därför visar de också den största andelen skolbarn. De yngre återigen får med allt senare födelsetid allt färre år av skolåldern inom intensivundersökningens tidsram, 1847-62. Deras skolgång kan infalla efter 1862, vilket också noteras, men icke i denna tabell.

I fråga om uppdelningen efter kön visar sig gossarna i större utsträckning gå i skolan, 21,3 procent, än flickorna, 16,1 procent. Också denna skillnad skall iaktagas i de fortsatta avgränsningarna.

Yrkesgrupp

Också yrkesgrupperna kan återges i utförliga listor (bil. 21). De huvudsakliga kategorierna presenteras här (tab. 44).

Tab. 44. Andelen skolbarn med uppdelning efter yrkesgrupp.
(Procenttal, N=1295)

Yrkesgrupp	Totalt	Därav andelen skolbarn
	Abs.tal	%
1. Ämbets- och tjänstem. m fl	(116)	51,0
2. Självägande bönder	(652)	16,5
3. Landbönder, nybyggare	(150)	4,0
4-5 Hantverkare, indelte soldater	(86)	19,8
6-7 Torpare, arbetare m fl	(123)	15,5
8. Backstuguhjon, inhysenhjon	(168)	21,4

Ett tydligt utslag ges. Ämbets- och tjänstemannafamiljerna m fl har mer än hälften av sina barn i skolan, 51,0 procent. Bondebefolkningen däremot nöjer sig i stor utsträckning med hemundervisning. Bland de övriga yrkesgrupperna är andelen skolbarn större än hos bönderna. 21,4 procent för de fattiga backstugu- och inhysenheten pekar på skolans sociala funktion. Den fungerar som "fattigskola". Denna bild står kvar även när yrkesgrupperna hopas till tre övergripande kategorier (tab. 45).

Tab. 45. Andelen skolbarn med uppdelning efter tre övergripande yrkeskategorier (procenttal, N=1295).

Yrkesgrupp	Abs.tal	Totalt	Därav andelen skolbarn
		%	
1. Ämbets- och tjänstem m fl	(116)	51,0	
2-3 Bönder, landbönder, nybyggare	(802)	14,2	
4-8 Hantverkare, soldater, torpare arbetare, inhysesfolk m fl	(377)	19,2	

För hela skoldistriket dokumenterar sig således bondebefolkningen ha den längsta andelen av sina barn i skolan. Denna iakttagelse prövas närmare bl a med avseende på geografiska faktorer.

By, husförhörsläge och avstånd till skolan i kyrkbyn

Listan för alla byar återfinns i bilaga 21. Den är alltför lång för att införas här. I stället summeras andelen enbart hemundervisade barn och skolbarn för varje husförhörsläge. Husförhörslagarna får sin gängse benämning enligt källorna av de större byarna (karta, bil. 6).

Tab. 46. Andelen skolbarn med uppdelning efter husförhörsrotar. (Procenttal, N=1295)

Husförhörsrote	Totalt	Andelen skolbarn
	Abs.tal	%
Kyrkbyn	(99)	63,6
Dalkarlså	(126)	19,0
Öndebyn, Junkboda	(108)	23,1
Bäck, Näs	(124)	27,5
Bodbacken	(68)	28,0
Gullmark	(96)	24,0
Rickleå	(146)	9,5
Ratan	(57)	35,0
Djäkneboda	(115)	6,0
Norum	(128)	1,6
Sjulsmark	(141)	9,2
Bjensjöå	(87)	0,0

Husförhörsrotarna är de gängse under undersökningsperioden. Visserligen delas Rickleå stora by i två husförhörslag 1852, men uppdelningen inom byn är svår att följa i källorna. Den får också anses vara ovidkommande i detta sammanhang. - Kyrkbyn, "kyrkoroten", har den i särklass största andelen skolbarn, 63,6 procent. Märkligt nog är andelen i det närliggande Dalkarlså så låg som 19,0 procent. För övrigt sjunker andelen skolbarn med ökande avstånd från kyrkbyn. Den yttersta roten, Bjensjöå m fl byar, noteras för inga skolbarn alls. Ännu ett undantag är hamn- och lotsplatsen Ratan med 35,0 procent av barnen inskrivna i skolan. Här, liksom i Dalkarlså, torde yrkesförfållandena spela in. Inslaget av arbetare vid sågverk och varv är starkt i Dalkarlså, medan lots- och tullpersonal domineras i Ratan.

En lämplig hopning av tabellen är att bryta ned dess innehåll efter avståndsfaktorn.

Tab. 47. Andelen skolbarn med uppdelning efter avstånd till skolan (procenttal, N=1295).

Avstånd från kyrkbyn	Totalt Abs.tal	Andelen skolbarn %
Upp till ca 2,5 km	(323)	34,3
Ca 2,5 - ca 5 km	(245)	31,0
Ca 5 - ca 10 km	(364)	11,9
Mer än ca 10 km	(363)	4,0

Hopningen efter avstånd koncentrerar intrycken från föregående tabell (tab. 46). Skolvägens längd är starkt utslagsgivande för andelen skolbarn. En halvmils avstånd ger en naturlig avstånds begränsning i det följande.

Utantillkunskaper 1847 - 62

I husförhörslängden 1846-52 erhålls den första efterkontrollen av kunskaperna. Då iakttakes vilka barn som har börjat skolan eller ej innan ifrågavarande betyg har utsatts i längden. Mätningstillfällena faller därvid inom tidsramen 1848-52, således efter det att skolan startat på hösten 1847 och till och med längdens utgång 1852. 473 betyg avser därvid slutåret 1852. Uppdelning görs mellan enbart hemundervisade barn och de som börjat skolan 1847-52. Utantillkunskaperna markeras på samma sätt som i en föregående tabell (sid. 178).

Tab. 48. Efterkontroll 1847-52 av utantillkunskaperna enligt husförhörslängden 1846-52 med uppdelning efter enbart hemundervisning och påbörjad skolgång 1847-52 (procentsätt).

Utantillkunskaper (förkortn. se tab. 41)	Enbart hemunderv.	Även skolgång
	1847-52 %	1847-52 %
"Bibl.hist."	0,0	0,0
"Bibelspråk"	3,9	8,5
.....	65,8	49,1
....	2,9	6,8
...	2,9	1,7
..	5,3	10,2
.	17,3	12,7
	7,9	11,0
Totalt procent	100,0	100,0
Abs. tal	415	118

Samma drag som i förkontrollen (sid. 178) kvarstår här. De givna betygen ligger i stort sett högre för de enbart hemundervisade. Dock råder en motsatt skillnad i fråga om betyg för bibelspråk. Där är andelen större för skolbarnen, 8,5 procent. Dessa bibelkunskaper skall följas i nästa efterkontroll.

I husförhörslängden 1853-62 erhålls en ny efterkontroll på motsvarande sätt som den förra. Här görs dock en uppdelning även efter födelseår (tab. 49).

Tab. 49. Efterkontroll av utantillkunskaper enligt husförhörlängden 1853-62 och med uppdelning efter födelseår och undervisningsform (Procenttal)

Utantillkunskaper	Födda 1832-47		Födda 1848-56	
	Enbart hemundervisn.	Även skolgång	Enbart hemundervisn.	Även skolgång
	%	%	%	%
"Bibl.hist."	1,4	14,3	0,5	10,9
"Bibelspråk"	7,8	11,4	12,0	6,5
.....	81,0	68,6	26,9	28,3
....	3,9	4,0	9,7	21,8
...	1,0	0,0	5,1	2,2
..	1,2	0,0	9,8	0,0
.	2,7	1,1	14,8	13,0
.	1,0	0,6	21,8	17,4
Totalt, procent	100,0	100,0	100,0	100,0
Abs. tal	511	175	216	46
Betygsanteckningar saknas	17	3	246	10
Totalt	528	178	462	56
	706		518	

För de äldre hopas nästan alla betyg på de högsta skalstegen, vilket också är typiskt för den vuxna befolkningen. Alla har lärt sig sin katekes och redovisar detta år för år. De yngre ligger lägre på skalan. Även här uppträder en påtagligt stor andel som saknar betyg bland de enbart hemundervisade, 246 barn.

Slutintrycket blir att skolbarnen visar bättre resultat, 94,3 respektive 45,7 procent i de båda ålderskategorierna har erhållit noteringar för de tre högsta betygsenheterna. För de enbart hemundervisade är motsvarande resultat 90,2 respektive

39,4 procent. På detta sätt skulle skolans verksamhet i stort visa sin betydelse. Den betonas än mer om uppmärksamheten riktas på de vittnesbörd som bibelkunskaperna ger.

Bibelkunskaperna 1862

Bibelkunskaperna tilldrar sig det största intresset. De noteras ej alls i förkontrollen 1847 (tab. 41). 1847-52 dyker det upp anteckningar för bibelspråk (tab. 48). I den följande efterkontrollen blir sådana anteckningar mer talrika (tab. 49). I den sistnämnda tabellen antecknas kunskaper i bibelspråk i viss utsträckning för de enbart hemundervisade barnen i båda åldersgrupperna, 7,8 och 12,0 procent. Däremot saknar de hemundervisade i stort sett anteckningar om biblisk historia.

Skolbarnen redovisar i stället påtagliga kunskaper i biblisk historia både bland de äldre och de yngre, 14,3 och 10,9 procent. Om anteckningarna för bibelspråk tilläggs resultatet för bibelkunskaperna 25,7 och 17,4 procent i de båda åldersgrupperna av skolbarn. Därmed framträder tydligt ett resultat av skolans verksamhet. Här märks också hur barnen i husförhören blir noterade för lärokurser som snarast hör skolan till.

Frågan är nu, om betygen i bibelkunskaper skiljer sig åt på något sätt vid en uppdelning efter avstånd till skolan, vilket skulle kunna vittna om lärarens verksamhet i avlägsna byar. För att klarlägga detta granskas de betyg som avser året 1862 och gäller för de äldre åldersgrupperna födda 1832-47 (tab. 50).

Tab. 50. Andelen betyg i bibelkunskaper 1862 för de äldre åldersgrupperna födda 1832-47 och uppdelade efter avstånd till skolan och undervisningsform (procentsätt).

Utantillkunskaper	<u>Avstånd från hembyn till skolan</u>			
	<u>Inom ca 5 km</u>		<u>Mer än ca 5 km</u>	
	Enbart hemundervisn.	Även skolgång	Enbart hemundervisn.	Även skolgång
"Bibl.hist."	1,3	13,0	2,2	21,0
"Bibelspråk"	19,0	11,8	9,2	5,3
Bastal totalt	(79)	(85)	(185)	(19)

Ingen direkt förändring i förhållandet mellan bibelkunskaperna och undervisningsformerna har inträtt genom uppdelning efter avstånd. Fortfarande har de enbart hemundervisade ytterligt få noteringar för biblisk historia, som i stället i rätt stor utsträckning noteras för skolbarnen. En viss skillnad mellan områdena urskiljs såtillvida att en större andel av de enbart hemundervisade nära skolan har fått betyg i bibelkunskaper, tillsammans 20,3 procent, emot tillsammans 11,4 procent för deras kamrater boende längre bort. Den sistnämnda siffran skulle dock i någon mån kunna peka på lärarens verksamhet i de avlägsna byarna, även om resultatet därav inte är särskilt tydligt. Men även denna tabell (tab. 50) vittnar om den begynnande skolverksamhetens betydelse i fråga om ökade kristendomskunskaper såsom detta låter sig dokumenteras i husförhörslängderna.

Läsbetyg 1847-52, 1853-62 och 1863-73

Uppställningen för efterkontroll av läskunnigheten görs på enklaste sätt. De som börjat skolan fram till 1852 jämförs med övriga barn i husförhörslängden 1846-52. De som börjat skolan - eller gått i skolan - fram till 1862 jämförs i nästa husför-

hörslängd 1853-62 samt slutligen de som gått i skolan fram till 1873 jämförs i den sista längden 1863-73. Ingenting hindrar att även dessa längder ställs som för- och efterkontroller gentemot varandra, t ex så att 1846-52 ger förkontroll och 1853-62 ger efterkontroll. Men denna möjlighet utnyttjas ej här. I stället observeras endast vilka barn som börjat i skolan eller ej innan de olika betygen givits i husförhörslängderna.

Vidare konstanthålls ej mättillfällena mer än inom varje husförhörslängds tidsram. De flesta betygen ges för längdernas utgångsår 1852, 1862 eller 1873. De som skrivs ut ur en längd har betyg som får anses motsvara utskrivningsåret, d v s senaste mätningstillfället. Inom dessa mycket vida ramar återges efterkontroller i läskunnighet för hemundervisning och skolgång (tab. 51).

Tab. 51. Läsbetyg i husförhörslängderna 1846-52, 1853-62 och 1863-73 med uppdelning efter enbart hemundervisning och skolgång. (Procenttal, medianvärdet)

Läsbetyg.	Husförhörslängd 1846-52		Husförhörslängd 1853-62		Husförhörslängd 1863-73	
	Enbart hem- undervisade	Aven skolgång 1847-52 %	Enbart hem- undervisade	Aven skolgång 1847-62 %	Enbart hem- undervisade	Aven skolgång 1863-73 %
█	41,4	36,8	25,5	39,0	39,5	35,0
█	36,0	35,2	53,1	51,3	57,2	57,1
█	13,0	21,6	15,2	6,8	10,7	6,2
█	5,9	5,6	5,0	2,6	1,5	1,7
█	3,7	0,8	1,2	1,3	0,4	0,0
Summa procent	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Summa abs. tel	461	125	785	232	540	294
Läsbetyg, medianvärdet	4,25	4,10	4,00	4,26	4,16	4,20
Inga läsbetyg abs. tal	376	14	205	2	17	0
Procent	45,0	10,1	20,1	0,6	0,3	0,0
Totalt	837	139	990	234	557	294
		976		1224		851

Tidsfaktorn illustreras tydligt i tabellen. Andelen barn som ej erhåller läsbetyg sjunker. I den sista längden noteras endast 0,3 procent som saknar betyg. Dit hör naturligtvis de som av "naturfel" ej kan lära sig läsa. - Tidens gång märks också däri att alla hinner upp till läsåldern i den sista husförhörslängden. De yngsta är ju födda senast 1856. Då utjämnas även betygen mellan grupperna. Medianvärdena visar också stor jämnhet. Fram till 1852 ligger skolbarnen något under, medianvärde 4,10 emot 4,25 för dem som ej gått i skola. Men de sistnämnda är i gengäld äldre. I nästa längd, 1853-62, går skolbarnen förbi de hemundervisade barnen i läsbetyg, medianvärdena är 4,26 emot 4,00. I den sista efterkontrollen, 1863-73, är skillnaden på nytt nästan utjämnad, 4,16 emot 4,24 i medianvärdens.

Som helhet visar efterkontrollerna av läsbetygen foga skillnad mellan enbart hemundervisning och skolgång. Tillsammans målar dock läsbetygen upp de stora dragen av den begynnande skolverksamhetens insatser med hänsyn till ålders- och tidsfaktorerna i största allmänhet. Tydligare blir konturerna om dessa faktorer ytterligare kontrolleras.

Detta sker då en rad faktorer får uppträda tillsammans för att förklara hemundervisning och skolgång. Därvid utväljs den äldre åldersgruppen i en fortsatt AID-analys.

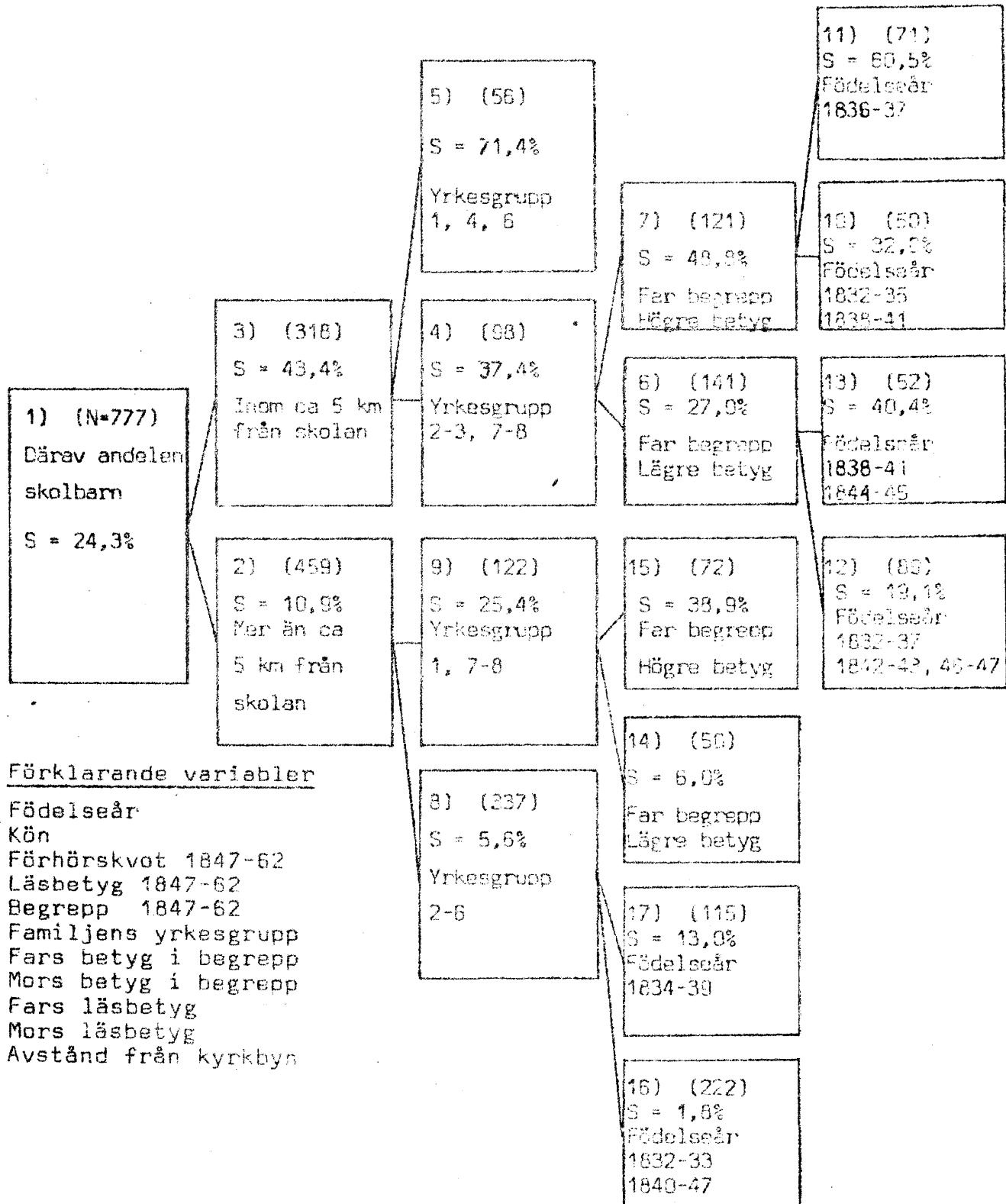
BARN I SKOLÅLDERN SENAST 1862

Översikt med AID-analys

I den fortsatta utvärderingen utväljs den äldre åldersgruppen, födda 1832-47, dvs de barn som är i skolåldern senast 1862. För dessa 777 barn blir det alltså en totalundersökning. Deras hemundervisning eller skolgång kartläggs i sin helhet såsom den föreligger i källorna. I varje ny uppdelning anges kriteriet med andelen skolbarn. De förklarande variablerna är födelseår, kön, läsbetyg, begrepp, förhörskvot, avstånd till skolan, föräldrarnas yrkesgrupp och kunskaper. Det övergripande mönstret återges i ett första träddiagram (fig. 38).

Kriterium

Andelen skolbarn i varje grupp. S = skolbarn.

Förklarande variabler

Födelseår
Kön
Förhörskvot 1847-62
Läsbetyg 1847-62
Begrepp 1847-62
Familjens yrkesgrupp
Fars betyg i begrepp
Mors betyg i begrepp
Fars läsbetyg
Mors läsbetyg
Avstånd från kyrkbyn

Fig. 38. AID-analys med skolgång eller enbart hemundervisning som kriterium. Efterkontroll 1847-62 för den äldre åldersgruppen födda 1832-47.

Det övergripande mönstret är ett helt annat än vid förkontrollen 1847 (fig. 37). Där fällde förkunskaperna utslaget i de första uppdelningarna. Här framkommer kunskaperna ej alls i det första översikttsdiagrammet. Därvänt kan den slutsatsen genast dras att det som kännetecknar skolbarn och enbart hemundervisade barn är ingalunda skillnader i läskunnighet och begrepp. I stället är det geografiska och sociala faktorer som karakterisera de båda grupperna.

Detta framgår med all tydlighet av de förklarande variablernas rangordning vid varje tredjedelning enligt bilaga 23. Några av de viktigaste faktorerna kommenteras i det följande.

Geografiska faktorer

Skolvägens längd har redan konstaterats vara utslagsgivande för skolgången (sid. 185). Detta fastslås på nytt i AID-analysen. Inom cirka en halvmils avstånd från skolan bor de flesta skolbarnen.

Sociala faktorer

Den sociala rekryteringen till skolan har också behandlats för samtliga barn (sid. 182). När den äldre gruppen utväljs kvarstår samma bild.

Sedan uppdelning skett i två områden utför yrkesgrupperna de närmast följande tredjedelningarna. Yrkesgruppernas fördelning numera rät framgår av en förtydligande figur (fig. 39).

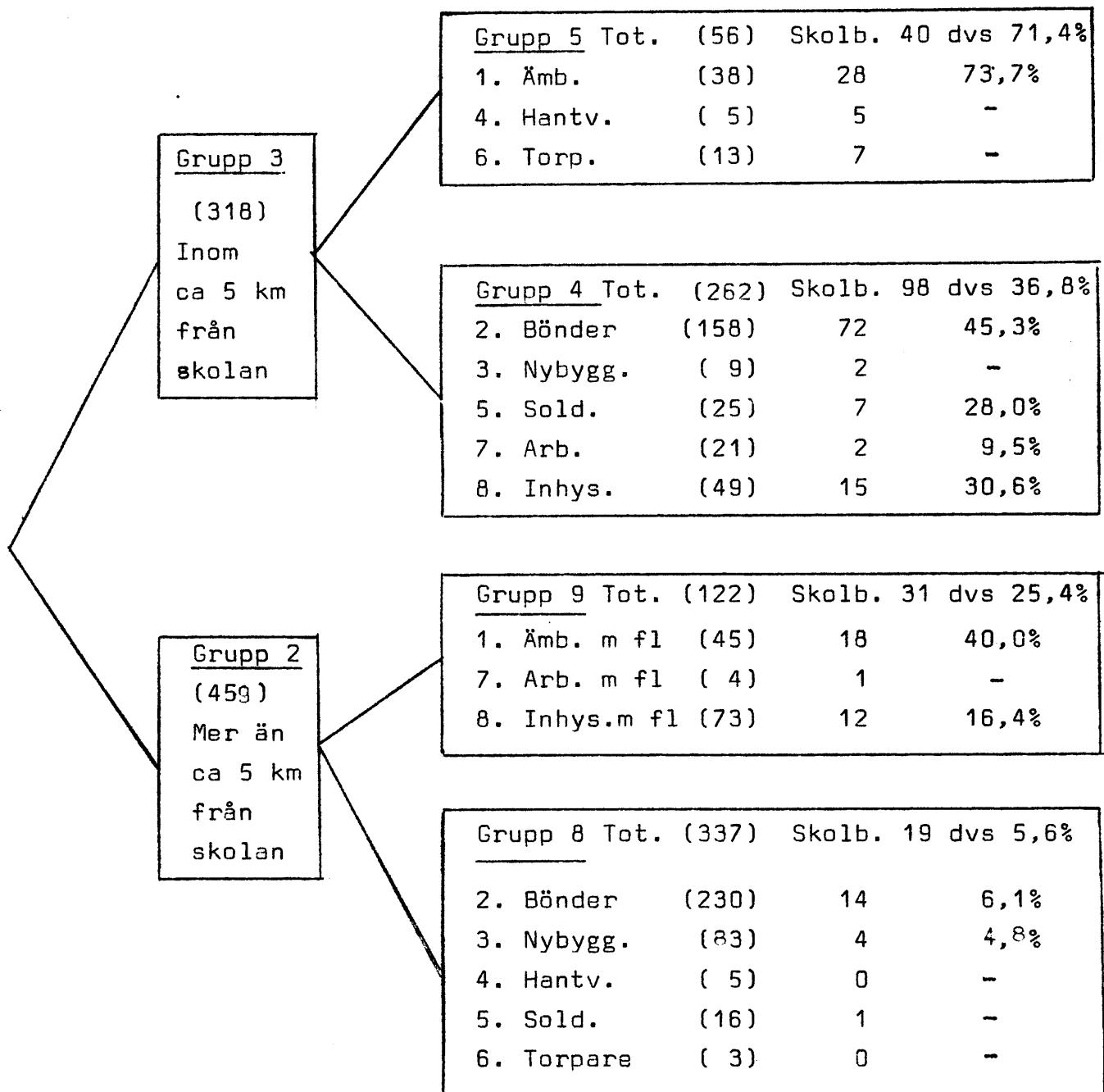

Fig. 39 Andelen skolbarn med uppdelning efter avstånd och yrkesgrupp.

Ämbets- och tjänstemannafamiljerna m fl har som väntat största andelen av sina barn i skolan. Närmare kyrkbyn utmärker sig också hantverkare och torpare även om deras barn är fåtaliga. Längre bort visar de fattigare familjerna, inhyseshjon m fl,

jämförelsevis stark rekrytering till skolan, 16,4% skolbarn. Då görs jämförelsen med övriga yrkesgrupper i samma byar, där bönderna når högsta andelen skolbarn, 6,1 procent. Närmare skolan är andelen skolbarn för bönderna 45,3 procent. Också där har inhysesfolk m fl tämligen stark elevrekrytering med 30,6 procent barn i skolan. Denna sammanslagning i spjälkningsmönstret av t ex yrkesgrupp 1, 7 och 8 i byarna längre bort från skolan pekar på skolans dubbla funktion som tidigare berörts. Dels är skolan ett välkommet tillskott till hemundervisningen för mer välbeställda hem, dels är den en nödhjälp vid brister i hemundervisningen för de sämre lottade. Till dessa iakttagelser återkommer diskussionen längre fram.

Det sociala mönstret betonas också genom att fars begrepp gör sig gällande näst efter yrkeskategorierna i klyvningsschemat. Högre betyg för fädernas begrepp sammanfaller i långa stycken med större andel barn i skolan. Nu korrelerar begreppet för de vuxna starkt med yrkesgrupp enligt tidigare kapitel (kap. 8). Därför får utfallet av fars begrepp i mönstret i första hand ses som en fortsättning av de närmast föregående uppdelningarna. Tillsammans med yrkesfaktorn betonar fars begrepp elevrekryteringens sociala förankring. I första hand kommer skolbarnen från hem med i viss mening gott underlag - ekonomiskt och kunskapsmässigt - för skolgång. Undantag utgör de fattigare barn som sätts i skola på socknens bekostnad.

Förhörskvot

När husförhör och skolgång jämförs årsvis blir skillnaden i förhörskvot obetydlig mellan de olika undervisningsformerna (kap. 16). Detta ligger i den summariska beräkningens natur. Barnen får nämligen uppträda på olika sätt för skilda år i den summariska beräkningen årsvis. Än noteras de för skolgång och än noteras samma barn för hemundervisning i skolstatistiken. Då utjämns skillnaderna mellan grupperna t ex i fråga om förhörskvot över en längre tid.

När de enskilda barnen följs över tiden framträder tydligare

hem- och skolundervisningens samband med husförhöreren. På samma sätt som tidigare (kap. 5) anges andelen barn som bevästat husförhöreren oftare än vartannat år dels för de enbart hemundervisade barnen och dels för skolbarnen, procenttalen sätts in i en översikt som följer AID-analysens mönster (fig. 40).

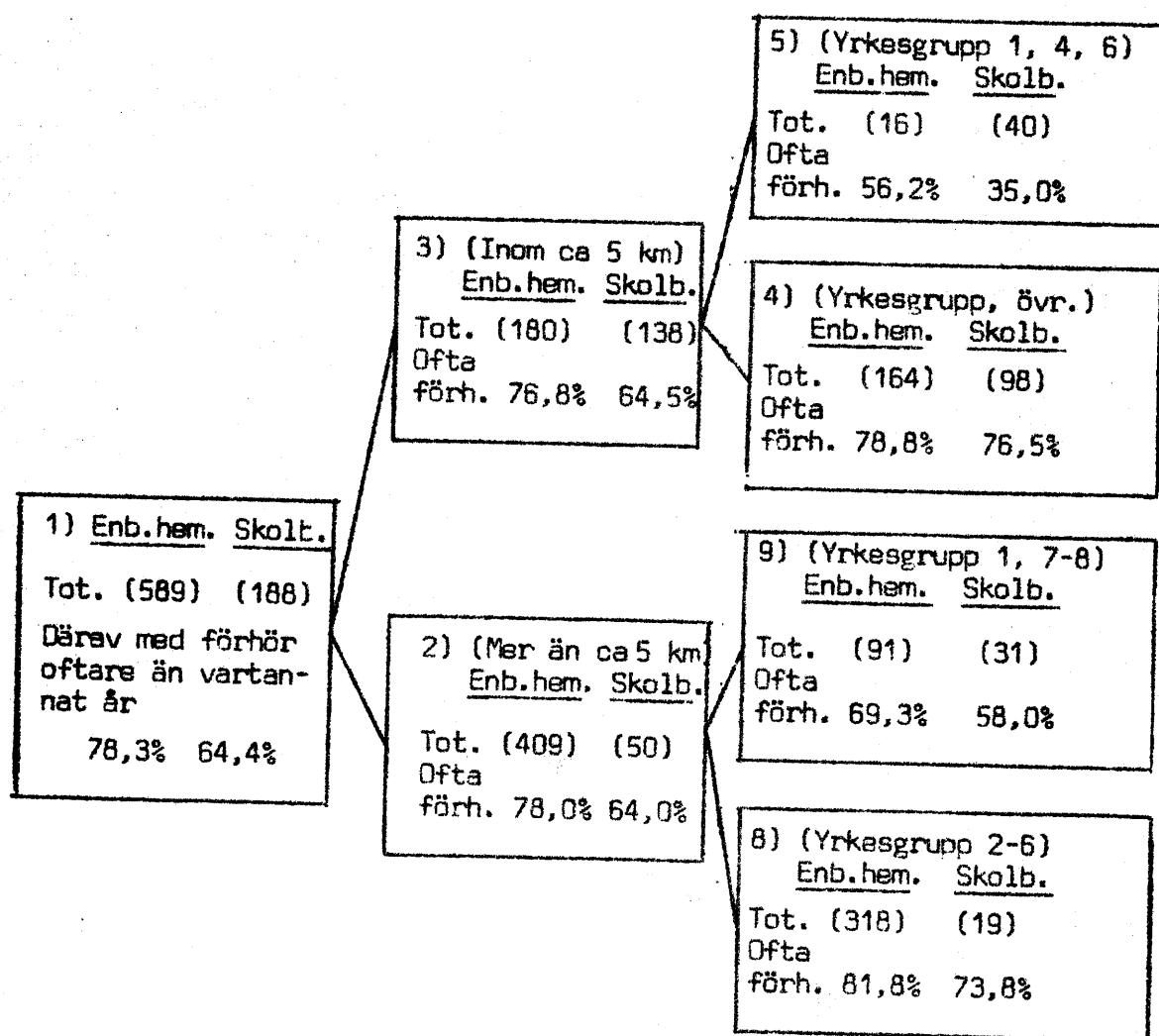

Fig. 40. Andelen närvarande vid husförhöreren oftare än vartannat år uppdelade efter undervisningsform och enligt AID-analysens mönster.

Totalt har de 589 enbart hemundervisade högre andel vid husförhöreren oftare än vartannat år, 78,3 procent, jämfört med de 188

skolbarnen, 64,4 procent. Denna skillnad består vid varje ny uppdelning enligt AID-analysens mönster. Hela tiden har skolbarnen lägre förhörsfrekvens. De båda geografiska områdena uppvisar i sin helhet ungefär likvärdiga siffror. När uppdelning sker efter yrkesgrupp uppträder emellertid differenser mellan yrkesgrupperna. Framför allt drar böndernas barn upp resultaten för de grupper där dessa ingår (grupp 4 och 8). Detta stämmer väl för de vuxnas del enligt ett tidigare kapitel (sid. 61). Denna betoning av husförhören särskilt för de enbart hemundervisade barnen ger således relief åt de allmänna dragen av folkundervisningens funktion. Bland icke skolbarn tycks hemundervisningen vara mer intensiv.

Läsbetyg 1847-62

På samma sätt som förhörskvoten inpassas medianbetygen i läskunnighet i AID-analysens första uppdelningar. (Fig. 41)

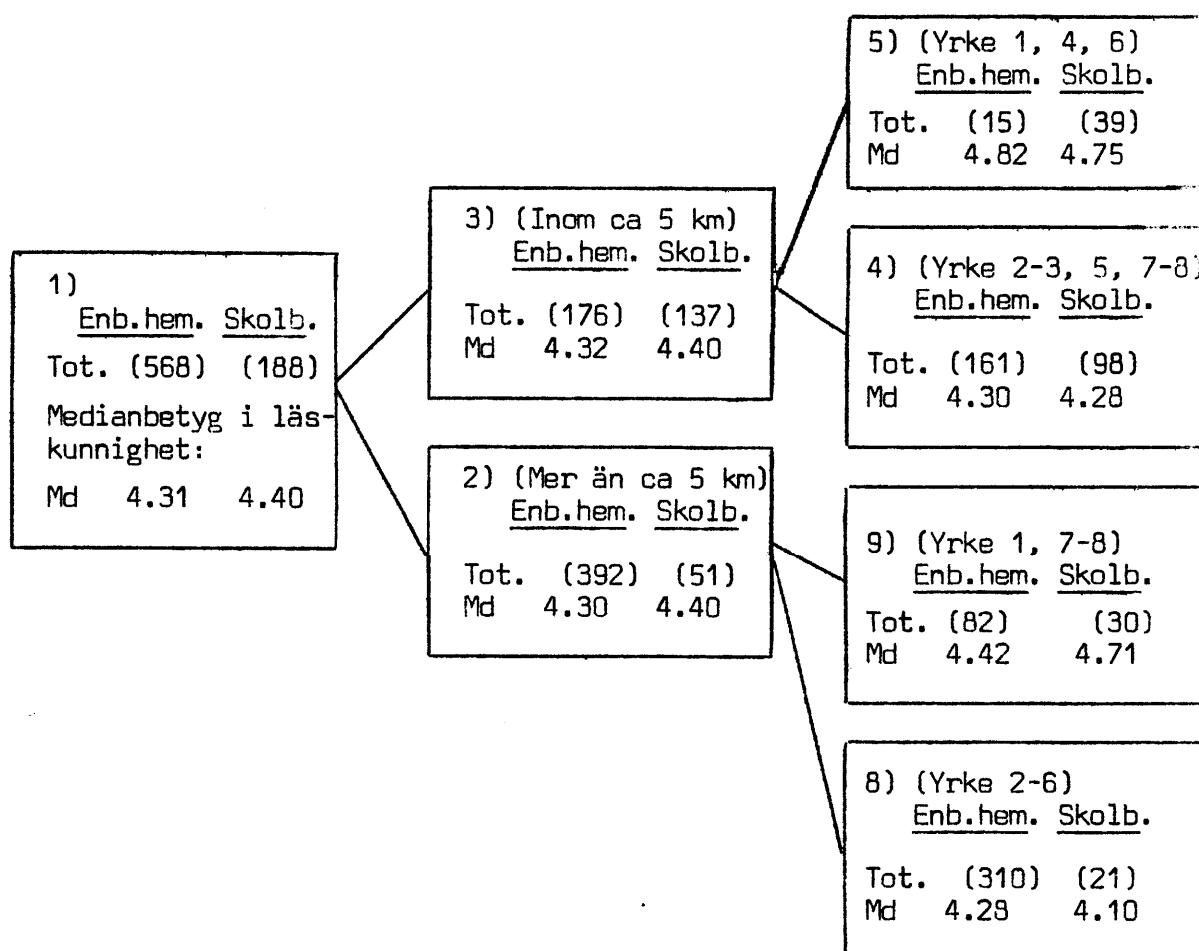

Fig. 41. Medianbetyg i läskunnighet 1847-62 uppdelade efter undervisningsform och enligt AID-analysens mönster.

I stort sett har skolbarnen något högre läsbetyg. Detta gäller även efter uppdelning på två olika områden. Detta stämmer med tidigare resultat (sid. 191). Men när uppdelningarna sker även efter yrkesgrupp splittras mönstret. För de näroende är skillnaderna utjämna och nästan omkastade. De enbart hemundervisade har något högre läsbetyg. Då är deras antal i grupp 5 ganska lågt, 15 barn. I byarna längre bort sker en än tydligare omkastning i grupp 8, där skolbarnen framstår med anmärkningsvärt låga betyg. I dessa omkastningar mellan yrkesgrupperna uppdagas de sammansatta rekrytering av skolbarnen som tidigare diskuterats. För området närmast skolan görs ytterligare en jämförelse mellan undervisningsformerna. Därvid uppdelas yrkeskategorierna i tre block och anges andelen högsta läsbetyg 1862. På så sätt hålls även mätningstillfället under närmare kontroll (tab. 52).

Tab. 52. Andelen högsta läsbetyg 1862 för den äldre åldersgruppen, födda 1832-47, och uppdelade efter undervisningsform och yrkesgrupp (Procenttal, N=164).

Yrkesgrupp	Enb. hemundervisning		Även skolgång	
	Totalt Abs.tal	Därav med högsta betyg %	Totalt Abs.tal	Därav med högsta betyg %
1. Ämb.-tj.m. m fl	(2)	-	(15)	(93,2)
2. Bönder	(50)	38,0	(51)	47,0
3-8 Övriga	(27)	40,7	(19)	(21,1)
Totalt	(79)	40,5	(85)	49,4

Tyvärr blir antalet individer alltför lågt vid vissa uppdelningar. Totalt sett ligger emellertid skolbarnen högre även här med 49,4 procent på det högsta läsbetyget (). Men då svarar den första yrkesgruppen för en kraftig övervikts av höga betyg,

93,2 procent. Om dessa 15 skolbarn räknas bort blir den återstående andelen högsta betyg jämnt 40,0 procent för de övriga yrkesgrupperna, d v s samma andel som för de hemundervisade i dessa yrkeskategorier, 40,5 procent. Nu föreligger emellertid nästan ingen skillnad vid yrkesuppdeleningen för de senares del, 38,0 respektive 40,7 procent. För skolbarnen däremot inträffar det märkliga att medan böndernas skolbarn uppvisar högre läsbetyg än sina hemundervisade kamrater, får i stället skolbarnen från övriga yrkesgrupper lägre läsbetyg. Denna iakttagelse stämmer på sitt sätt även för området längre bort från skolan enligt föregående figur (fig. 41, grupp 8-9). Och det illustrerar än en gång skolans dubbla funktion. Den fungerar som "medborgarskola" för bondebefolkningen och de mer välbestålla familjerna. Deras skolbarn får högre betyg. Dessutom fungerar skolan som "fattigskola" för många barn som har bristande hemundervisning. Dessa brister avslöjar sig fortfarande i husförhörlängdernas betyg, trots deras skolgång.

Begrepp 1853-62 och 1863-73

På grund av de starka variationer som utmärker begreppsbytgen i de tidigare längderna (kap. 8) presenteras betygen i de båda senare längder (tab. 53).

Tab. 53. Betyg i begrepp 1853-62 och 1863-73 med uppdelning efter undervisningsform (procenttal, medelvärdet)

Begrepp	Husförhörlängd 1853-62		Husförhörlängd 1863-73	
	Enbart hem- undervisn. 1847-62 %	Även skolgång 1847-62 %	Enbart hem- undervisn. 1847-62 %	Även skolgång 1847-62 %
—	0,3	2,9	0,0	2,1
—	16,3	15,0	16,9	14,0
—	37,4	39,3	38,0	47,4
L	19,2	20,0	19,1	16,1
T	26,8	22,8	26,0	20,4
Procent	100,0	100,0	100,0	100,0
Abs.tal	378	140	266	93
Aritm.medel- värde	2,44	2,54	2,46	2,65

Visserligen är fördelningarna sneda, men likväld torde det aritmetiska medelvärdet bäst uttrycka centralmåtten (jfr sid. 108). För övrigt är resultaten ungefär de väntade. De som bevästat skolundervisningen har något högre betyg i de båda husförhörs-längderna. Denna skillnad urskiljs även vid en uppdelning efter avstånd (Tab. 54).

Tab. 54. Begrepp 1853-62 med uppdelning efter undervisnings-form och avstånd (procenttal, medelvärdet)

Begrepp	Avstånd från hembyn till skolan			
	Inom ca 5 km		Mer än ca 5 km	
	Enbart hem- undervisn. 1847-62	Även skolgång 1847-62	Enbart hem- undervisn. 1847-62	Även skolgång 1847-62
H	0,8	1,9	0,0	5,6
H	19,9	13,4	14,8	19,5
H	38,0	41,3	37,0	33,3
L	16,5	21,2	20,6	16,6
T	24,8	22,2	27,6	25,0
Totalt procent	100,0	100,0	100,0	100,0
Abs. tal	121	104	257	36
Medelvärde	2,55	2,62	2,38	2,64

På samma sätt som läsbetygen är begreppsbedömningarna något högre för dem som gått i skolan. Detta gäller de övergripande presentationerna och vid en uppdelning efter avstånd. Även om antalet individer blir lågt framställs andelen med de tre högsta betygen i begrepp 1862 vid en uppdelning efter yrkesgrupp på motsvarande sätt som för läsbetygen (sid. 199).

Tab. 55. Andelen med de tre högsta betygen i begrepp 1862 uppdelade efter undervisningsform och yrkesgrupp (procentsatser, N=123).

Yrkesgrupp	<u>Enbart hemundervisn.</u>		<u>Även skolgång</u>	
	Totalt Abs.tal	Därav med tre högsta betyg %	Totalt Abs.tal	Därav med de tre högsta betygen %
1. Ämb.-tj.m. m fl	(2)	-	(12)	(83,5)
2. Bönder	(36)	61,2	(42)	50,0
3-8 Övriga	(18)	(55,5)	(13)	(30,7)
Totalt	(56)	60,8	(67)	52,2

I denna lilla avgränsade grupp är förhållandet mellan undervisningsformerna det omvänta. Skolbarnen har lägre betyg. Därmed är helhetsmönstret från föregående tabeller genombrutet. Tolkningen bör åtminstone bli den att högre betyg för skolbarnen är ej säkerställda då granskningen går vidare till allt mindre grupper. Däremot återkommer på nytt samma inbördes förhållande mellan yrkeskategorierna. För de hemundervisade ligger yrkesgrupperna mycket nära varandra i betyg, bortsett från den första yrkesgruppen som nästan helt saknar individer i denna undervisningsform. Från denna yrkesgrupp är flertalet noterade för skolgång. De har också de klart högsta betygen. Sedan följer för skolgångens del samma rangordning som i fråga om läsbetygen (tab. 52). Bondekategorin kommer närmast i tur. Där återfinns högre betyg än för de återstående yrkesgrupperna.

Också detta resultat leder över till frågan om skolans funktioner främst i fråga om de sociala faktorerna. Men där om handlar senare kapitel.

Tab. 55. Andelen med de tre högsta betygen i begrepp 1862 uppdelade efter undervisningsform och yrkesgrupp (procentsätt, N=123).

Yrkesgrupp	<u>Enbart hemundervisin.</u>		<u>Även skolgång</u>	
	Totalt Abs.tal	Därav med tre högsta betyg %	Totalt Abs.tal	Därav med de tre högsta betygen %
1. Ämb.-tj.m. m fl	(2)	-	(12)	(83,5)
2. Bönder	(36)	61,2	(42)	50,0
3-8 Övriga	(18)	(55,5)	(13)	(30,7)
Totalt	(56)	60,8	(67)	52,2

I denna lilla avgränsade grupp är förhållandet mellan undervisningsformerna det omvänta. Skolbarnen har lägre betyg. Därmed är helhetsmönstret från föregående tabeller genombrutet. Tolkningen bör åtminstone bli den att högre betyg för skolbarnen är ej säkerställda då granskningen går vidare till allt mindre grupper. Däremot återkommer på nytt samma inbördes förhållande mellan yrkeskategorierna. För de hemundervisade ligger yrkesgrupperna mycket nära varandra i betyg, bortsett från den första yrkesgruppen som nästan helt saknar individer i denna undervisningsform. Från denna yrkesgrupp är flertalet noterade för skolgång. De har också de klart högsta betygen. Sedan följer för skolgångens del samma rangordning som i fråga om läsbetygen (tab. 52). Bondekategorin kommer närmast i tur. Där återfinns högre betyg än för de återstående yrkesgrupperna.

Också detta resultat leder över till frågan om skolans funktioner främst i fråga om de sociala faktorerna. Men där om handlar senare kapitel.

SAMMANFATTNING

När skolans verksamhet fram till 1862 summeras visar det sig att tillsammans 244 elever varit inskrivna, d v s 18,4 procent av de 1295 barnen i skolåldern 1847-62. I den äldre åldersgruppen, födda 1832-47, som alltså är i skolåldern senast 1862, har 24,3 procent eller 188 av tillsammans 777 barn bevästat skolan. För denna äldre grupp undersöks således hela deras skolpliktiga ålder. De yngre kan ha börjat skolan efter 1862. Både de yngre och de äldre grupperna visar samma helhetsbild i fråga om hemundervisning och skolgång.

De geografiska faktorerna är i första hand avgörande för skolgången. En halvmils skolväg tycks vara gränsen för en större elevrekrytering.

Därnäst gör sig de sociala faktorerna gällande. Både föräldrarnas yrkesgrupp och deras kunskaper och begrepp visar samband med skolgången. De mer välbeställda familjerna sänder i hög grad sina barn till skolan. I byarna närmare skolan kommer bondbarnen därnäst i fråga om elevrekryteringen. I byarna längre bort utmärker sig i stället övriga yrkesgrupper med stor andel skolbarn. I det sociala mönstret framträder på nytt skolans dubbla funktion som "medborgarskola" och "fattigskola".

De enbart hemundervisade har genomgående högre närvarofrekvens vid husförhör. Här framträder de varandra kompletterande dragen i undervisningsmönstret. När skolgång saknas intensifieras i stället hemundervisningen.

Skolbarnen uppvisar som regel högre betyg i husförhörlängderna. Deras större kunskaper i biblisk historia är särskilt märkbara. Men även hos de hemundervisade i övrigt sprids läroboken i detta skolans läroämne (sid. 129), vilket spåras i betygen. Läsbetyg och begreppsbedömningar ligger också i stort sett högre för skolbarnen. Men skillnaderna är ej entydiga. Vid somliga uppdelningar är de utjämnade eller omkastade till de hemunder-

visades förmån.

Över huvud taget visar också betvgen över till det sociala mönstret. De mer välbeställda familjerna har klart högre betyg även för de vuxna (kap. 7 och 8). Deras barn går i stor utsträckning i skolan och de erhåller sedan också de högre betygen i husförhörslängderna. Det omvänta gäller för de sämre lottade familjerna. - Huruvida dessa betygsskillnader för barnen har sin grund i skolgången eller skall återföras på det sociala mönstret återstår att närmare pröva.

21. SAMMANFATTNING AV DEL IV

Tillsammans ingår 1295 barn i skolåldern (6-15 år) under tiden 1847-62 i undersökningen. De indelas i skolbarn och enbart hemundervisade barn, 244 respektive 1051 barn. Kriteriet på de förra är att ha varit inskriven i skolmatrikel eller elevförteckningar för skolan. På samma sätt kännetecknas skolbarn i t ex den officiella skolstatistiken. Övriga barn i samma byar och åldrar betecknas då som enbart hemundervisade.

De båda grupperna av barn jämförs i en rad uppdelningar efter bakgrundsdata, förhörs- och kunskapsdata. Olika mätningstillfällen iakttas i jämförelser över tiden. De viktigaste resultaten bekräftas och fördjupas i två översikter med hjälp av AID-analys. Resultaten är följande:

1. Den geografiska faktorn lägger grundmönstret för skolgången. Byarna närmast skolan har den största andelen barn i skolan. Undantag är lots- och tullplatsen Ratan, men därmed berörs ännu en faktor.
2. Den sociala rekryteringen visar sig nämligen tydligt i resultaten. I byarna nära skolan följer rekryteringen av skolbarn i stort sett den sociala rangskalan med största andelen skolbarn från de mer välbeställda hemmen. I byarna längre bort däremot uppvisar bondebefolkningen den längsta andelen skolbarn. I stället markeras skolan i viss mån som "fattigskola" för de sämre lottade barnen.
3. I nära anslutning till yrkesfaktorn framträder föräldrarnas betyg i översikterna med dataspjälkning. Också dessa variabler betonar hemmiljöns samband med elevrekryteringen till skolan.

4. Födelseår och kön uppvisar skillnader i jämförelser mellan undervisningsformerna. De allra äldsta, födda 1832-35, och de allra yngsta, födda 1850-56, har den längsta andelen barn i skolan 1847-62. Många av de yngsta börjar emellertid i skolan efter 1862. Därför konstateras den största andelen skolbarn i mellanåldrarna, födda 1837-49. Gossarna är som regel mer företrädda i skolan än flickorna.
5. Närvaro vid husförhören noteras oftare för de enbart hemundervisade och för byarna längre bort från skolan. Husförhören tycks i någon mån kompensera för bristande skolgång. Även det motsatta förhållandet är tänkbart, d v s att de som försummas i hemundervisningen i stället får börja i skolan. Men då kommer analysen in på kunskapsdata.
6. Kunskapsdata visar nämligen också tendenser i jämförelserna mellan undervisningsformerna. Förkontrollen 1847 pekar tydligt på att låga betyg har samband med rekrytering som skolelev. Detta sker oavsett ålder. Här bryter naturligtvis t ex de geografiska faktorerna fram i mönstret. Men skolan fungerar i viss utsträckning som ersättning och hjälp vid brister i hemundervisningen. Denna funktion kommer naturligtvis mycket nära uppgiften att vara "fattigskola".
7. I efterkontrollerna av betygen i husförhörlängderna uppvisar skolbarnen allmänt sett bättre resultat. Detta är tydligt för t ex bibelkunskaperna där kunskaper i biblisk historia i högre grad noteras för skolbarnen. För läskunnigheten och begreppet är helhetsbilden densamma. Skolbarnen har som regel något högre betyg. Men resultatet är ej entydigt. Betygen visar över på den sociala faktorn. De bättre ställda barnen har högre betyg oavsett skolgång. De sämre lottade har lägre betyg trots skolgång. Detta visas i ännu en tabell.

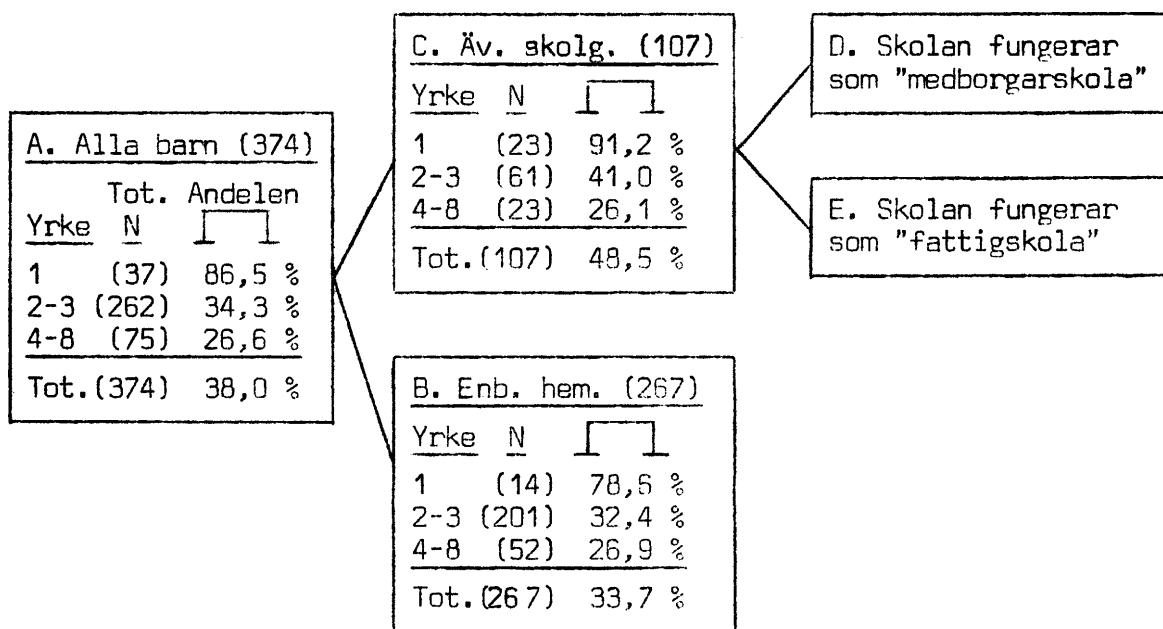

Fig. 42. Andelen högsta läsbetyg 1862 dels för samtliga barn i skolåldern senast 1862 (A), dels för enbart hemundervisade (B) och dels för skolbarn (C) uppdelade efter yrkeskategorier.

Av den äldre åldersgruppen återfinns tillsammans 374 i den andra längden vid dess utgång 1862 (A). Av dessa har 267 varit enbart hemundervisade (B), medan 107 också noterats för skolgång (C). I en jämförelse mellan tre yrkeskategorier upptäckas samma rangordning för samtliga grupper av barn. Yrkesgrupp 1 har högsta andelen av det högsta läsbetyget (████) i varje uppdelning. För denna yrkesgrupp och för bondebefolkningen (yrkesgrupp 2-3) visar skolbarnen en viss betygshöjning. Därmed illustreras än en gång skolans funktion som förbättrare av hemundervisningens kunskaper, d v s som "medborgarskola" (D). Övriga yrkesgrupper däremot visar i varje uppdelning de lägsta betygen. Skolan får gripa in som "fattigskola" (E), men den förmår ej höja betygen i husförhörlängderna.

I de följande kapitlen skall jämförelserna för skolans del i görligaste mån fullföljas.

D E L V

Y T T E R L I G A R E J Ä M F Ö R E L S E R F Ö R S K O L -
B A R N E N S D E L

(22 - 24)

22. SKOLGÅNG OCH SKOLBETYG

Hittills har skolbarnen behandlats i jämförelse med sina enbart hemundervisade kamrater. Skolbarnen har då definierats i enlighet med den officiella skoletatistiken i Bygdeå socken. Här återstår att närmare granska dessa skolbarn dels med avseende på deras faktiska skolgång och dels med iakttagande av deras skolresultat i inlästa kurser och betyg. Därmed får begreppet skolbarn en mer differentierad bestämning. Dessutom fortecknas uppföljningen av den sociala rekryteringens betydelse för skolans verksamhet.

SKOLANS VERKSAMHET

Tillsammans med barnaundervisningen i övrigt har skolans verksamhet i korthet beskrivits i fråga om mål, innehåll, undervisning, förhör, tredска och brister (kap. 10). Dessutom har den faktiska skolåldern, inträdes- och avgångsåldern liksom även skolgången årsvis behandlats (kap. 11, 15-17). Bestämmelserna för skolarbetet framgår av skolreglementet (Bil. 7). Där tecknas lästerminernas längd (§2, med ändring i skolstyr. tillägg, mom. 1), det dagliga skolarbetet med lektioner och räster (§5:1-3) samt uppsikten över ordningen (§5:4). I skolreglementet antyds också de olika undervisningsmomenten (§4). Av skolans bevarade räkenskaper framgår t ex inköp av stavnings-, renläsnings- och räknetabeller, Almqists Rättstavningslära, af Vinges Lärobok i geografi och historia o s v (Bil. 12). När 125 stycken Biblisk historia av Åkerblom inköps 1854 sker detta även för avsalu i byarna (sid. 129). En interiör av skolan och skolarbetet i Bygdeå ger protokollet vid prostvisitationen den 20-21 september 1851.

"Följande dagen besöktes och inspekterades församlingens fasta folkskola, anlagd i närheten av kyrkan. Den befanns vara i gott skick och ändamålsenligt inrättad. Nödige läseböcker och tabeller varo anekaffade. Skolrummet ljust och rymligt var beräknat för 100 barn, men under sista terminen hade endast 14 barn begagnat och under terminen förut 20. Över allmogens liknöjdhet att insända sina barn till skolan klagades här, som på många andra ställen. Enligt det 1846 fastställda reglementet är lättiden fördelad i tvenne terminer - från den 1 mars till den 15 juni och från den 1 september till den 15 november. Barnen intages i skolan mellan 6 och 15 år. Vid undervisningen begagnas Lancaster-metoden. Läroämnena ävensom lärarens avlöning äro efter Kungl. Maj:ts nådiga stadga för folkundervisningen i riket."¹⁾

1) Visitationsprotokoll för Bygdeå socken 20-21 sept. 1851, §20
Lästidens längd anges i skolstatistiken till 26 veckor per år och 6 dagar per vecka 1847-50 samt 5 dagar per vecka 1851-60 (Bil. 11).

I de uppgifter som kyrkoherde Bylund lämnar till folkskoleinspektören i maj 1862 anges lästiden till i medeltal sex timmar om dagen. Där heter det också "Skolsalen i den fasta skolan - 18 alnars längd och 15 alnars bredd, höjd 4 1/2 alnar - är försedd med sex fönster, samt ljus och trevlig, och skollärarens boningsrum utgöras av kök och kammar och har han dessutom rättighet att utom de tider då ting, mantalsskrivning och kronouppbörd hållas få begagna de övriga fyra rummen i tingshuset, som är sammanbyggt med skolhuset." Skolarbetet beskrivs även. "Stavning och innanläsning övas med alla barn varje dag under lästerminerna; Nya Testamentet och Vinges läse- och läroböcker läsas av de mera försigkomna barnen, i Rättstavningsläran hava 18 undervisats efter Almqists och Vinges läroböcker; i Katekesen 142, i Biblisk historia 78, Skrivning 174, Räkning 95, Geografi 37, Historia 25, Naturlära 6, Linearteckning 14, Sång 96, Gymnastik 45. Antalet sammanräknat under de 3 sista åren. - Såväl läraren i fasta skolan som småskollärarna hava ordentligt skött sitt kall och i levernet förhållit sig anständigt. - Utom nämnde böcker användes tabeller för den första undervisningen i stavning samt Cnattingii läsebok och Psalmböcker för övning i innanläsningen. Geografiska kartor finnas även. - Skolbarnen hava, efter olika framsteg i kunskaper, varit indelade i klasser, vilka dock, såväl gossar som flickor, samtidigt varit i skolan närvarande emedan antalet sådant tillåtit." Om skolgången fälls omdömet att den varit "Ej synnerligen ordentlig, och orsaken är föräldrarnas ovilja och liknöjdhet, stundom ock deras behov av barnens biträde hemma i arbetet, stundom lägger köld och svårt väglag hinder i vägen för skolgången." Till sist intygar kyrkoherden att han i sin uppsikt över skolan besöker den "flera gånger i veckan". 2)

Denna rapport i maj 1862 kan ställas samman med folkskoleinspektörens besök i skolan ~~samma~~ månad. Den 9 maj 1862 äger inspektionen rum. Då är att märka att folkskoleinspektören Rosenius har varit verksam i norra delen av Bygdeå socken som skollärare och brukspredikant 1848-61 och att han fortfarande bor kvar i Robertsfors. Inspektionsprotokollet återges i sin helhet för den fasta skolan i Bygdeå.

"Beträffande den fasta, nära Bygdeå kyrka belägna f n enda egentliga folkskolan inom distriktet"

1° Inspektionen ägde rum den 9 maj innevarande år.

2° Denna skolas verksamhet har icke varit och är icke heller ännu reglerad genom någon bestämd läsning, utan har läraren frihet att för varje dag lämpa barnens läxor efter deras mer och mindre jämna skolgång och olika framsteg.

3° Å inspektionsdagen funnos 22 gossar och 10 flickor närvarande. Dessa hade samtliga någon tid i skolan sysselsatt sig med stavning och innanläsning. 20 gossar och 8 flickor hade läst Katekesen och bland dem hade 10 gossar och 5 flickor kommit till bokens slut. 10 gossar och 5 flickor hade läst biblisk historia och bland dem hade 3 gossar och 4 flickor genomgått hela läroboken av Åkerblom. Alla hade börjat öva sig i skrivning och

2) Uppgift angående Folkundervisningen i Bygdeå, maj 1862.

somliga ägde redan en vacker och om skicklig undervisning vittnande stil. 15 gosser och 8 flickor hade börjat räkna och den mest försigkomne bland gossarna hade kommit till enkel regula de tri, därnäst några till bråk. 5 gosser och 5 flickor hade läst geografi och den skickligaste bland dem hade genomgått den fysiska över Europa, Asien och Afrika samt den politiska över Sverige efter läroboken av Vinge. 2 gosser och 2 flickor hade läst fäderneslandets historia av samme författare och 3 ibland dem hade hunnit till lärobokens slut. Några få hade också övat sig i linéarteckning. Alla gossarna hade fått undervisning och övning i gymnastik; och alla både gosser och flickor hade deltagit i sångövning.

4° God ordning upprätthålls i denna skola - helst dess inspektör, församlingens kyrkoherde, bor så nära att han däröver kan ha ett vakande öga. Stavning och innanläsning funnos ha-va sorgfältigt blivit inövade; ty de fleste bland barnen hade icke allenast väl uppfattat stavningsreglerna utan läste också ganska skickligt och ledigt både latinsk och svensk stil. Med undantag av katekesläsningen, vilken här såsom i de flesta övriga skolor, befanns ha-va gått mera ytligt tillväga, hade också barnen väl och grundligt inhämtat vad de läst. Läraren uppmanades att, så vitt möjligt vore, tillse att katekesens utanläsning ej finge fortskrida utöver vad han vore i tillfälle att enkelt och grundligt förklara. Han äger fullt försvarliga insikter och skicklighet, om än icke någon synnerlig lust och håg, för fullgörandet av sina åligganden.

5° Matrikel, journal och examensprotokolls- bok förevisades och funnos erforderligt fullständiga och skickligt förda.

6° Undervisningsmateriellet befanns för behovet full tillräcklig samt i gott och brukbart skick.

7° Lokalen är sund, rymlig, vacker och fullt ändamålsenligt inredd. Den hålls också städse snygg och städad. Någon ventil för luftväxling finns väl icke, men en sådan vore också här överflödig. Hela skolhuset är kommunens tillhörighet."3)

Dessa interiörer från skolans verksamhet får vara bakgrund till en närmare beskrivning av skolgången och skolbetygen såsom de redovisas i källorna 1847-62.

3) Berättelse över folkskoleinspektionerna läsåret 1861-62 av folkskoleinspektören E A Rosenius, dagtecknat Robertsfors den 18 juni 1862.

SKOLGÅNG

Skolgången årsvis här redan redovisats (del III). Här skall varje skolbarn iakttagas i fråga om sin skolgång. I en bila-
ga presenteras siffermaterialet mer detaljerat och bl a med uppdelning efter kön. Gossarna visar sig genomgående i större utsträckning ta del i skolverksamheten (Bil. 24). Eftersom den sociala rekryteringen ofta är utslagsgivande för skolgång-
en görs uppdelningar i första hand efter yrkestillhörigheten för barnens familjer. Därmed uppföljs huvudlinjerna ifrån de tidigare kapitlen.

Inskrivningsår och inskrivningsålder

På samma sätt som i skolstatistiken (del III) markeras skol-
verksamhetens variationer över tiden i uppgifterna om barnens
inskrivningsår i skolan (tab. 56).

Tab. 56. Inskrivningsår för eleverna i Bygdeå folkskola 1847-
62 med uppdelning efter yrkesgrupp (N=244)

Yrkesgrupp	Inskrivningsår													Totalt Abs.tal			
	1847	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	
1	11	4	5	6	5	7	2	2	2	1	3	3	3	2	2	1	59
2-3	43	3	0	1	0	21	12	2	6	7	1	3	4	1	2	7	113
4-6	4	2	0	0	1	5	9	0	3	0	2	2	1	1	4	2	36
7-8	7	8	0	0	0	8	3	0	1	1	1	1	0	0	1	5	36
Totalt	65	17	5	7	6	41	26	4	12	9	7	9	8	4	9	15	244

Uppgifterna, som är hämtade ur skolmatrikeln och elevförteck-
ningarna, avser kalenderår och visar på ansatserna vid skolans
start, den därpå följande första avmattringen i rekryteringen,
de nya krafttagen vid kyrkoherde Bylunds tillträde omkring 1852
och den nedgång av rekryteringen som på nytt inträder mot 1850-

talets slut. Denna variation över tiden återkommer i de olika yrkesgrupperna utom för den första gruppen, där rekryteringen ter sig mera jämn för olika år. Redan därmed har denna yrkeskategori utmärkt sig som mer medveten om vikten av ordnad skolgång. Inskrivningsåldern uppställs på samma sätt med uppdelning efter yrkesgrupp (tab. 57).

Tab. 57. Inskrivningsålder för eleverna i Bygdeå folkskola 1847-62 med uppdelning efter yrkesgrupp (N=244).

Yrkesgrupp	Inskrivningsålder										Summa år och åldre Abs.tal
	6 år	7 år	8 år	9 år	10 år	11 år	12 år	13 år	14 år	15 år	
1 Ämb.-tj.m. m fl	6	18	9	8	11	4	3	1	0	0	59
2-3. Bönder	8	13	24	10	20	18	8	5	4	3	113
4-6 Hantv. m fl	5	12	7	3	4	5	0	0	0	0	36
7-8. Inhys. m fl	3	3	6	4	4	3	7	1	4	1	36
Totalt	24	44	45	25	39	30	18	7	8	4	244

Totalt ligger medianvärdet för inskrivningsåldern på 8-9 år. Så gamla i genomsnitt är barnen från den första yrkesgruppen vid sin inskrivning. Något yngre är barnen i yrkeskategorin hantverkare m fl. Högre inskrivningsålder har både bondebarnen och den fjärde yrkeskategorins barn. De sistnämnda är i genomsnitt 10 år vid sin inskrivning i skolan. Mer än en tredjedel är 12 år och äldre. I dessa iakttagelser skyms "fattigskolans" elevrekrytering. När hemundervisningen är bristfällig sätts barnen i skolan även om de hunnit längre upp i skolåldern (sid. 179).

Avgångsår och avgångsålder

Avgångsår ur skolan visar ungefär samma fördelning över tiden som inskrivningsår (tab. 56). De flesta noteras vid periodens början och under dess mitt. Även efter 1862 går somliga av de

yngre eleverna kvar i skolan. Men 1867 och senare är endast 8 kvar (Bil. 24). Avgångstiden ur skolan iakttages i den fortsatta behandlingen av resultaten. Likaså är avgångsåldern ett mått på skolgångens omfattning (Tab. 58).

Tab. 58. Avgångsålder för eleverna i Bygdeå folkskola inskrivna 1847-62 med uppdelning efter föräldrarnas yrkestillhörighet (N = 244).

Yrkesgrupp	Avgångsålder											Totalt Abs. tal
	7 år	8 år	9 år	10 år	11 år	12 år	13 år	14 år	15 år	Äldre		
1 Ämb.-tj.m. m fl	3	2	7	9	9	5	7	3	9	5	59	
2-3 Bönder	5	15	7	15	19	14	11	15	9	3	113	
4-6 Hantv. m fl	2	4	6	4	7	3	2	4	3	1	36	
7-8 Inhys. m fl	1	0	1	6	6	7	6	6	1	2	36	
Totalt	11	21	21	34	41	29	26	28	22	11	244	

Totalt är den genomsnittliga avgångsåldern 11-12 år. Skillnaderna mellan yrkeskategorierna är obetydliga. Den sista yrkesgruppen har dock högre genomsnitt för avgången, 13 år. Men då har dessa barn också börjat senare i skolan (Tab. 57). Ett bättre mått på skolgångens längd är antalet terminer, för vilka barnen noteras i matrikeln och i elevförteckningarna.

Skoltidens längd

Försöken att bestämma skolgångens längd kan göras på olika sätt. Här utnyttjas antalet terminer för vilka någon notering om skolgång återfinns i matrikeln och/eller elevförteckningarna, d v s samma noteringar som ligger till grund för att barnen respektive terminer registreras som skolbarn i den officiella skolstatistiken (Del III).

Tab. 59. Antalet terminer för vilka någon anteckning om deltagande i skolans verksamhet återfinns i skolmatrikeln och/eller elevförteckningarna med uppdelning efter föräldrarnas yrkestillhörighet (procentsats, N = 231).

Yrkesgrupp	Antal terminer i skolans verksamhet							Summa proc.	Summa abs. tal
	1	2	3	4	5	6	7 o. mer		
1 Ämb. m fl	10,3	8,6	20,7	19,0	10,3	13,8	17,3	100,0	(58)
2-3 Bönder	44,9	20,5	10,3	8,4	4,7	4,7	6,5	100,0	(107)
4-6 Hantv. m fl	30,4	6,0	27,4	6,0	6,0	15,2	9,0	100,0	(33)
7-8 Inhys. m fl	21,3	33,3	12,0	18,2	6,0	6,0	3,0	100,0	(33)
Totalt	30,7	17,3	15,6	12,1	6,5	8,7	9,1	100,0	(231)

Här beräknas de elever som ej kunnat följas närmare i kälorna, bl a är en sida förstörd i matrikeln - en högersida med anteckningar om betygen. De återstående 231 eleverna har i genomsnitt två terminer fått någon anteckning om skolgång. För många som noteras i första kolumnen (för en termin) antecknas "endast några veckor" eller dylikt i matrikeln. Dessa elever upptas dock i elevförteckningarna och därmed i skolstatistiken för motsvarande terminer. De medtages också här som skolbarn.⁴⁾ Många av böndernas barn slutar redan efter första terminen, 44,9 procent. Anteckning för fem terminer eller mer får nära hälften av barnen från den första yrkesgruppen, en tredjedel av barnen från hantverkarhem m fl hem, medan bönderna och den sista yrkeskategorin låter endast en sjättedel av barnen besöka skolan under lika lång tid. Det sociala mönstret igenkänns ifrån AID-analysen i

4) Tyvärr föreligger ingen dagbok eller journal för Bygdeå folkskola denna tid, varför närvaron i skolan låter sig dokumenteras endast i de noteringar som finns i matrikeln och terminsförteckningarna.

ett tidigare kapitel (sid. 195). Nu är dessa uppgifter om skolgångens längd tämligen osäkra och grova mått. De behöver kompletteras med de skolresultat som återges i matrikeln, som också är examenskatalog.

SKOLBETYG

Skolmatrikeln innehåller två slag av resultatredovisning för skolarbetet. Dels antecknas i särskilda kolumner kursmoment (1, 2, 3) i läsning, skrivning och räkning. Dels återges examensbetyg vid avgång ur skolan med godkänd examen (Bil. 9).

Kursmoment i läsning, skrivning och räkning

I uppgifterna om kursmoment återfinns naturligt nog samtliga elever utom de tio som endast anges i elevförteckningarna och de tre för vilka betygsanteckningarna är förstörda. För innanläsningen blir fördelningen följande (tab. 60.).

Tab. 60. Anteckningar om kursmoment i läsning enligt skolmatrikeln med uppdelning efter föräldrarnas yrkesgrupp (procenttal, N=231).

Yrkesgrupp	<u>Kursmoment i läsning</u>			Summa proc.	Summa abs.tal
	1	2	3		
1. Ämb.o.tj.m. m fl	5,2	48,3	46,5	100,0	(58)
2-3 Bönder	33,6	56,0	9,4	100,0	(107)
4-6 Hantv. m fl	33,4	39,4	27,2	100,0	(33)
7-8 Inhys. m fl	36,4	51,5	12,1	100,0	(33)
Totalt	26,9	51,5	21,6	100,0	(231)

Skillnaden mellan yrkesgrupperna är tydlig. I den första gruppen noteras barnen för högre lärokurser än i de övriga. Böndernas barn ligger lägst. För skrivning upprepas mönstret. Men där har

55 barn ej noterats för någon lärokurs alls (tab. 61).

Tab. 61. Anteckning om kursmoment i skrivning enligt skolmatrikeln med uppdelning efter föräldrarnas yrkestillhörighet (N=231).

Yrkesgrupp	Kursmoment i skrivning					Summa proc.	Summa abs.tal
	Ingen anteckn.	1	2	3			
1. Ämb.o.tj.m m fl	0,0	27,6	41,4	31,0	100,0	(58)	
2-3 Bönder	33,6	50,4	14,0	1,8	100,0	(107)	
4-6 Hantv. m fl	24,2	42,6	30,2	3,0	100,0	(33)	
7-8 Inhys. m fl	33,4	48,5	12,1	6,0	100,0	(33)	
Totalt	23,8	43,2	23,0	10,0	100,0	(231)	

Totalt har en fjärdedel av barnen ingen anteckning om påbörjad skrivundervisning. Dessa återfinns hos bönderna och övriga yrken. Den första yrkeskategoriens barn däremot har alla barn med i skrivövningarna. Dessa barn hinner också klart längst i skrivkurserna. Mönstret accentueras än mer i lärokurserna för räkning (tab. 62).

Tab. 62. Anteckning om kursmoment i räkning enligt skolmatrikeln med uppdelning efter föräldrarnas yrkestillhörighet (procenttal, N=231)

Yrkesgrupp	Kursmoment i räkning					Summa proc.	Summa abs.tal
	Ingen anteckn.	1	2	3			
1. Ämb.o.tj.m m fl	10,3	17,3	29,3	43,1	100,0	(58)	
2-3 Bönder	54,1	32,7	8,4	4,8	100,0	(107)	
4-6 Hantv. m fl	42,4	27,3	18,2	12,1	100,0	(33)	
7-8 Inhys. m fl	48,5	21,3	18,2	6,0	100,0	(33)	
Totalt	41,6	26,4	16,4	15,6	100,0	(231)	

41,6 procent av alla barn saknar anteckning om påbörjad läro-kurs i räkning. Också här utmärker sig den första yrkeskategorin med klart bättre framsteg i skolarbetet. Böndernas barn ligger längst. Samma sociala mönster kan följas som tidigare.

Betyg i enskilda ämnen

Anteckningarna om olika kursmoment i läsning, skrivning och räkning gäller således det praktiska undervisningsarbetet. För 138 barn återfinns dessutom examensbetyg i matrikeln. I Katekesen får alla betyg, i biblisk historia och skrivning efter förskrift nästan alla. I geografi och historia däremot är det endast 55 respektive 33 elever som examineras (tab. 63).

Tab. 63. Antalet givna examensbetyg i enskilda examensämnena enligt skolmatrikeln (N=138).

Examensämne	Antalet elever med examensbetyg
Katekesen	138
Biblisk historia	131
Skrivning efter förskrift	126
Innanläsning	113
Räkning	113
Rättskrivning	62
Geografi	55
Historia	33

Läroämnena har rangordnats efter det antal betyg som utdelats. Inom varje betyg råder i sin tur en fördelning på olika betygssteg. Dessa presenteras med uppdelning efter kön i bilaga 24. Geografi och historia är ämnen utöver minimikursen. För 55 elever har sådan överkurs dokumenterats. Dessa skall följas i en summering av betygen i nästa avsnitt.

Betyg i lärokurs utöver minimum

Enligt folkskolestadgan (§ 7) är minimikursen innanläsning, religionskunskap, kyrkosång, skrivning och "de fyra räknesätten i hela tal". Samma minimum anger Bygdeå skolreglemente (§ 4:5), dock med tillåtelse för flickorna att slippa undervisningen i räkning. En än tydligare markering av överkursen får ämnena geografi och historia anses vara. 55 elever har examensbetyg i dessa läroämnen. Om räkning i hela tal skall utgöra gräns för minimum blir antalet elever 43. Både med hänsyn till undantagsbestämmelsen i räkning för flickorna och med tanke på den kraftigare markering som examensbetyg i geografi och historia innebär har de senare ämnena valts att utgöra lärokurs utöver minimum, medan en uppdelning efter examensbetyg i räkning hela tal redovisas i bilaga 24.⁵⁾

Den officiella skolstatistiken upptar i en särskild kolumn antalet "barn vilka äga kunskaper över minimum" (Bil. 11). För Bygdeå är deras andel totalt 8,3 procent av alla som upptas som skolbarn i statistiken för 1847-60. En sådan beräkning rymmer på alla de fel som tidigare behandlats (del III). Den verkliga andelen, totalt 55 elever som läst geografi och historia, av dem som inskrivits 1847-62 ger i stället siffran 22,6 procent.⁶⁾ Således upprepas ungefär samma korrigeringar som för skolgången i sin helhet (del III). Denna andel av elever med examensbetyg utöver minimikursen skall följas i en rad uppdelningar efter kön, yrkesgrupp, avgångsalder och antal terminer i skolan (Tab. 64). Ytterligare sifferuppställningar återges i bilaga 24.

5) Dessutom kan det ibland vara svårt att avgöra hur långt varje elev hunnit i räkneläran. "Division i hela tal" och "Addition i sorter" skulle då ligga på var sin sida om minimigränsen. Ibland kan tveksamhet uppstå härom med hänsyn till övriga examensbetyg för samma elever.

6) För de 43 elever som läst mer än hela tal i räkning blir motsvarande procenttal 17,7 procent. - Medtages endast de elever som avgått ur skolan t o m 1860, 193 elever, blir andelen, som läst geografi och historia, 15,6 procent.

Tab. 64. Andelen elever med examensbetyg utöver minimikursen med uppdelning efter kön, yrkesgrupp, avgångsålder, antal terminer i skolan (procentsätt, N = 241 och N = 231).

	Totalt Abs. tal	Därav andelen med betyg utöver minimikursen Abs. tal	%
<u>Kön (N = 241)</u>			
Gossar	(139)	36	25,9
Flickor	(102)	19	18,7
<u>Yrkesgrupp (N = 241)</u>			
1 Ämb.-tj.m. m fl	(58)	36	62,0
2-3 Bönder	(112)	8	7,2
4-6 Hantv. m fl	(35)	8	22,8
7-8 Inhys. m fl	(36)	3	8,3
<u>Avgångsålder (N = 231)</u>			
16 år och äldre	(11)	7	63,5
15 år	(22)	13	59,1
14 år	(25)	10	40,0
13 år	(25)	8	32,0
12 år	(28)	5	17,8
11 år	(39)	5	12,8
10 år	(31)	6	19,3
9 år och yngre	(20)	1	5,0
8 år och yngre	(31)	0	0,0
<u>Noteringar antal terminer (N = 231)</u>			
7 och mer	(21)	16	76,1
6	(20)	12	60,0
5	(15)	7	46,6
4	(28)	10	35,7
3	(36)	6	15,6
2	(40)	4	10,0
1	(71)	0	0,0
Totalt	(241)	55	22,8
	(231)	55	23,8

Som väntat visar betyg i ämnen utöver minimikursen, d v s i geografi och historia, samband med avgångsålder och det antal terminer under vilka eleverna återfinns i anteckningarna om skolans verksamhet. Även att gossarna läst fler ämnen än flickorna stämmer med den rådande skolsituationen, där t ex skolreglementet tänker sig att flickorna kan befrias från räkning (Bil. 7, § 4:5). Också den sociala rekryteringen till överkurserna i geografi och historia är den väntade. Den första yrkeskategoriens barn får till stor andel läsa utöver minimum, 62,0 procent. Hantverkares, soldaters och torparens barn uppvisar också en påtaglig andel, 22,8 procent. De övriga yrkesgrupperna låter sig dock endast svagt representeras i skolans mer avancerade läroämnen. I bilaga 24 visas än mer detaljerat betygsfördelningarna. För den avslutande sammanställningen är emellertid de framtagna tabellerna nog.

SAMMANFATTNING

Skolans verksamhet belysas i skolreglementets bestämmelser och i de interiörer som inspektionerna 1851 och 1862 lämnar. Av allt att döma sker undervisningen i god ordning och med de för tiden gängse metoderna. Någon föreskriven längd för skolgången o s v föreligger icke.

Skolgången kartläggs med hjälp av de samlade notiserna i skolmatrikeln och elevförteckningarna. Inskrivningsåren visar samma variationer över tiden som den totala skolstatistiken för Bygdeå socken med en god start 1847, en därpå följande nedgångsperiod, en uppryckning igen omkring 1852, då kyrkoherde Bylund tar vid, samt mot 1850-talets slut en ny avmattnings i rekryteringen. Samma mönster återkommer för avgångsåren (Bil. 24). Inträdesåldern och avgångsåldern är i genomsnitt cirka 8-9 respektive 11-12 år. Många barn är emellertid både yngre och äldre. Äldst är barnen från de sämre lottade familjerna både i fråga om inskrivning och avgång. Därmed antyds på nytt "fattigskolans" funktion

för barn som längre visar sig ha bristfällig hemundervisning.

Ett sammanfattande mått på skolgången presenteras i sitt samband med yrkesgrupp, nämligen det antal terminer för vilka notiser återfinns om deltagande i skolans verksamhet enligt matrikeln och elevförteckningarna. Också här visar de mer välbeställda familjernas barn den klart största aktiviteten.

Resultatet av skolans verksamhet framgår dels av de kursmoment i läsning, skrivning och räkning som barnen får del av och dels i de examensbetyg i olika ämnen som redovisas för drygt hälften av barnen. Examensbetygen kan sammanfattas med den andel som redovisat kunskaper utöver minimikursen, vilket här bestäms som betyg i geografi och historia. 55 elever, 22,6 procent, har noterats för dessa ämnen. Denna andel med betyg utöver minimum visar sig vara högre för gossarna än för flickorna samt visar sig ha tydligt samband med högre avgångsalder och med noteringar för flera terminer i skolans verksamhet. För yrkesgrupperna uppträder då nytt de typiska skillnaderna. Mer än hälften av barnen i ämbets- och tjänstemannahem m fl har läst över minimum. Även hantverkarnas, soldaternas och torparenas barn utmärker sig med att nästan vart fjärde barn tagit del av överkursen. Böndernas barn och de sämre lottades barn däremot är endast undantagsvis representerade bland dessa mer försigkomna.

Således beror framgången i skolarbetet - t ex att nå utöver minimikursen - i stor utsträckning på skoltidens längd. Men båda dessa faktorer i skolarbetet återgår i sin tur på det sociala mönstret. Därmed ges också utgångspunkten för en avslutande sammanställning med husförhörlängderna,

23. JÄMFÖRELSER MED FÖRHÖRS DATA OCH BETYG I HUSFÖRHÖRSLÄNGDERNA

Redan tidigare (Del IV) har skolbarnen jämförts med övriga barn i fråga om uppgifterna i husförhörlängderna. Här återstår att ställa samman skolbarnens skolgång och skolbetyg med husförhörlängdernas noteringar. Först gäller sammanställningen husförhörsdata.

SKOLBARNENS NÄRVARD VID HUSFÖRHÖREN

I stort sett antecknas skolbarnen mindre ofta vid husförhören än övriga barn (sid. 197). Redan däri soåras de båda undervisningssystemens varandra kompletterande verksamhet. Skolgången gör husförhören mindre angelägna. Frågan är om denna iakttagelse ytterligare bekräftas, då skolbarnen i sin tur uppdelas efter skolgång och skolbetyg. Andelen barn som noterats för husförhör oftare än vartannat år unodelas efter dessa skoldata i nästa tabell (Tab. 65).

Tab. 65. Andelen skolbarn som bevistat husförhören oftare än vartannat år med uppdelning efter skolgång och skolbetyg ($N = 241$).

	Totalt Abs. tal	Därav andelen närvarande vid husförhören oftare än vartannat år Abs. tal	Procent
<u>Anteckning om skolgång</u>			
5 terminer och mer	(55)	17	31,0
4 terminer	(28)	19	68,0
3 terminer	(36)	15	41,6
2 terminer	(40)	24	60,0
1 termin	(82)	54	65,9
<u>Examensbetyg</u>			
Över minimum	(55)	17	31,0
Ej över minimum	(84)	53	63,0
Ej examensbetyg	(102)	59	58,0

Slutsatserna är givna. Såväl ökat deltagande i skolverksamheten som betyg i flera examensämnena uppträder tillsammans med fåtaligare anteckningar för husförhör. Omvänt ger mindre aktivitet i skolarbetet högre förhörskvot. Därmed förstärks de tidigare huvudlinjerna. Skol- och hemundervisning kompletterar i viss utsträckning varandra. I husförhörslängdernas betyg får de båda undervisningsformerna ännu en jämförelsepunkt.

SKOLBARNENS BETYG ENLIGT HUSFÖRHÖRSLÄNGDERNA

Också i fråga om betygen i husförhörlängderna har skolbarnen i stort sett visat sig förmer än övriga barn (kap. 20). Skillnaderna är dock starkt beroende av det sociala mönstret. När skolbarnen jämförs sinsemellan, visar sig fortfarande samma skillnader mellan yrkeskategorierna. Barnen från yrkesgrupp 1 domineras med stor andel höga betyg i husförhörlängderna, samtidigt som de har hunnit längre i skolans arbete. Men dessa jämförelser sammanförs till de avslutande översikterna dels för skolans del i nästa kapitel (kap. 24) och dels för folkundervisningen i stort i Bygdeå socken i ett av slutkapitlen (kap. 26).

SAMMANFATTNING

Husförhör och skolgång tycks i viss mån komplettera varandra för skolbarnens del. Mindre deltagande i skolans verksamhet innebär i stället flitigare närvaro vid husförören. Samma mönster har framkommit i en jämförelse mellan skolbarn och övriga barn i ett tidigare kapitel (kap. 20, sid. 196-198). Likaså förster större aktivitet i skolarbetet samband med högre betyg i husförhörlängderna, vilket skall visas i slutkapitlens sammanfattande översikter.

24. SAMMANFATTNING AV DEL V

Skolgångens samband med de geografiska faktorerna har tidigare fastslagits (del IV). Upp till en halvmils skolväg är en tydlig gräns för elevrekryteringen. Den sociala bakgrunden har också belysts. Således har de mer välbeställda familjerna de flesta av sina barn i skolan. Dessa barn får också gå längre tid i skolan och flertalet av dem når längre i skolans läroämnen än övriga barn. Därnäst utmärker sig hantverkarnas, soldat- och torparfamiljernas barn. Sist kommer böndernas barn och barnen från de ekonomiskt sämst ställda familjerna. För att gripa tillbaka på det ursprungliga schemat (Fig. 1) kan det sociala mönstret för skolbarnens del återges på följande sätt (Fig. 43).

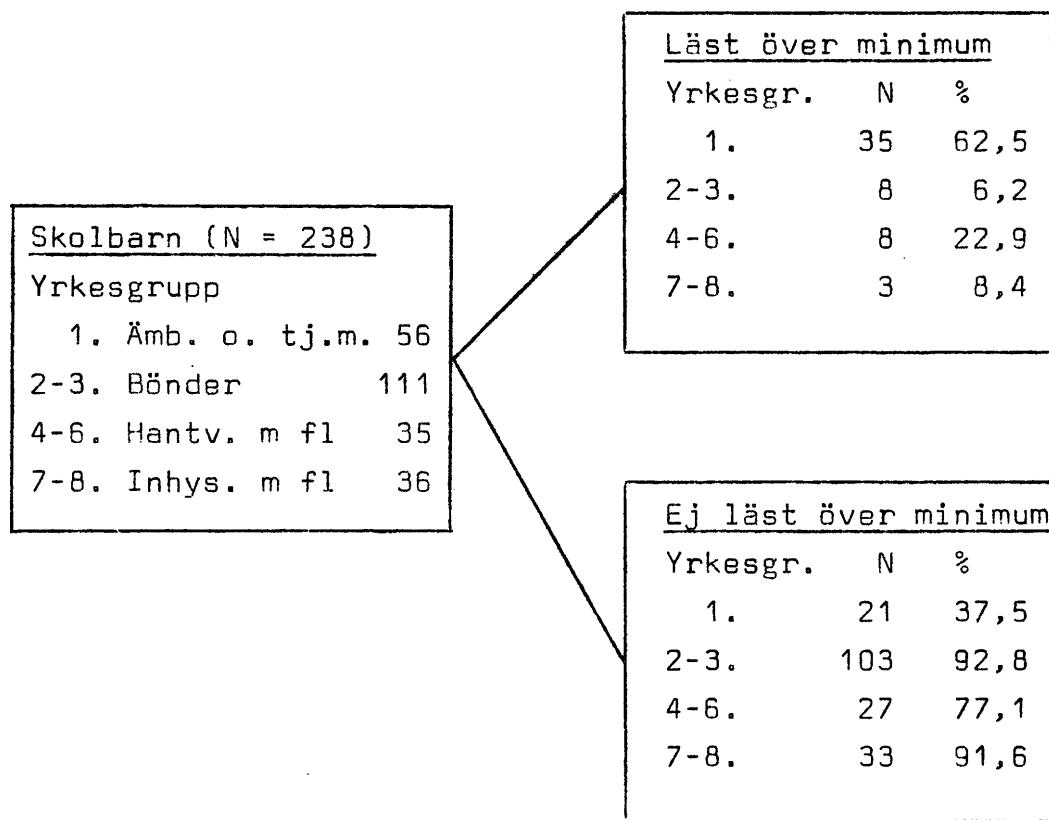

Fig. 43. Skolbarnen uppdelade efter yrkesgrupp och efter lästa läroämnen.

För att kunna fullfölja jämförelsen i fråga om läsbetygen medtages endast de barn som har både läsbetyg och skolre-

sultat bevarade i dokumenten. Uppdelningen efter sociala faktorer sker på väntat sätt. Huvudparten av den första yrkesgruppens barn - vilka i och för sig är klart överrepresenterade i skolan jämfört med andra yrkeskategorier (del IV) - har också läst över minimikursen. De övriga yrkesgrupperna kommer långt efter procentuellt sett. Skillnaderna kvarstår mellan yrkesgrupperna, när barnen jämförs i husförhörslängdernas läsbetyg (Fig. 44).

<u>Läst över minimum (N = 54)</u>					
Yrke	Tot.	Andelen högsta Abs. läsbetyg	högsta tal Abs. tal	%	
1.	35	30	1	85,7	
2-3.	8	6	1	—	
4-6.	8	4	1	—	
7-8.	3	3	1	—	
<hr/>		<hr/>		<hr/>	
Tot.	54	43	1	79,5	

<u>Skolbarn (N = 238)</u>				
Yrke	Tot.	Andelen högsta Abs. läsbetyg	högsta tal Abs. tal	%
1.	56	45	1	80,3
2-3.	111	41	1	38,0
4-6.	35	8	1	22,8
7-8.	36	10	1	27,8
Tot.	238	104	1	43,6

<u>Ej läst över minimum (N=184)</u>				
Yrke	Tot.	Andelen högsta Abs. läsbetyg	högsta tal Abs. tal	%
1.	21	15	1	71,5
2-3.	103	35	1	34,0
4-6.	27	4	1	14,8
7-8.	33	7	1	21,2
Tot.	184	61	1	33,2

Fig. 44. Skolbarnen uppdelade efter yrkesgrupp, lästa läroämnen i skolan samt läsbetyg i husförhörslängderna 1847-73.

Läsbetygen är tagna som eftermätningar i husförhörslängderna 1847-73, varvid endast elva betyg faller inom den andra längden 1846-52, medan huvudparten, 158 betyg, ges i den sista längden 1863-73. Dessa betyg väljs för att så många skolbarn som möjligt skall komma med i jämförelsen. De som har läst över minimum visar också högre läsbetyg. Skillnaderna mellan

yrkesgrupperna bibehålls likvääl även för läsbetygens del.

Denna sammanställning får sammanfatta resultatet från skolans verksamhet. Större prestationer i skolan visar samband med högre läsbetyg i husförhörslängderna.¹⁾ Högre betyg är klart sammankopplat med större aktivitet i kunskapsinhämningen o s v. Men detta skall diskuteras i avslutningskapitlen, där de sociala faktorerna ställs in i helhetsbilden av den totala folkundervisningen.

1) Motsvarande resultat ges för begreppet, vilket diskuteras i kap. 26 och visas i bilaga 25.

D E L V I

D I S K U S S I O N A V R E S U L T A T E N

(2 5 - 2 7)

25. KÄLLMATERIALET OCH DEN KVANTITATIVA METODEN, KÄLLKRITIK

Syftet med undersökningen har varit att presentera och granska ett konkret historiskt material, utpröva metoder för bearbetning därav samt utvinna slutsatser och synpunkter som kan vara utgångspunkter för fortsatta undersökningar.

KÄLLMATERIALET

De svenska och finska husförhörslängderna utgör ett unikt historiskt källmaterial med alla sockenbor uppställda efter hushåll och by. De ursprungliga anteckningarna om förhör och kunskaper för varje individ upptar till en början det största utrymmet i dessa längder. Alltsedan 1600-talet tillfogas emellertid också andra uppgifter om t ex födelseår, civilstånd, yrke, in- och utflyttning. Därmed innehåller husförhörslängderna ett stort antal persondata, förhörs- och kunskapsdata. En sådan längd eller en serie sådana längder erbjuder en ingående beskrivning av sockenbornas liv under kortare eller längre tidsperioder.

I denna undersökning har fyra upplagor av husförhörslängder i Bygdeå socken behandlats. Totalt sträcker de sig över åren 1839-73 men intensivundersökningen har koncentrerats till perioden 1847-62. Det har då visat sig att husförhörslängdernas uppgifter är möjliga att insamla och behandla genom att varje individ följs i de olika källorna. Detta gäller både serien av husförhörslängder liksom även andra parallella källor, t ex flyttningsslängder, mantalslängder eller dokument från skolans verksamhet. Därigenom ges möjlighet till en ingående källgranskning med en uppföljning av data för enskilda individer samt till en detaljerad jämförelse av t ex kyrkans och skolans undervisningsverksamhet. Men möjligheterna därtill förverkligas i större utsträckning endast genom en kvantitativ metod.

DEN KVANTITATIVA METODEN

Insamling och kodning av data

Summariska beräkningar för t ex enstaka år i en husförhörslängd ger ej alls rättvisa åt de varierande uppgifter för enskilda individer som bildar dessa längders inre struktur. Både tidsfaktorn och de enskilda individerna behöver samtidigt hållas under kontroll för att uppgifter av olika slag skall framträda på rätt sätt. Detta gäller då både allmänna persondata, förhörs- och kunskapsdata. En sådan datainsamling och databehandling måste ske genom att källdata tillordnas varje enskild individ, som i sin tur alltså följs år för år i de olika källorna. För att kunna utnyttja den moderna datatekniken klassificeras och kvantifieras de olika typerna av data i - som regel enkla - numeriska kodsystem.

Databehandling

I databehandlingen erbjuds en rik variation av datauppställningar. Dels ställs t ex betygsdata vid bestämda tidpunkter samman med en rad andra faktorer såsom födelseår, kön, yrkesgrupp o s v och dels görs jämförelser över tiden av betygen för samma individer i två eller flera upplagor av husförhörslängder. Vidare utförs för- och efterkontroller av skolgångens omfattning och betydelse för barnen i skolåldern. Genom att följa de enskilda individerna år från år granskas också ingående den officiella summariska statistiken eller ges möjlighet till en detaljerad källanalys. Alla dessa möjligheter har utnyttjats och visat sin användbarhet i denna rapport.

I den statistiska behandlingen har en bestämd strategi följts. Först redovisas de enskilda variablernas indelning i klasser. För somliga variabler är klassindelningen mycket utförlig t ex för födelseår eller förhörs- och nattvardskvot. Då redovisas sammanslagningar av klasserna på lämpligt sätt i hopade frekvensfördelningar. Sådana variabelbeskrivningar ingår i bilagorna till de olika kapitlen.

En överblick av den totala datamassan ges då variablerna korstabuleras mot varandra. Korstabellernas innehåll återges i två slag av koefficienter. För tabeller med större antal rader och kolumner beräknas kontingenskoefficienten C, medan phi-koefficienten, ϕ , lämnar information om den korrelation som föreligger då variablerna dikotomiseras till fyrfältstabeller. När C och ϕ överensstämmer nära med varandra kan den senare med fördel nyttjas i de fortsatta analyserna. Det sker också t ex då tre variabler samordnas i gemensamma datauppställningar.

Todelningar av variablerna äger rum också i den automatiska interaktionsanalys, AID-analys, som får fullfölja databehandlingen i vissa fall eller i sin tur få vara utgångspunkt för fortsatta bearbetningar.

Databehandlingen går således från översikter av datamassan i sin helhet och till uppdelningar av datamassan i analyserande syfte för att åter gripa tillbaka på den totala bilden av variablernas samlade information. Denna strategi i det statistiska arbetet har visat sig användbar vid detta slag av studier.

Slutsatser om den kvantitativa metoden

Den moderna data tekniken möjliggör omfattande datainsamlingar med många olika slag av uppgifter för stora grupper av individer. Insamlade data kan sedan behandlas i en rik variation av datauppställningar, som medger långt drivna analyser.

Inte minst lämpar sig de kyrkliga husförhörlängderna utomordentligt väl för detta slag av databehandling. Deras innehåll är alltför komplicerat för summariska utvärderingar. I stället är deras syfte och bruk just sådant att den individuella datainsamlingen och databehandlingen faller sig naturlig. Den gör på ett genuint sätt rättvisa åt källornas tillkomst och syfte. I denna databehandling följs de

enskilda individerna på ett sätt som svarar mot hur de inkommit och varit skrivna kortare eller längre tid i längderna. Dessutom kan på detta sätt husförhörslängdernas samlade information behandlas årvis eller för längre tidsperioder eller uppgifter från parallella källor tillordnas samma individer för jämförelser och gemensam utvärdering. Därmed läggs också grunden för en ingående källkritik.

KÄLLKRITISKA SYNPUNKTER

Olika bedömare har noterat sina skattningar i husförhörslängderna. Huvudansvarig för den första längden, 1838-45, är kyrkoherde Sellin, för den andra upplagan, 1846-52, både kyrkoherde Sellin och åtminstone tidvis vice pastor Södermark, samt för de båda senare upplagorna, 1853-62 och 1863-73, kyrkoherde Bylund. Dessutom har komminister Nygren hela tiden också varit verksam inom socknen. Men de variationer i betygsättningen som kan urskiljas återförs tydligast till perioderna för de olika huvudansvariga.

När samma individer följs i de olika upplagorna framträder t ex för läsbetygen en märkbar sänkning av det högsta läsbetyget i den tredje längden. Dock uppvisar de individer som kvarstår i längderna sedan de första upplagorna fortfarande högre betyg även i de båda senare längderna. Här spåras av allt att döma ett beroende av tidigare högre betygsfördelningar.

För betyget i begrepp erbjuds en ännu känsligare analys. Där uppträder nämligen särskilt i den andra längden ett konstruerat mellansteg i skalan (II). I och för sig avslöjar denna nykonstruktion något av bedömningarnas inre struktur. Dels ger symbolernas konfiguration på ett naturligt sätt anledning till detta mellansteg. Dels torde det ha uppkommit i analogi med de femgradiga läsbetygen och med katekesens fem huvudstycken. Det låter i varje fall ana hur bedömningarna på ett intuitivt sätt ges i fem intervall. Som regel faller huvudparten av bedömningarna fortfarande på det ordinarie mellersta skalsteget (II), även då det konstruerade betygssteget tillämpas. Det gäller t ex den första och de båda se-

nare av de här behandlade upplagorna. Den andra längden utgör emellertid ett undantag. I den förs flertalet till det konstruerade andra betygstecknet. Även om detta i viss mån kan ses endast som ett skrivsätt i denna längd, ger dock växlingen mellan de båda mellanbetygen en värdefull möjlighet att närmare iakttaga skattningarnas egenskaper. - Märklig är den korrigering tillbaka till en mer ordinarie fördelning som sker i den tredje och fjärde upplagan. Dock utnyttjas det konstruerade andra betygstecknet anmärkningsvärt ofta även i den tredje längden, nämligen för de nyligen inskrivna 1860-62.

Betygen i skolan återges med de kursmoment eleverna har noterats för i skolmatrikeln. Sådana kvantitativa kunskapsmått behöver knappast återföras på lärarens subjektiva bedömningsar. De stämmer också väl överens med den tid de olika eleverna går i skolan. Därmed blir frågan om beroende mellan lärare och präst i betygsbedömningarna mer lätthanterlig. - En annan iakttagelse härvidlag är att läraren ej tycks ha någon insyn i husförhörslängderna. Även läraren erhåller t ex betyg i dessa längder! - Däremot har kyrkoherden inblick i skolarbetet. Hur mycket hänsyn som tas därtill i betygsättningen i husförhörslängderna är svårbestämt. Snarast torde prästerskapet betrakta skolverksamheten endast som en del av den totala folkundervisningen i församlingen och därmed på traditionellt sätt bedöma även det ringa antalet skolbarn i likhet med övriga sockenbor, gamla och unga. Denna betygsgivning tycks vara mycket medveten under denna tid just för barnen i skolåldern. På husförhören jämförs och jämföras skolbarn och övriga barn uttryckligen i sina framsteg (jfr sid. 163). I fråga om bibelkunskaperna får skolbarnen sin belöning med noteringar för biblisk historia (sid. 187-189). För övrigt är mönstret påfallande likartat för både skolbarn och övriga barn i husförhörslängdernas betyg.

DISKUSSION AV BETYGSÄTTNINGEN

Noggrannheten i husförhörslängdernas betyg har diskuterats på olika sätt. Vägledande för diskussionen är dels föreskrifterna för betygsättningen, dels bedömarenas egna utsagor, dels de faktiska betygsnoteringarna och en jämförelse med skolans betyg.

Föreskrifter för betygsättningen

Visserligen ger föreskrifterna, som är tryckta på husförhörs-längdernas försättsblad, inget direkt bevisvärde för hur den aktuella betygsgivningen har skett, men de uttryckliga bestämmelserna kan vara utgångspunkt för en sammanfattande diskussion.

"Vidare och på det en så inrättad längd eller bok må i alla händelser och avseenden tjäna till de mera och mindre viktiga ändamål, som kyrkordningen och mångfaldige andra författningar åsyfta, bör prästerskapet för varje person uti behöriga kolumner anteckna icke annat än vad de igenom anställda förhör, upptedda ordentliga bevis m m med visshet veta och känna om födelsår, naturgåvor, färdighet att läsa i bok, kunskaps- och förståndssodling, levnad och seder, varvid de anordnade signa eller tecken oförändrade nyttjas; och skola dessa alltid inom stiftet behålla densamma bemärkelse och mening, som dem igenom förklaringen här nedanför given är; även som samma ord och talesätt, varmed tecknens bemärkelse äro förklarade böra nyttjas uti de bevis som prästerskapet av flera anledningar meddelar, i synnerhet dem vilka flytta ut ur församlingen."¹⁾

I föreskrifterna betonas att anteckningarna i husförhörs-längderna skall grunda sig på vad bedömaren med visshet vet och känner till i fråga om naturgåvor, läskunnighet m m. Bedömarena i Bygdeå intygar för egen del att så också har skett, vilket framgår av det följande.

Bedömarens egna utsagor

Redan förberedelserna för skolans start innebär särskilda registreringar av barnens kunskaper i de s k skolplikts-längderna (Bil. 8). De första rapporterna till domkapitlet betonar också prästerskapets noggranna kontroll av hemundervisningen. När skolgången ej får den tillslutning som väntats heter det t ex att skolstyrelsen "tills vidare låtit sig nöja med föräldrarnas undervisning i hemmet och prästerskapets noggranna undersökning vid husförehören, huru denna undervisning vårdas, samt att de i kristendoms-

1) "Till efterrättelse", Bil. 1

kunskaperna svagaste antecknas och till ovägerlig inställelse i skolan anmanas".²⁾ Sådana förteckningar över de svaga i kunskaperna är bevarade från åren 1849-50. Det nyss givna citatet av kyrkoherde Sellin kan kompletteras med ett citat från vice pastor Södermark i rapporten 1850. "Barnaundervisningen vårdas i allmänhet sorgfältigt av allmogen härstädes och de flesta bland dess barn erhålla i föräldrahemmet nödig undervisning i kristendomskunskaperna."³⁾ Kyrkoherde Bylund är tidigare citerad i sina rapporter till domkapitlet (kap. 10). Under hans tid intensifieras förhören, de alltför stora husförhörslagen delas, lärarens ambulerande förhör i byarna påbörjas o s v. Bylund betonar i sina årsrapporter den tydliga goda kännedom om kunskaperna som erhålls vid husförhören och vid ungdomens konfirmationsläsning.⁴⁾ Den sistnämnda formen av undervisning lägger sig Bylund synnerligen vinn om. I planeringen för sin verksamhet deklarerar han en utökad undervisning utöver de två veckor som dittills anslagits.⁵⁾ Då måste ihågkommas att barnen redan före lästidens början utantill behärskar Lilla katekesen med förklaringar. Vid visitationen 1867 noteras också en ovanligt lång konfirmationsberedelse för Bygdeå socken.⁶⁾ I sin ämbetsberättelse 1871 beskriver Bylund den utökade konfirmationsläsningen. "Konfirmationsundervisningen börjar i oktober och fortgår under april, maj och juni månader, vanligen 6 veckor med 5 undervisningsdagar i varje. På mellantiderna hava barnen hemläxor i Bibliska historien och till utanläsning några av våra härligaste kärnpsalmer."⁷⁾ I samma memorial ger Bylund också ett utlåtande om tillförlitligheten i husförhörslängdernas betygsnoteringar. "För-

2) Uppgifter om folkundervisningen i Bygdeå socken, 4 augusti 1849.

3) Uppgifter om folkundervisningen i Bygdeå socken, 20 juli 1850.

4) Uppgifter om folkundervisningen i Bygdeå socken, 1851-60.

5) Visitationsprotokoll för Bygdeå socken, 21 september 1851, § 8.

6) Visitationsprotokoll för Bygdeå socken, 27-28 september 1867, § 18.

7) Ödmjukt memorial av kyrkoherde Bylund, 1871.

hör med de flyttande hållas icke, dels emedan läsmärkena i husförhörsböckerna tillförlitligt angiva de flyttandes kristendomskunskap, dels och därför att de sällan infinna sig personligen för att anmäla sig till utflyttning och avhämta attest."

Till detta skall fogas den nära kontakt som har rått mellan prästerskapet och läraren. Kyrkoherde Bylund målar den gemensamma situationen för bedömarna av sockenbornas kunskaper i sin rapport 1862. "I allmänhet äro föräldrarna något liknöjda för sina barns skolgång, men vårda sig dock någorlunda om barnens undervisning i hemmet, varöver prästerskapet också vakar, och är i tillfälle att vid husförhören utröna, då jämväl läraren i fasta skolan merendels åtföljer. Möjligen kan väl ett och annat barn läsa klent, helst i början av skolåldern, men orsaken därtill är dels föräldrarnas vårdslöshet, djupa fattigdom och okunnighet i stavning, dels också några barns naturfel."⁸⁾

Sådana självvittnesbörd behöver ej vara särskilt säkra bevis på noggrannheten i bedömningsarna. De skall ses i sitt sammanhang med den faktiska betygsättningen.

Betygsanteckningarnas innehörd

Betygsanteckningarnas innehörd har diskuterats i de tidigare kapitlen. Husförhörlängdernas anteckningar om utantillkunskaper (kap. 6) och skolmatrikelns skolbetyg (kap. 22) är tämligen okomplicerade. De anger nämligen helt enkelt vilka kursmoment som var och en har tillägnat sig.

Läsbetygen i husförhörlängderna är likaså tämligen entydiga till sin innehörd även om den exakta graden av läsförståiga kan vara svårbestämd enligt vårt nutida sätt att se. Kriteriet på god läsfärdighet har diskuterats i ett särskilt kapitel (kap. 7).

8) Uppgifter om folkundervisningen i Bygdeå socken, maj 1862.

Skattningarna av begrepp i husförhörslängderna är de mest svårtolkade. De gjorda antagandena (kap. 8) om tre komponenter i dessa betyg här ej behövt tillbakavisas. Begreppet synes dels avse förståelsen av kristendomskunskaperna, dels ha samband med läsfärdigheten och dels också ha ett inslag av de tidigare anteckningarna om "naturgåvor". Men även dessa slutsatser måste bli föremål för fortsatta undersökningar.⁹⁾

Betygsanteckningarnas samband med varandra och med bakomliggande faktorer har diskuterats i rapportens olika delar. Diskussionen härav sammanfattas i nästa kapitel.

9) En viktig utgångspunkt i det fortsatta källkritiska arbetet utgör Sjöstrand (1971), där även betygsskattningarna i kyrkans husförhörslängder ingående behandlas.

26. FOLKUNDERVISNINGEN I BYGDEÅ SOCKEN

En beskrivning av folkundervisningen i Bygdeå socken vid mitten av 1800-talet har vuxit fram i rapportens olika avsnitt. Från de olika delarna sammanfogas här till sist en helhetsbild. Den griper i sin tur tillbaka på de första uppställningarna av undersökningens disposition och innehåll (Kap. 1).

SAMMANSTÄLLNING AV RESULTATEN

Först sammanställs resultaten med ledning av det uppsatta analysschemat (Fig. 2, kap. 1). De data som närmast bearbetats är förhörs- och kunskapsdata i husförhörslängderna samt skoldata. Bland dessa data utväljs i denna presentation betyg i begrepp, skolgång och skolbetyg. De bakomliggande faktorerna har rangordnats efter sina samband med ovannämnda data. De som har de tydligaste sambanden upptas i schemat. Övriga faktorer har behandlats i de olika kapitlen (Fig. 45).

DEL II	DEL III-IV	DEL V
a) Begrepp visar samband med yrkesgrupp nattvardsgång kön avstånd inskrivning i husfhl (Kap. 8)	b) Skolgång visar samband med avstånd yrkesgrupp föräldr.begrepp födelseår kön (Kap. 20)	c) Skolbetyg visar samband med antal terminer avgångsalder yrkesgrupp kön (Kap. 22)

Fig. 45. Sammanställning av resultaten för betyg i begrepp, skolgång och skolbetyg och en rangordning av deras samband med bakomliggande faktorer.

Betygen i begrepp (a) visar påtagligt samband med nattvards-gång och kön. Däri ligger av allt att döma en antydan om innebördens i denna svårtolkade variabel. Sålunda skulle begreppet avse bl a förståelsen av kristendomskunskaperna, vilket skulle förklara att de flitigare nattvardsgästerna och kvinnorna erhåller högre betyg. De första torde då genom ett mera aktivt deltagande i församlingslivet och de senare, kvinnorna, torde genom sitt större ansvar för katekesundervisningen i hemmen äga mera insikter i de kunskaper som den kyrkliga folkundervisningen avser. Även andra förklaringar kan naturligtvis tänkas. De här antydda förslagen måste bli föremål för ytterligare pröning i nya studier.

Att de som har bott längre bort från kyrkbyn eller att de som nyligen inskrivits i husförhörslängderna tycks få lägre betyg i begrepp skulle i stället bära vittne om noggrannheten i skattningarna. De nämnda kategorierna är ej tillräckligt väl kända för en mer differentierad betygsättning i likhet med de närboende eller de sedan en längre tid kvarboende. Men också sådana iakttagelser behöver bli föremål för ytterligare studium.

För barnen i skolåldern märks främst att skolgången har samband med skolvägens längd (b) eller att skolbetygen har samband med antalet terminer i skolan (c) eller att skoldata har samband med kön så till vida att gossarna går i skolan i större utsträckning än flickorna (b - c).

Genomgående för resultaten är emellertid att det sociala mönstret tydligtträder fram i varje del av undersökningen (a - c). Detta gäller både i analysen av husförhörslängdernas förhörs- och kunskapsdata (a) och i behandlingen av skoldata (b - c). Hela tiden intar yrkesfaktorerna en framträdande plats i rangordningen av förklarande faktorer. Denna övergripande aspekt på resultaten sammanfattas till sist i en översikt, där hänsyn tas både till olika undervisningsformer, betyg i husförhörslängderna, skolresultat samt yrkesgrupp (Fig. 46).

Yrkesgrupp

- 1 = Ambets- och tjänsteman m fl
 2-3 = Bönder, nybyggare
 4-6 = Hantverkare m fl
 7-8 = Arbetare, inhysesfolk m fl
 9 = Pigor och drängar

A) TRADITIONELL KYRKLIG FOLK-UNDERVISNING FÖR ALLA (VUXNA OCH BARN)

I princip får alla sockenbor betyg i husförslängderna. Yrkesgr. 1 får vid alla uppdelningar de klart högsta betygen (A-E).

Yrkesgr. 7-8 har ofta de längsta betygen i husförslängderna.

(Vuxna N = 1503)
 (Barn i skolåldern tot. N = 1295).

B) ENBART HEMUNDERVISNING FÖR FLERTALET BARN (N = 1051)

Denna grupp har som regel lägre betyg i husfhl. än skolbarnen (C). Färre från yrkesgr. 1, som dock även här visar högre betyg än iavr. yrkesgr.

C) SKOLGÅNG (TILLSAMMANS MED GÄNGSE HEMUNDERVISNING) FÖR SKOLBARNEN (N = 244)

Skolbarnen visar totalt högre betyg i husfhl än övriga barn (B).

D) SKOLBARN SOM LÄST ÖVER MINIMIKURSEN (N = 55)

Denna grupp har högre betyg i husfhl än B, C och E. De allra flesta kommer från yrkesgr. 1.

E) SKOLBARN SOM EJ LÄST ÖVER MINIMIKURSEN (N = 186)

Denna grupp har totalt ungefärlig samma betyg i husfhl. som grupp B. Yrkesgr. 1 visar även här högre betyg i husfhl. än iavr. yrkeskategorier.

Skolbarn från yrkesgr. 7-8 har dock ofta lägre betyg än enbart hemunderv. barn från samma yrken i grupp B, (t ex där i ansas "fattigskolans" funktioner i denna hörnversikt).

Fig. 46. Översikt av folkundervisningen i Bygdeå socken 1847-62.

Figuren sammanfattar resultaten i de olika avsnitten. Mot-svarande siffermaterial återfinns i respektive kapitel. En övergripande sifferpresentation som svarar mot figuren återges i en bilaga (Bil. 25). Men här är en resonerande kommentar mer användbar. Alla, både vuxna och barn, får del av den traditionella kyrkliga folkundervisningen (A). De flesta barn får fortsättningsvis endast denna hemundervisning, eventuellt förstärkt av lärarens besök i de mer avlägsna byarna (B). En mindre andel barn går dessutom i skolan, särskilt då i de mer närliggande byarna (C). Somliga av dessa skolbarn når kunskaper i skolan utöver minimikursen (D). Dessa uppvisar då också de högsta betygen i husförhörslängderna, vilket även gäller skolbarnen i stort (C) i jämförelse med övriga barn (B).

Men då är de mer välbeställda familjernas barn, yrkesgrupp 1, mycket starkt överrepresenterade i skolan (C-E). Denna yrkeskategori har också genomgående de klart högsta betygen vid alla uppdelningar (A-E). Således skulle dessa familjers större aktivitet i fråga om skolverksamheten kunna sägas karakterisera en hemmiljö som är stimulerande för kunskapsinhämtning (skolgång) och därmed också med skäl kan tänkas svara mot högre betyg i t ex husförhörslängderna.¹⁾

Om istället yrkesgrupperna 7-8 följs i diagrammet, återfinns deras barn i skolan med ofta lägre betyg (C) än kamraterna i samma yrkeskategorier med enbart hemundervisning (B) och fortfarande med lägre betyg för dem som ej nått över minimum i skolans kurser (E). För dessa barn fungerar skolan snarast som "fattigskola". De barn som har bristfällig hemundervisning uppspåras i husförhören och sätts i skola. Ofta är de något äldre än sina kamrater och de når som regel ej lika långt i sitt skolarbete (kap. 22). För flertalet skolbarn får dock skolan anses fylla sin avsedda uppgift som "medborgarskola", d v s ge undervisning och kunskaper som utgör

1) Detta samband mellan hemmiljön och t ex skolgång dokumenteras alltid i våra dagar. Jfr t ex Flinck (1965), Gordon (1970), Husén (1970).

en fortsättning på och ett direkt tillskott till den gängse hemundervisningen.

DISKUSSION AV FOLKUNDERVISNINGEN I BYGDEÅ VID 1800-TALETS MITT

Den första folkskoleinspektörsberättelsen för Övre Norrland 1861-63 torde ge den bästa uppfattningen om betydelsen av de resultat som erhållits angående folkundervisningen i Bygdeå socken.²⁾ Detta särskilt som den förste folkskoleinspektören, E A Rosenius, varit verksam som brukspredikant och lärare i Bygdeå norra sockendel 1848-1861 och fortfarande bor kvar i socknen som folkskoleinspektör, när redogörelsen skrivs i juni 1863. Mycket i berättelsen påminner om förhållandena i Bygdeå, t ex avsnitten om åtgärderna mot trädskande föräldrar eller om lärarnas resor ute i byarna. Det som sägs om hemundervisningen och skolgången torde också i hög grad vara tillämpligt på Bygdeå socken. Hemundervisningen både kritiseras och lovordas. Den kritiseras på grund av somliga föräldrars oförmåga och försumlighet i handledningen av barnen. Skoundervisningen måste komma till och höja folkets bildning. Samtidigt vill Rosenius ej att aktiviteten i hemmen skall avtaga. Därom är redan citerat (sid. 132). Han tänker sig att en samverkan mellan hemmet och skolan är det bästa för framtiden.

"Med tiden, sedan först tillräckligt många "egentliga" folkskolor blivit anlagda och föräldrar och målsmän blivit satta i nödvändigheten att där ordentligt inställa sina barn, måste det komma därhän att den ene brodern och systern skall i stavning och innanläsning kunna skickligt handleda den andra; och omsider då dessa hunnit uppväxa, skola de lyfta hela bordan av småskolorna från statens skuldror och själva finnas vara, en och var för sina barn, - de ömmaste och bästa småskolelärare ... Må den tiden snart kunna komma!"³⁾

2) Berättelser om folkskolorna i riket 1861-63 (1865) i avsnittet om Härnösands stift, sid. 19-51 av E A Rosenius.

3) Sid. 30 i nämnda berättelse (not. 2).

Rosenius våndas med den problematik som kännetecknar folkskolans kris under inledningsskedet. Å ena sidan yrkar han på en lagstiftning om att alla barn skall ha intyg av en examinerad lärare om att de inhämtat kunskaper motsvarande minimikursen i folkskolan, innan de får börja konfirmationsläsningen. Å andra sidan önskar han en fortsatt aktivitet och medverkan från hemmens sida som stöd i barnaundervisningen. De båda undervisningssystemen griper in i varandra, vilket också framgått av materialet från Bygdeå socken (Fig. 47).

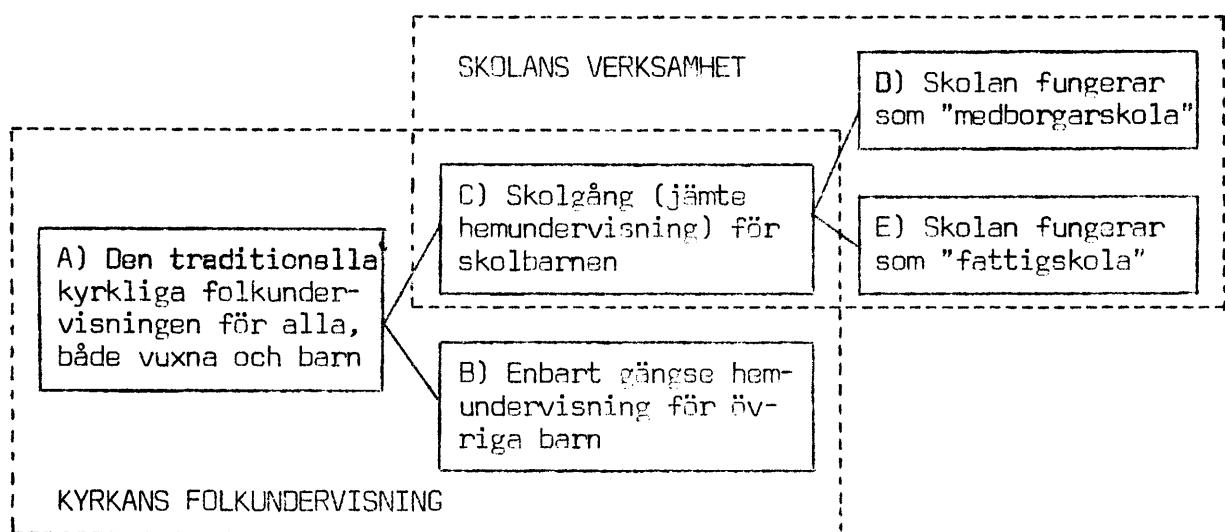

Fig. 47. Folkundervisningen vid 1800-talets mitt.

Två undervisningssystem griper in i varandra. Det nya systemet skall taga vid efter det gamla och leda fram till en definitiv förbättring av barnundervisningen med bl a ordnade kunskaper i skrivning och räkning. Processen är krisartad. De båda systemen har en tendens att alltför mycket utesluta varandra. När t ex skolgången ensidigt betonas minskar aktiviteten i hemundervisningen alltför hastigt. När istället möjligheten till av skolan erkänd hemundervisning utnyttjas i alltför hög grad stannar skolverksamheten av till stor del. En samordning av de båda systemen eftersträvas. Då skall skolans verksamhet kunna växa till alltmer, men med verksamt stöd av den gängse hemundervisningen. Detta är folkundervisningens kris och ut-

veckling under 1800-talets mittperiod. På denna kris och på denna utveckling i Bygdeå socken har denna rapport lämnat bevis.

27. UPPSLAG TILL FORTSATTA FORSKNING

Undersökningen är tidsmässigt och geografiskt begränsad. Generaliseringar kan ej utan vidare göras till andra tider eller större områden. Istället får resultaten ge uppslag till fortsatt forskning.

1. Exempel på det historiska källmaterialet har demonstrats. Samma slag av källor och med samma koder för betygsanteckningarna i husförhörslängderna förekommer i hela Härrönsands stift (Norrland utom Gävleborgs län) under 1800-talet. Betygen utsätts med all noggrannhet i många socknar. (I bland ges betyg t o m för varje år på husförhörslängdernas högersidor.) Därmed skulle erfarenheterna från Bygdeå socken vara tillämpbara på ett större material. En fortsatt katalogisering av källmaterialet för äldre tider och även för andra stift har också påbörjats.¹⁾

2. Även metodutvecklingen är tillämpbar vid fortsatta undersökningar. Datainsamlingen för varje individ i de olika serierna av källor ger en god kännedom om källmaterialet. Den innebär också en ingående källanalys, där både brister i källmaterialet och brister i mer summariska arbetsmetoder avslöjas.²⁾ En ändamålsenlig strategi i den statistiska bearbetningen kan också tillämpas på olika slag av källmaterial.

3. Resultaten angående folkundervisningen vid 1800-talets mitt i Bygdeå socken har visat att t ex förhörs- och betygsdata i husförhörslängderna är möjliga att bearbeta med den moderna pedagogikens statistiska metoder. Till dessa data har fogats ytterligare faktorer som tillsammans belyser det historiska skeendet. Särskilt är de sociala faktorernas be-

1) Jfr sid. 7-8, not 10-13.

2) Brister i summarisk statistik har visats i denna rapport, del III, eller hos Söderberg (1971). Därmed berörs även hur otillräcklig t ex en summarisk behandling av det statistiska materialet kan vara. Jfr Åkerman, Cassel & Johansson (1971) Appendix 2.

tydelse i folkundervisningen värda att notera. Likaså den omfattning och intensitet med vilken den traditionella folk- och hemundervisningen låter sig dokumenteras. Kanske ligger här i uppslag till nya vinklingar i beskrivningen av den historiska miljön och t ex den ordnade skolundervisningens tillkomst och framväxt.

Ett antal socknar har också undersökts. Resultaten visar på många punkter stor samstämmighet. Det sociala mönstret gör sig gällande både i husförhörslängdernas betyg och i skolans verksamhet. Kvinnor (mödrarna) har som regel högre betyg än männen, gossarna går i större utsträckning i skolan än flickorna, betygen utsätts med viss försiktighet för de nyinflytade, mellanbetyget i begrepp (L) förekommer även i andra socknar o s v. Resultaten från olika undersökningar skall efter hand ingå i en fortgående rapportering, där även den pågående katalogiseringen av källmaterialet skall redovisas.³⁾

4. En annan erfarenhet av föreliggande undersökning är, att detta slag av forskning i ovanligt hög grad kräver och befördrar ett tvärvetenskapligt samarbete med t ex teologer, historiker, idéhistoriker, demografer och statistiker. Sådant samarbete har också inletts.⁴⁾

3) Jfr sid. 8, not 11-13. - I Appendix II kommenteras de hittillsvarande resultaten närmare.

4) I Umeå har tvärvetenskapliga kontakter erhållits med ett flertal discipliner: bl a angående de allmänhistoriska frågorna med historia, ekonomisk historia och idéhistoria, angående källkritik och historiska förklaringar dessutom med vetenskapsteori samt angående de statistiska frågorna med företrädare för ämnet statistik. Dessutom har utanför Umeå samarbete kommit till stånd med teologer, professor Åke Andrén och docent Allan Sandewall, Uppsala, och professor Bill Widén, Åbo, samt med historiker, nämligen docent Sune Åkerman och gruppen för emigrationsforskning i Uppsala. Genom det sistnämnda samarbetet har kontakter även erhållits med ett större nordiskt emigrationsforskningsprojekt.

5. Än en gång förtjänar det att påpekas, att det i första hand är läskunnighetens - och inte t ex skrivkunnighetens - utveckling som kartläggs med hjälp av de kyrkliga förhörs-längderna. En sådan kartläggning av läskunnigheten torde för vissa stift kunna gå tillbaka ända till 1600-talet, varvid intresset snarast koncentreras till skillnaden mellan läskunniga och icke läskunniga, medan betygsgraderingarna blir intressanta under senare perioder.

6. Därmed berörs på nytt det internationella perspektivet. Hur mycket av skrivkunnighet och förmåga att skriva sitt namn som de läskunniga enligt förhörs-längderna kan prestera är i och för sig en viktig forskningsuppgift. En sådan forskning skulle också länka samman resultaten från flera länder.
5)

7. Hittills har undervisningsarbetet i u-länderna som regel lånat sina förebilder från ett ordnat skolväsende enligt västerländskt mönster. Huruvida rön angående den informella hemundervisningen under mer än två sekler i Sverige i någon mån kan utnyttjas för ett första steg i ett alfabetiseringsarbete t ex på landsbygden i något u-land återstår att se.
6)

5) I sin rapport i maj 1862 angående folkundervisningen i Bygdeå skriver kyrkoherde Bylund: "Knappt hälften av dem som årligen konfirmeras hava lärt sig något räkna och skriva." Vissa förhörs-längder i Lunds stift innehåller kolumner även för "skriver". Dessa är f n föremål för inventering. Likaså pågår på försök en insamling av dokument angående namnteckningar - testamenten, vittnesintyg o s v - i några norrländska socknar för jämförelse med husförhörs-längdernas noteringar om läskunnighet m m. Jfr sid. 121.

6) Kontakter har erhållits bl a med Svenska Unescorådet för diskussion av dylika - men även andra - eventuella tillämpningar i en u-landssituation. - Angående det internationella perspektivet i övrigt, se kap. 1.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

OTRYCKTA KÄLLOR

Riksarkivet, Stockholm (RA)

Ecklesiastikdepartementets statistiska avdelnings arkiv:

Handlingar angående folkundervisningen (D):

- Uppgifter angående folkundervisningen 1847-1862 (Da)
- Sammandrag av konsistoriernas uppgifter angående folkskolornas tillstånd 1847, 1850, 1853, 1856, 1859, 1862 (Db)

Kommittéarkiv intill 1900:

Uppfostringskommittén 1812:

- Protokoll 1812-1825 (Vol. 1-2)
- Uppgifter från konsistorierna, bl a Härnösands stift (Vol. 21)

Landsarkivet i Härnösand (HLA)

Härnösands domkapitels arkiv:

Protokoll (A I a)

Domböcker och resolutionsbok 1845-1893 (B II:3)

Prästmatrikel (D V, vol. 1)

Manualhandlingar (E III):

- Ordnaade efter orter 1841-1880 (E III, vol. 159, 173, 194)
- Angående folkskolor 1841-1880 (E III, vol. 168, 185, 206)

Visitationshandlingar (F III b, vol. 2)

Prästmöteshandlingar och synodalakter (F VI, vol. 1 a)

Handlingar angående undervisning och skolväsen (G I):

- Läroverket i Umeå, examenskatalog 1800-65 (G I bg, 5)

Handlingar angående folkskolor (G III):

- Skrivelser 1820-1865 (G III a, vol. 2)
- Skolreglamenten och handlingar angående skolorna (G III b, vol. 10)
- Folkskoleinspektörerna: årsberättelser 1859-64 (G III ha, vol. 1)

Häradsskrivarnas i Norrbottens och Västerbottens läns arkiv:

Första fögderiet i Västerbottens län:

- Mantalslängder i Bygdeå socken 1843-1866 (Vol. 39-42)

Bygdeå kyrkoarkiv:

Katekismilägd 1639-1752 (A I:1)

Husförhörslägd 1746-1762 (A I:2)

Husförhörslägd 1771-1788 (1794) (A I:3)

Husförhörslägd 1784-1797 (A I:5a-b)

Husförhörslägd 1808-1818 (A I:7a-b)

Husförhörslägd 1839-1845 (A I:11a-b)

Husförhörslägd 1846-1852 (A I:12a-b)

Husförhörslägd 1853-1862 (A I:13a-b)

In- och utflyttningsslägd 1826-37 (B 1)

Födelse- och dopbok 1829-1860 (C 4)

Längd över nattvardsungdom 1775-1783 (D I, ingår i A I:4)

Lysnings- och vigselbok 1829-64 (E, ingår i C 4)
 Död- och begravningsbok 1829-64 (F, ingår i C 4)
 Statistiska tabeller 1750-1876 (G I:1)
 Förteckning över ordning vid husförhör efter rotar, byar och åboer
 (H I, ingår i A I:2)
 Husförhörsjournal 1852-1891 (H I, ingår i P 3)
 Flyttningsbetyg 1804-1882 (H II:1)
 Kungörelser 1852-53, 1855 (J 6-7)
 Sockenstämmoprotokoll 1835-44 (K I:2)
 Skolräkenskaper 1853 (L II)
 Skolhandlingar 1815-1905 (K IV:1)
 Visitationshandlingar 1712-1945 (N 1)
 Kungörelser 1837-1874 (P 9-17)

Bygdeå kyrkoarkiv, Bygdeå

Husförhörlängd 1863-73 (A I 14)
 Sockenstämmoprotokoll 1843-47 (Bil. till K IV)
 Kyrkorådsprotokoll (Bil. till K IV) (K II:1, bil.)
 Skolstyrelseprotokoll 1845-52 samt 1861 (K II:1, bil.)
 Skolreglemente 1846 (K III:1, bil.)
 Skolpliktslängder 1846- 1847 (K II:1, bil.)
 Elevlistor terminsvis 1848-56 (K II:1, bil.)

Bygdeå kommunarkiv, Robertsfors

Skolräkenskaper m m (D I:1-2)

Bygdeå skolmuseum, Bygdeå (Lundquists samlingar)

Bygdeå folkskolas matrikel 1847-70
 Lundquist, G, Utkast till Bygdeå skolhistoria. Manuscript. 1940

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Agardh, C. A. - Ljungberg, C. E. Försök till statsekonomisk statistik öfver Sverige. 1-4. Sthlm 1863
- Andrae, C. G. Clio inför automationen. - Historisk tidskrift Andra följd, 29. 1966, Häfte 1, s. 47-78
- Berättelser om folkskolorna i riket, afgifna af tillförordnade folkskoleinspektörer för åren 1861-63. Sthlm 1865
- Björkquist, J. E. Minnen från en 40-årig prästerlig verksamhet. Sthlm 1917
- Boethius, B. Robertsfors bruks historia. Sthlm 1921
- Bygdén, L. Hernösands stifts herdaminne. 1-4. Uppsala 1923-25
- Bygdeå sockens historia, se Fahlgren, K. (red.) 1963
- Byström, E. (red.) Råneå socken 1654-1954. Luleå 1955
- Cassel, P. G. Dataklyvning som ett hjälpmittel vid automatisk granskning. Statistiska centralbyrån. Information 1970:2
- Cipolla, C. M. Literacy and development in the West. London 1969.
 (Övers.: Utbildning och utveckling. Sthlm 1970)
- Clausen, H. P. Hvad er Historie? Köpenhamn 1963
- Dahl, O. Grundtrekk i historieforskningens metodlaere. Oslo 1967

- Dray, W. Laws and Explanation in History. Oxford 1957
- Dray, W. Philosophy and History. Englewood Cliffs 1964
- Edlund, S. Diskussionen om begåvningsurvalet under reformations- och stormaktstiden. I. Lund 1947
- Ekendahl, J. H. Den nya folkskolan i Sverige. Tankar och anteckningar under en resa sommaren 1851. Jönköping 1851
- Ekendahl, J. H. Den nya folkskolan i Sverige. Andra häftet. Anteckningar under resor vinterhalvåret 1851-52. Gefle 1852
- Fahlgren, K. (red.) Bygdeå sockens historia. Umeå 1963
- Fellström, K. A. Från kyrkbacken. Skellefteå 1950
- Flinck, R. Skolanpassning hos elever på enhetsskolans/grundskolans högstadium. Rapport från institutionen för pedagogik. Lunds universitet 1965
- Folkskolestadgan med flera författningar rörande folkundervisningen till ledning för skolråden. Sthlm 1874
- Forsell, C. af. Statistik öfver Sverige grundad på offentliga handlingar. Sthlm 1833
- Forsell, H. Några bidrag till mantalslagsstiftningens historia 1723-1812. - Medd. fr. svenska riksarkivet 1930 - Sthlm 1932
- Gordon, E. (ed.) Education for socially disadvantaged children. - Review of Educational Research. Vol. 40. 1970:1, s. 1-12
- Guilford, J. P. Fundamental Statistics in Psychology and Education. Tokyo 1965
- Gustafsson, B. Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige omkring 1880 - en kyrkohistorisk-sociologisk undersökning. - Saml. och studier till svenska kyrkans historia. 22. - Lund 1950
- Hadenius, S. En kvantitativ innehållsanalys av dagspressen: teknik och användning i modern historisk forskning. - Studier i historisk metod. III: Opinion och opinionsbildning som historiskt forskningsprojekt. Sid. 64-78. - Oslo 1968
- Hall, B. - Wiberg, A. Uppfostrans och skolans historia. Sthlm 1962
- Hempel, C. G. Explanation in Science and in History. - Nidditch, P. H. (ed.) Philosophy of Science, sid. 54-79. - Oxford 1968
- Hermerén, G. Objektivitet och värdering. (Stencil) Lund 1971
- Hjelt, A. Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet. - Fennia 16:2 - Helsingfors 1900
- Holmberg, J. J. Grunddragen af den svenska folkundervisningens historia. Sthlm 1853
- Holmgren, J. Norrlandsläseriet. - Saml. och stud. till svenska kyrkans historia. 19. - Lund 1948
- Husén, T. Varför lyckas vi olika med utbildning? - Norsk ped. tidskr. 1970:3, sid. 106-118
- Hyrenius, H. Estlandssvenskarna - demografiska studier. Lund 1942
- Johansson, E. Undersökning av anteckningar för läskunnighet, utantill-kunskaper, begrepp och förstånd i Bygdeå sockens husförhörslängder för åren 1863-73. Pedagogiska institutionen, Umeå universitet. Stencil. 1967

- Johansson, E. Kvantitativa studier av alfabetiseringen i Sverige. Exempel på källmaterial, metoder och resultat. Pedagogiska rapporter. Universitetet och Lärarhögskolan i Umeå. Nr 7, 1969. (En sammanfattning av denna rapport har publicerats i Historielärarnas Förenings årsskrift 1969/70. Sid. 78-93)
- Johansson, E. Kvantifiering av de kyrkliga husförhörs längdernas innehåll. Allmänna metodfrågor. Pedagogiska institutionen, Umeå universitet. Stencil. 1970
- (Kastman, C.) Carl K-n. Öfversigt af den svenska folkskolans utveckling sedan 1842. I: Pedagogisk tidskrift, 1880, sid. 97-105, 145-154, 201-212.
- Katekesen, Dr M. Luthers Lilla Katekes
 - Jämte utveckling av ärkebiskop O. Svebilius av år 1689 (Piteå 1932)
 - Jämte utveckling av ärkebiskop J. A. Lindblom av år 1811 (Falun 1845)
 - Jämte utveckling av år 1878 (Jönköping 1956)
- Kilström, B. I. Den kateketiska undervisningen i Sverige under medeltiden. - Bibliotheca theologiae practicae, 8. - Lund 1958
- Kyrkiolagh, samptyckt och stadgatt aff presterskapet i Väster-Norrländen. - Tryckt i Kyrkohistorisk Årsskrift 1911, 12. Meddelanden och aktstycken sid. 101-113. - Uppsala 1911
- Kyrkolagen av år 1686 samt författningsar, som skall upplysa, förklara eller tillöka densamma. - Uppsala 1845
- Lext, G. Mantalsskrivningen i Sverige före 1860. - Medd. fr. ekon.-hist. inst. vid Göteborgs univ., 13. - Göteborg 1968
- Light, R. J. Measures of response agreement for qualitative data: some generalizations and alternatives. - Psychological Bulletin 1971. Vol. 76. No 5, sid. 365-377. 1971
- Lilja, E. Den svenska katekestraditionen mellan Svebilius och Lindblom. - Saml. och stud. till svenska kyrkans hist. 16. - Sthlm 1947
- Läskunnigheten i världen 1967-69. Unescorapport. - Sthlm 1970
- Marc-Wogau, K. On Historical Explanation. - Theoria XXVIII: 1962:3. - Omtr. i Marc-Wogau, K. Philosophical Essays. Lund 1967
- Nordberg, A. En gammal norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia. I-II. - Lund 1928
- Nordberg, A. Församlingsliv i Norrbotten under 1600- och 1700-talet. Kyrkohistorisk Årsskrift 1934; 34, sid. 241-292. - Uppsala 1934
- Nordberg, A. De gamla husförhören och deras betydelse. Från Bygd och Vildmark 1938. - Julbok för Luleå stift. - Uppsala 1938
- Nordberg, A. Byabönen genom tiderna. Från Bygd och Vildmark. - Julbok för Luleå stift 1942. - Uppsala 1942
- Nordström, S. Hjälpskolan och särskolan i Sverige t o m 1921. Utvecklingen i relation till differentieringsproblemet. ÅSU 119. - Sthlm 1968
- Nunnally, E. Psychometric Theory. - New York 1967
- Nygren, E. Våra kyrkoarkiv. - Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet 1922, sid. 15-36

- Paulsson, P. Historik öfver folkundervisningen i Sverige. - Sthlm 1866
- Pierce, A. Fundamentals of Nonparametric Statistics. - Belmont 1970
- Pleijel, H. Katekesen som svensk folkbok. - Malmö 1942
- Pleijel, H. Från hustavlans tid. - Sthlm 1951
- Pleijel, H. Husandakt, husaga, husförhör. - Sthlm 1965
- Pleijel, H. Hustavlans värld. - Sthlm 1970
- Price, J. M. Recent Quantitative Work in History: a Survey of the Main Trends. - History and Theory 9, 1965, sid. 1-13
- Riksdagens protokoll och handlingar 1840-1858
- Renvall, P. Deskription och sammanhang. Studier i historisk metod IV: Historiska förklaringar. - Oslo 1969
- Rowney, D. K. - Graham, J. Q. (ed.) Quantitative History. Selected Readings in the Quantitative Analysis of Historical Data. - Homewood, Illinois 1969
- Råneå socken 1654-1954. Se Byström, E. (red.)
- Rönnegård, S. - Lundberg, U. Folkundervisningen i Leksand och Forshem i äldre tid. ÅSU 115. - Falun 1966
- Sandberg, A. Linköpings stifts kyrkoarkivalier. - Lund 1948
- Sandewall, A. Separatismen i övre Norrland 1820-1855. - Skrifter utg. av Sv. Kyrkohist. Föreningen, 4. - Uppsala 1952
- Schiller, B. - Odén, B. Statistik för historiker. - Uppsala 1970
- Schofield, R. Statement on a Survey of Literacy in England in Historical Times. - The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure. (Stencil) - Cambridge 1967
- Schofield, R. S. The Measurement of Literacy in Pre-Industrial England. - J. R. Goody (ed.) Literacy in Traditional Society. - Cambridge 1968
- Schubert, F. W. von. Reise durch Schweden, Norwegen, Lappland, Finnland und Ingermanland in Jahren 1817, 1818 und 1820. 1-3. - Leipzig 1823. (Övers.: Resa genom Sverige 1-2. Sthlm 1825-28)
- Schubert, F. W. von. Sveriges Kyrko-Författning och Lärowerk. I-II. (Övers.: A. Z. Pettersson) - Lund 1822-25
- Shorter, E. The Historians and the Computer - a Practical Guide. - Englewood Cliffs 1971
- Siegel, S. Nonparametric Statistics for the Behavioral Science. - New York 1956
- Sjöstrand, W. Pedagogik och temperamentslära. Pedagogiska skrifter utg. av Sveriges allm. folkskollärareförening litteratursällskap 181-182. - Göteborg 1943
- Sjöstrand, W. Den formella bildningens och medövningens (den allmänna formella bildningens) problem 1-2. - Uppsala univ. årsskrift 1945:1, 11. - Uppsala 1945
- Sjöstrand, W. Pedagogikens historia II-III:2. - Malmö 1958-65
- Sjöstrand, W. Pedagogiska grundproblem i historisk belysning. - Lund 1968
- Sjöstrand, W. Källkritiska problem inom pedagogisk forskning. Institutionen för pedagogik, Uppsala universitet. Stencil. - Uppsala 1971

- Sonquist, J. A. Multivariate Model Building. The Validation of a Search Strategy. - Ann Arbor, Michigan 1971
- Sonquist, J. A. - Morgan, J. N. The Detection of Interaction Effects. Institute for Social Research, The University of Michigan. - Ann Arbor, Michigan 1970
- Stone, L. Literacy and Education in England 1640-1900. - Past and Present, No 42, p. 69-139, Febr. 1969
- Swedlund, R. Kyrkoarkiven i länsarkivet i Östersund. - Lund 1939
- Svenska folkskolans historia. Utgiven av Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskollärareförening under redaktion av V. Fredriksson.
- Del I: Warne, A. Den svenska folkundervisningen från reformationen till 1809. - Sthlm 1940
 - Del II: Aquilonius, K. Det svenska folkundervisningsväsendet 1809-1860. - Sthlm 1942
 - Del III: Sörensen, A. Det svenska folkundervisningsväsendet 1860-1900. - Sthlm 1942
- Svensk författningsamling
- Söderberg, K. Köinge socken 1878-1888. En studie av migration och husförhörsbetyg. Avdelningen för historia, Umeå universitet, stencil, 1971
- Söderling, N. Norrländska kyrkostadgar och synodalakter före 1812. - Forum Theologicum. Årsskrift för Härnösands stifts teol. sällskap, 23. - Sthlm 1966
- Tegborg, L. Folkskolans sekularisering 1895-1909. ÅSU 122. - Sthlm 1969
- Thunander, G. Fattigskola - medborgarskola. Studier i den svenska folkskolans historia med särskild hänsyn till Malmö. - Malmö 1946
- Torstendahl, R. Historia som vetenskap. - Sthlm 1966
- Torstendahl, R. Deskription och sammanhang i historieskrivningen. Studier i historisk metod. IV: Historiska förklaringar sid. 66-77. - Oslo 1969
- UNESCO. World illiteracy at Mid-Century. - Paris 1957
- Wahlfisk, J. Den kateketiska undervisningen i Sverige. - Sthlm 1889
- Wallner, J. Folkskolans organisation och förvaltning i Sverige under perioden 1842-1861. - Lund 1938
- Warne, A. Om tillkomsten av vår första folkskolestadga. ÅSU 103. - Lund 1961
- Weibull, J. Kvantitativ metod i historisk forskning. Historisk metode i forskning och undervisning, Historie, Jyske samlinger, Ny raekke VII, 1 sid. 39-49. - Aarhus 1966
- Westling, G. Om kyrkans verksamhet och frukten därav i Linköpings stift under biskop Spegels tid. Teol. tidskr. Årg. 25, sid. 264-266, 1885
- Westling, G. Hufvuddragen af den svenska folkundervisningens historia. - Sthlm 1900
- Westling, G. Svenska folkskolan efter år 1842. - Sthlm 1911
- Widén, B. Två katekisationslängder från 1700-talets Lappland. Acta Academiae Aboensis, Humaniora XXIV. 4 - Åbo 1960

- Widén, B. Kristendomsundervisning och nomadliv. Acta Academiae Aboensis. Humaniora XXVII.1 - Åbo 1964
- Widén, B. Kateketinstitutionen i Sveriges och Finlands lappmarker 1744-1820. Acta Academiae Aboensis, Ser. A, Vol. 29 nr 1. - Åbo 1965
- Wright, G. H. von. Om förklaringar i historievetenskapen. Studier i historisk metod IV: Historiska förklaringar. Sid. 7-24. - Oslo 1967
- Åkerman, S. - Cassel, P. G. - Johansson, E. Befolkningsrörighetens bakgrundsvariabler - ett försök med AID-analys. Emigrationsgruppen vid hist. inst., Uppsala universitet. Meddelande nr 2. - Uppsala 1971

FÖRKORTNINGAR

- FS = Folkskolestadgan av år 1842
- HLA = Landsarkivet i Härnösand
- husfhl= husförhörslängd
- KL = Kyrkolagen av år 1686
- KÅ = Kyrkohistorisk årsskrift
- RA = Riksarkivet i Stockholm
- SFS = Svensk förfatningssamling
- SOU = Statens offentliga utredningar
- ÅSU = Årsböcker i svensk undervisningshistoria

BILAGOR

**EN STUDIE MED KVANTITATIVA
MÉTODER AV
FOLKUNDERVISNINGEN
I BYGDEÅ SOCKEN 1845 - 1873**

Egil Johansson

**UMEÅ UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
1972**

Bilagor

1. "Till efterättelse" Föreskrifter för husförhörslängderna i Härnösands stift under 1800-talet
2. Husförhörslängd i Bygdeå socken 1846-52 och 1853-62
3. Husförhörsjournal för Bygdeå socken 1852-91
4. Utflyttningslängd för Bygdeå socken 1850-51
5. Mantalslängd för Bygdeå socken 1863
6. Karta över Bygdeå socken
7. Skolreglemente för Bygdeå fasta skolor 1846
8. Skolpliktslängd för Bygdeå södra sockendel 1847
9. Skolmatrikel för Bygdeå fasta skola 1847-70
10. Elevförteckning vårterminen 1849 för Bygdeå södra skoldistrikt
Statistik över elevförteckningar för Bygdeå socken 1848-56
11. Skolstatistik för Bygdeå socken 1847-60, samt för Västerbottens första kontrakt, Härnösands stift och hela riket
12. Skolans räkenskaper 1847-66, 1875 för Bygdeå socken
13. Befolkningsstatistik för Bygdeå socken 1805-75
14. Den vuxna befolkningen 1862 i Bygdeå södra sockendel - variabelbeskrivningar och frekvenser
15. Matris över kontingenskoefficienter för befolkningsdata
16. Korstabeller för förhörskot och befolkningsdata
17. Korstabeller mellan läsbetyg 1862 och övriga variabler
18. AID-analys med läsbetyg 1862 som kriterium
19. Korstabeller mellan begrepp 1862 och övriga variabler
20. AID-analys med begrepp 1862 som kriterium
21. Skolbarn och övriga barn
22. AID-analys med hemundervisning/skolgång som kriterium. Förkontroll 1847
23. AID-analys med hemundervisning/skolgång som kriterium. Efterkontroll 1847-73
24. Skoldata för skolans elever
25. Översikt av folkundervisningen i Bygdeå socken
26. Formler

Appendix

- I. Kvantifiering av kyrkans husförhörslängder
- II. Övriga undersökningar vid pedagogiska institutionen i Umeå - översikt.

Till efterfölelse.

Den Pastor eller Prestman, som upprättar Förhörs- och Kommunion-Boken, har att iakta följande:

1:o. I församlingens Ledamöter inskrifvas, bör, på sätt vanligt varit, hvarje Rote och By upplagas, efter belägenheten; ty en Rote kan icke ha sitt egena hus, men efter A, b, c, skall försaka icke ring och tidspillan vid Husförhören.

2:o. Hemmansägare uti hvarje By inskrivas i sin ordning; och här för hvar och en samt dess husfolk upplatas serskild sida. Först i Arkivets Husbok, dess Huslur samt i Huset varande gamla Släglingar, och sedan Barnen efter äldern; men Tjenstelijon upplagas nejdrest på samma sida, på det, när de tråda i annan tjänst, eller flytta utur huset, andre tillkommande må kunna inskrifvas ovanför de förra utpräglade namn. Den redigheit och forman, som derigenom vinnas, skall visa sig vid Tabellernas upprättande och flere tillfällen.

3:o. Efter de uti en By nämnes inskrivne Hemmansägare, leveras ett eller annat blad rent, allt efter som Byanlänen är många, i sitt hus, inom 10 år, möjligens tillkomma igenom Hemmansklyfning eller andra omständigheter.

4:o. Derefter införs alla andre, som bo på Bys ägor; och kunna 2:e, ofta 3:e Hushåll eller Matlag af Krigsfolk, Handlverkare och Torpare upplagas, med något mellantun, på en enda sida, emedan dessa hafva sällan i sine hus af och an sittande Tjenstelijon, och måste gevenligen lemnas ifrån sig egne Barn vid 15 års ålder. Af Backstufsvoljon och älderstiget Folk, som icke hafva barn, kunna komma flera, utan oredighet, införs på en sida. Det Torpare, Nybyggare m. fl. kunna möjligens, inom 10 år, vid en Bys ägor försas, bor och derså leveras en eller annan sida, innan man börjar inskrifva nästa Byalag.

5:o. För Herrgårdar, Prestgårdar och andre Huslur, der många Tjenstelijon finnas och ofta ombytas, böra Drängar skriva på en sida och Pigorna på en annan.

6:o. Några blad i slutet af Boken böra bestämmas för sådane Personer, utom Tjenstelijon, som ej hafva eget hemrist, hyra hus same fylla af och an inom Församlingen, der de själva salighetsmedlen.

7:o. Igenom översvägande af allt detta, och med den kännedom af hvar och en Förgånglings Hemmankont, Folkmängd och frifge omständigheter, som böra kunna af nu varande Cathechisations-Längder innehållas, blifver det för en Pastor lätt att uträkna huru många böcker eller Ark Papper af det tryckta Formularet bör requireras till en, för 10 år, redig och fullständig Förhörs- och Nattvardshök. Detta måste göras lokala omständigheter blixta olika; och då en församling af 1000:de människe kan oeqvivalent och rynligt nog införas på 150 Blad eller 3:e Böcker, kan en annan af lika Folkmängd ej ordentligen/inskrifvas på mindre än 150 Blad eller nära 4 Böcker Papper. Det är i allmänhet sagt angeligt att tillse, det ej bristande rum må med tiden försaka oredigkeit i en Bok, som skall konstrollera både Litteratur mit och verksamhet, samt Åhörarens upplysning och förhållande seder.

N. 8:o. För Stads- och Lands-Församlingar, efter Folkmängden, måste beräknas huru många böcker Papper behöfvas, och huvudia denna bok bör bindas i stero Band; i hvilken händelse en viss trakt af Församlingen inskrifvas i hvart Band. — Boken borde blixta för mycket ovrigt att handlära, om den består af mer än 6 böcker Papper.

8:o. Boken, som bör bindas på breda remmar af Pergament eller annat fast Skinn, och förses ned stadiga Permar och Skinnrygg, bör framför allt öppna sig väl, hvarom Bokbindaren må erinnras.

9:o. Hela Boken bör med blyerts linieras, och afståndet emellan raderna blixta ungefär ½ tum; ty på ett mindre rum kan det ej bryggningsen och redigt införas, om en Person gällt, på ett år, 3 eller 4 gångor till Nattvarden, eburu det sker med Numrör, till ex. 1:° eller den 21 Juli; icke heller, om af ett Hjonelag den ene dör, och den andre åter gifster sig, kan den nykomne Maken redigt inskrifvas i den utstruknas ställe; men Barn, som födas, eller redan ej ärö komme till den ålder, att de inom 10 år kunna till Nattvarden admitteras, skrifvas närmare till hvarandra; och blifver det även nödigt, der många Barn finnas eller flera Tjenstelijon om året afflytta och ombytas.

10:o. Hvar och en Person får ej upplaga mera än en enda rad; hvarsöra alla Titlar, som utmärka Sländ, Näringsföng, Elsgt, ek, m. m., även själva Namnet, der rummet så födras, böra skrifvas förkortningsvis; men icke så abbrevieras, att otydlighet och misstag derigenom kunna uppkomma.

Vidare och på det en så inträffad Längd eller Bok må i alla händelser och afseende tjena till de mera och mindre vigliga omständigheter, som Kyrko-Öddningen och mångfaldige andre Förfatningar åsyfta, bör Presterskapet, för hvarje person, uti behörige kolonner anteckna icke annat än hvad de igenom anställda förhörs, upptedde ordentliga bevis m. m., med visshet velo och kunnen om Födelse-år, Näringsföng, fördigheit att läsa i Bok, Kunskaps- och Förstånds-ödding, Lefnad och Seder; hvarvid de anordnade Signa eller Tecken utvärderade nyttjas; och skola dessa alltid och allestädes inom Stiftet behålla densamma bemärkelse och mening, som dem igenom Förklaringen här nedanförta gesvens är; äfven som samma ord och talesätt, hyvmed Teknens bemärkelse ärö förklarade, böra nyttjas uti de bevis som Presterskapet af siere anledningar meddelar, i synnerhet dem, hvilka flytta utur Församlingen. En klok Lärare tillser, att ej någon på oskara rykten, eller för ett och annat mindre felsteg heist af ungdoms oförsigtighet, blifver i Boken noterad med sväfande sticket ~~, eller visom ostadic; utan bör detta Märke: ~~~ skrifvas endast för den, som gjort sig mera allmänt och bevisligen kend för hujekö till någon viss last, t. ex. fyllert, trötigirhet, och står i fara att igenom vanan fördövas; men der förbättring, utan veräldig näp och äga tillkommer, bör detta märke genast bringas till en rätt linia, såsom liknande en rätt och jemn väg. Icke heller må det undfalla en efterlänskans Lärare och som är något van, att vara noggrann vid sina embetsgöromål, att åtskilliga sinn omständigheter böra i boken anmärkas, så framf. lättilt, redigheit och ordning, vid åtskillige tillfällen skola möjligens vinnas, t. ex. att för Ynglingar, som vistas vid något Publikt Läroverk, skrifvas Skola, Gymnasium &c. uti det brede Kommunion-Kolumn; hvilken omständighet uti Tabellen N:o 0 bör införs; att i sista eller annuärknings-Kolumnen skrifvas för vederbörande, lytt, teknisför, oskicklig till arbete, blind, &c. dumbe m. m. som i samma Tabell bör ingå &c.

11:o. Vidare iaktlages, att, då ett Barns Födelse, Dop m. m. inskrifvas i Kyrko-Boken, så bör dock dess Namn och Födelse-år på samma gång införs i Cathechisations-Boken, hvilket faller så mycket mindre hinderligt, som Presten bör uppslå dennes sednare, om han skall med visshet kunna inskrifva Barnaföderskans ålder i den förra, hvilket är nödigt i afseende på Tabellen N:o 0. Detta kan även vara nödigt, i afseende på andra omständigheter.

12:o. Att då i Kyrko-Boken ett Dödsfall med sine omständigheter införs, skall dock för den aflidne skrifvas uti Förhörs-Boken det ordet: Död, i Hvarthän- eller Kommunion-Kolumnen för det löpande året.

13:o. Att ingen tillåtes bo i en Socken och bruka Salighetsmedlen i en annan, om do ock utgöra ett Pastorat; ty utom andra olägenheter, skulle, igenom sådan tillåtelse, Tabellen N:o 0 aldrig blixta riktig och saon; hvarsöre då någon flyttar eller går i tjänst i annan Församling, bevis honom bör genast meddelas, och den Ort, Stad eller Socken, dit han flyttar, jemte Allestens datum, skrifvas i kommun-Kolumnen för det året, som han leveras Församlingen. Hans Namn överstryktes med ej grösre penna, än att det äfven sedan kan tydligt läsas, hvilket ofta bör behöfvas i en framtid.

14:o. Att hvar och en Person finnes i Boken skrifven för det Husbåll, der han större delen af året sig uppehåller på det uppskrifte området, ej avgifande Kommunikanter må lättare och med mera ordning ske; hvarsöre, och egentligen i afseende till Tabellen N:o 0, N:o 1, 2, 3, i synnerhet det året, för hvilket Tabellen 0 och 0 skola upprättas, så väl inflytande Personer af andra Församlingar, som den invika i den Socknen ömses Husbånder eller Boställe, intygas 14 dagar, högst 2:o veckor ifrån Michaelis, på en eller 2:o Lördagar, d. s. 14. Decembri-Predikan hålls; de förra då examineras och prövas, om de avra emot sine medhafide Bevis, och sedan inskrifvs, de senare intygas ifrån det Husbåll eller By, der de tjänat, och uppläres vederbördegen, der de nu finnas.

Denna är icke mycket mera nödigt, som i annan händelse kunnat intäffa, att en flyttande emellertid Församlingens antingen icke beraknas, och räkna till 2:o gånger upplagars uti Tabellen N:o 0.

Tecknen för kolumnen: Läser och Förstår.

For innanläsningen.

- Har begynt att läsa.
- Läser svagt.
- Läser nägorlunda.
- Läser försvarligt.
- Läser med fördelighet.

For begreppet.

- Har svagt begrepp.
- Har nägorlunda begrepp.
- Har försvarligt begrepp.
- Har godt begrepp.

For utanläsningen.

Läser Lutheri Lilla Catheches; och jeansamma

Första Hufvudstycket af Svebihi Förklaring; och så vidare en punkt för hvardera af de Fyra öfrige Hufvudstycken.

Glömmes någon af dessa delar, så drages ifrån

Punkten uppföre ett fint streck, vid skedet

Förhållring, åter kan intagas uti en utridgad punkt.

Således betyda

Läser försvarligt i bok; har godt begrepp; förglömt att utan till läsa 4:de och 5:te Hufvudstycket.

Läser svagt i bok; har svagt begrepp; kan Lutheri Lilla Catheches utan till; men förglömt 1 och 2 Hufvudstycket af Svebihi Förklaring; ännu ej läsit de öfrige.

Tecknen för Kolumnen: Frejd.

Oordentlig, felaktig eller brottslig i något afseende; hvilket närmare utmärkes med Nummern af det bedörd, hvaremot felst eller förbrytelserne äro begägnade.

För sylleri sättes en punkt efter det svävande strecket.

För trätgirighet sättes en punkt framföre det svävande strecket.

Vid skeendo förhållring göres det svävande strecket till en grof, rät linia; men Bedördets nummer qvarhålls; hvaremot punkten sammanbindes med rätta linien, enar syllerilasten eller trätgirigheten verkeligen upphört.

När någon undergått Kroppstraff, eller Kyrkoplikt, eller mistat åran, anmärkes sådant med ett kors ovanför den nummer eller tecken, som utvisar brottets art.

Således betyda

— Känd för Uppsludsighet emot Föräldrar eller Husbunder.

— Känd för snälleri och sylleri.

Mistat åran för mened.

Straffad för stöld och sylleri.

Densamma, nu mera, icko känd för otrohet eller sylleri.

Obs. Hvar och en inser lätteligen att desse Tecken för lesvernet och seder icke höra nyttjas för andre, än dem, som antingen bro till förlätiligen kände och varnade eller lagligen förvarnne till de brott och förseelser, hvilka anmärkes.

Tecknen för Kolumnen: Förhör.

N. Närvarande.

För de främvarande sättes ej något Tecken

Tecknen för Kolumnen: Nattvardsgång.

† Kommunicerat den 6 Januari och den 3 Julii; då öfste ziffran utmärker dagen och den nedre, månaden af året.

Num- mer.	Statt.	Ettend. och Namn.	Födelse- år och dag.	Födelseort.	K on- tak	Läser och Förstår.	Giftår och dag.	Frejd.	Hvarifrån.	Bvarthåm.	År 18	
											För- hörs.	Nattvard- gång.
		Bonden Sven Ersson . . .	00 †	Tuna.	Sm.		00 †	Väl- fräjdad	1812 Sollestoå. 1816		N.	†
		Hustrus Sara Nilssdotter .	00 †	Sundsvall.			00 †	Ärlig.	Hernösand		N.	†
		Stjäffadren Anders Jonsson .	00 ♀	Skellefteå.			00	Årbar.	1818 Nordma- lling. 1820		N.	‡
		Dess hustru Greta Persdotter .	00 †	Torp.			00	Oklan- derlig.	Gudmund- rä.		N.	†
		Sonen Erik Svensson . . .	00 †					Oklan- drad.		Död †	N.	†
		Dess hustru Anna Jonsdotter .	00 †				00					
		Sonson Sven Nilsson . . .	00 16		Vac.							
		Dottern Märta Svensdotter .	00 †									
		Dottern Stina Svensdotter .	00 1				00					
		Drängen Erik Andersson .	00 †	Ragunda.								
		Fröken Maria Fredriksson .	00 1	Söder.								

Husförhörs längd i Bygdeå socken 1846-52

Husförhörlängd i Bygdeå socken 1853-62

Husförhörsjournal för Bygdeå socken 1852-91

Den 8 - 12 mars 1852

1852 den 8 Mars.

Ned. Norums Husförhörs Läg

Upphovs Bonden Eliel Gottfridsson i Norum.
 Sek af Upplysningarna. Bonden Olof Pettersson
 i Norum. Bonden Jonas Ant. Dahlman
 i Ralhu. Prästvad mifte. 19 man Lars Petter
 Jonström i Norum. Härjante befallts att Ralhu
 sätta till en följe till Djekneboda Husförslag

1852 den 9 de Mars mfl.

Djekneboda Husförhörs Läg.

Sek af Upplysningarna Anna Bonde Jonas
 Gustaf Hagberg i Djekneboda. Prästvad mifte
 Riksdagsman Lars Ryggdå i Djekneboda.
 Bynsigt mödigt att Ralhu by skall härras ift. - Läggs
 till Djekneboda ej utgåva av Husförhörlig.

1852 den 11 Mars med

Prästvad, Offerpater och Gräffé

Sek af Upplysningarna J. Pettersson mfl.

Prästvad omfattar öv: Riksförbundet Säde.

1852 den 12. Mars Ned. Bolaeckens Husför

Förslag eft. G. Gustaf Larsson sek af Upplysningarna
 Kyrkoborard Jonas Gustaf Larsson. Sek af Upplysningarna
 Bond. Peter Hansen. Prästvad mifte en den förmittag
 den 9 Bolaeckens

Utflyttningslängd för Bygdeå socken för åren 1850-51

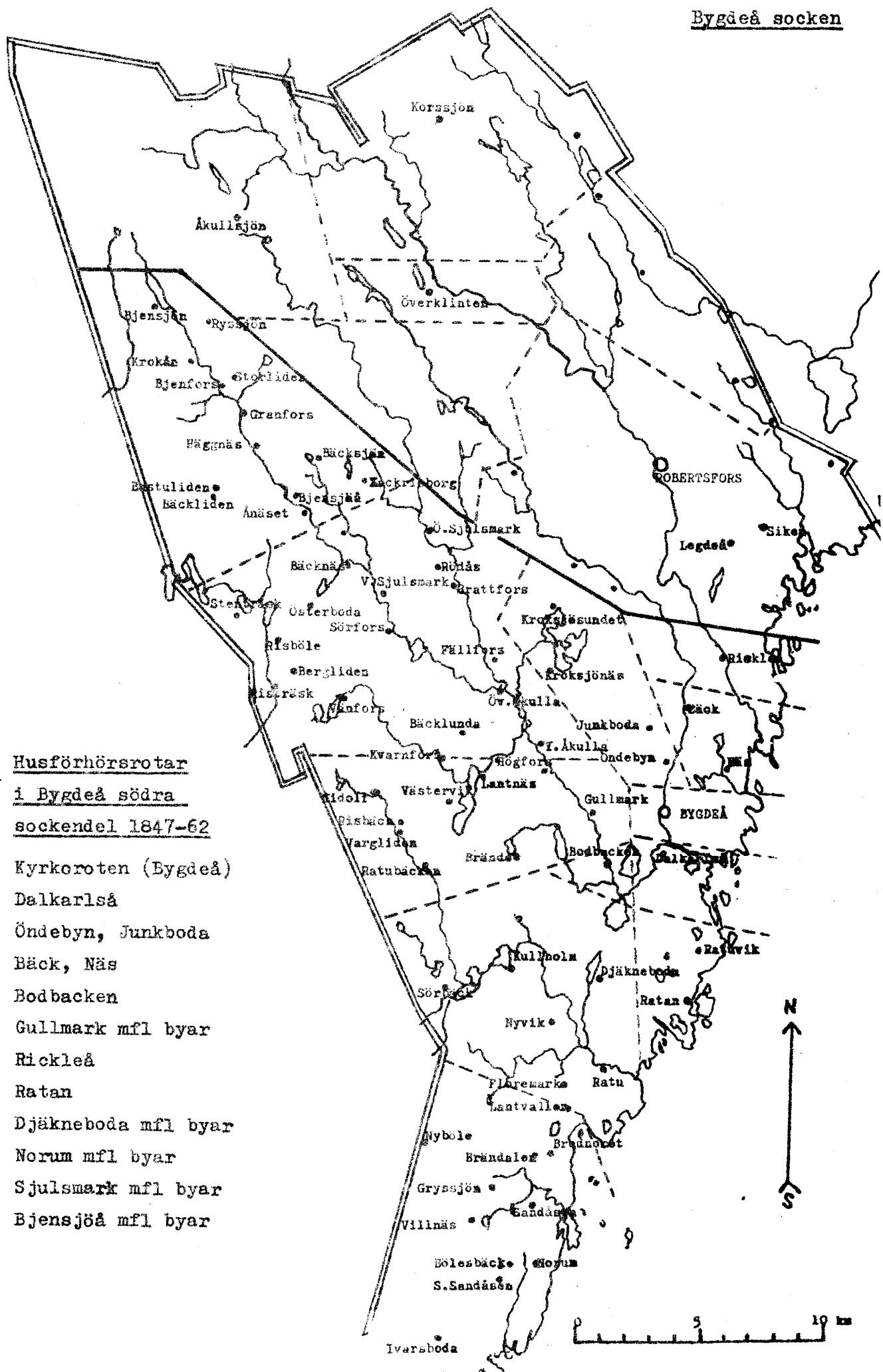
6

1857.

Mäntalslängd för Bygdeå socken 1863 (dec. 1862)

Bilaga 5

Bil. 6. Karta över
Bygdeå socken

Protocoll, hållet i Bygdeå Scholae-styrelse den 2dra Augusti 1846.

§ 1.

S.D. Wid wäckt fråga om ett behörigt organiserande af Folkskolan wid Robertsfors Bruk, eller i Norra Distriktet af denna Socken, föredrogs ett af Läraren derstädes Herr Joh. Hardin upgjort project till Reglemente, så lydande:

§ 1.

Scholan är fast och läsetiden bestämd till 6 månader om året.

§ 2.

Läsetiden börjar den 1 April och slutar den 1^a Octo-ber. Under dessa terminer läses alla söckendagar i weckan 3 timmar f.m. och 3 timmar eft.midd., utom Onsdags- och Lördags efter-middagar, då hemlexor erhållas. Af dessa bestämda timmar använ-des 2^{ne} för morgon- och aftonböñ, gymnastik samt muntrande kropps-öfningar under bar himmel, när väderleken det tillåter.

§ 3.

1°. När barn fyllt 8 år inställes det i Skolan, derest Sjukdom eller annat laga förhinder, som Directionen godkänner, icke möter. Det skall då minst känna bokstäfwerne i Swensk och Latinsk stil, samt hafwa gjort någon början med stafning. Yngre barn som fyllt 6 år, må äfven begagna Skolundervisningen, om deras målsmän så önska och Directionen pröfvat det tjenligt.

2°. Blifwer barn, som fyllt 8 år, icke till undervisning i Skolan inställt, eller om det barn som redan inskrifvet är, obehörigen afhållas från Skolgång, förfares såsom i 8^e § 5 mom. af Kongl. Majt:s Nådiga Stadga den 18de Junii 1842 föreskrifves.

3°. Alla i Scholan inskrifne barn skola dagligen bewista underwisningen, derest laga förfall ej möter, eller sådana omständigheter icke inträffa, som i 8 § 4 mom. af ofvan åberopade Nådiga Stadga äro uptagne.

4°. Will någon undervisa sitt barn hemma, skall sådant anmälas samma dag terminen tager sin början; ware icke dess mindre pliktig inställa det wid Onsdagsförhören, samt inför Presterska-

pet, när så fordras, på det utrönas må, om undervisningen hemma i noggranhet och omfattning någorlunda motsvarar den som i Scholan meddelas. Sker det ej skall ordentlig Skolgång åläggas.

5°. Rättighet att lemlna Scholan inträder icke förr än barnet till det minsta inhemtad de i 7 § af 1842-års stadga uppraknade ämnen. Skolande barnet likwäl efter åfgången från Scholan alltid bevista Onsdagsförhören, så länge och intill dess det af Presterskapet emottages att till den H. Nattvardens begående beredas. Wid terminexamensslut meddelar Directionen rättighet att upphöra med Skolgång åt dem som sådant önska, och det föreskrifna kunskapsmåttet inhemtad.

§ 4.

På sätt Kongl. Stadgan af den 18de Junii 1842 i 6 och 7 §§ bjuder, ware Läseämnen följande:

1°. Ren och flytande innanläsning af Swenska språket, så Latinsk som Swensk stil. Och må under det sådant inläres intet annat kunskapsämne än skrifning och räkning derjemte föredragas.

2°. Catechesen och Gagners Bi iska Historia, båda wäl utan till samt begreppet så mycket ålder och fattningsförmåga tillåta, derunder Läraren omsorgsfullt tillämpar Christendomens sanningar på lefnaden, och ware en sann och levande Religions Kunskap förnämsta föremålet med undervisningen, så att den genom ständig öfning inskärpes på waraktigt sätt.

3°. Kyrkosång, med undantag för dem som dertill sakna allt anlag.

4°. Skrifning efter föreskrift.

5°. De fyra räknesätten i hela tal, hvarifrån dock flickor befrias, om målsmännen sådant önska.

6°. Öfning i gymnastik.

Wexelundervisnings Method användes wid stafning och renläsning, samt i öfrigt där den tjenlig är och Directionens ordförande finner det lämpligt. Men wid Catechesens förklaring och Religions-sanningarnas tillämpning må Läraren icke begagna Monitörer, utan detta ålliggande sjelf fullgjöra.

§ 5.

1°. Undervisningen börjas och slutas dagligen med upläsandet af ett Capitel i Nya Testamentet, bön och Sång.

2°. Sedan morgonbönen är gjord, företages läsningen i Cirklar och Classer efter barnens olika framsteg, på sätt Bellanches-terska methoden anvisar.

3° Gymnastik inläres, och lekar, som fordra kroppsrörelse, tillställas af Läraren på dertill tjenliga mellanstunder, såväl före som efter middagen, såsom uppfriskningsmedel och på det barn icke må trötta af längre än högst en timmes stillasittande i sänder.

4° Öfver barnens seder, flit och ordentlighet hafve Läraren den noggrannaste omvärdnad, och ware för dem i allt en efterföljandswärd föresyn. Mindre felsteg straffar han genom warning, nedflytning för timmar och dag afskild plats, förlust af rättighet att delta i lekarne för dagen, eller lindrig skolaga. - Felaktighet, som envist fortsättes utan önskad förbättring samt gröfre förbrytelser, anmeldé Läraren hos Directionen, som efter omständigheterna derom förfogar.

5° Öfver Scholbarnen förer Läraren ordentlig matrikel, särskild för varje termin, uptagande alla till hemvist, föräldrar, födelseår och kunskapsgrad wid terminens början. Deruti antecknas äfven de dagar då barnet, utan wederbörligt tillstånd, uteblifvit från Scholan, samt orsaken till detta uteblivande.

6° Wid terminens slut upprätte Läraren examenscatalog, uptagande alla barnen efter matrikel, och den Class de innehafva, med en särskild Column för hvarje kunskapämne, en för flit och en för seder. Uti hvardera af dessa columner utsätter han det betyg barnet erhåller med följande bokstäver: A, som betyder berömlig, B godkänd, C försvarlig, och D otillräcklig. För de barn som undervisas hemma utsättes betygen i Catalogen wid sjelfva examen.

Genom kungörelse från Predikstolarne i Socknens bægge Kyrkor tillkännagifver Läraren dagen då Läseterminen skall börjas, samt dagen då den med offentlig Examen skall slutas. Likaledes kallar han till Examens undergående samma dag, eller om utrymmet i Scholan det ej tillåter, till annan dag, de barn som haft hemlexor.

Läraren emottager Scholans tillhörigheter efter inventarium, och den vårdar. Hvad barn af okynne eller vårdslöshet förstöra skall af Läraren anmärkas, för att de felandes föräldrar eller målsmän Scholcassan gottgjöras.

Detta förslag, hvilket till sin syftning fanns vara väl upställt, blef och af Skolstyrelsen i öfrigt gilladt och antaget såsom tillämpligt i afseende å Scholorne inom denna Socken, utom med hänsyn till nedannämnde puncter i hvilket fall stadgades:

1° Att Läsetiden fördelas i 2^{ne} terminer, den förra från och med den 1 Mars till och med den 15 Junii, och den sednare från och med den 1^a September till och med den 15 November.

2° Att till intagning i Scholorne berättigas de barn som äro i ålder emellan 6 och 15 år dock med skyldighet för hvart och ett attderwid begagna undervisningen i alla de ämnen, deri undervisning enligt den gällande Lancastermethoden i Scholorne meddelas utan att målsmän och föräldrar må ega att för sine barn undantags-

vis åska undervisnings meddelande i ett eller annat enstaka ämne.

3 Att i fråga om åliggandet för de barn som från det
de från Skolan afgått och till dess de blifvit till deras första
Nattvardsgång beredde, att bevista Onsdags- och Lördagsförhören,
denna skyldighet icke ovillkorligen må drabba alla sådana barn,
eller så tillämpas, som skulle dessa både Onsdag och Lördag i
warje wecka, vara twugna att förhören bewista, utan skulle i det-
ta fall det på Läraren bero, att med kännedom af skiljaktige om-
ständigheter, besagde föreskrift mildra eller skärpa.

På Scholaestyrelsens vägnar

Er. Ol. Sellin

/L. Holmgren

År 1846 den 7de October är förestående Reglemente med
de af vederbörande Skolstyrelse deruti gjorde ändringar, inför
Consistorium föredraget i dess Protocoll antecknad och godkänt
att tillsvidare gälla, betygar Härnösands Domcapitel ut supra.

In fidem

And. Sidner

Lösen 24 sk. Banco.

Skolpliktstidslängd för Bygdeå södra sockendel 1847

Förteckning över barn emellan års 1847 från hitta till hitta i Härjedalen, Härjedals häradet
avläga till besynnerlig underrättelse vid, endast i Härjedalen och Österbotten del

Herrgård	Föderas namn	Märkande Namn	Födelse år & dag	Krafften	Förvaltning år & dag	Uppmärksamhet
Norrmunt	son Petersson Sven	Sonen —	1836-3-1	11	40	bör i Härjedalen välkänt
	Sophia Magdalena	32-2-1	15			välkänt
	Louisa	32-2-1	9			
Olof Nilsson	son Nils	36-1-1	11			härjedals god.
	Peters	37-1-1	10			med Röd-god.
Elias Wiktorin	- Johanna	35-2-1	12			
	Eric Emanuel	37-2-1	13			
H. Olofsson	dott Maria Johanna	35-3-1	14			läpares
	son Nils Olof	36-3-1	11			med Röd-god.
Görges Olof och Wester	dotter Elsa Sophie	35-7-0				
	son Nils	37-2-0	8	40		
Välesbacken	Johan Andersson	dott Maria Blanche	37-4-1	14		
	- Sophie	37-2-1	10			
	- Anna Carolina	38-2-1	9	40		
Gryffön	Anders Norgren	son Jonas Willy, son	34-5-1	13		
	Carl	36-2-1	11	40		
	dott. Greta Sophie	32-2-1	15	40		
	Anna Charlotte	34-7-0				läpares
Hybäle	Johan Nilsson	son Olof	35-7-1	12		
Brednora	Erfred Peter Erik	son Anders	37-2-1	10		
	Carl	38-2-1	9			
	dott. Anna Magdalena	35-2-1	14			läpares
	Margr. Mathilda	34-2-1	13			
	Emilia Carolina	36-2-1	11			
	Fridina Charlotte	36-2-1	11			med Röd-god.
Gårdslund	Egil Olofsson	son Anders	38-10-1	9		
	dott. Cajsa	37-10-1	10			
Lundsvik	Peter Söder	son Jonas Söder	35-2-1	14		läpares
	Olof Anders	37-2-1	8			
	dott. Anna Magdalena	35-2-1	12			läpares
	Cajsa Mathilda	36-2-1	11			
Herrgård	Olof Anders	son Peter	36-2-1	10		läpares
o Hater	Olof Bonnans	son Peter Gustaf	38-2-1	9		med Röd-god.
	Emilia Eriksson	son Jonas	36-2-1	5		med Röd-god.
	Cajsa Samuel	37-2-1	4			med Röd-god.
	Emilia Andersson	dotter Anna Maria	37-2-1	8		
	Karl Gustafsson	son Carl Johan	36-2-1	7		
	Emilia Andersson	dotter Maria	35-2-1	11		läpares
	Emilia Andersson	dotter Maria	36-2-1	7		
	Emilia Andersson	dotter Maria	37-2-1	17		läpares
	Emilia Andersson	dotter Maria	37-2-1	15		läpares
	Emilia Andersson	dotter Maria	38-2-1	9		läpares
	Emilia Andersson	dotter Maria	34-2-1	11		läpares

Br. & Name	Labels on int.	Labels on main	Salting	Shipping	Canning	Date of Exam on 1st Nov 1895.
J. Job M. Head	1857	St. Louis, Mo. S. M. Head	1857	1857	1857	Oct 1895 Salts well before salting. Same weight as salted at 1857. Slight staining along the grain at bottom of sample, probably from the bottom of the barrel and barrel itself. Sample of product is much wet; higher than that of the 11 Sept 1895.
9. C. Johnson	1857	Br.	1857	1857	1857	Oct 1895 Same as above, but not so stained. Same weight as salted at 1857, still sixteen lbs less. No staining along the grain, but some staining along the bottom of the sample.
9. C. Johnson	1857	Br.	1857	1857	1857	Oct 1895 Same as above.

Förteckning på de värer, som föregått under
månen här. Förläggare är Nygård i Malmö bygde
under 1849.

Bynamn	Förnamn & namn	Barnens namn		Summa flickor	Summa pojkar
		Gördar	Flickor		
Dahlbergs	Hilmer Jacobsson	Hilmer	.	.	1.
.	Fra Dahl	.	.	.	1.
Budbergs	Erik Hansson	Hans August	Augusta	.	1.
.	Jacob Jacobsson	Jacob	.	.	1.
.	Hans Olofsson	Olof Daniel	.	.	1.
.	Söderström	Söderström	.	.	1.
Fr. Karlby	Karl Franzén	.	.	Irena	.
.	.	.	.	Maima	.
.	Cm. Nygård	Erik	.	.	2.
.	Anders Pettersson	Petters	.	.	1.
.	Olof Olofsson	Carl Olof	.	.	1.
.	Anders Roman	.	.	ella Anna	.
.	Job. S. Högström	Jonas	.	.	1.
Ördeby	Hilmer Brantström	John Alfred	.	.	2.
.	.	Anders	.	.	.
Winnars	Olof Larsson	Olof	.	.	2.
.	.	.	.	Berta Sophie	.
Östeboda	Job. P. Söder	Job Maria	Anna Johanna	.	3.
.	.	Carl Erik	Gustava	.	2.
Ristbäck	N. G. Forsén	.	Olivia	.	1.
Söder	Björn Högström
Bäck	Mårns Jakobsson	Hilmer Frans	.	.	.
.
Fr. Ås	Anders Eric Sandberg	Eric	.	.	2.
Boteå	Carinelli Petter	Peter Gustaf	Anna Anna	.	1.
.	.	.	Sophia	.	1.
<i>Bryggda den 2de Januari 1849.</i>		Summa -		17.	12. 20).

ELEVFÖRTECKNINGAR FÖR BYGDEÅ SÖDRA SKOLDISTRIKT 1848-56

Termin		Gossar	Flickor	Totalt
Vårterminen	1848	24	9	33
Höstterminen	1848	26	18	44
Vårterminen	1849	17	12	29
Höstterminen	1849	9	6	15
Vårterminen	1850	5	5	10
Höstterminen	1850	8	7	15
Vårterminen	1851	9	11	20
Höstterminen	1851	11	11	22
Vårterminen	1852	-	-	-
Höstterminen	1852	25	23	48
Vårterminen	1853	16	13	29
Höstterminen	1853	29	21	50
Vårterminen	1854	23	18	41
Höstterminen	1854	-	-	-
Vårterminen	1855	25	26	51
Höstterminen	1855	20	12	32
Vårterminen	1856	19	14	33

ELEVFÖRTECKNINGAR FÖR BYGDEÅ NORRA SKOLDISTRIKT 1848 och 1850

Vårterminen	1848	25	15	40
Höstterminen	1848	26	12	38
Vårterminen	1850	14	7	21

UPPGIFTER OM FOLKUNDERVISNINGEN I BYGDEA SOCKEN 1847-60

Bilaga 11:1

	1847	1848	1848	1849	1849	1850	1850	1851	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860
	S:a	N:a																
Folkmängd	3582	-	3652	-	1853	1905	3643	3956	4000	4100	4200	4239	4320	4400	4500	4570	-	
Ålder för skolgångens början	6	8	8	8	6	6	8	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	
Barn inom skolåldern:																		
Summa Gossar	400	150	112	159	119	193	198	349	355	364	376	362	383	376	382	397	245	
Flickor	364	155	125	162	129	195	189	321	350	351	365	357	390	366	379	370	231	
I fasta skolor:																		
Gossar	51	28	22	17	19	14	16	35	40	71	74	94	64	58	44	54	49	
Flickor	23	21	16	12	7	11	10	29	45	69	65	62	56	59	40	41	-	
I allmänna läroverk:																		
Gossar	2	3	0	3	0	6	1	6	6	5	3	5	3	2	3	3	4	
I hemmet:																		
Gossar	340	119	90	139	100	173	181	308	309	288	302	263	316	316	335	343	192	
Flickor	336	134	109	150	122	184	179	292	305	292	300	272	336	310	320	330	190	
Som saknar undervisning:																		
Gossar	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Flickor	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Summa barn inom skolåldern	764	542	569	775	670	705	725	741	719	773	742	761	767	476				
Andelen barn i fasta skolor:																		
Procent	9,7	16,0	9,7	6,6	9,7	12,0	19,3	16,8	25	16,6	15,3	13,5	12,2	18,9				
Antalet barn med hemläxor i byarna:																		
Gossar	104	217	237	224	192	224	238	231	237	231	237	235	250	-				
Flickor	105	190	224	224	192	224	238	231	237	231	237	235	250	-				
Undervisningstid:																		
Veckor per år	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	
Dagar per vecka	6	6	6	6	6	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
Kunskaper över minimum																		
Gossar	7	4	5	3	3	9	2	3	4	7	4	5	4	4	5	6	11	
Flickor	2	0	0	0	0	4	0	0	0	2	0	2	3	2	4	2	7	

OFFICIELL SKOLSTATISTIK 1847, 1850, 1853, 1856, 1859 FÖR
 HELA RIKET, HÄRNÖSANDS STIFT, VÄSTERBOTTENS FÖRSTA KONTRAKT
 OCH BYGDEÅ SOCKEN

	Barn i skolåldern Totalt	Därav andelen barn i fasta skolor %	ambul. skolor %	lärov. ensk. sk. %
<u>HELA RIKET</u>				
1847	366.480	26,5	24,7	4,9
1850	436.678	33,0	28,8	5,5
1853	454.675	33,6	29,2	5,3
1856	486.264	32,8	30,0	5,5
1859	507.522	34,8	31,1	6,4
<u>HÄRNÖSANDS STIFT</u>				
1847	(6.751)	20,9	9,8	0,9
1850	31.192	16,3	10,0	1,8
1853	38.254	18,9	12,3	2,0
1856	46.021	18,0	13,9	2,7
1859	48.620	19,5	14,0	2,9
<u>VÄSTERBOTTENS FÖRSTA KONTRAKT</u>				
1847	1.630	7,7	1,5	-
1850	4.591	7,3	7,1	1,7
1853	5.676	10,9	8,1	1,7
1856	6.862	8,2	12,4	3,3
1859	6.711	11,8	10,7	2,6
<u>BYGDEÅ SOCKEN</u>				
1847	764	9,7	-	0,2
1850	775	6,6	-	1,0
1853	725	19,3	-	0,8
1856	773	16,1	-	0,5
1859	767	12,3	-	0,5

I denna översikt anges andelen barn i skilda skolformer. Övriga barn är oklart definierade i skolstatistiken. För dem som upptas i uppgifterna för "saknar undervisning" heter det i kommentarerna t ex "ännu ej till förhör inställda", vilket torde åsyfta förhör av läraren ifrågavarande år. Dessa barn borde snarast föras till gruppen "undervisade i hemmet".

Källor: Eckl. dep. statistiska avd. arkiv. Handlingar ang. folkundervisningen. (Litt. Da, Db) Riksarkivet.

Skolans räkenskaper i Bygdeå socken 1847-1866År I n k o m s t e r 1847-57 Rd banko 1857-66 Rd riksmynt

	Skolavg. Lantränt.	Bidrag Kronof.	Bidrag Lantränt.	Bidrag Socknen	Ränta	Balans	Summa
1847	272:42	60:35	17:35	0:00	0:00	0:00	
1848	276:28	61:40	0:00	300:00	0:00	2:23	351:19
1849	279:29	63:02	0:00	0:00	0:00	187:22	530:06
1850	282:40	65:36	0:00	0:00	0:00	113:00	519:46
1851	285:47	65:25	0:00	0:00	0:00	377:25	670:34
1852	288:05	66:19	106:32	0:00	0:00	141:42	734:13
1853	291:00	65:34	106:32	140:04	0:00	0:00	603:22
1854	306:03	72:13	106:32	0:00	0:00	0:00	534:46
1855	322:05	73:72	0:00	0:00	0:00	92:10	488:10
1856	329:27	76:22	0:00	0:00	0:00	88:10	494:12
Bco. 1857	330:08	76:01	0:00	0:00	0:00	94:12	500:22
Rmt. 1857	495:26	114:06	0:00	0:00	0:00	141:38	750:70
1858	506:09	115:61	0:00	0:00	0:00	127:95	749:68
1859	518:03	107:67	0:00	0:00	11:40	136:18	773:18
1860	528:31	109:03	0:00	0:00	8:33	168:99	814:66
1861	545:49	112:92	0:00	0:00	18:81	389:49	1066:79
1862	701:96		0:00	214:50	33:98	856:24	1806:68
1863	730:76		0:00	0:00	112:07	1547:28	2390:18
1864	739:11		0:00	0:00	82:19	1586:52	2558:28
1865	644:27	121:52	0:00	0:00	86:12	1633:96	2485:87
1866	666:96	128:22	0:00	0:00	93:83	1786:52	2675:53
...							

U t g i f t e r 1847-57 Rd banko 1857-66 Rd riksmynt

	Lär.lön Bygdeå	Lär.lön R.fors	Lär.lön Amb.sk.	Mtrl m m	Skuld Revers	Balans	Summa
1847	100:00	273:16	0:00	36:72	0:00	2:23	351:19
1848	200:00	165:80	0:00	25:86	0:00	187:22	640:44
1849	200:00	200:00	0:00	17:06	0:00	113:00	530:06
1850	200:00	200:00	0:00	119:46	0:00	0:00	519:46
1851	200:00	200:00	0:00	12:18	258:16	0:00	670:34
1852	200:00	200:00	0:00	15:04	319:09	0:00	734:13
1853	200:00	200:00	0:00	11:29	141:42	49:46	604:22
1854	200:00	200:00	0:00	43:36	0:00	93:10	534:46
1855	200:00	200:00	0:00	0:00	0:00	88:10	488:10
1856	200:00	200:00	0:00	0:00	0:00	94:12	494:12
1857	200:00	200:00	0:00	0:00	0:00	14:04	500:22
1857	300:00	300:00	0:00	0:00	0:00	22:75	750:70
1858	300:00	300:00	0:00	13:56	100:00	36:18	749:68
1859	300:00	300:00	0:00	0:00	150:00	18:99	773:18
1860	100:00	300:00	0:00	25:17	330:00	59:49	814:66
1861 1)	18:75	150:00	3)40:00	1:80	685:00	171:24	1066:79
1862	75:00	2) 0:00	160:00	24:30	1015:00	532:38	1806:38
1863	75:00	500:00	110:00	69:66	1290:00	296:52	2390:18
1864	75:00	550:00	57:50	141:82	1340:00	293:96	2558:28
1865	75:00	550:00	60:00	1:50	1595:00	191:52	2485:87
1866	75:00	550:00	160:00	82:57	1395:00	437:96	2675:53
...							

1857räknas summorna om till riksdaler riksmynt.

1) Läraren Bodén i Bygdeå har från 1861 lön endast för resor till byarna.

2) Brukspredikant Rosenius lämnar skolan 1861. Näste lärare får högre lön, 500 rd.

3) Ambulerande småskollärare börjar sista kvartalet 1861, två lärare.

Anm.: I summorna för matrl m m ingår även räntor o s v.

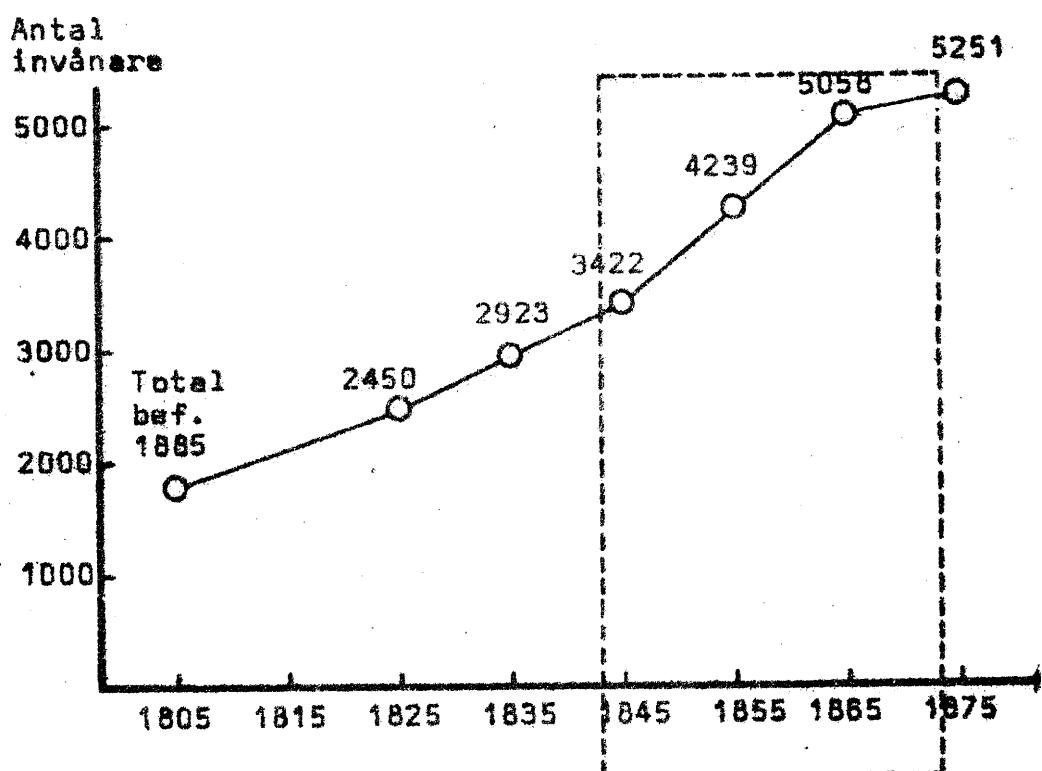
BEFOLKNINGSSTATISTIK FÖR BYGDEÅ SÖCKEN 1805-1875

Fig. Befolkningsutvecklingen i Bygdeå socken 1805-75 (Undersökningsperioden inramad)

Befolkningen i Bygdeå socken 1845-1862 (jämte Robertsfors bruksförs.)

År	Födda	Döda	Inflytt.	Utflytt.	Summa	Män	Kvinnor
1845	131	55	64	37	3422	1704	1718
1846	122	62	80	64	3498	1750	1748
1847	133	77	37	42	3549	1771	1778
1848	137	41	53	76	3652	1817	1835
1849	143	44	54	45	3758	1862	1896
1850	147	62	55	60	3843	1909	1934
1851	128	52	73	38	3956	1953	2003
1852	132	87	48	57	3998	1984	2014
1853	166	72	45	40	4096	2035	2061
1854	162	73	55	60	4181	2081	2100
1855	141	86	50	45	4239	2134	2105
1856	190	132	60	58	4304	2156	2148
1857	154	108	49	57	4363	2179	2148
1858	183	80	55	45	4472	2235	2237
1859	181	53	62	90	4560	2279	2281
1860	174	59	65	59	4681	2344	2337
1861	173	84	53	68	4753	2385	2368
1862	172	96	79	80	4828	2420	2408

Källor: Femårstabeller och Mortalitetstabeller 1805-1859, summariska befolkningsuppgifter 1860-1875 samt ministeriallängder 1805-75.

BAKGRUNDS DATA FÖR DEN VUXNA BEFOLKNINGEN 1862

Bilagan ger bakgrund till kapitel 4. Variablerna presenteras i sina frekvensfördelningar med uppdelning dels i ett större antal klasser, dels i sex klasser och dels i två klasser (dikotomisering). Uppdelningen i sex klasser nyttjas vid beräkning av kontingenskoefficienter (Bil. 15) och dikotomiseringen i två klasser ligger till grund för phi-koefficienterna (Kap. 4). Dessutom ges kortfattade kommentarer till variablerna där så erfordras.

14 a) Födelseår och motsvarande ålder år 1862 (N = 1503)

Födda t o m 1801	Ålder: 61 år och äldre	168	11,2 %
1802-1811	51-60 år	166	11,0 %
1812-1821	41-50 år	224	14,9 %
1822-1831	31-40 år	357	23,8 %
1832-1841	21-30 år	369	24,5 %
1842-1846	16-20 år	219	14,6 %
Födda t o m 1831	31 år och äldre	915	60,9 %
1832-1846	16-30 år	588	39,1 %
Totalt		1503	100,0 %

Kommentar: Varje enskilt födelseår kan behandlas för sig, men här har som regel sammanslagningar gjorts till ovanstående sex åldersgrupper vid beräkning av kontingenskoefficienter (Bil. 15) och till de två övergripande åldersgrupperna i andra fall. Den sista dikotomiseringen har gjorts så att den yngre åldersgruppen i sin tur sammanfaller i fråga om födelseår med barnen i skolåldern 1847-62 enligt del III-V.

14 b) KÖN (N = 1503)

Män	745	49,6 %
Kvinnor	758	50,4 %
Totalt	1503	100,0 %

14c) Civilstånd (N = 1503)

Ogifta	590	39,2 %
Gifta	781	52,0 %
Änkor/änklingar	132	8,8 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Vid dikotomisering sammanslås de båda senare klasserna.

14d) Inskrivningsår i husförhörlängderna 1846-62 (N = 1503)

1846 eller tidigare	808	53,7 %
1847	16	1,1 %
1848	16	1,1 %
1849	38	2,5 %
1850	18	1,2 %
1851	26	1,7 %
1852	7	0,5 %
1853	52	3,5 %
1854	24	1,6 %
1855	39	2,6 %
1856	40	2,7 %
1857	25	1,7 %
1858	37	2,5 %
1859	55	3,6 %
1860	70	4,6 %
1861	105	7,0 %
1862	127	8,4 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Siffrorna motsvarar den ena delen av diagrammet i figur 8 sidan 26. Märkbar är den tilltagande om- och inflyttningen åren närmast 1862. Det bör observeras att det gäller 1862 års befolkning och hur den har inkommit i längderna. Därför erhålls denna ökning de sista åren.

14e) Inskrivningstyp 1846-62 (N = 1503)

Kvarboende sedan 1846	808	53,7 %
Omflyttade inom socknen 1847-62	582	38,8 %
Inflyttade från annan socken 1847-62	113	7,5 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: De kvarboende står alltså skrivna på följen av motsvarande uppslag i de första husförhörslängderna fram till 1862. De omflyttade inom socknen kommer in på de aktuella uppslagen för södra sockendelen 1862. De har då omskrivits från andra uppslag i längderna 1847-62 och kvarstår således i den aktuella populationen för södra sockendelen 1862. De inflyttade har inkommit från annan socken 1847-62. Ingenting hindrar emellertid att även t ex de omflyttade har kommit som inflyttade i ett tidigare skede av undersökningsperioden.

14f) Utskrivningsår i husförhörslängden 1863-73 (N = 1503)

1863	172	11,4 %
1864	92	6,1 %
1865	65	4,3 %
1866	63	4,2 %
1867	53	3,5 %
1868	123	8,2 %
1869	73	4,9 %
1870	54	3,6 %
1871	53	3,5 %
1872	38	2,5 %
1873	35	2,3 %
Omskrivna till nästa uppslag	682	45,5 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Också här märks den starka rörligheten närmast undersökningsåret 1862. De svåra nödåren 1867-68 avtecknar sig med många avgångna 1868, de flesta genom dödsfall. 682 personer kvarstår 1873 och skrivs över till nästa upplaga av husförhörslängder.

14g) Utskrivningstyp 1863-73 (N = 1503)

Utskrivna som avlidna 1863-73	287	19,1 %
Utskrivna som omflyttade inom socknen 1863-73	422	28,1 %
Utskrivna som utflyttade till annan socken	112	7,5 %
Kvarboende till efter 1873	682	45,4 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Vid dikotomisering sammanslås de tre första klasserna.

14h) Nattvardskvot 1859-62 (N = 1444)

Nattvardskvot 2,1 och därröver	180	12,5 %
1,6 - 2,0	262	18,1 %
1,1 - 1,5	370	25,6 %
0,6 - 1,0	402	27,8 %
0,1 - 0,5	109	7,6 %
0,0	121	8,4 %
 Nattvardsgång oftare än 1 gg/år	 812	 56,2 %
Mindre ofta	632	43,8 %
 Totalt	 1444	 100,0 %

Kommentar: Antalet noterade nattvardstillfällen för åren 1859-62 har adderats och sedan dividerats med det antal år (av åren 1859-62) som vederbörande varit skriven i populationen. Den så framräknade kvoten tillåter en än mer detaljerad databehandling. Som regel har ovanstående hoppningar nyttjats i sex respektive två klasser. Eftersom ej alla ännu är konfirmerade blir det totala antalet individer 1444.

14i) Yrkesgrupp (N = 1503)

1. Ämbets- och tjänstemän m fl	118	7,9 %
2. Bönder: 17/128 mtl och mer	154	10,3 %
9-16/128 mtl	276	18,4 %
1-8/128 mtl	256	17,1 %
3. Landbönder, nybyggare	149	9,9 %
4. Hantverkare	30	2,0 %
5. Fältjägare	70	4,7 %
6. Torpare	27	1,8 %
7. Arbetare, sågkarl, fiskare, sjöman	191	12,7 %
8. Backstugu- och inhyseshjon	102	6,8 %
9. Pigor och drängar	130	8,7 %
1. Ämbets- och tjänstemän m fl	118	7,9 %
2. Bönder: 9/138 mtl och mer	430	28,7 %
3. Övr. bönder, landbönder, nybyggare	405	27,0 %
4-7. Hantverkare, fältjägare, torp., arb. m fl	1318	21,2 %
8. Backstugu- och inhyseshjon	102	6,8 %
9. Pigor och drängar	130	8,7 %
1-2. Ämb. o. tj.män m fl, självägande bönder	804	53,5 %
3-9. Landbönder och alla övriga	699	46,5 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Yrkesindelningen har gjorts inom en ram med klasserna 1-99. Här har tiotalssiffran nyttjats för övergripande hopningar. I den första gruppen ingår bl a yrkeskategorierna präst, officer, länsman, lantmätare, skollärare, lots-, tull- och fyrvaktmästare, patron, skeppare, styrman m fl. Hopningen till sex klasser nyttjas vid kontingensberäkningar och den sist angivna tuddelningen för phi-koefficienterna. Mantalsuppgifterna för de självägande bönderna har hämtats från husförhörslängderna och mantalslängden för december 1962.

Observeras bör att såväl yrkesklassificeringen som de båda följande klassificeringarna enligt mantal och matlagens storlek avser uppgifter familjevis, där sedan varje medlem i familjen tillordnas den för familjen gällande koden. Det är nämligen uttryck för den sociala miljön som eftersträvas i denna och de båda följande variablerna.

14j) Antal mantalsavgifter per hushåll enligt mantalslängden 1863 (N = 1503)

Antal mantalsavgifter: 5 eller fler	173	11,5 %
4	178	11,8 %
3	217	14,5 %
2	457	30,4 %
1	156	10,4 %
0	322	21,4 %
Tre mantalsavgifter eller fler per hushåll	568	37,8 %
Färre mantalsavgifter per hushåll	935	62,2 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Uppgifterna är hämtade från mantalslängden 1863 för Bygdeå (Bil. 5) och avser antalet personer som erlagt mantalsavgift. Detta antal mantalsavgifter per hushåll tillordnas sedan varje medlem i hushållet. Pigor och drängar är svårplacerade. Antingen kan de ingå som medlemmar i de hushåll där de tjänar och där deras skatt utgår eller också kan de föras för sig och ställas utanför tillordningen av mantalsavgifter. Det sistnämnda är fallet i ovanstående tabell där pigor och drängar ingår i den sista klassen. Därmed blir tabellen jämförbar med motsvarande behandling av matlagets storlek (14 k).

14k) Matlagets storlek enligt mantalslängden (N = 1503)

9 personer eller fler i matlaget	173	11,7 %
7-8 personer	258	17,9 %
5-6 personer	360	23,8 %
4 personer	206	13,7 %
2-3 personer	246	16,3 %
1 person	260	17,1 %
5 personer eller fler i matlaget	791	52,6 %
Färre personer	712	47,4 %

Kommentar: Även här är pigor och drängar förlagda till den sista klassen av ensamstående. Eftersom det är den sociala mil-

jön som beskrivningen eftersträvar har denna behandling av tjänstefolket i de båda sista variablerna (14 j. k.) utnyttjats. För övrigt utgår dessa båda variabler som regel i jämförelserna och ersätts av indelningen i yrkesgrupper.

141) Husförhörsrotar (by) och avstånd till kyrkbyn (N = 1503)

Kyrkoroten (Skinnarbyn, Bygdåå)	104	6,9 %
Dalkarlså	148	9,9 %
Öndebyn, Junkboda	121	8,0 %
Bäck, Näs	151	10,0 %
Bodbacken	80	5,3 %
Gullmark m fl byar	126	8,0 %
Rickleå (södra och norra)	171	11,4 %
Ratan	66	4,3 %
Djäknебoda m fl byar	154	10,0 %
Norum m fl byar	121	8,0 %
Åkulla, Sjulsmark m fl byar	176	11,4 %
Bjensjöå m fl byar	85	5,7 %
Upp till ca 2,5 km från kyrkbyn	310	20,6 %
Ca 2,5 - ca 5,0 km	367	24,4 %
Ca 5,0 - ca 10 km	435	28,9 %
Ca 10 - ca 15 km	157	10,5 %
Ca 15 - ca 20 km	158	10,5 %
Ca 20 km och mer från kyrkbyn	76	5,1 %
Totalt	1503	100,0 %

Kommentar: Alla 69 byar, större och mindre, har kodats. Här sammanförs de i sina husförhörsrotar och efter ungefärligt avstånd till kyrkbyn. Husförhörsrotarna i socknen är i färd med att delas under den undersökta perioden. Rickleå t ex delas i en rote söder och en rote norr om älven. I rotarna med många små byar flyttar husförhöret från by till by i ytterligare en turordning. I den längst bort liggande roten, t ex Bjensjöå m fl byar, sker husförhören i följande byar 1853-62: Häggnäs, Häggnäs, Bjenfors, Bjenfors, Ryssjön, Kettbergsheden, Bjensjön, Bjensjön, Krokån och Storliden, Bastuliden och Bäcklidén. De båda sista åren görs något slag av kombination mellan byarna. (Jfr kartan, Bil. 6.)

DEN VUXNA BEFOLKNINGEN 1862. VARIABELFÖRTECKNING

Redovisningen av siffermaterialet måste begränsa sig till de variabler som visat sig vara mest betydelsefulla i den avsedda analysen av framför allt förhörs- och kunskapsdata. Men för att ge en uppfattning om den totala datamassan återges här en översiktlig variabelförteckning. Variablernas nummer på hålkorten anges och deras plats i olika kolumner samt inom parentes de positioner (klasser) som utnyttjats.

Nr	Variabel (klasser)	Plats på hålkortet
		Kol. 12-13
1.	Födelseår (00-99)	
2.	Kön (1,2)	14
3.	Civilstånd (1-3)	15
4.	Läsbetyg 1845 (0-5,9)	16
5.	Begrepp 1845 (0-5,9)	17
6.	Läsbetyg 1852 (0-5,9)	18
7.	Utantillkunskaper 1852 (0-9)	19
8.	Begrepp 1852 (0-5,9)	20
9.	Läsbetyg 1862 (dikotomisering 0,1)	21
10.	Läsbetyg 1862 (0-5,9)	22
11.	Utantillkunskaper 1862 (0-9)	23
12.	Begrepp 1862 (0-5,9)	24
13.	Begrepp 1862 (dikotomisering 0,1)	25
14.	Avbrott i boendet före 1862 (1)	26
15-30.	Husförhör varje år 1847-62 (0-9)	27-42
31.	Utfattig (1)	43
32.	Förhörsfrekvens 1853-62 (00-99)	44-45
33.	Anmärkning (frejd) (0-9)	46
34-37.	Nattvardsgång varje år 1859-62 (0-9)	47-50
38.	Nattvardsfrekvens 1859-62 (00-99)	51-52
39.	Antal år skriven t o m 1862 (01-16)	53-54
40.	Läsbetyg 1863-73 (0-5,9)	56
41.	Utantillkunskaper 1863-73 (0-9)	57
42.	Begrepp 1863-73 (0-5,9)	58
43.	Utskrivningsår (63-74)	59-60
44.	Utskrivningstyp (1-5)	61
45.	Inskrivningsår (46-62)	63-64
46.	Inskrivningstyp (1-5)	65
47.	Yrkesgrupp (10-99)	67-68
48.	Skattetyp i mantalslängden (0-2)	69
49.	Antal mantalspenningar per hushåll (0-9)	70
50.	Matlagets storlek (0-9)	71
51.	By (01-69)	72-73
52.	Avstånd till kyrkbyn (1-7)	74
53.	Byns storlek (1-5)	75
54.	Uppslag i husförhörlängden 1862 (001-999)	77-79

Översikt av samband för befolkningsdata för den vuxna befolkningen 1862
i Bygdeå södra sockendel (kontingenskoeff., frihetsgrader, N = 1503 och
för nattvardskvot N = 1444)

Kontingenskoefficienterna återfinns i den övre diagonalen. De avser tabeller med en storlek som anges med frihetsgraderna i den undre diagonalen, d v s med en indelning i rader och kolumner enligt variabelförteckningen i föregående bilaga (Bilaga 14).

	Kön	Civ.	Inskr.	Utskr.	Föd. år	Nattv.	Yrke	Skatt	Hush.	By	Avst.
Kön		.19	.08	.03	.06	.09	.10	.07	.04	.06	.03
Civil- stånd	2		.27	.47	.64	.33	.38	.48	.44	.14	.14
Inskr. typ	2	4		.27	.40	.22	.41	.41	.29	.13	.20
Utskr. typ	3	6	6		.55	.28	.41	.33	.31	.19	.16
Födelse- år	5	10	10	15		.35	.39	.42	.36	.17	.17
Nattv. kvot	5	10	10	15	25		.34	.34	.33	.18	.17
Yrkes- grupp	5	10	10	15	25	25		.75	.65	.43	.43
Antal skattepl.	5	10	10	15	25	25	25		.67	.32	.29
Hush. storlek	5	10	10	15	25	25	25	25		.25	.23
By, rote	5	10	10	15	25	25	25	25	25		.82
Avst. fr. kyrkbyn	5	10	10	15	25	25	25	25	25	25	

FÖRHÖRS DATA FÖR DEN VUXNA BEFOLKNINGEN 1862

Denna bilaga ger ytterligare siffermaterial till kapitel 5.

16a. Förhörskvot 1853-62 (N = 1503)

	Förhörs- kvot	Abs. tal	Proc. tal	
Bevistat förhör, inskr. 1862	1.00	28	2 %	
Bevistat varje förhör, kvot:	1.00	151	10 %	Begränsning
Bevistat förhör med kvoten:	.76-.99	326	22 %	till inskr.
Bevistat förhör med kvoten:	.51-.75	395	26 %	före 1862
Bevistat förhör med kvoten:	.26-.50	357	24 %	N = 1376
Bevistat förhör med kvoten:	.01-.25	82	5 %	
Ej bevistat förhör, kvot:	.00	66	4 %	
Ej bevistat förhör, inskr. 1862	.00	98	7 %	
Summa		N = 1503	100 %	

Kommentar: Antalet bevistade förhör 1853-62 divideras med antalet år som en individ varit skriven i populationen. Eftersom de som inkommit i populationen 1862 tilldelas kvoten ett eller kvoten noll, hålls denna kategori under kontroll genom särskilda klasser först och sist i fördelningen. Vid kontingensberäkningarna begagnas emellanåt denna större spridning av klasserna. Vid dikotomisering görs uppdelningen mellan dem som bevistat husförhören i genomsnitt oftare än vartannat år (kvot 0.51-1.00) och dem som varit närvarande mer sällan (kvot 0.00-0.50). Den sistnämnda tudemningen tillsammans med de tidigare angivna dikotomiseringarna av övriga variabler (Bil. 14) ger fyrfältstabeller av de följande mer utförliga tabellerna, som ligger till grund för kontingensberäkningarna. Fyrfältstabellerna ger underlaget för phi-koefficienterna.

16 b. Förhörskvot - födelseår, kön civilstånd, in- och utskrivningstyp

	Förhörskvot						Summa	Summa
	.00-	.01-	.26-	.51-	.76-	1.00	%	Abs. tal
	-.00	-.25	-.50	-.75	-.99			
F. 1801 o tidigare	6.5	10.1	22.6	32.7	22.6	5.4	100.0	(168)
F. 1802-11	4.8	7.2	22.9	22.9	29.5	12.7	100.0	(166)
F. 1812-21	3.6	6.7	23.2	29.0	26.8	10.7	100.0	(224)
F. 1822-31	9.5	5.0	28.3	28.9	18.5	9.8	100.0	(357)
F. 1832-41	21.1	4.9	26.6	23.9	13.9	10.3	100.0	(369)
F. 1842-46	11.4	0.9	14.2	21.0	28.8	23.7	100.0	(219)
Män	10.1	5.1	20.1	24.2	25.2	15.3	100.0	(745)
Kvinnor	11.7	5.8	27.3	28.4	18.2	8.6	100.0	(758)
Ogifta	16.4	4.4	21.7	22.0	21.0	14.4	100.0	(590)
Gifta	7.4	5.6	25.2	28.3	22.5	10.9	100.0	(781)
Änkor/änlk.	6.8	9.1	24.2	33.3	19.7	6.8	100.0	(132)
Kvarboende sedan 1846	1.7	4.8	20.9	29.1	30.9	12.5	100.0	(808)
Omf1. 1847-62	21.6	5.5	26.0	23.9	10.7	12.4	100.0	(582)
Infl. 1847-62	21.2	9.7	33.6	18.6	11.5	5.3	100.0	(113)
Avlidna 1863-73	6.6	7.3	23.3	29.3	22.7	10.8	100.0	(287)
Omf1. 1863-73	18.7	4.0	24.6	21.1	18.7	12.8	100.0	(422)
Utf1. 1863-73	17.0	8.0	19.6	25.9	19.6	9.8	100.0	(112)
Kvarboende till efter 1873	6.9	5.1	24.2	28.3	23.3	12.2	100.0	(682)
Totalt	10.9	5.5	23.8	26.3	21.6	11.9	100.0	(1503)

Kommentar: Högre förhörskvot företes för de äldsta och medelålders, för mannen och de kvarboende. De yngre, födda 1832-41, samt de flyttande har däremot lägre förhörskvot. Fyrfältstabeller bildas med de dikotomiseringar som angetts för varje variabel (Bil. 14).

16c. Förhörskvot - nattvardskvot (N = 1444)

	Förhörskvot					Summa 1.00	Summa %	Abs. tal
	.00- -.00	.01- -.25	.26- -.50	.51- -.75	.76- -.99			
Nattv.kvot								
2.1 och däröver	1.1	0.6	17.8	28.9	32.2	19.4	100.0	(180)
1.6-2.0	3.8	1.5	18.3	31.0	28.2	17.2	100.0	(262)
1.1-1.5	2.4	4.6	25.2	27.6	27.8	12.4	100.0	(370)
0.6-1.0	12.9	6.2	30.1	27.4	14.4	9.0	100.0	(402)
0.1-0.5	10.1	15.6	37.6	26.6	6.4	3.7	100.0	(109)
0.0	64.5	13.2	9.1	3.3	4.1	5.8	100.0	(121)
Totalt	11.2	5.5	24.2	26.9	21.2	12.0	100.0	(1444)

16d. Förhörskvot - inskrivningstyp och nattvardskvot för inskrivna före 1862 (N = 1376)

Kvarboende sedan 1846	1.7	4.8	20.9	29.1	30.9	12.5	100.0	(808)
Omf1. 1847-61	9.1	6.8	31.8	29.5	13.1	9.8	100.0	(472)
Infl. 1847-61	9.4	11.5	39.6	21.9	13.5	4.2	100.0	(96)
Nattv.kvot								
2.1 och däröver	0.0	0.6	18.1	29.4	32.8	19.2	100.0	(177)
1.6-2.0	0.8	1.6	19.5	32.9	30.1	15.0	100.0	(246)
1.1-1.5	2.4	4.6	25.1	27.6	27.8	12.4	100.0	(370)
0.6-1.0	7.7	6.9	33.2	30.1	15.9	6.3	100.0	(365)
0.1-0.5	10.1	15.6	37.6	26.6	6.4	3.7	100.0	(109)
0.0	14.7	16.5	20.2	19.3	22.9	6.4	100.0	(109)
Totalt	4.8	6.0	25.9	28.7	23.6	11.0	100.0	(1376)

Kommentar: När de inflyttade under året 1862 hålls undan minskar antalet i den första och sista kolumnen, de kan nämligen erhålla endast antingen förhörskvot .00 eller 1.00. Totalt sett sjunker korrelationsmåtten vid denna begränsning. Denna skillnad hålls under kontroll vid varje uppdelning. Här har valts att i kapitel 5 presentera de högre korrelationsmåtten med totala antalet individer, särskilt som endast 17 individer är nyinflyttade från andra socknar 1862. De övriga 110 är omflyttade inom socknen och således redan kända.

16e. Förhörskvot - yrkesgrupp, mantalsavgift, matlagets storlek (N = 1503)

	Förhörskvot						Summa % Abs. tal
	.00-	.01-	.26-	.51-	.76-	1.00	
1. Ämb.o.tj.m.mfl	13.6	14.4	15.3	30.5	19.5	6.8	100.0 (118)
2. Själväg. bönder	3.7	3.2	19.8	27.0	30.3	16.0	100.0 (686)
3. Landb. nybygg.	6.7	4.7	31.8	30.4	17.6	8.8	100.0 (145)
4. Hantverkare	13.4	0.0	33.3	36.7	16.7	0.0	100.0 (30)
5. Fältjägare	10.0	5.7	17.1	42.9	20.0	4.3	100.0 (70)
6. Torpare	3.7	3.7	37.0	29.6	11.1	14.8	100.0 (27)
7. Arb. m fl	16.2	8.9	30.9	22.5	14.1	7.3	100.0 (191)
8. Inhys. m fl	12.8	11.8	28.4	23.5	17.7	5.9	100.0 (102)
9. Pigor, drängar	43.9	1.5	27.7	9.2	1.5	16.2	100.0 (130)
Mantalsavg. per hus- håll: 5 el. fler	6.4	11.0	13.3	30.1	29.5	9.8	100.0 (173)
4	3.4	1.7	21.4	20.2	36.0	17.4	100.0 (178)
3	4.6	3.2	22.5	28.0	27.1	14.7	100.0 (218)
2	7.2	3.5	25.8	30.0	20.6	12.9	100.0 (457)
1	15.4	9.0	25.0	27.6	18.0	5.1	100.0 (156)
0	24.9	7.2	28.0	20.6	9.4	10.0	100.0 (321)
Matlagets storlek							
9 pers. el. fler	4.0	9.1	18.8	24.4	29.0	14.8	100.0 (176)
7-8 personer	3.1	4.6	21.1	26.9	30.7	13.4	100.0 (260)
5-6 personer	7.8	5.6	21.8	27.9	23.2	13.7	100.0 (358)
4 personer	5.3	1.9	27.1	35.9	18.4	11.1	100.0 (206)
2-3 personer	10.6	6.9	25.6	26.4	23.6	6.9	100.0 (246)
1 person	32.3	5.1	26.8	16.7	6.6	12.5	100.0 (257)
Totalt	10.9	5.5	23.8	26.3	21.7	11.9	100.0 (1503)

16 f. Förhörskvot - husförhörssrote, avstånd till kyrkbyn (N = 1503)

	Förhörskvot						Summa %	Summa Abs. tal
	.00- -.00	.01- -.25	.26- -.50	.51- -.75	.76- -.99	1.00		
Kyrkoroten	19.2	9.6	26.0	17.3	19.2	8.7	100.0	(104)
Dalkarlså	6.1	4.1	36.4	26.4	21.6	5.4	100.0	(148)
Öndebbyn, Junkboda	11.6	5.8	19.0	27.3	22.3	14.1	100.0	(121)
Bäck, Näs	8.0	7.3	23.2	31.8	18.5	11.3	100.0	(151)
Bodbacken	12.5	5.0	12.5	30.0	22.5	17.5	100.0	(80)
Gullmark m fl byar	8.7	3.2	17.5	32.5	25.4	12.7	100.0	(126)
Rickleå	9.4	4.7	22.8	25.2	25.2	12.9	100.0	(171)
Ratan	13.6	4.6	22.7	25.8	18.2	15.2	100.0	(66)
Djäkneboda m fl byar	11.7	6.5	25.3	22.7	24.7	9.1	100.0	(154)
Norum m fl byar	10.7	4.1	24.0	21.5	14.9	24.8	100.0	(121)
Sjulsmark mfl byar	11.4	5.7	24.4	26.7	23.3	8.5	100.0	(176)
Bjensjöå m fl byar	14.3	4.8	25.0	28.6	19.1	8.3	100.0	(85)
Upp till ca 2,5 km	11.6	6.8	28.9	23.8	21.9	7.1	100.0	(310)
Ca 2,5-ca 5,0 km	9.3	5.5	19.1	31.3	21.0	13.9	100.0	(367)
Ca 5-ca 10 km	10.6	5.3	25.8	24.1	23.7	10.6	100.0	(435)
Ca 10-ca 15 km	11.5	5.7	16.6	26.8	26.8	12.7	100.0	(157)
Ca 15-ca 20 km	13.9	4.4	24.1	23.4	15.2	19.0	100.0	(158)
Ca 20 och därröver	10.7	2.7	28.0	29.3	16.0	13.3	100.0	(76)
Totalt	10.9	5.5	23.8	26.3	21.7	11.9	100.0	(1503)

LÄSBETYG FÖR DEN VUXNA BEFOLKNINGEN 1862

Eftersom läsbetygen för den vuxna befolkningen koncentrerar sig till de båda högsta skalstegen återges här andelen högsta betyg (I) vid olika uppdelningar av övriga variabler. Fyrfältstabeller erhålls med de tuddelningar som tidigare angivits (Bil. 14 och 16).

17a. Läsbetyg 1862 - födelseår, kön, civilstånd, in- och utskrivningstyp

	Totalt Abs. tal	Därav med högsta betyg (I) Abs. tal	%
F. 1801 eller tidigare	(165)	65	39,4
Födda 1802-11	(163)	58	35,6
Födda 1812-21	(224)	65	29,0
Födda 1822-31	(357)	59	16,5
Födda 1832-41	(366)	113	30,9
Födda 1842-46	(218)	57	26,2
Män	(737)	194	26,3
Kvinnor	(756)	223	29,5
Ogifta	(584)	176	30,1
Gifta	(777)	196	25,2
Änkor/änklingar	(132)	45	34,1
Kvarboende sedan 1846	(803)	305	38,0
Omfl. inom socknen 1847-62	(579)	97	16,8
Inflyttade 1847-62	(111)	15	13,5
Avlidna 1863-73	(284)	84	29,6
Omfl. inom socknen 1863-73	(421)	96	22,8
Utflyttade 1863-73	(111)	42	37,8
Kvarboende efter 1873	(677)	195	28,8
Totalt	(1493)	417	27,9

Kommentar: Endast de 1493 individer som erhåller läsbetyg medtages. (Jämför kap. 7 sid. 69.)

17b. Läsbetyg 1862 - inskrivningsår 1846-62, utskrivningsår 1863-73

	Totalt Abs. tal	Därav med högsta betyg (I) Abs. tal	%
Inskrivningsår			
1846 eller tidigare	(803)	305	38,0
1847-50	(88)	22	25,0
1851-52	(31)	4	12,9
1853-54	(75)	16	21,3
1855-56	(78)	13	16,7
1857-58	(61)	6	9,8
1859	(55)	7	12,7
1860	(71)	9	12,7
1861	(105)	15	14,3
1862	(126)	20	15,9
Utskrivningsår			
1863	(170)	38	22,4
1864	(92)	20	21,7
1865	(65)	27	41,5
1866	(62)	15	24,2
1867	(53)	18	34,0
1868	(122)	27	22,1
1869	(73)	18	24,7
1870	(54)	15	27,8
1871	(52)	18	34,6
1872-73	(73)	27	37,0
Efter 1873	(677)	194	28,7
Totalt	(1493)	417	27,9

Kommentar: De sedan 1846 kvarboende har märkbart högre betyg (beroende på en tidigare högre betygsfördelning). De senare inskrivna i 1862 års population har lägre betyg. De utflyttade har en jämnare betygsfördelning. Märklig är den lägre betygsfördelningen 1868-69, då under nödåren många av de äldre och till hälsan svagare avled.

17c. Läsbetyg 1862 - nattvardskvot (N = 1435)

	Totalt Abs. tal	Därav med högsta läsbetyg (L)	%
Nattvardskvot			
2,1 och däröver	(180)	82	45,5
1.6 - 2.0	(262)	76	29,0
1.1 - 1.5	(367)	102	27,8
0.6 - 1.0	(401)	98	24,4
0.1 - 0.5	(108)	29	26,8
0.0	(117)	22	18,8
Totalt	(1435)	409	28,6

17d. Läsbetyg 1862 - yrkesgrupp, mantalsavgift, matlagets storlek

	Totalt Abs. tal	Därav med högsta betyg (L)	%
Ämb. o. tj.män m fl	(115)	93	80,9
Självändande bönder	(683)	214	31,3
Landbönder, nybygg.	(149)	24	16,1
Hantverkare	(29)	6	20,7
Indelta soldater	(70)	10	14,3
Torpare	(27)	2	7,4
Arbetare, sågkarl m fl	(191)	32	16,8
Inhyses-backst.folk	(100)	19	19,0
Pigor, drängar	(129)	17	13,2
Antal mantalsavg./hushåll			
6 eller flera	(103)	57	55,3
4-5	(244)	111	45,5
3	(217)	69	31,8
2	(455)	85	18,7
1	(155)	37	23,9
0	(319)	58	18,2
Matlagets storlek			
9 personer eller fler	(168)	81	48,2
7-8 personer	(258)	91	35,3
5-6 personer	(358)	85	23,7
4 personer	(206)	56	27,2
2-3 personer	(246)	48	19,5
1 person	(257)	56	21,2
Totalt	(1493)	417	27,9

17e. Läsbetyg 1862 - husförhörsröte, avstånd till kyrkbyn
(N = 1493)

	Totalt Abs. tal	Därav med högsta betyg (LJ) %
Kyrkoroten	(100)	37
Dalkarlså	(147)	53
Öndebyn, Junkboda	(119)	44
Bäck, Näs	(150)	21
Bodbacken	(80)	36
Gullmark m fl byar	(125)	26
Rickleå	(171)	22
Ratan	(66)	38
Djäkneboda m fl byar	(154)	47
Norum m fl byar	(120)	22
Åkulla, Sjulsmark m fl byar	(176)	57
Bjensjöå m fl byar	(85)	14
Inom ca 2,5 km fr. kyrkbyn	(304)	117
Ca 2,5 - ca 5 km	(365)	92
Ca 5 - ca 10 km	(434)	126
Ca 10 - ca 15 km	(157)	41
Ca 15 - ca 20 km	(158)	29
Ca 20 km och däröver	(75)	12
Totalt	(1493)	417
		27,9

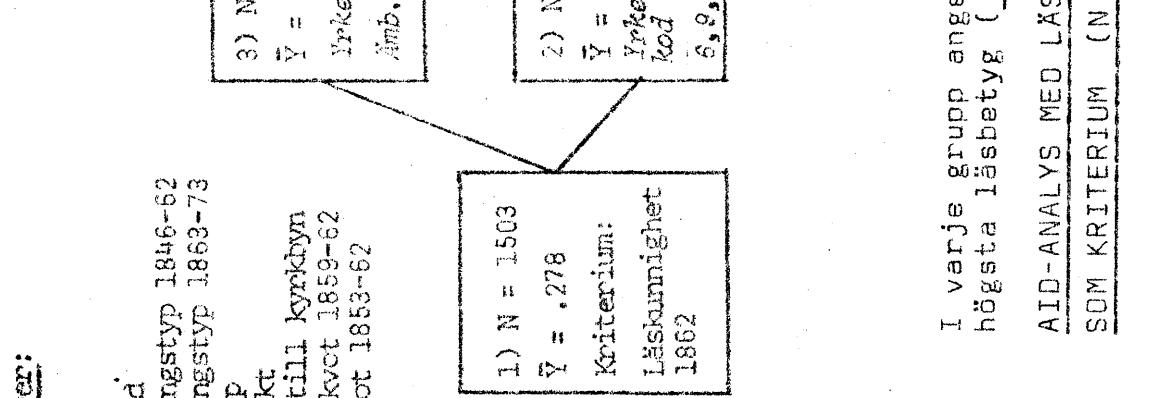
17f. Läsbetyg 1862 - förhörskvot (N = 1503)

	Totalt Abs. tal	Därav med högsta betyg (I) Abs. tal	%
Bevistat förhör, inskr. 1862, kvot: 1.00 (29)	5	17,2	
Bevistat förhör varje år, kvot: 1.00 (151)	50	33,1	
Bevistat förhör med kvoten: .76-.99 (325)	124	38,2	
Bevistat förhör med kvoten: .51-.75 (395)	104	26,3	
Bevistat förhör med kvoten: .26-.50 (357)	78	21,9	
Bevistat förhör med kvoten: .01-.25 (82)	25	30,5	
Ej bevistat förhör, kvot: .00 (66)	16	24,2	
Ej bevistat förhör, inskr. 1862: .00 (98)	15	15,3	
Totalt	(1503)	417	27,7

Kommentar: Samtliga individer ingår i tabellen. De som inskrivits 1862 har lägre läsbetyg än övriga (tabellens första och sista rad). Kontingensberäkningar har gjorts även med denna utförligare uppdelning av förhörskvoten.

Prediktörer:

Kön
 Ålder
 Civilstånd
 Inskrivingstyp 1846-62
 Utskrivningstyp 1863-73
 Yrkessgrupp
 Skatteplikt
 Avstånd till kyrkbyn
 Nettvärdskvot 1859-62
 Förhörskvot 1853-62

I varje grupp anges proportionen
högsta läsbetyg ().

AID-ANALYS MED LÄSKUNNIGHET 1862

SDM KRITERIUM (N = 1503)

BEGREPP FÖR DEN VUXNA BEFOLKNINGEN 1862

I bilagan presenteras de 1429 individer som erhållit betyg i begreppet 1862.

17 a) Begrepp 1862 - födelseår, kön, civilstånd in- och utskrivningstyp (N=1429)

	Begrepp 1862					%	Summa Abs.tal
	T	C	I	U	H		
F. före 1802	17,2	20,9	55,8	6,1	0,0	100%	(163)
F. 1802-11	19,6	20,3	52,2	6,7	1,3	100%	(163)
F. 1812-21	20,1	17,4	56,7	5,8	0,0	100%	(224)
F. 1822-31	21,6	16,8	54,1	7,3	0,3	100%	(357)
F. 1832-41	26,2	22,4	38,1	12,4	0,9	100%	(362)
F. 1842-46	20,0	22,5	43,1	13,7	0,7	100%	(160)
Män	26,3	19,7	45,2	8,2	0,6	100%	(701)
Kvinnor	17,2	19,9	53,0	9,5	0,4	100%	(728)
Ogifta	25,8	18,9	41,3	13,2	0,8	100%	(523)
Gifta	19,5	20,1	53,4	6,	0,4	100%	(776)
Änkor/änklingar	17,7	21,5	56,2	4,6	0,0	100%	(130)
Kvarb. sedan 1846	22,1	18,0	50,1	9,3	0,5	100%	(751)
Omfl. 1847-62	22,4	18,0	50,2	9,0	0,4	100%	(568)
Infl. 1847-62	14,6	41,8	38,2	4,5	0,9	100%	(110)
Avlidna 1863-73	20,1	20,5	52,9	6,1	0,4	100%	(278)
Omfl. 1863-73	23,0	22,3	44,1	10,3	0,3	100%	(395)
Utfl. 1863-73	18,1	21,3	42,6	13,7	4,3	100%	(94)
Kvarb.	21,9	17,8	51,7	8,4	0,2	100%	(662)
Totalt	21,6	19,8	49,2	8,9	0,5	100%	

19b. Begrepp 1862 - inskrivningsår 1846-62, utskrivningsår
1863-73 (N = 1429)

	Begrepp 1862					
	T	E	I	T	H	
Inskrivningsår 1846 el. tid.	22,1	18,0	50,1	99,9	100%	(751)
1847-50	12,6	20,7	54,0	12,6	100%	(87)
1851-52	16,1	22,6	58,1	3,2	100%	(37)
1853-54	22,2	19,4	54,2	4,2	100%	(72)
1855-56	27,3	16,9	45,5	10,4	100%	(77)
1857-58	21,3	31,2	37,7	9,8	100%	(61)
1859	14,8	14,8	63,0	7,4	100%	(54)
1860	26,1	17,2	44,9	11,6	100%	(69)
1861	22,1	25,0	44,2	8,7	100%	(104)
1862	22,8	25,2	43,9	8,1	100%	(123)
Utskrivningsår						
1863	23,1	20,1	45,6	11,2	100%	(169)
1864	22,6	20,2	44,1	13,1	100%	(89)
1865	21,1	19,3	49,1	10,5	100%	(57)
1866	28,6	25,0	37,5	8,9	100%	(56)
1867	27,6	19,6	43,1	9,8	100%	(51)
1868	29,1	20,5	44,4	6,0	100%	(117)
1869	13,0	30,4	47,8	8,7	100%	(69)
1870	9,8	31,4	47,1	11,8	100%	(51)
1871	20,8	12,5	56,3	10,4	100%	(48)
1872-73	9,2	18,5	61,5	10,8	100%	(65)
Efter 1873	21,9	17,8	51,7	8,6	100%	(802)
Totalt	21,6	19,8	49,2	9,4	100%	(1429)

Kommentar: De båda högsta betygen sammanslås i denna och
följande tabeller.

19c. Begrepp 1862 - nattvardskvot, yrkesgrupp, mantalsavgift och matlagets storlek (N = 1429).

	<u>Begrepp 1862</u>					%	Summa Abs.tal
	T	T	I	I	H		
Nattv. kvot							
2,1 och däröver	9,4	21,7	53,3	15,6		100%	(180)
1,6 - 2,0	22,6	12,3	55,3	8,8		100%	(261)
1,1 - 1,5	20,0	20,5	51,1	8,5		100%	(366)
0,6 - 0,9	27,3	18,4	46,2	8,1		100%	(396)
0,1 - 0,5	22,2	30,6	38,0	9,3		100%	(108)
0,0	23,7	26,3	41,5	8,5		100%	(118)
Ämb. o. tj.män m fl	1,0	5,3	57,1	34,8		100%	(112)
Självägande bänder	19,8	18,3	54,2	7,7		100%	(650)
Landbunder, nybygg.	31,2	20,6	41,8	6,4		100%	(141)
Hantverkare	10,0	33,3	50,0	6,7		100%	(30)
Indelta soldater	19,4	26,9	44,8	9,0		100%	(67)
Torpare	35,0	16,0	48,0	0,0		100%	(25)
Arbetare, sågkarl m fl	26,1	25,5	43,6	4,8		100%	(188)
Inhyses-backs.folk	34,8	20,2	32,6	12,4		100%	(89)
Pigor, drängar	22,8	23,6	47,2	6,3		100%	(127)
Antal mantalsavg./hus-håll 6 eller flera	19,6	13,7	44,1	22,6		100%	(102)
4 - 5	17,6	18,9	50,2	13,2		100%	(227)
3	19,5	17,1	51,2	12,2		100%	(205)
2	20,6	20,1	55,6	3,7		100%	(437)
1	26,6	19,5	44,2	9,7		100%	(154)
0	25,7	24,0	42,1	8,2		100%	(304)
Matlagets storlek							
9 personer eller flera	12,0	20,0	48,7	19,3		100%	(150)
7-8 personer	22,7	16,6	53,4	7,3		100%	(247)
5-6 personer	20,4	22,5	50,4	6,7		100%	(343)
4 personer	23,9	14,2	49,2	12,7		100%	(197)
2-3 personer	22,3	21,0	50,0	6,7		100%	(238)
1 person	25,6	22,4	42,9	9,1		100%	(254)
Totalt	21,6	19,8	49,2	9,4		100%	(1429)

19 d) Begrepp 1862 - husförhörsrote, avstånd till kyrkbyn och förhörskvot (N = 1429)

	T	T	I	I	I	%	Summa Abs. tal
Kyrkoroten	6,1	20,4	60,2	13,3	100,0	(98)	
Dalkarlså	22,5	23,2	41,6	12,7	100,0	(142)	
Öndebyn, Junkboda	16,0	18,5	52,9	12,6	100,0	(119)	
Bäck, Näs	16,5	24,1	52,4	6,9	100,0	(145)	
Bodbacken	14,9	19,0	56,7	9,4	100,0	(74)	
Gullmark m fl byar	23,9	14,7	51,6	9,8	100,0	(122)	
Rickleå	25,8	27,0	41,1	6,1	100,0	(163)	
Ratan	1,6	9,4	73,4	16,6	100,0	(64)	
Djäkneboda m fl byar	30,8	10,3	50,7	8,2	100,0	(146)	
Norum m fl byar	20,0	23,6	50,9	5,5	100,0	(110)	
Åkulla, Sjulsmark m fl	26,1	20,0	44,9	9,1	100,0	(165)	
Bjensjöå m fl byar	43,2	21,0	28,4	7,4	100,0	(81)	
Inom ca 2,5 km fr. kyrkbyn	14,1	20,5	52,2	13,1	100,0	(297)	
Ca 2,5 - ca 5 km	19,0	21,9	50,3	8,8	100,0	(352)	
Ca 5 - ca 10 km	22,5	17,6	49,6	10,3	100,0	(409)	
Ca 10 - ca 15 km	26,8	15,0	51,6	6,5	100,0	(153)	
Ca 15 - ca 20 km	26,4	22,3	48,0	3,4	100,0	(148)	
Ca 20 km och däröver	40,0	24,3	25,7	10,0	100,0	(70)	
Bevistat förhör varje år,	9,4	21,7	53,3	15,6	100,0	(180)	
Bevistat förh. m kv .76-.99	22,6	12,3	56,3	8,8	100,0	(261)	
Bevistat förh. m kv .51-.75	20,0	20,5	51,1	8,5	100,0	(366)	
Bevistat fört. m kv .26-.50	27,3	18,4	46,2	8,1	100,0	(396)	
Bevistat förh. m kv .01-.25	22,2	30,6	38,0	9,3	100,0	(108)	
Ej bevistat förhör,	23,7	26,3	41,5	8,5	100,0	(118)	
Totalt	21,5	19,8	49,2	9,4	100,0	(1429)	

Kriterium:

Begräpp 1862

Prediktörer:

Kön

Civilstånd

Inskrivningsår 1846-62

Utskrivningsår 1863-73

Yrkessgrupp

Antal skattepliktiga per hushåll
Avstånd till kyrkbyn
Nattvardsskot 1859-62
Förhörskvot 1853-62

2) N = 112
 $\bar{Y} = 3,29$
Yrkessgrupp:
Amb.-tj. män

1) N = 1429
"Begräpp"
Medelbetyg 2,47
 $Y = 2,47$
 $\bar{Y} = 2,47$

5) N = 286
 $\bar{Y} = 2,60$
>2 nattv.-
besök per år

10) N = 415
 $\bar{Y} = 2,52$
Närmare kyrk-
byn (<15 km)

13) N = 135
 $\bar{Y} = 2,70$
Merkr. är
1958-62

12) N = 280
 $\bar{Y} = 2,43$
Längre bort
1946-57

11) N = 87
 $\bar{Y} = 2,15$
Längre bort
(>15 km)

17) N = 120
 $\bar{Y} = 2,47$
Övriga
yrken

15) N = 187
 $\bar{Y} = 2,21$
>2 skattepl.
per hushåll

8) N = 246
 $\bar{Y} = 2,35$
Närmare kyrk-
byn (<5 km)

6) N = 529
 $\bar{Y} = 2,23$
Män

14) N = 96
 $\bar{Y} = 1,97$
0-2 skattepl.
per hushåll

Kriterium:
Betyg i begräpp 1862

AID-ANALYS MED BEGREPP 1862 SOM KRITERIUM
(Prediktörerna behandlade som ordinalskalar)

SKOLBARN OCH ÖVRIGA BARNUppdelning efter födelseår

Födda	Totalt Abs. tal	Andelen skolbarn Abs. tal
1832-33	76	5
1834-35	99	16
1836-37	111	27
1838-39	70	21
1840-41	103	28
1842-43	105	30
1844-45	107	35
1846-47	116	26
1848-49	117	20
1850-51	100	15
1852-53	95	9
1854-56	196	12
Totalt	1295	244

Antalet skolbarn i enskilda byar är:

Kyrkobordet 12 skolbarn, Skinnarbyn 53, Dalkarlså 24, Öndebyn 21, Bäck och Näs 34, Bobacken 17, Gullmark 22, Rickleå 14, Ratan 20, samt ett fåtal skolbarn från de övriga byar, Djäkneboda 6, Junkeboda 3, Rödås 3, Risbölle 2, Österboda 2, Vänfors 4 och Kroksjösundet, Lustigkulla, Kullholm, Brednoret, Gryssjön, Bäcklund, Sjulsmark ett skolbarn vardera byn.

Yrkesgrupp	Totalt Abs. tal	Därav skolbarn Abs. tal	%
Ämbets- och tjänstemän m fl	116	59	51,0
<u>Bönder</u>			
17/128 mtl och mer	193	37	19,2
9-16/128 mtl	263	45	17,1
8/128 mtl och mindre	196	25	12,7
Nybygg. landbönder	150	6	4,0
Hantverkare	16	6	-
Soldater	70	11	15,7
Torpares, arb. m fl	123	19	15,5
Inhyssesfolk m fl	168	36	21,4
Totalt	1295	244	18,4

BARN I SKOLÅLDERN 1847-62 OCH ANDELEN SKOLBARN MED UPPDELNING
EFTER BY (N = 1295)

By	Barn i skolåldern Totalt	Därav skolbarn
Skinnarbyn	73	53
Kyrkobordet	28	12
Dalkarlså	126	24
Öndebyn	46	21
Junkboda	52	3
Kroksjönäs	2	0
Kroksjösundet	8	1
Bäck	47	10
Näs	77	24
Bodbacken	66	17
Gullmark	47	22
Lustigkulla	6	1
Högfors	3	0
Västervik	1	0
Brände	5	0
Lantnäs	8	0
Kvarnfors	9	0
Ratubäck	4	0
Vargliden	8	0
Nidolf	5	0
Rickleå	146	14
Gransjö (Ratan)	19	7
Stensäter	38	13
Djäkneboda	43	6
Kullholm	14	1
Nyvik	7	0
Ratu	41	0
Sörbäck	5	0
Floremark	5	0
Brednoret	6	1
Bränndalen	9	0
Lantvallen	4	0
Norum	49	0
Gryssjön	23	1
Bölesbäcken	4	0
Villnäs	9	0
Nyböle	3	0
Sandåsen	16	0
Ivarsnäs	5	0
Åkulla	48	0
Fällfors	8	0
Bäcklund	5	1
Sjulsmark	24	1
Brattfors	3	0
Rödås	6	3
Risbäck	3	0
Risböle	9	2
Bäcknäs	7	0
Stenträsk	6	0

By	Barn i skolåldern Totalt	Därav skolbarn
Sörfors	7	0
Bergliden	1	0
Österboda	7	2
Vänfors	7	4
Bjensjöå	16	0
Zackrisborg	4	0
Häggnäs	13	0
Bastuliden	4	0
Bäcksjö	4	0
Bäckliden	9	0
Granfors	8	0
Bjenfors	8	0
Ryssjön	5	0
Krokån	6	0
Storliden	10	0
Totalt	1295	244

SKOLBARN OCH ÖVRIGA BARN. VARIABELFÖRTECKNING.

På samma sätt som i en tidigare bilaga (bil. 14:8) får en förteckning över samtliga variabler ge en antydan om det totala siffermaterialet, varav endast en liten del har kunnat redovisas. Tillsammans med variablernas nummer och plats (kolumner) på hälkorten anges även de positioner (klasser) som utnyttjats.

Nr	Variabler (klasser)	Plats på hälkortet
1.	Födelseår (32-56)	Kol 1-2
2.	Födelseort (1-5)	3
3.	Kön (1,2)	4
4.	Inskrivningsår i husförhörslängderna (46-62)	5-6
5.	Inskrivningstyp (1-5)	7
6.	By (01-69)	8-9
7.	Yrkeskategori I-III 1847-52 (1-4)	10
8.	Husförhörskvot 1847-62 (0-9)	11
9.	Yrkesgrupp (01-29)	12-13
10.	Yrkeskategori I-III 1853-62 (1-4)	14
11.	Civilstånd (1-4)	15
12.	Åldersgrupp (1,2,6,9)	16
13-16.	Nattvardsgång varje år 1849-52 (0-9)	17-20
17.	Far läsbetyg 1846-62 (0-9)	21
18.	Far begrepp 1847-52 (0-5,9)	22
19.	Far begrepp 1853-62 (0-5,9)	23
20.	Mor läsbetyg 1846-62 (0-9)	24
21.	Mor begrepp 1846-52 (0-5,9)	25
22.	Mor begrepp 1853-62 (0-5,9)	26
23-26.	Nattvardsgång varje år 1859-62 (0-9)	27-30
27.	Läsbetyg 1845 (0-5,9)	31
28.	Utantillkunskaper 1845 (0-9)	32
29.	Begrepp 1845 (0-5,9)	33
30.	Läsbetyg 1852 (0-5,9)	34
31.	Utantillkunskaper 1845 (0-9)	35
32.	Begrepp 1852 (0-5,9)	36
33.	Läsbetyg 1862 (0-5,9)	37
34.	Utantillkunskaper 1862 (0-9)	38
35.	Begrepp 1862 (0-5,9)	39
36.	Utskrivningsår ur husförhörslängderna (47-74)	40-41
37.	Läsbetyg vid utskrivning 1847-73 (0-5,9)	42
38.	Utantillkunskaper vid utskrivning 1847-73 (0-9)	43
39.	Begrepp vid utskrivning 1847-73 (0-5,9)	44
40-55.	Husförhör varje år 1847-62 (0-9)	45-60
56.	Läsbetyg enligt skolpliktslängden 1847 (0-5,9)	61
57.	Utantillkunskaper enl. " " (0-9)	62
58.	Skolgång - icke skolgång, kodning A (0-9)	63
59.	Skolgång - icke skolgång, kodning B (0-9)	64
60-75.	Skolgång - icke skolgång varje år 1847-62 (0-9)	65-80

Ovanstående 75 variabler nyttjas för samtliga barn i skolåldern 1847-62. För skolbarnen tillkommer ytterligare variabler (nr 76-96), vilka presenteras i bilaga 24:6.

AID-ANALYS MED HEMUNDERVISNING /

SKOLGÅNG SOM KRITERIUM (N=350)

Förkäntroll (skolpl, längd) 1847

85 barn börjar i skolan
265 barn börjar ej i skolan

Grupp 1 N = 350 $\bar{Y} = .243$
Samtliga barn i skoldåren enligt
skolpliktslängden 1847 ("förf prov")

2) N = 240 $\bar{Y} = .129$
Läskunnighet i "förf prov"
Betyg 3-5 (Högre)

3) N = 110 $\bar{Y} = .491$
Läskunnighet i "förf prov"
Betyg 0-2 (Lägre)

6) N = 157 $\bar{Y} = .070$
Utantill i "förf prov"
Betyg 3-4, 6

13) N = 105 $\bar{Y} = .105$
Yrkessgrupp
Kod 2, 8

7) N = 83 $\bar{Y} = .241$
Utantill i "förf prov"
Betyg 1-2 (5) (Lägre)

4) N = 60 $\bar{Y} = .283$
Avstånd till skolan
Mer än ca 5 km

5) N = 52 $\bar{Y} = .740$
Avstånd till skolan
Mindre än ca 5 km

17) N = 26 $\bar{Y} = .808$
Avstånd till skolan
Mindre än ca 2,5 km

11) N = 26 $\bar{Y} = .615$
Fars begrepp
Betyg 0-1, 3, 5

16) N = 24 $\bar{Y} = .667$
Avstånd till skolan
Mer än 2,5 km

10) N = 34 $\bar{Y} = .294$
Fars begrepp
Betyg 2 (4)

9) N = 22 $\bar{Y} = .455$
Fars begrepp
Betyg 0-1 (4)

8) N = 61 $\bar{Y} = .164$
Fars begrepp
Betyg 2-3

19) N = 40 $\bar{Y} = .250$
Mindre än
ca 10 km

18) N = 21 $\bar{Y} = .000$
Avstånd
Mer än 10 km

15) N = 59 $\bar{Y} = .170$
Födda 1834-37

14) N = 46 $\bar{Y} = .022$
Födda 1832-33
och 1838-39

20) N = 29 $\bar{Y} = .069$
Flickor

21) N = 30 $\bar{Y} = .267$
Gossar

Kodschema för familiens yrkestillsättning

1 = Amb. o tjänsteman/familjer

2 = Självgående bönder

3 = Landbönder, nybyggare

4 = Handverkare

5 = Fältjägare

6 = Torpare

7 = Arbetare, sjömän m fl.

8 = Intyssesson

Bilaga 22:1

Kriterium:

$\bar{Y} = 1$ = Skolgång 1847 och/eller senare
 $\bar{Y} = 0$ = Ej skolgång

Förklarande variabler:

Läskunnighet enligt skolpliktslängden 1847, "förf prov"
" -" Utantillkunskaper enligt " -"
Född/seir 1832-42

Kön
Avstånd från kyrkbyn/skolan
Yrkestillsättning (se kodschema)
Fars begrepp och läskunnighet
Mors begrepp och läskunnighet

Förkontroll 1847. De förklarande variablernas rangordning.

<u>Grupp 1</u>	<u>Max BSS</u>
Läsning	9.87
Utantill	9.12
Avstånd	5.12
Föd.år	2.86
Yrkesgrp	2.00
Far begr.	1.48
Mor begr.	0.91
Kön	0.79

<u>Grupp 3</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 4</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 5</u>	<u>Max BSS</u>
Avstånd	5.69	Far begr.	5,06	Avstånd	0.25
Yrkesgrp.	2.56	Mor begr.	1.46	Födelseår	0.24
Far begr.	2.52	Yrkesgrupp	1.29		
Födelseår	0.47	Födelseår	0.55		
Mor begr.	0.26	Avstånd	0.21		
Kön	0.07	Kön	0.16		
Läsning	0.03				
<u>Grupp 2</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 7</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 6</u>	<u>Max BSS</u>
Utantill	1.59	Far begr.	1.37	Yrkesgrupp	0.38
Födelseår	1.12	Avstånd	1.02	Födelseår	0.36
Läsning	1.07	Mor begr	0.78	Kön	0.25
Yrkesgrp	0.95	Yrkesgrupp	0.67	Utantill	0.18
Avstånd	0.73	Födelseår	0.39	Far begr.	0.16
Mor begr.	0.66	Läsning	0.24	Mor begr.	0.13
Kön	0.39	Kön	0.09	Avstånd	0.13
Far begr.	0.16	Läsning	0.05		

Efterkontroll 1847-73. De (fem första) förklarande variablernas rangordning. (Bil. 23)

<u>Grupp 1</u>	<u>Max BSS</u>
Avstånd	18.98
Yrkesgrupp	10.62
Förhörskvot	5.54
Mor begr 64	2.88
Födelseår	2.84

<u>Grupp 3</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 4</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 9</u>	<u>Max BSS</u>
Yrkesgrupp	5.53	Far begr 62	2.94	Far begr 62	3.27
Födelseår	4.16	Yrkesgrupp	2.55	Far begr 52	2.63
Mor begr 52	2.88	Far läsning	2.35	Födelseår	1.32
Far läsning	2.76	Födelseår	2.00	Läsning	0.70
Mor läsning	2.71	Begrupp	1.87	Mor begr 52	0.68
<u>Grupp 2</u>	<u>Max BSS</u>	<u>Grupp 8</u>	<u>Max BSS</u>		
Yrkesgrupp	3.24	Far begr 62	2.94		
Far begr 52	1.77	Yrkesgrupp	2.55		
Förhörskvot	1.53	Far begr 52	2.63		
Far begr 62	1.53	Födelseår	1.32		
Mor begr 62	1.34	Läsning	0.70		

Efterkontroll 1847-73 av hemundervisning och skolgång. De förklarande faktorernas rangordning i AID-analysen.

<u>Grupp 1 Max BSS</u>	
Avstånd	18,9
Yrkesgrupp	10,6
Förhörskvot	5,5
Mor begr	62 2,9
Födelseår	2,8
Mor läsbetyg	2,1
Far läsbetyg	1,7
Far begr	52 1,5
Mor begr	52 1,4
Läskunnighet	1,2
Begrepp	0,9
Far begr	62 0,8
Kön	0,4

<u>Grupp 3 Max BSS</u>	
Yrkesgrupp	5,5
Födelseår	4,2
Mor begr	52 2,9
Far läsbetyg	2,8
Mor läsbetyg	2,8
Förhörskvot	2,7
Far begr	62 1,7
Mor begr	62 1,5
Avstånd	1,0
Far begr	52 0,9
Begrepp	0,9
Kön	0,5
Läskunnighet	0,3

<u>Grupp 2 Max BSS</u>	
Yrkesgrupp	3,2
Far begr	52 1,8
Förhörskvot	1,5
Far begr	62 1,5
Mor begr	62 1,3
Begrepp	0,9
Mor läsbetyg	0,9
Mor begr	52 0,7
Avstånd	0,5
Far läsbetyg	0,4
Kön	0,2
Läskunnighet	0,1

<u>Grupp 4 Max BSS</u>	
Far begr.	62 2,9
Yrkesgrupp	2,5
Far läsbetyg	2,4
Födelseår	2,0
Begrepp	1,9
Mor begr	62 1,4
Förhörskvot	1,2
Mor begr	52 0,9
Kön	0,7
Far begr	52 0,4
Läskunnighet	0,2
Mor läsbetyg	0,2

<u>Grupp 7 Max BSS</u>	
Föd.år	2,1
Förh.kv.	1,4
Kön	0,7
Begrepp	0,6
Far läsn.	0,3

<u>Grupp 6 Max BSS</u>	
Föd.år	1,5
Förh.kv.	1,3
Yrkesgrupp	0,9
Begrepp	0,9
Far läsn.	0,6
Mor begr	62 0,6
Kön	0,4
Mor läsn.	0,4
Läskunnighet	0,2
Far begr.	62 0,2

<u>Grupp 9 Max BSS</u>	
Far begr	62 3,3
Far begr	52 2,6
Födelseår	1,3
Läskunnigh.	0,7
Mor begr	52 0,7
Far läsbetyg	0,4

<u>Grupp 8 Max BSS</u>	
Födelseår	0,8
Mor läsbetyg	0,7
Far läsbetyg	0,5
Förhörskvot	0,5
Far begr	52 0,4
Begrepp	0,3
Far begr	62 0,3
Kön	0,3
Mor begr	62 0,3
Läskunnighet	0,2
Mor begr	52 0,2
Avstånd	0,1

Max BSS = Maximal Between Sums of Squares

Skoldata för skolans elever

Skoldata uppdelas i denna bilaga efter kön och presenteras i översiktliga tabeller.

24a) Inskrivningsår och - ålder efter kön (N=244)

	Gossar	Flickor	Totalt Års.täl
<u>Inskrivningsår</u>			
1847	40	25	65
1848	9	8	17
1849	3	2	5
1850	1	6	7
1851	2	4	6
1852	19	22	41
1853	16	10	26
1854	2	2	4
1855	6	6	12
1856	5	4	9
1857	5	2	7
1858	7	2	9
1859	4	4	8
1860	4	0	4
1861	7	2	9
1862	9	6	15
<u>Inskrivningsålder</u>			
15 år och äldre	2	2	4
14 år	4	4	8
13 år	5	2	7
12 år	14	4	18
11 år	18	12	30
10 år	21	18	39
9 år	14	11	25
8 år	21	24	45
7 år	26	18	44
6 år	14	10	24
Totalt	139	105	244

24b) Avgångsår och - ålder efter kön (N=244)

	Gossar	Flickor	Totalt Abs.tal
<u>Avgångsår</u>			
1847	14	14	28
1848	20	7	27
1849	5	7	12
1850	0	2	2
1851	1	5	6
1852	14	11	25
1853	10	6	16
1854	8	6	14
1855	9	13	22
1856	8	2	10
1857	6	6	12
1858	2	5	7
1859	3	2	5
1860	6	1	7
1861	3	0	3
1862	7	7	14
1863-64	11	6	17
1865-66	5	4	9
1867 och senare	7	1	8
<u>Avgångsålder</u>			
16 år och äldre	7	4	11
15 år	11	11	22
14 år	18	10	28
13 år	17	9	26
12 år	20	9	29
11 år	25	16	41
10 år	19	15	34
9 år	8	13	21
8 år	8	13	21
7 år	4	5	9
6 år	2	0	2
Totalt	139	105	244

24c) Kursmoment i läsning, skrivning och räkning efter kön
 (N=234)

Kursmoment	Gossar	Flickor	Totalt
<u>Läsning</u>			
3	33	17	50
2	70	49	119
1	33	29	62
Ej anteckn.	0	3	3
<u>Skrivning</u>			
3	18	5	23
2	32	21	53
1	55	45	100
Ej anteckn.	31	27	58
<u>Räkning</u>			
3	30	6	36
2	22	16	38
1	36	25	61
Ej anteckn.	48	51	99
	136	98	234

Kommentar: 234 elever återfanns i matrikeln angående betyg. Av dessa har ytterligare tre elevers betygsanteckningar förstörts, varför dessa elever ej får någon anteckning, jfr läsning enligt tabellens första del.

24d) Examensbetyg med uppdelning efter kön.

	Gossar	Flickor	Totalt
Innanläsning			
Läser med färdighet	9	10	19
Läser försvarligt	34	15	49
Läser någorlunda	29	16	45
Ingen anteckning	18	10	28
Katekesen			
Bibelspråk	43	18	61
Hela katekesen	34	29	63
Ej hela katekesen	11	3	14
Ingen anteckning	2	1	3
Biblisk historia			
Hela Bibl. hist.	33	21	54
Ber. i Gamla Test.	32	15	47
Begynt Bibl. hist.	17	13	30
Ingen anteckning	8	2	10
Skriver efter förskrift			
Förskrift 11-16	34	14	48
" 6-10	28	20	48
" 1-5	18	12	30
Ingen anteckning	9	6	15
Rättsskrivning			
Almqists lärobok	11	3	14
Vinges lärobok	21	3	24
Börjat rättsskrivn.	17	7	24
Ingen anteckning	41	38	79
Räkning			
Bråk	16	2	18
Sorter	17	8	25
Enkla tal	30	17	47
Börjat	13	10	23
Ingen anteckning	14	14	28
	90	51	141

	Gossar	Flickor	Totalt
<u>Geografi</u>			
Hela Vinges lärobok	3	1	4
Ytterligare länder	18	8	26
Norge	9	6	15
Sverige	5	3	8
Börjat	1	1	2
Ingen anteckning	54	32	86
<u>Historia</u>			
Allm. hist. av Vinge	5	1	6
Lutherska tiden	6	2	8
Katolska tiden	8	8	16
Börjat	1	2	3
Ingen anteckning	70	38	108
	90	51	141
<u>Sammanfattning av betygen</u>			
Historia	20	13	33
Geografi	16	6	22
Räkning	52	27	79
Skrivning	17	25	42
Läsning	31	24	55
Ingen anteckning	3	10	13
Totalt	139	105	244

SKOLDATA. VARIABELFÖRTECKNING

I bilaga 21:5 har de variabler som är gemensamma för samtliga barn i skolåldern 1847-62, nämligen variablerna nr 1-75, uppräknats. Här fortsätter presentationen med de variabler som avser speciella skodata för skolbarnen. På samma sätt som tidigare anges variablernas nummer och plats på hålkorten samt de positioner (klasser) som utnyttjas i varje kolumn.

<u>Nr.</u>	<u>Variabel (klasser)</u>	<u>Plats på hålkortet</u>
76.	År för inskrivning i skolan (47-62)	Hålkort 2 kol. 1-2
77.	Ålder vid inskrivningen (5,6,...)	3-4
78.	År för avgång ur skolan (47,48...)	5-6
79.	Ålder vid avgång ur skolan (6,7....)	7-8
80.	Tid i skolan enligt matrikeln (1,2....)	1-9
81.	Dessutom enligt terminslistorna (0,1,2....)	-10
82.	Tidrymd från inskrivning till avgång	11-12
83.	Kursmoment i läsning (0-3,9)	13
84.	Kursmoment i skrivning (0-3,9)	14
85.	Kursmoment i räkning (0-3,9)	15
86.	Examensbetyg i inmanläsning (0-5,9)	16
87.	Examensbetyg i katekesen (0-9)	17
88.	Examensbetyg i bibl. hist. (0-5,9)	18
89.	Examensbetyg i skrivning efter förskrift (01-16)	19-20
90.	Examensbetyg i rättskrivning (0-5,9)	21
91.	Examensbetyg i räkning (0-5,9)	22
92.	Examensbetyg i geografi (0-6,9)	23
93.	Examensbetyg i historia (0-5,9)	24
94.	Sammanfattning av betygen (var.nr.83-93) (0-9)	25
95.	Sammanfattning av lärokurs(var.nr.83-85) (0-3)	26
96.	Anteckning om antal terminer i skolan (1,2,3....)	27-28

ÖVERSIKT AV FOLKUNDERVISNINGEN 1847-73

A)	Samtliga i den äldre åldersgruppen, barn i skolåldern senast 1862, som erhåller betyg i begrepp 1847-73			
Yrkesgrupp	Antal			
1 Ämb. m fl	59			
2-3 Bönder	406			
4-6 Hantv. m fl	77			
7-8 Inhys. m fl	75			
Totalt	617			

C) Även skolgång		
Yrkesgr.	N	%
1	32	54,3
2-3	80	19,7
4-6	20	26,0
7-8	18	24,0
Totalt	150	24,3

D) Läst över minimum		
Yrkesgr.	N	% av A
1	18	30,5
2-3	3	0,7
4-6	3	3,9
7-8	0	-
Totalt	24	4,0

B) Enb. hemunderv.		
Yrkesgr.	N	%
1	27	45,7
2-3	326	80,3
4-6	57	74,0
7-8	57	76,0
Totalt	467	75,7

E) Ej läst över min.		
Yrkesgr.	N	% av A
1	14	23,8
2-3	77	19,0
4-6	17	21,1
7-8	18	24,0
Totalt	126	20,3

25 a) Den äldre åldersgruppen - barn i skolåldern senast 1862 - med uppdelning efter yrkesgrupp

A)	Medelvärde i begrepp 1847-73 för ovanstående grupper		
Yrkesgr. N	Medelv.		
1 59	3,46		
2-3 406	2,45		
4-6 77	2,18		
7-8 75	2,40		
Totalt 617	2,50		

C)		
	N	Begr.
1	32	3,44
2-3	80	2,50
4-6	20	2,35
7-8	18	2,06
Totalt	150	2,63

D)		
	N	Begr.
1	18	3,78
2-3	3	-
4-6	3	-
7-8	0	-
Totalt	24	3,37

B)		
	N	Begr.
1	27	3,48
2-3	326	2,44
4-6	57	2,11
7-8	57	2,52
Totalt	467	2,48

E)		
	N	Begr.
1	14	3,22
2-3	77	2,47
4-6	17	2,42
7-8	18	2,06
Totalt	126	2,48

25 b) Den äldre åldersgruppen - barn i skolåldern senast 1862 - med uppdelning efter begrepp 1847-73

FORMLER

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_o - f_e)^2}{f_e}$$

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{N + \chi^2}}$$

$$\phi = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a+b)(a+c)(b+d)(c+d)}}$$

$$\phi = \sqrt{\frac{\chi^2}{N}}$$

χ^2 vid sammanställning av tre variabler, se Pierce, A. Fundamentals of Nonparametric Statistics, Belmont 1970, sid. 211-215.

C beräknat för de tredimensionella uppställningarna i kap. 4 och 5 blir för fig. 11, sid. 50: C = ,61, för fig. 12, sid. 53: C = .40 samt för fig. 14, sid. 70: C = .43, vilka värden alla överstiger de parvisa korrelationerna för samma variabler enligt bilaga 15 och tab. 9, sid. 65.

Formlerna för AID-analys enligt formlerna för ensidig variansanalys:

$$TSS = \sum_{i=1}^P \sum_{j=1}^{n_i} (y_{ij} - \bar{y})^2 = \sum_{i=1}^P \sum_{j=1}^{n_i} (y_{ij} - \bar{y}_i + \bar{y}_i - \bar{y})^2 =$$

$$= \sum_{i=1}^P \sum_{j=1}^{n_i} (y_{ij} - \bar{y}_i)^2 + \sum_{i=1}^P (\bar{y}_i - \bar{y})^2 = WSS + BSS$$

$$BSS = n_1 (\bar{y}_1 - \bar{y})^2 + n_2 (\bar{y}_2 - \bar{y})^2 = n_1 \bar{y}_1^2 + n_2 \bar{y}_2^2 - n \bar{y}^2 =$$

$$= \frac{(\sum y_{ij})^2}{n_1} + \frac{(\sum y_{2j})^2}{n_2} - \frac{(\sum \sum y_{ij})^2}{n}$$

Se Åkerman, S. - Cassel, P.G. - Johansson, E.

Befolkningsrörighetens bakgrundsvariabler - ett försök med AID-analys. Medd. nr 2. Emigr.forskningsgruppen vid historiska institutionen, Uppsala universitet 1971.

Appendix 3. Sid. 70-71.

Appendix I

KVANTIFIERING AV DE KYRKELIGA HUSFÖRHÖRSLÄNGDERNAS INNEHÅLL

Allmänna metodfrågor

(Ur rapport, september 1970)

I något omarbetad form återges här kapitel 2 och 3 i en tidigare metodrapport (Johansson, 1970).

INSAMLING OCH KODNING AV DATA

RÅDATA I HUSFÖRHÖRSLÄNGDERNA OCH I PARALLELLA KÄLLOR

Husförhörlängdernas innehåll utgör rådata i här beskrivna undersökningsförfarande. Dessa rådata kan ställas tillsammans med information ifrån andra källor. För allmänna demografiska data görs sammanställningar med t ex längder över födda, döda, in- och utflyttade. Förhörs- och kunskapsdata jämförs med material ifrån skolans verksamhet o s v.

INSAMLING AV DATA

Ofta sker datainsamlingen först i klartext. Åtminstone bör vissa viktigare eller mer svårtydda uppgifter noteras i autentisk formulering. På så sätt följer datainsamlingen helt nära källmaterialet. Iakttagelser av handstil, överstrykningar m m behålls då i minnet. Därför bör datainsamlingsformulären disponeras så att den kan bidraga till den fortgående text- och källkritiska analysen. Ett väl tilltaget utrymme för minnesanteckningar är således värdefullt.

GRUPPERING AV DATA EFTER INFORMATIONSNIVA

Vid dispositionen av datainsamlingsformulären iakttages även att informationen föreligger på olika informationsnivåer, vilket bl a medger att vissa delar av hålkorten kan dupliceras för hela grupper av individer. Så upprepas exempelvis bydata för samtliga bybor, familjedata för alla familjemedlemmar o s v. Dessutom har informationsnivån viss betydelse för den fortsetta databehandlingen.

BESTÄMNING AV INFORMATIONSTYPER. UPPDELNING I VARIABELGRUPPER.

Inom de olika informationsnivåerna urskiljs besläktade informationstyper. Dessa sorteras och sammanförs i variabelgrupper. Datamassans grovstruktur får bestämma samordningen. I följande översikt föreslås en sådan indelning av husförhörslängdernas innehåll. Uppdelning görs efter informationsnivå och variabeltyp. Parallelle källor antyds. Förslaget avser 1800-talets senare del (Fig. 1).

HUSFÖRHÖRSLÄNGDERNA	PARALLELLA BAGGRUNDSDATA
<u>DEMOGRAFISKA DATA</u>	
<u>Data på församlings- och bynivå:</u>	T ex:
1. Stift, län, församling, husfhl nr 2. Rote, by 3. Geografisk indelning, avstånd, m m	Folkstatistiska tabeller m m
<u>Data på gårds- och familjenivå:</u>	
4. Uppslag i husfhl. 5. Gård, yrke m m 6. Mantal, ekonomi m m 7. Familjesterlek m m 8. För barnen: föräldr. nattv-frekv.	Fastighetslängder Mantalslängder m m
<u>Data på individnivå:</u>	Kommunionlängder
9. Födelsedatum och - ort 10. Kön 11. Familjeställning m m 12. Civilstånd, tid för ändring därav 13. Frejd, anmärkningar 14. Nattv-gång varje år, nattv-frekv 15. Typ av inskrivning i husfhl. 16. Tid för inskrivning 17. Församling fr. vilken infl. skett 18. Uppslag fr. vilket omflyttn. skett 19. Typ av utskrivning ur husfhl. 20. Tid för utskrivning 21. Församl. till vilken utfl. skett 22. Uppslag till vilket omfl. skett	Födelse- och doplängder Lysnings- och vigsellängder (Speciella noteringar) Kommunionlängder 15-22: Födelse- och doplängder Död- och begravningslängder In- och utflyttningslängder Flyttningsbetyg Emigrationsuppgifter m m
<u>FÖRHÖRS- OCH KUNSKAPSDATA</u>	
<u>Data på familjenivå:</u>	23-27:
23. För barnen: föräldr. kunskaper	Katekisationslängder Husförhörsprotokoll Konfirmationslängder Flyttningsbetyg (Obs: betyg!) Skolpliktslängder Skolans matriklar, betygskataloger, examensprotokoll m m Militära rullor m m
<u>Data på individnivå:</u>	
24. Förhörs varje år, förhörsfrekvens 25. Läskunnighet 26. Utantillkunskaper 27. Begrepp, "Förstår".	

Fig. 1. Indelning av data efter informationsnivå och variabeltyp.

KODNING AV ENSKILDA VARIABLER

Sedan datamassan på detta sätt sorteras i olika variabelgrupper behöver varje enskild variabel avskiljas och definieras och i sin tur brytas ned i sitt eget specifika kodmönster.¹⁾

För somliga variabler duger klartexten utan vidare som kodschema. Dit hör anteckningar om uppslagens nummer i husförhörslängderna, födelsedatum, vigseldatum och andra dateringar.

Strukturen hos andra variabler framgår av deras benämning. Så innebär t ex län, församling, röte, by, mantal, kön, civilstånd, familjestorlek föga problem vid klassifikationen.

Men andra variabler åter ter sig mera svår bemästrade. "Typ av inskrivning" och "typ av utskrivning" kan nämnas därvidlag. Dessa båda variabler presenteras närmare i nästa avsnitt.

URVALSSSTRATEGIER.

I föregående avsnitt har rutinen för insamling och kodning av data i korthet presenterats. Därväg framgår att redan en grovhantering av de olika variabelgrupperna medför åtskilliga urvalsproblem. Därför upptas här de mest framträdande urvalsmöjligheterna till behandling, d v s möjligheterna att göra avgränsningar i fråga om tid, rum, individ och innehållsrig information.

AVGRÄNSNING I TIDEN. -----

Husförhörslängderna är som regel uppställda att räcka i fem- eller tioårsperioder. Således förekommer samma individer i flera upplagor av längder. Detta förhållande medger en rik variation av tidsmässiga avgränsningar.

1) Benämningen variabel har bibehållits även i de fall där det i strängare mening är fråga om endast kvalitativ klassifikation.

1. Enkel slutpopulation i en upplaga husförhörslängder

a) Utan hänsyn till inskrivning

Den enklaste tidsmässiga avgränsningen är att taga med endast slutpopulationen i en viss husförhörslängd, d v s de individer som står kvar ostrukna vid upplagans utgång och således omskrivs till nästa upplaga. Genom att jämföra den förra upplagans avslutning och den följande upplagans begynnelse kan tidsutdräkten för omskrivningen beräknas. Då får man en uppfattning om tidsrymden inom vilken slutpopulationen har hämtats. En sådan bestämning av slutpopulationen är förmodligen den säkraste metoden att urskilja t ex totalbefolkningen i en församling vid en viss tidpunkt, särskilt om samma års mantalslängd får utgöra parallell källa.

Vid denna typ av urvalsmodell behandlas i första hand variabelgrupperna 1 - 14 och 23 - 27 (Fig. 1). Ytterligare information ingår i de båda följande varianterna.

b) Med hänsyn även till inskrivning i samma upplaga förhörslängder.

Nära till hands ligger att den enkla slutpopulationen vid en upplagas utgång även bestäms i fråga om när och hur den införts i upplagan. Därmed medtages även variabelgrupperna 15 - 18 i datainsamlingen. Här ges ett exempel på hur variabel nr 15, "typ av inskrivning", lämpligen kan konstrueras.

Variabel 15. Typ av inskrivning i husförhörslängderna

- 1 = kvarstående sedan förra upplagan husförhörslängder
- 2 = inskriven såsom född inom upplagans tidsperiod
- 3 = inskriven såsom omflyttad från annat uppslag
- 4 = inskriven såsom inflyttad från annan församling
- 5 = inskriven såsom inflyttad från annat län
- 6 = inskriven såsom inflyttad från annat land

Med ledning av dessa bestämningar differentieras slutpopulationen inom samma upplagas ram. Men differentieringen kan föras vidare.

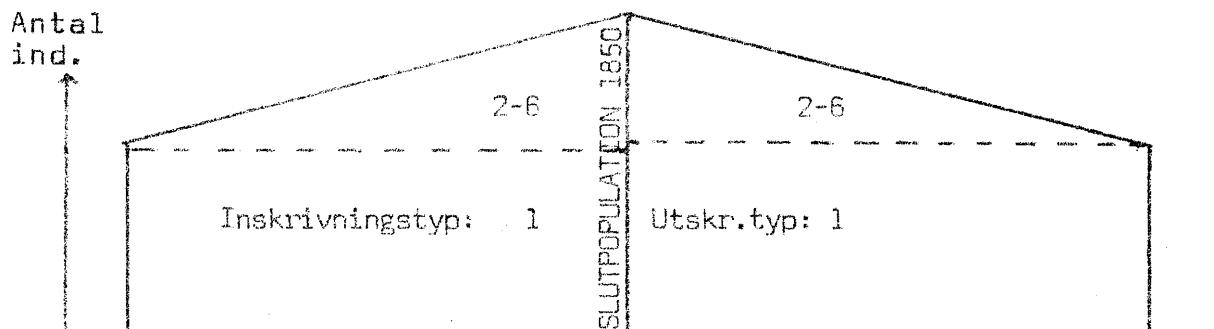
c) Med hänsyn även till utskrivning i nästa upplaga förhörlängder.

Slutpopulationen i en förhörlängdsupplaga definieras ju så att däri ingår de individer som kvarstår ostrukna och som överförs till nästa upplaga. Dessa individer kan lätt följas i den senare upplagan vad det gäller typ och tid för utskrivning. Motsvarande kodning av variabel 19, "typ av utskrivning" blir därvid på följande sätt.

Variabel 19. Typ av utskrivning ur husförhörlängderna.

- 1 = kvarstående hela nästa upplaga ut
- 2 = utskriven ur nästa upplaga såsom avlidne
- 3 = utskriven såsom omflyttad till annat uppslag
- 4 = utskriven såsom utflyttad till annan församling
- 5 = utskriven såsom utflyttad till annat län
- 6 = utskriven såsom utvandrad till annat land

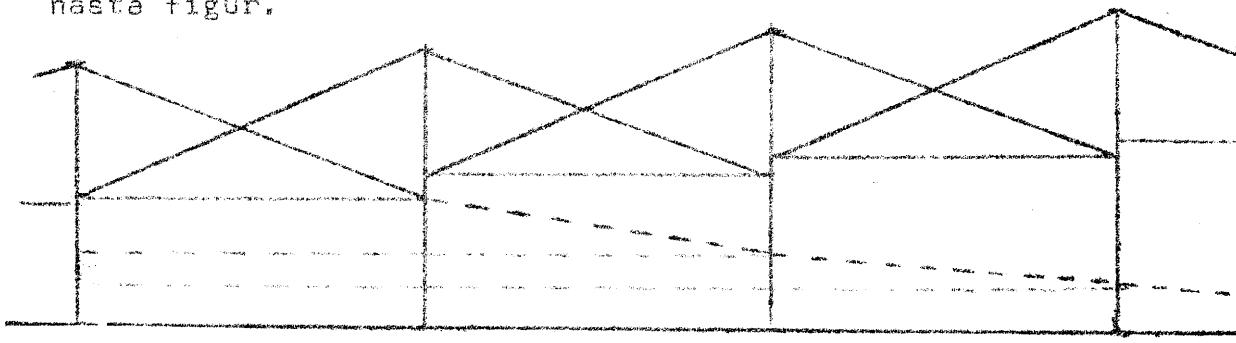
I denna senaste variant av urvalsmodeller ingår således även de återstående variabelgrupperna, 19 - 22. De tre varianterna för behandling av slutpopulationer illustreras i följande figur (Fig. 2).

(1840) Husfh1 A (1850) Husfh1 B (1860)
 Fig. 2. Urvalsmodell för enkel slutpopulation med hänsyn till
 inskrivningstyp i samma upplaga och utskrivningstyp i nästa
 upplaga förhörlängder. - Slutpopulationen tänkes vara tagen
 ur en upplaga som utgår 1850.

2. En serie slutpopulationer i flera upplagor husförhörs-längder

Med samma urvalsförfarende som tidigare nämnts kan en rad slutpopulationer länkas ihop. Förbindelselänken utgör därvid individerna i kedningsklass.1 i variablene 15 och 19, "kvarstående från föregående upplaga" respektive "kvarstående hela nästa upplaga ut". Dessa individer är nämligen identiska mellan två på varandra följande slutpopulationer. Det som skiljer dock är antalet av födda, döda, om- in- och utflytta. - Den på så sätt förlängda urvalsmodellen skisseras i nästa figur.

(1840) Husfh1 A (1850) Husfh1 B (1860) Husfh1 C (1870)

Fig. 3. En serie slutpopulationer tänkta för åren 1840, 1850, 1860 och 1870, samt antydningsvis deras inskrivning och utskrivning i de olika upplagorna.

Det måste betonas att de båda senaste figurerna endast är stiliserade urvalsmodeller, således ingen typ av tabeller i grafisk framställning. De lodräta strecken motsvarar tänkta slutpopulationer i upplagor som skrivs om vid jämn skiften av decennier. De hödragna strecken upptill illustrerar varje slutpopulations in- och utskrivning enligt figur 2. De längre ned streckade linjerna antyder hur 1840-års slutpopulation representeras fram till 1860 och 1870 och senare. Samma linjer kan naturligtvis dragas även för de övriga slutpopulationerna. Likaså kan motsvarande antydningar göras om hur ex 1870-års population finns successivt införd i tidigare

upplagor. Urvalsmodellen erbjuder ett nästan oöverskådligt system av urvalsmöjligheter. Särskilt vid behandlingen av förhörsdata är serierna av återkommande jämförelsetillfällen av stor betydelse.

3. Totalpopulationen i en hel upplaga husförhörlängder

Slutpopulationen urskiljs lätt på förhörlängdsuppslaget. Den består av de ostrukna individerna. Men den fängar totalpopulationen vid endast en tidpunkt, nämligen vid upplagans utgång.

Vill man i stället beräkna totalbefolkningen vid vissa bestämda år under upplagans tidperiod bereder detta ofta svårigheter. In- och utskrivning fungerar såsom komplicerade mekanismer inne i husförhörlängdernas dynamiska innehåll. Det är svårt att hålla dessa skiftningar under fullständig kontroll för vissa år.

Ett mera tidsödande men desto redigare tillvägagångssätt är då att ta med alla individer under alla år i en hel upplaga. Då erhålls totalbefolkningen under hela tidsperioden med dess förändringar i fråga om födda, döda, om- in- och utflyttade. Den kan återges i likhet med figur 3, men med in- och utskrivning schematiskt framställt för varje år (Fig. 4).

Antal ind.

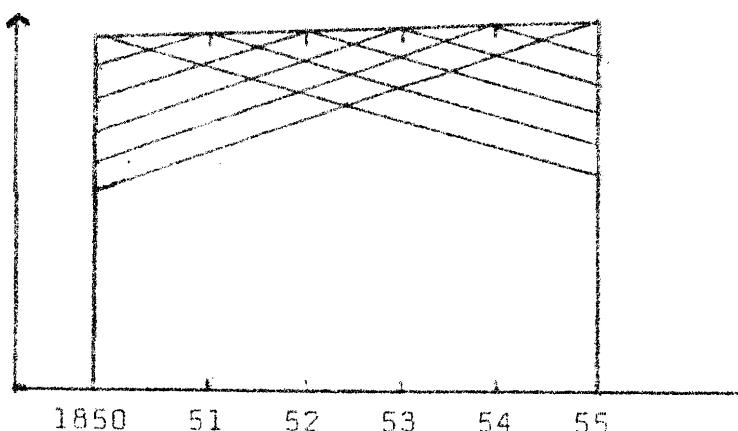

Fig. 4. Totalpopulationen 1850-55 i en husförhörlängd med antydan om hur individerna varje år in- och utskrivits i längden

4. Totalbefolkningen i flera upplagor husförhörs längder

Också den senast föreslagna urvalsmodellen kan utvidgas tidsmässigt till att omfatta flera upplagor husförhörs längder. Men arbetet med datainsamlingen blir då synnerligen mÖdosamt. Först då man tillgriper överföring till hålkort av varje individis data på de olika uppslagen kan arbetet genomföras med nägorlunda säkerhet. Då kan man även lämna därhän en stor del av försöken att behålla individernas identitet vid tätta omflyttningar inom upplegorna. Identiteten sorteras fram i efterhand på hålkorten och fastställs sedan med kontroll emot datainsamlingsanteckningar och källmaterial.

Fyra av de mer framträdande urvalsstrategierna har tjänat såsom exempel på den tidsmässiga avgränsningen. Exemplet kan mängfaldigas. Att t ex utvälja de tre-fyra sista åren i en följd av upplegor är ett ganska enväntbart förfaringsätt. Men framställningen måste gå vidare till andra dimensioner i systemet av urvalsmöjligheter.

GEOGRAFISK AVGRÄNSNING

Den tidsmässiga avgränsningen kan avse vitt skilda geografiska områden. Stift, län, församling, rote, by och gård - så vitt skilda är urvalsalternativen vid den geografiska avgränsningen. De vanligast nyttjade är församling, rote och by.

URVAL AV INDIVIDER

Hittills har totalpopulationer med viss tidmässig eller geografisk avgränsning diskuterats. Ingenting hindrar emellertid att sådana totalpopulationer bryts ned i olika grupper av individer.

Kön och yrkesgrupp utgör en vanlig indelningsgrund. Aldersvariabeln utnyttjas t ex då barn i skolåldern behandlas i

fråga om läskunnighet, skolgång m m. Gruppen kvarboende i flerå upplagor av husförhörslängder blir föremål för prövning av kunskapskillnader i mera komplexa undersökningsupplägningar. Befolkningsförändringarnas funktioner analyseras genom urval av grupperna om- in- och utflyttade o s v.

URVAL AV INFORMATION OCH UTNYTTJANDE AV PARALLELLA KÄLLOR

Urvalsförfarandet är naturligtvis hela tiden ett urval av information. Men sedan de övergripande avgränsningarna gjorts i fråga om tid och rum och personer, som skall ingå i en undersökning, återstår likväld bestämningen av vilken detaljinformation som faktiskt skall medtagas och hur den skall arrangeras. Denna detaljinformation hämtas således både ifrån husförhörslängderna och ifrån parallella källor.

Vid datainsamlingen märker man snart vilka data som uppträder ofta nog och med tillräcklig exakthet för kodning. I princip kan all information kodas åtminstone i enkla klassifikationer. Men någonstans i informationsmassan måste en gräns dras. En god regel är att hellre taga med för mycket än för litet i den första datainsamlingen.

ÖVRIGA UNDERSÖKNINGAR VID PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN, UMEÅ UNIVERSITET - ÖVERSIKT

Som tre och fyra-betygsuppgifter här följande undersökningar utförts angående bl a folkundervisningen enligt husförslängderna:

OMRÄDE (Nägra byar i l.)	TIDSPERIOD	ANTAL IND.	INNEHÅLL	FÖRFATTARE
Sävar, Vb. län	1852-53	193	Hem- och skolundervisning	Arne Järnberth
Bjurholm, Vb. län	1851-54	741	Hem- och skolundervisning	Christin Björklund-Karlsson och Iréne Edvérsson
Vindeln, Vb. län	1855-71	555	Hem- och skolundervisning	Gunnel Jansson - Margereta Larsson
Lycksele, Vb. län	1854-65	420	Hem- och skolundervisning	Gunnel Ericsson - Tomas Clausén
Skeilefteå l., Vb. län	1852-61	385	Hem- och skolundervisning	Yvonne Andersson - Helena Höas
Själevad, Vnrl. län	1862-65	252	Hem- och skolundervisning	Bertil Widmark
Bygdeå norra sockened	1869-73	427	Hem- och skolundervisning	Hugo Jonsson - Ebba Zingmark
Sorsele, Vb. län	1847-53	355	Folkundervisning (lämnat)	Henrik Fredriksson
Sundsvall, Vnrl. län	1803-12	245	1812-års enkät	Gun Martinsson
Nordanstig	1806-16	314	1812-års enkät	Rolf Sjöström
Gotland	(1688-1699)	-	Inventering av förförläng- der - 1812-års enkät	Yvonne Andersson - Helena Höas

Dessutom har en jämförelse mellan husförslängdernas uppgifter om läskunnighet och käilmaterial angående skrivkunnighet (vittnesintyg, testamenten m m) påtöjats av Ossien Egerbladh.

Dea undersökningar har kortfattat kommenterats i kapitel 1 och 27. Tillsammans med resultaten från Bygdeå socken skall dessa undersökningar ingå i fortsatta jämförelser och planering för fortsetta studier.

